

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TAKİBAT, TEHCİR VE İMHA

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
1912-1922 YILLARI ARASINDA
HİRİSTİYANLARA YÖNELİK YAPTIRIMLAR

Derleyen: TESSA HOFMANN

TAKİBAT, TEHCİR VE İMHA

Der.:Tessa Hofmann

*Eserin ortaya çıkmasında ve basılmasında verdiği destekten
ötürü Sayın **Amill Gorgis'e** teşekkür ederiz.*

BELGE YAYINLARI: 720

Türkiye İncelemeleri Dizisi

**1912-1922 YILLARI ARASINDA HIRİSTİYANLARA YÖNELİK
TAKİBAT, TEHCİR VE İMHA**

© Tessa Hofmann

Yayına Hazırlayan I Doğan Akhanlı

Editör I Ali Sait Çetinoğlu

Sayfa Düzeni I Aristan

Kapak Tasarım I Emel Akgül

Foto I Maria Jakobsen

Kapak Resmi I Harput Ermenileri'nin ölüm yürüyüşü, Mayıs 1915

Kaynak I Ermenistan Enformasyon ve Dökümantasyon Merkezi-Berlin

Baskı I Ocak 2013

İç/Kapak Baskı-Cilt I Berdan Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok

No: 239 Topkapı / İstanbul 0 (212) 613 12 11

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK

Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15/1

Sultanahmet/İstanbul

Tel: 0 (212) 517 44 53

E-mail: belgeyayinlari@gmail.com

www.belgeyayinlari.com

Sertifika No: 11206

TESSA HOFMANN

TAKİBAT, TEHCİR VE İMHA
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA 1912-1922 YILLARI
ARASINDA HİRİSTİYANLARA YÖNELİK YAPTIRIMLAR

Piskopos Dr. Wolfgang Huber'in Önsözüyle

Türkçesi:
Suzan Zengin

Takibat, tehcir ve imha kurbanlarına adanmıştır.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz: 1908 Hristiyan unsurlar için bir umut değildi.....	7
Önsöz: Piskopos Dr. Wolfgang Huber	11
Yayıncının Önsözü.....	19
Açılış konuşması: Soykırıma karşı tek ses olalım.....	21

Mets Yeğern - Ermeniler

Ermenilere yönelik soykırım (1915-1917) /	
<i>Gerayer Koutcharian (Koçaryan)</i>	83
Ermeni Soykırımı'na dair maddi sorumluluk sorunu ve	
İngiltere (1915-1924) / <i>Tigran Sarukhanyan</i>	117

Sayfo-Süryaniler (Aramiler ve Asurlar)

Asurlara/ Nasturilere yönelik soykırım (Doğu Suriye /	
Suryani Hristiyanları) / <i>Martin Tamcke</i>	135
Süryaniler - Aramilere yönelik soykırım.....	161

Sfagi ve Xerisiomos-Küçük Asya

(İyonya, Kapadokya, Pontos) ve Doğu Trakya Rumları	
Trakya / <i>Tessa Hofmann</i>	175
Doğu Trakya Rumlarına yönelik sürgün ve soykırım	
(1908-1922) / <i>Konstantinos A. Vakalopoulos</i>	179
Küçük Asya Rumlarına yönelik soykırım (1914-1923) /	
<i>Harry Tsirkinidis</i>	187
Pontos ve Kapadokya / <i>Tessa Hofmann</i>	241
Pontos Rumlarına yönelik soykırım /	
<i>Konstantinos Fotiadis</i>	251
Susku halklardan halkların ortak sesine /	
<i>Mihalis Haralampidis</i>	303
"Soykırımlara karşı tek ses olalım" başlıklı	
enformasyon-kültür etkinliğinin sonuç bildirgesi.....	313

Çocuklukta soykırım

Geriye isimim bile kalmadı / <i>Thea Halo</i>	319
Unutulan ateş / <i>Adam Bagdasarian</i>	331

Yazarlarla ilgili bilgiler (liste/ biyografi)	337
--	-----

ÖNSÖZ

1908 Hıristiyan Unsurlar İçin Bir Umut Değildi

1908'i Anadolu'nun kadim halkları büyük umutlarla karşılasalar da, 1908 Anadolu'nun kadim halkları açısından bir aldatmacadır. *Anayasal reform* sözleri sorunu geleceğe yayarak çürütmeye yöneliktir. Çürütme sürecinde fırsat bulunduğu *sorun* ortadan kaldırılır.

Sorun çözmek bu coğrafyanın halkları için her zaman tehlikelerle doludur. Bu coğrafyada ne zaman tanzimat, ıslahat ve reform sözcükleri telaffuz edilse arkasından bir toplu katliam gelmektedir. 19. Yüzyılın başından itibaren *reform* sürecindeki toplu katliamların kronolojisine baktığımızda kurbanların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir.

Osmanlı Parlamentosundaki Rum milletvekilleri tarafından daha 1910'da hükümete sunulan muhtıranın girişi çok erken tarihli bir umut kırıklığını ifade etmesinin yanında Jöntürk yönetiminin maskesinin düşmesini ifade eder:

Maalesef, hemen Anayasa'nın ilanından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer uluslara yönelik en içten ve en kardeşçe duygular içinde olmamaktan kaynaklanan sayısız olay, Rumların umutlarını kırmaya yardım etti ve etmektedir...

Anayasanın ilk iki yılı boyunca Hıristiyan unsurların açık bir şekilde zararına olan Jöntürkler'in yaptıkları şeylerin güncel bir anlatısı olan bu belgenin sonuç bölümünde Rum unsurların özelinde Hıristiyan unsurların maruz kaldığı

muameleyi özetlemektedirler:

...Bütün bu davranışlar, Rum ulusal bilincinde bir kanaati kesinleştirmektedir; Rum halkı köleleşmiş bir halk olarak görülmektedir, kimin daha aşağı bir pozisyonda tutulacağı Hükümetin dahili politikasının amaçlarından biridir; tam da istibdat rejimi altındaki gibi, bu politika, Rum halkındaki güven eksikliğini ve onun gelişmesini engelleme eğilimini devam ettiriyor. Şimdi her zamankinden daha fazla, Rumlar'ı, "ulusal" Türkleştirme politikasına maruz bırakmak için Anayasa'daki "Osmanlı Milleti" terimini kullanmaya yönelik bir eğilim var.

Osmanlı milleti ya da *Millet-i Osmaniye* kavramının açık karşılığının *Türk* olduğunu söylemek gereksizdir. İttihat ve terakki yöneticileri Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük aynı şeyi ifade etmektedir: Türkçülük!

Maske çok kısa zamanda düşer, bu bakımdan 1909 *Kilikya* olayları gerçek bir provadır.

Jöntürklerin gizli bir ajandaları olduğu gibi, iktidara geldiklerinde önlerinde öncülerinden kalan hazır bir proje bulurlar. Ajandalarıyla öncülerinden kalan proje birbirleriyle uyumludur. Jöntürklerin öncülleri, Hamid'in *birlik ve selamet* projesiyle bu coğrafyanın kadim halklarının selameti sistematik olarak ebediyen ortadan kalkma süreci başlamıştır. 1894-96 Katliamları bu projenin tatbikatıdır. Jöntürkler Hamidin bu projesine sahip çıkıp, ajandalarının en önemli maddelerinden biri etnik temizlik'i başa alarak gündemlerini Soykırımla sonuçlandırır. 1915 doruk noktasıdır.

Aslında 1908 öncesi Balkanlarda ve özellikle Makedonya bölgesinde Jöntürk yöneticilerinin eylemleri de bu konudaki en açık ipuçlarından biridir. Grenebeli Bekir Fikri ve

Enver'in amcası Halil (Kut) Paşa'nın anıları da bu açıdan öğretici örneklerdir. Talat ve diğerleri de bu konuda açıktırlar. Bunların en önemlilerinden biri olan Jöntürklerin ideologu, örgütleyicisi ve eylemcilerinden Soykırım faili Dr. Nazım tarafından daha 1908'de Ağustos'unda İzmir'de Yunanistanlı gazeteciye, coğrafyanın kadim halklarının kazınmasına ilişkin ajandasını pervasızca açıklayarak olacakların bir kronolojisini verir.* *Kastettiğimiz, her fedakârlığa katlanarak yurdumuzun elemanlarının tek bir ulus ve tek bir İslam dini fikrini benimsemeleri için çalışacağız, öyle ki çoğunluk veya azınlıklar, Elenler, Türkler, Ermeniler ve Yahudiler söz konusu olmasın, “sizler ve bizler” diye bahsedilmesin, Hristiyanlık, Müslümanlık, Musevilik ilk planda olarak insanları gruplara ayırmayın, fakat istisnasız hepimiz bağlı kalacağımız tek bir Müslüman ülke içinde birleşme idealini ön planda tutmalıyız.*

II. Jön Türk döneminin en önemli figürü TC'nin kurucularından İsmet İnönü'nün Dr. Nazım'a ilişkin “büyülenmiş-tim” sözü, Soykırımın Kemalist dönemdeki tamamlanma sürecini açıklayacaktır. Nitekim 1922 Eylül'ünde İzmir'de Hristiyan hayatı ucuzdur ve Kemalistlerin 1922 Eylülündeki eylemlerini Konsolos Horton şu sözlerle özetler. *Ermeniler'i yok etmek ve boş zamanlarda da Rumlar'la ilgilenmek üzere belli bir plan var gibiydi*, Altın vuruş İzmir sokaklarında 1922 Eylülünde tamamlanır. Nitekim olaylar, Dr. Nazım'ın çizdiği çerçevede gerçekleşecek ve Osmanlı coğrafyası Müslüman-Türklerin dışındaki unsurlar açısından kan gölüne çevrilerek Osmanlı coğrafyasının kadim halkları tarihsel topraklarından kazınacaktır.

* Mihail Rodas, *Almanya Türkiye'deki Rumları Nasıl Mahvetti*, Çev. Evdoksiya Veriopulu, Belge Yayınları, 2011.

Özellikle, Selanik'te Ekim 1911'de İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından alınan kararlar sonrasında Türk ve Müslüman olmayan unsurlara karşı baskı politikası sistematik bir hal alarak resmî bir programa bağlanacaktır. Alınan kararlar ibret vericidir. Bu kararlar Osmanlı coğrafyasının kadim halkları açısından artık sonun başlangıcıdır:

Jöntürklere göre; *İmparatorluğun varlığı, Jön-Türk Cemiyetine ve bütün muhalefetin yok edilmesine bağlıdır...* Muhalefet kavramından da asimile olmamakta direnen Hristiyanları anlamalıyız.

Süreci ve sonucu yıllar önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1907 Birlik Kongresinde Prens Sabahattin Bey açıkça ifade etmiştir: "Ecnebi devletlerin dahili işlerimize karışmaları her zaman reddedilmiş olmakla beraber, memleketimizde ecnebi müdahalesi olmadan ıslahat yapılabileceğini tasdik edemeyiz. Biz ancak ecnebi devletlerden çekinerek bizimle beraber yaşayan Hristiyanları muhafaza ebebildik. Ecnebi devletlerden korkmasaydık bütün Hristiyanları, bilhassa Ermenileri, tek bir kişi bırakmayınca kadar katlederdik..."

Prens Sabahattin'in sözlerine ilave dilecek bir şey var mıdır... Süreç tam da Prens'in sözlerine uygun gelişir: Savaş ortamında Avrupadan gelen korku Almanyanın cesaretlendirmesiyle ortadan kalktığından, Hamid'den beri yürürlükte olan *birlik ve selamet* projesinden dışlanarak *ümme*t içinde tarif edilmeyen Hristiyan unsurlar için selamet ebediyen ortadan kalkarak bu coğrafyanın kadim halklarının Soykırımı ile sonuçlanarak tarihsel coğrafyalarından kanla kazanırlar. Bu kazanma işleminin 1915 öncesi ve sonrası arasında ufak tefek nüanslar olsa da kesintisizlik günümüze uzanır.

ÖNSÖZ

Bu önsözü, “Rabbimiz tüm ülkelerdeki halkının utancını ortadan kaldıracak” (İncil- İşaya, 25,8) suresinin kilisemizde şiar olarak kullanıldığı günde kaleme alıyorum. Bu peygamber vaadi bana, yeryüzü 20. yüzyıla evrilirken Osmanlı İmparatorluğu’nda, tehcir ve imhanın kurbanı olan insanları hatırlatıyor.

Kurbanlar için adaletin yerine gelmesinde bu kitabın katkı sunmasını, böylelikle unutulmalarının engellenmesini temenni ediyorum. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde Ermenilere, Aramiler/Asurlara ve Rumlara yönelik tehcir ve imhalar gerçekleştirildi.

Adı anılan doğu Hristiyan halklarının kader ortaklığı, bu zamana kadar genellikle birbirinden ayrı olarak ele alındı. Halbuki bunlar, dünya tarihinin henüz kapanmamış olan o karanlık dönemine kaydedilmiş felaketlerdi. Kitabın söz konusu olayları birbiriyle bağlantılı olarak ele alması, ona ayrı bir önem kazandırıyor ve böylelikle bugün hâlâ bu olaylarla bağlantılı olan sorunlara yönelik daha derin bir kavrayışa hizmet edebiliyor.

O dönemde Batı’nın revaçta olan “tek ulus” ideolojisini kendisine rehber edinen Türk milliyetçilerinin bu hedefini dayatması sonucu, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu’nda yaklaşık beş yüz yıl boyunca gergin, ama bir o kadar da verimli bir şekilde bir arada yaşayan halkların ve dinlerin birlikteliği kanlı bir şekilde noktalanmış oldu.

Bu olaylar, batı ve doğu Avrupa'nın "Hıristiyan" büyük güçlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde ekonomik ve askeri nüfuz elde etmek için birbirleriyle rekabet halinde oldukları bir dönemde gerçekleşti.

Büyük güçler, dünya politikalarına dönük satranç oyunlarında, bu imparatorluğun Hıristiyan halklarını kendi çıkarları için kullanılacak ve tabii ki, bu çıkarlar uğruna kurban edilebilecek olan piyonlar olarak gördüler.

Bunun içindir ki, Berlinli ilahiyatçı, rahip Dr. Johannes Lepsius'un, daha 1896'da yazdığı ilk en büyük Ermeni katliamlarına yönelik klasik bir belge olan "Ermeniler ve Avrupa" adlı eseri, "Hıristiyan büyük güçlere yönelik bir iddia ve Hıristiyan Almanya'ya çağrı" gibi oldukça paradoksal bir alt başlık taşımaktadır. Johannes Lepsius I. Dünya Savaşı sonrasında dünya hakimiyeti yarışının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlar için ölümcül sonuçlarını, Batı'nın "tersine haclı seferi" olarak değerlendiriyor. Tarihi Garp [batı]-Şark [doğu] çatışmasını bugün bile tek taraflı suçlamalarla keskinleştirebilecek durumlardan kaçınmak için bu oyununu sürekli göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Son yıllardaki politik-askeri gelişmeler bize yeterince göstermektedir ki, günümüzde bu tehlikeler hâlâ söz konusudur; zira Irak'taki Hıristiyan etnik grupların bu kısa zaman diliminde yarısından fazlasının imha edilmesi bu tehlikeye işaret etmektedir.

Sayın Tessa Hofmann giriş yazısında, araştırmalardaki hayati önemdeki eksikliklere dikkat çekiyor. I. Dünya Savaşı'nda Müslüman Kürtlere, Müslüman Araplara ve Yahudilere yönelik Osmanlı-Türk şiddet suçları da daha az öneme sahip değildir. Bu olayların varlığı Osmanlı-Türk egemenlerinin başlıca motiflerinin sadece Hıristiyanlara

veya tüm gayrimüslimlere yönelik takibattan ibaret olmadığı daha net ortaya koymaktadır. Dönemin İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi olan Graf [Kont] Wolf-Metternich, 10 Temmuz 1916'da, Almanya Şansölyesi'ne [Başbakan] gönderdiği bir yazısında, “asıl motifin” sadece “dinsel fanatizm” olmadığına vurgu yapar. Johannes Lepsius, bu tespiti 1919'da, “Almanya ve Ermenistan 1914-1918” adlı Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik belgelerinden oluşan kitabının önsözünde şöyle yorumluyor: “Bu tespit çok yerinde. Ancak dini takibatların hiçbir zaman gerçek nedeni oluşturmadığını unutmamalı.” Roma İmparatorluğu'ndaki Hristiyan takibatları, devlet anlayışına ilişkin nedenlerden kaynaklanmıştı. Orta Çağ'da olsun veya Rusya'da Yeni Çağ'da olsun Yahudi katliamlarının nedeni açgözlülüktü.

Muhammed'in yaptığı katliamların tek nedeni de ganimetti. Jön Türklerin önyak olduğu, belki de tüm zamanların en büyüğü olan Hristiyan katliamlarının gerekçesi de aynıydı: “Devlet anlayışı ve açgözlülük.”

Bu kitaba katkı sunan ve bunu sağlayan herkese emekleri için teşekkür ediyorum. Dilerim bu kitabın yayınlanması, o dönemdeki olayların kurbanlarının anılarının canlı tutulmasına katkı sunar, unutmaya ve benzeri eğilimlere karşı bir etki yapar.

Hepimize bu olaylar karşısındaki sorumluluğumuzu kavratmasını temenni ederim.

Berlin, 27 Nisan 2004
Piskopos Dr. Wolfgang Huber
Almanya Protestan Kilisesi Konseyi Başkanı

Jön Türk Hükümetini Ermenilere karşı bu korkunç önlemleri hazırlamaya ve hayata geçirmeye iten nedenler sorulacak olursa, bunun cevabı aşağıdaki gibi verilebilir:

Jön Türklerin akıllarından geçen şey, Avrupa ideali tek tip bir ulus devleti kurmaya yönelikti. Jön Türkler, Kürtler gibi Müslüman olup da Türk olmayan Pers, Arap ve diğer halkları, ortak islami çıkarlar bahanesiyle idari yollardan ve okullarda Türkçe eğitimi aracılığıyla Türkleştirmeyi umuyordu. Ancak Ermeni, Süryani, Yunan gibi Hıristiyan uluslardan olan halklardan ise onların kültürel ve ekonomik üstünlüğü nedeniyle çekiniyor ve dinlerini, onları barışçıl yollarla Türkleştirmenin önünde bir engel olarak görüyordu. Bu nedenle bu kesim ya imha edilmeli ya da zorla Müslümanlaştırılmalıydı.

Martin Niepage, 1916

“Soykırım”dan anladığımız şey, bir ulusun veya etnik bir grubun yok edilmesidir. (...) Genel olarak söylemek gerekirse, bir ulusun tüm fertlerinin öldürülmesinin hedeflenmesini soykırım olarak adlandırırken, bu yok etme hedefi **“hemen-anında”** imha edilmesi anlamına gelmez mutlaka. Soykırım bazan, bir grubun yaşam koşullarını ortadan kaldırmaya dönük koordineli bir planla onların uzun vadede kendiliğinden imha olmasını da ifade eder. Bu tarz bir planın hedefi, ulusal grupların kültürünün, dilinin, ulusal duygularının, dininin ve ekonomik varlığının siyasi ve sosyal olarak ortadan kaldırılmasının yanı sıra kişisel özgürlüğünü, güvenliğini, onurunu ve hatta kimliklerini yok etmektir. Soykırım, ulusal gruba asli unsur olarak yönelirken bunun eylemliliği kişilerin kişisel özelliklerini değil, daha çok ulusal grubun mensubu olma özelliklerini hedef alır. (...) Soykırım iki aşamada gerçekleşir: Bunlardan biri, ezilen grubun ulus modelinin yok edilmesi, diğeri ise; bunun yerine ezen ulusun kendi ulus modelinin dayatılmasıdır. Bu dayatma, kalmasına izin verilmiş ahaliye uygulanabildiği gibi bazan da yerli halkı uzaklaştırıldıktan sonra ezen ulusun fertlerinin iskanı ile sömürgeleştirilecek bölgeye dönük olabilir.

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Berlin’de, 26-28 Nisan 2002 tarihlerinde, “Tek ses olalım” şiarıyla, Ermeni, Süryani-Arami ve Rum dernek ve inisiyatiflerinin bir araya gelerek organize ettiği üç gün süren bir enformasyon ve kültürel etkinlik gerçekleştirildi. Organize komitesi, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1912-1922 yılları arasında Hristiyan vatandaşlara karşı işlenen suçların uluslararası alanda soykırım olarak tanınması veya mahkum edilmesini hedefliyordu.

Etkinliğin önemli bir bölümünü Ermenilere, Aramilere/Asurlara ve ve bunun yanı sıra Trakya ve Küçük Asya* Rumlarına yönelik sürgünlere, imhalara bilimsel bir veri, bir temel ve konuya bütünlüklü bir yaklaşım oluşturdu. Bu boyutta bir etkinlik Almanca konuşulan ülkelerde ilk kez yapılıyor. Eğer yapılmışsa da söz konusu olaylar bugüne kadar hep kendine özel veya tek tük suçlar olarak ele alınmışlardır.

* “*Küçük Asya*” deyiimi bazan Ionien ve Akdeniz’in doğu kıyılarındaki diğer bölgeler anlamında kullanılır ve bazan da bugünkü Asya Türkiye’ye eş anlamda da yukarı dağlık Ermenistan’ı kapsayan bölge için. Bu kitapta Küçük Asya’dan anladığımız şey, Boğaz’ın doğu bölgesi, güneyde Akdeniz’le sınırlı bölge, kuzeyde Karadeniz ve doğuda yukarı dağlık Ermenistan veya Fırat’ın orta kesimi. Buna göre Pontos ve Kapadokya Küçük Asya’nın birer parçası oluyorlar, ama burada kendi adlarıyla geçiyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki Türk ulusal politikasına ve bunun vahim soykırımcı önlemlere dönüşmesine ilişkin kapsamlı ve sistematik bir araştırma bugüne kadar ortaya konmadı. Modernleşmenin eşiğinde olan ve Osmanlının çok dinli ve çok uluslu feodal devletinden "Türkiye Türklerindir" tek ulusluluğuna geçiş aşamasındaki geç Osmanlı dönemine ilişkin gerçek bir fikir, ancak bir kıyaslama ve toplu gözden geçirme ile mümkün olabilir.

Elimizdeki derleme, sürgün edilenlerin o dönemdeki soykırım olaylarına yıllardır bilimsel ve yazın yoluyla vakıf olanların çok sayıdaki sunuşlarıyla birlikte Haris Tsirkinidis (Selanik) ve Tigran Sarukhanyan'a (Ermeni Soykırımı Ulusal Müzesi ve Enstitüsü, Yerevan) ait iki makaleyi içermektedir.

Tessa Hofmann

AÇILIŞ KONUŞMASI

Soykırıma Karşı Tek Ses Olalım

Üç gün boyunca tek ses olmak istiyoruz. Biz Ermeni, Arami, Süryani ve Rumuz. Bizler Alman, Türk ve Kürt insan hakları savunucuları, bilim insanları ve siyasetçileriz. Etkinliklerimizin içeriğini Ermenicede “metsyeğern”^{*} Almancada “das grosse Verbrechen (büyük suç)” veya “der grosse Frevel (büyük günah, cürüm)”, Yunancada “sfagi” ve “xerisomos” ve Aramicede “sayfo” veya “gunhe” olarak tanımlanan malum olaylar oluşturmaktadır. “Sfagi” katliam anlamına gelmektedir, kılıç (imhanın kılıcı) ve aynı anlamda kullanılan “gunhe” ise feleğin zulmü anlamına gelmektedir. Yukarıda verdiğimiz tüm bu farklı adlandırmalar BM-Soykırım Sözleşmesinde altı tanımlamadan beşine uymaktadır. Çünkü:

- a) Grup mensuplarının öldürülmesi.
- b) Grup mensuplarında ağır bedensel ve zihinsel hasarlar oluşmasına neden olmak.

* **Mets yeğern:** Ermenice de aynı anlamda kullanılan bir başka kelime de arettir (“facia”, “kötülük”, “felaket”). Buradan hareketle, Ermenice ve Yunancaya dayalı çevirilerde tarihsel olarak daha geç bir tanımlama olan soykırım: Ermenicede **tserasp-anutyun** ve Yunancada ise **genoktonia** olarak yer almaktadır.

c) Grubun yaşam koşullarını , onların bedensel veya kısmen imha olmasını sağlayacak biçimde kasıtlı olarak ortadan kaldırmak.

d) Grup içinde doğumları engelleyecek önlemler getirilmesi.

e) Grupların çocuklarını zorla başka bir gruba nakletmek.¹

“Sayfo”nun, “xerisomos”un ve “mets yeğern”in kurbanlarının hayatta kalan kuşakları bugüne kadar pek fazla “tek ses” olamadılar. Sözü edilen toplumların bilim adamları inceleme yaptıklarında sadece kendi haklarına yönelik olan soykırımı incelediler, edebiyatçıları aynı şekilde kendi acılarını aktardılar, politik sözcüleri ise uluslararası toplumun tavır koyması ve kendi gruplarına yönelik gerçekleşen sürgün ve imhaların mahkum edilmesini talep etmekle sınırladılar kendilerini. Bunlar genellikle pek duyulmayan bir ses tonuyla dile getirildi.

1912-1922 arası yıllarda Türk-Osmanlı ulusal politikasının içinde yer alan soykırımcı unsurların etkilerini ve çapını anlamak isteyenler, bahsi geçen bu on yıl içinde Osmanlı Sultanlığı’nın iç bölgelerinde, Anadolu’da, Küçük Asya’da yaşayan 5 milyondan fazla Hristiyanın devlet tarafından planlanan ve örgütlenen tehcirleri ve imhasını, bu politikanın motiflerini tanımak, bilmek zorundadırlar.

Günümüz Türk tarihini bilenlerin de reddetmediği gibi Jön Türklerin;² feodal Osmanlı askeri despotizmini modern,

1 Alıntı: Heinsohn, Gunnar: Lexikon der Völkermorde (Soykırımlar sözlüğü). Hamburg, Reinbek, 1998 s. 355.

2 Jön Türkler (İng. Young Turks”, Rusça “Mlado turki,” Rumca (elence) “Neoturki”) Kendini 1908 askeri darbesi ile ilan eden,

merkezi bir ulusal devlete dönüştürmeyi amaçlayan³ “Makedonya Darbesi”* olarak da bilinen askeri darbenin** bir dönüm noktası olduğu tartışılmaz. Bu modernleşme, devlet zoru ve devlet organizesi ile gerçekleşti. Biz, 1913 yılından itibaren tek başına iktidarda olan ve kendini İttihat ve Terakki Cemiyeti⁴ olarak tanımlayan Türk ulusalcı partinin, 1911’lerden itibaren çöküşte olan Osmanlı feodal devletinin toprak bütünlüğünü korumak ve Türk hakimiyetini sağlamlaştırmak için çok uluslu ve çok dinli Osmanlı Devleti’ni, Türklerin Türkiyesine dönüştürme çabasında olduğunu düşünüyoruz. Tek ulus oluşturma amacının ilk kurbanları Hıristiyan nüfustu. Pek çok Türk, en azından 1912-13’lerden itibaren Osmanlı’nın Balkanlar’daki toprak kaybını onlara

genellikle genç subaylardan oluşan ulusalcı harekete verilen batılı bir tanımlama ve bu kitapta da, politik parti İttihat Terakki Cemiyeti üye ve taraftarları için eş anlamda kullanılmakta. Diğer eşanlamlı kullanım: “İttihatçılar.”

- 3 Davison Roderic H.: Turkey, Englewood Cliffs, NJ., 1968, s. 109; entnommen: Melson, Robert: Provocation or Nationalism: A Critical Inquiry into the Armenian Genocide of 1915. Kitapta: The Armenian Genocide in Perspective. Ed. By Richard G. Hovannisian. New Brunswick; Oxford, 1986, s. 62, 81.

Darbe, o dönem Makedonya’daki bir Osmanlı başkenti olan Selanik’te gerçekleşti.

Darbe, 1906’da Vatan adı altında bir araya gelmiş olan muhalif öğrencilerden, bağımsız duvarcı localarından ve bunun yanı sıra derviş tarikatlarından oluşan, karışık bir subaylar grubu tarafından gerçekleştirilmişti. Vatan, 1907’de muhalif ve reformist güçlerin daha büyük bir birliğine, Jön Türklerin İttihat ve Terakki’sine dönüştü.

- 4 Arapça” *İttihad*” kelimesi Türkçede “İttihat” olarak kullanılmaktadır.

mal etmeye çalışıyor ve Hristiyan vatandaşları gittikçe iç düşman olarak görüyordu.

1911’lerde daha çok da kültürel asimilasyonla sınırlı olan Türkleştirme çabası, savaş kayıplarının ve mültecilerin etkisiyle yalnızca iki yıl içinde Hristiyan vatandaşların, özellikle de Ermeni ve Rumların sürgün veya imha edilerek, yerlerine Müslümanların yerleştirildiği, etnik-demografik bir “koridor temizliği”ne dönüştü. I. Dünya Savaşı, Jön Türklere sadece daha önceki reform sözlerini geri çekmeleri fırsatını değil, uluslar politikasına en radikal “çözüm” fırsatını da sundu; sözde güvenilir olmayan halk gruplarının fiziksel imhasını...

Giriş

15. yy.’da Bizans İmparatorluğu’nun yıkıntıları üzerine inşa edilen çok uluslu Osmanlı Devleti, 19. yy.’da derin bir siyasi, askeri ve ekonomik krize girdi. Osmanlı Hükümeti, Avrupa’nın baskısıyla isteksizce yaptığı reformlarla imparatorluğunun giderek artan çöküşüne karşı koymaya çalışıyordu. Bu Tanzimat Dönemi,* 1876 yılında II. Abdülhamit’in tahta çıkmasıyla son buldu. İsmi geçen gerici sultan kısa bir süre önce çıkarılan ve Osmanlı tarihinde ilk kez tüm vatandaşları

* Daha çok da “Reform süreci” olarak adlandırılır. Reform veya yenilenme islahat anlamına gelir. Ancak bu deyimler Müslümanlar tarafından dışarıdan müdahaleyle yapılan hükümet düzenlemeleri veya talimatlar olarak görülüp, aşağılayıcı ve onur kırıcı olarak algılanmakta. (Tanzimat-“kural”, “düzenleme”, “talimat”)

dinlerini ayırt etmeden eşit gören bir yasayı yürürlükten kaldırdı. Gayrimüslimler, o tarihe kadar tahammül edilen ve bununla birlikte hakları gasp edilmiş aşağı sınıftan vatandaşlardı. Gasp edilen hakları arasında oturdukları toprağa sahip olamamaları da vardı.⁵ Yığınca ek vergiler ödüyorlardı, yasal güvenceleri yoktu ve yetkililerin keyfiyetine bırakılmışlardı.

Liberal seleflerinin aksine Abdülhamit, muhalafet güçlerini baskıyla engellemeye çalışıyordu. Reformcu meşrutiyetçilerin Osmanizmine veya Osmanlıcılığına karşı, Panislamizm fikrini ortaya attı ve mevcut dini çatışmaları Müslümanların tek taraflı çıkarları doğrultusunda keskinleştirdi.

1894’de Sason’da, kendisinin kurmuş olduğu Kürt Süvari Alayları’nı Ermeni köylülere karşı kışkırttı ve bunun ardından başkent Konstantinopol’de⁶ (İstanbul’da) Ermenilerin

5 Jouglein, Marie Pierre: Zwangsumsiedlungen, Deportationen und “ethnische Säuberungen” in und nach dem Ersten Weltkrieg: rechtliche Grundlagen (I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında zorunlu göçler, sürgünler ve “etnik temizlikler”: Hukuki nedenler) <http://jura.uni-sb.de/FB/LS/Fiedler/Fiedler/9700SoSe/SeminarRef/jouglain.html> s. 14.

6 M.Ö. 660 dolaylarında Boğaz’ın kıyısında kurulan tarım kentinin adı Bizans’tı. Roma İmparatoru Konstantin’in hakimiyeti döneminde onun adını aldı: Konstantinopolis (Konstantin’in kenti) diyorlardı. Bu adlandırmayı, kentin 1453’te fethedilmesinden sonra Türkler de kullandı. Yanı sıra Rum ve Türklerin kısaca halk ağzıyla kullandıkları kısmen, yarı resmi karakter taşıyan tanımlamalar da vardı: Stin-poli(s)-başka deyişle Stinbolis-Rumca (eğlence) “kenti” (I) Stanbulin oldu ve Müslümanlar tarafından İslambol’a dönüştürüldü. 19. yy.’dan sonra İstanbul en yaygın kullanılan ad oldu. Avrupa yani batıda, Osmanlı başkenti Konstantinopol olarak anılmayı sürdürdü.

gerçekleştirdikleri protesto gösterisini, ülke çapındaki katliamlara vesile yaptı. Devletin inisiyatif ve yönlendirmesi ile gerçekleşen kitlesel kıyımında, çoğu Süryani-Ortodoksu olan binlerce Aramice konuşan insan da öldürüldü.

1878 yılında Abdülhamit, Türk meşrutiyetçileri tarafından kurulmuş olan gizli örgüt Yeni-Osmanlı'yı yasakladı. Yasaklanan ve sürgün edilen hareketten on yıl sonra da ilk Jön Türk örgütlenmeleri başgösterdi. Bunlar arasında 1889'da Askeri Tıp Akademisi'nde gizli bir birlik olarak kurulan İttihat ve Terakki de vardı. Meşrutiyetçi hareket ulusalcılığa kayarken, 20. yy.'ın dönümünde birbiriyle rekabet halinde olan iki karşıt ideoloji söz konusuydu: Biri liberal ulusalcılık, diğeri ise halkçılığı, ırkçılığı ve bunun yanı sıra azınlıkların haklarını ve bireysel özgürlüklerini kesin ret etmeyi ifade eden, uzlaşmaz "tam ulusalcılık." Bu ideolojinin babası, ulusa olan inancı din takviyeli olarak gören şair Ziya Gökalp'ti (1876-1924). 1911'de Selanik'de yapılan 4. Jön Türk Kongresi Gökalp'in Türkleştirme programını kabul etti. Ancak temkinli merkez komite üyeleri dış kamuoyunu yanıltmak için oradaki alışıldık tanımların kullanılmasını öneriyordu. Bu çekince ve ayrıca Talat'ın "Yeni Devlet Doktrini" uyarınca Jön Türkler, resmî ifadelerde Osmanizm ve Osmanlılaşma tanımlarını kullanmayı sürdürdü. Ancak Jön Türklerin bilincinde Osmanlılaşma bundan böyle Türkleştirme anlamına geliyordu. İhtiyaç duyulduğunda bu idealin zorla hayata geçirilmesi gerektiğini şu parti kararı göstermektedir:

"Kongre, er ya da geç imparatorluktaki halkların Osmanlılaştırılması gerektiğini teyit eder ve eğer bunu barışçıl yolla başarmak mümkün olmuyorsa, o zaman zordan, evet hatta askeri araçlardan bile çekinmemeli. (...) Türk olmayan halkların ulusal temelde örgütlenme hakları ellerinden alınmalı, çünkü merkezi

*yapının dağılması, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehdit etmektedir. Ulusal azınlıkların çapı önemsenecek boyutta değil. Dinlerini koruyabilirler. Ancak ana dilleri yerine, imparatorluğun resmî dilini, Türkçeyi kullanmalılar.”*⁷

Jön Türk Merkez Komitesi 1911’de, o zamana kadarki Fedayi Teşkilatı olan örgütlenmeyi, 1915’lerden sonra Ermenilerin imhasını organize eden ve hayata geçiren Teşkilat-ı Mahsusa’ya⁸ dönüştürdü. Bu örgütün selefi olan ve 1906’da Selanik’te kurulan paramiliter Fedayi Teşkilatı sadece Bulgar partizanlarına karşı Türk kontr-gerillası işlevine değil, aynı zamanda Jön Türk Merkez Komitesinin verdiği ölüm emirlerini yerine getiren bir ölüm taburu işlevine de sahipti. 1909-1911’lerde Makedonya ve Sırbistan’da Hristiyan önderler kaybolmuş veya öldürülmüş, alçakça cinayetler ve takibatlar daha sonraları bazı seçkin kişileri içine alacak biçimde genişletilmişti.⁹

Kemalist savaş güçlerinin 1922’de ele geçirmesi ve Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Konstantinopol /Konstantiniye, resmi olarak İstanbul adını aldı. Kentin Hristiyan azınlıkları-Ermeniler ve Rumlar-kendi dillerinde İstanbul’u “kent”: Polis vb -batı Ermenice’de Bolis- olarak adlandırmaya devam ettiler. Bu kitapta, 1923’e kadarki dönem söz konusu olduğu sürece, Osmanlı başkentinin resmi ismi batılı formu –Konstantinopol- kullanılacak. Bkz -ayrıca; Türkiye Kültür Bakanlığı, Türk mitolojisi, kentten kente. İstanbul: http://www.kultur.gov.tr/portal/tarih_de.asp?belgeno=6016

- 7 İttihat ve Terakki kongreleri: “Memleket” 16/12/1947 alıntı: Avakyan, Arsen: Genocid 1915 g.: Mechanizmy prinyatiya i ispolneniya reşeniy. Erevan, 1999, s. 16 (Rusça)
- 8 Teşkilat-Mahsusa’nın resmi kuruluş tarihi, 5 Ağustos 1914 olarak geçiyor.
- 9 Housepian, Marjorie: s. 19.

İlk dönemler:

Doğu-Trakya ve İyonya 1913-1914

Teşkilat-ı Mahsusa, 1912’de Trablusgarb’ta İtalyan ordusuna karşı verilen savaşta karşımıza çıkar ve daha sonra 1913’te, Türkler Trakya’yı tekrar işgal ettiğinde... Bulgarlar ve Rumlar o kadar terörize edildiler ki, barış anlaşması sonrasında bile yurtlarına dönmeye cesaret edemediler. Toplam 15.690 Rum katledildi. Ancak Trakya’daki tehcirler bilinen Hristiyan katliamlarının da ötesine taşı: İlk önce yumuşak bir ifadeyle göç adı verilen ölüm yürüyüşleriyle binlerce Rum köylerinden kovuldu, açlığa ve ölüme terk edildi.¹⁰ Türk yetkililer 1913 Şubat’ında Krithea’daki [Krithai/Krithiá-Eceabat Ed] Rum nüfusu yurtlarından kovarak, oraları vahşice yağmaladılar. Doğu Trakya ve İyonya’daki Rumlara yönelik tehcirler Osmanlı savaşa girmeden önce, 1914 yılında da devam etti. 119 bini Doğu Trakyalı olmak üzere toplam çeyrek milyonun üzerinde Rum yurtlarından kovuldu, mallarına el konuldu.

Hristiyanların, özellikle de Rumların Batı Anadolu’dan sürülmeleri henüz 1913’te başlamış olmasına karşın, İyonya’da etnik temizlik yapılmasını engelleyecek nihai karar ancak Balkan Savaşı’nın bitiminde ve İsmail Enver’in¹¹ 1914’te Harbiye Nazırı olmasından sonra alındı.

10 Aynı eser, s. 20.

11 Akçam, Taner: General Overview of the Ottoman Dokuments. Paper for the Workshop “Contextualizing the Armenian Experience in the Otoman Empire: From the Balkan Wars to the New Turkish Republic” in Michigan 8-10 March 2002, s. 3.

Jön Türk Dahiliye veziri Talat 14 Mayıs 1914'te, Dardanel'den [Çanakkale] Çeşme'ye kadar olan tüm Yunan yerleşim birimlerini terör yoluyla ortadan kaldırmayı ve yerlerine ülkenin iç kısımlarından getirtilecek Türkleri veya Müslüman mültecileri yerleştirmeyi kararlaştırdı. ABD'nin İzmir Konsolosu Georg Horton'un, dökümanter-otobiyografik yazılmış *The Blight of Asia* (1926) adlı eserinde de belirttiği gibi, Rumların yarı ahşap köy ve çiftlik evleri sistematik olarak yıkıldı ve nesiller boyu özenle baktıkları üzüm bağlarındaki asma ağaçları kesildi ve yakıldı.

Türk yetkililer, şehir merkezlerindeki sürgünleri de hızlandırmak için 1914 yılının Mayıs-Haziran aylarında sayısız Rum karşıtı kışkırtmalar örgütlediler. İyon yerleşim bölgesi Eritra [İldırlı/Çeşme -Yunanca Erythrai] ve Foça'da¹² Rumlar boğazlandı, Bergama'da ise 27 Mayıs 1914'te, Hristiyan nüfusa şehri terk etmeleri için sadece iki saatlik bir süre verdiler. Binlerce kişi Sakız ve Midilli adalarına kaçtı. 40 bin kişi İzmir'de, 80 bin kişi ise İzmir civarında kaçabilecekleri yollar aradılar. 1914 Eylül'ünde Marki bölgesindeki Rumlar öldürüldü. Rusya'nın İzmir Konsolosu'nun 1914'te İstanbul'daki elçiliğe bildirdiğine göre, zorla göç ettirilenlere ülkelerini kendi istekleri ile terk ettiklerine, bir daha geri gelmeyeceklerine, dahası yanlarına almadıkları veya satamadıkları mallarından vazgeçtiklerine dair taahhüname imzalatmışlardı.¹³

12 O dönem yaklaşık 8 bin nüfuslu olan, antik yerleşim Foça'daki (Phokea) katliam, Foçalı İyonya Rumlarının tarım kenti olarak gördükleri Marsilya'da özel bir ilgi uyandırdı.

13 Alıntı, Avakyan, a.g.e., s. 35.

1914'ten itibaren, Yunanistan'a veya Osmanlının doğu iç kısımlarına sürülen İyonyalı, Trakyalı ve Pontoslu Rumların toplam sayısı 500 bin-773.859 olarak verilmektedir.¹⁴

İyonya kıyıları insansızlaşmaya, tarlalar ve bahçeler bakımsız kalmaya başlamıştı. Osmanlı Hükümeti Temmuz-Ağustos 1914'te, 18-40 yaş arası Rum erkeklerinden "Amele Taburları"¹⁵ oluşturarak onları sistematik olarak ölüme sürükledi. Bu uygulamaya maruz kalanlar insanlık dışı koşullarda çalışıyorlar ve açlık ve bitkinlikten kitleler halinde ölüyorlardı. Osmanlı Ordu Komutanlığı, Bağdat demiryolu yapımında Rus ve İngiliz esirlerinin yanı sıra,¹⁶ kendi vatandaşı olan Hristiyanları da angaryaya tabi tutmuştu.

14 http://www.anemos.com/Diaspora/chrys_smyrna.html

15 Hollandalı Türkolog Erik Jan Zürcher, bu Osmanlı-Türk yardım birliklerinin ağırlıklı olarak Hristiyan asker kaçaklarından oluştuğunu söylerken, 1919'daki bir Türk yazara dayanarak, Ermenilerin oranını % 75 olarak veriyor. Birliklerin sayısı savaş sırasında 70-120 arasındayken, asker kaçağı zorunlu işçilerin toplam sayısı 25-50 bin olarak veriliyor. Bkz. Zürcher, Erik Jan: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İşçi Taburları. Kieser, Hans-Lukas; Schaller, Dominik J. (yayıncı): Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah [Ermenilere dönük soykırım ve Shoah]. Zürih, 2002, s. 191.

16 Fransız Askeri Soruşturma Servisi'nin 31 Temmuz 1917 tarihli bir raporunda, "Türk-Alman Kurmay Karargahı'nın Ankara-Yozgat demiryolu inşaatı için devreye soktuğu, mesela 2 bin İngiliz'den bin Rus'tan ve de 11 bin Rum'dan söz ediyor. Raporda şöyle deniyor: "Türkler savaş esirlerine çok kötü davranıyor. Esirlerin büyük bölümü açlıktan ölüyor." Alıntı: Tsirkinidis, Harry: "...At last we uprooted them...": The genocide of Greeks of Pontos, Thrace and Asia Minor, through the French archives. Selanik, 1999, s. 94.

Eski bir “Amele Taburu” askeri olan Pontos Rumu Dimitris Tsirkinidis, ölmeden kısa bir süre önce, 1961’de yayınladığı anılarında şöyle diyor:

“Beni, Eylül 1916’da, Pontos’un en güneyindeki şehir olan Akdağ Madeni’ndeki köyüm Apturahmalı’de [Aburrahmanlı/ Yozgat] aldılar. 35 günlük bir yürüyüş ve yaklaşık 300 kişiden 70’ini açlık ve bitkinlikten kaybettikten sonra -yaşları 18 ile 50 arası erkeklerden oluştuğumuzu hatırlatırım- Ermeniler (tümünün öldürüldüğü 1915’e kadar) Kürtler ve Türklerin yaşadığı yer olan Hozat’a geldik. Duvarcılar, fırıncılar, nalbantlar gibi tüm zanaatkarları ayırdıktan sonra geriye kalan yaklaşık 150 kişiyi Karper şehrine götürdüler. (...) Durumumuz çok sefildi.

Ayakkabılarımız parçalanmıştı, dağılıp gitmesin diye iple bağlıyorduk. Kirliydik, yürümekten, özellikle de açlıktan bitkindik. Bizi, fiziksel görünümleri bizden beter olan başka Rum ve Ermenilerin de bulunduğu bir askeri barakaya koydular. (...) Bize silah vermediler. Tek askeri donanımımız, hem yatak hem de yorgan olarak kullandığımız lime lime olmuş büyük bir askeri paltoydur. Ekim sonlarıydı ve bulunduğumuz bölgede kar başlamıştı. Sabahtan gece yarısına kadar savaşan birliklere cephaneye ya da başka mühimmat taşıyor veya yolları onarıyorduk. Tüm gıdamız, günde iki kez verilen bir parça ekmek ve sulu çorbadan ibaretti. Her gün birileri, takatsizlikten veya dayaktan ölüyordu. Birçok kez kendi tsahuria* mızı pişirdik ve yedik. Kasım ayında tifodan kırılmaya başladık. Ancak yollarda kar temizleme işi sürüyordu. Ve birçok kez hayvanların yerine kağınlara veya top arabalarına koşulduk.

Şansımıza kısa süre sonra, belki de Ruslar kıskırttığı için, bölge Kürtleri ayaklandı. Büyük bir kargaşa patlak verdi.

* **Tsahuria:** Domuz derisinden yapılma, uyduruk sandalet.

Muhacirlerden oluşan ordu ve bizlerden oluşan Amele Taburları sokaklarda birbirine karıştı. Mükemmel bir fırsattı bu. Aralarında benim de bulunduğum, iskelete dönmüş 14 Rum kaçtık. (...) Bir ay boyunca dolaştık. Üç arkadaşım yollarda öldü. Türk Birliklerinin bazı kollarıyla karşılaştık ve iki arkadaşımızı daha kaybettik. Nihayet Samsun'un dağlık kesimine ulaştık. Burada bizi Sinop'a, adamlarının yanına yollayan Pontoslu bir partizan önderine rastladık. İki arkadaşım partizan olarak onlara katıldı. Geriye kalan yedimiz Sinop'a ulaştık ve bir bota binerek Rus donanmasının bizi alıp Batum'a götüreceği denize açıldık.

Savaş bitiminde, yani 1918'de memleketime döndüm. Ancak, Mustafa Kemal'in terörü başladıktan kısa süre sonra, Eylül 1919'da, üçüncü küçük kardeşim Euripides'i yanıma aldım ve Kilikya'daki Fransız hatlarından geçtik ve Mersin'den bir Fransız gemisine binerek, sakalık yaptığımız Kavala'ya (Yunanistan) ulaştık.”¹⁷

Ankara'daki ulusalcı hükümet Rumların angaryaya tabi tutulmasını 1921'de tekrar yürürlüğe koydu.

1916 yılı kışı ortalarında Pontos Rumlarına dönük takibatlar, sürgünler ve imhalar başlamıştı. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Doğu Anadolu'daki öncü temsilcilerinden olan ve görev bölgesinde Ermenilere ve Rumlara karşı özel bir vahşet uygulamasıyla tanınan Cemal Azmi'nin vali olduğu Trabzon, Pontos Rumlarının yönetim merkeziydi. Onun görev döneminde Türk yetkililer Pontos Rumlarını, 1916'dan itibaren ülkenin içlerine, Sivas'a sürmüşlerdi. Bu önlemlerden en çok etkilenen bölgeler Rize ve Platanu [Platána –Akçaabat Ed] oldu. Elevi [Görele] ve Tripoli [Tirebolu]

17 Alıntı, aynı eser, s. 83 ff.

bölgesinde yaşayan 16.750 kişiden 550'si, Trabzon şehrinde yaşayan 49.520 kişiden de sadece 20.300'ü sağ kaldı.

Galip İttifak Güçleri, Mondros Anlaşması'ndan sonra Jön Türklerin imha politikasına ilişkin bir panorama oluşturmaya çalıştılar. G.W. Rendel, 20 Mart 1922'de İngiliz Hükümeti'ne yazdığı bir raporda şöyle diyordu:

“Söz konusu tehcirler sürecinde (I. Dünya Savaşı sırasında) 1.500.000 Ermeni'nin oldukça vahşi koşullarda yaşamını yitirdiği ve 500 binden fazla Rum'un sürgün edildiği, bunların sadece bir kısmının hayatta kaldığı varsayılıyor. Savaşın başlarında gerçekleşen vahşi Ermeni sürgünleri daha 1916'larda İngilizlerin Mavi Kitabı'na (İng. Blue Book) konu olmuştu ve neredeyse aynı derecede vahim Rum takibatları da birçok resmî Yunan yayınında yer almaktadır. (bkz. özellikle Atina'da 1921'de yapılan 3. Ulusal Meclis Müzakereleri).”

Rumlar ve Ermeniler:

Bir kıyaslama

Osmanlı Sultanlığı'nda Rum vatandaşlara yönelik önlemler, uzun süren bir zaman dilimine, yani 1912'den 1922/23'lere kadar yayılmakla birlikte bunlar sadece birbiriyle bağlantılı olan bölgeleri kapsamıyordu.

(Doğu Trakya, İyonya, Pontos bölgesi ve Kapadokya, İç Anadolu'nun merkezi). Pontos ya da Karadeniz bölgesindeki takibatlar ve imhalar cumhuriyetin kurulmasından sonra da yani 1924 yılına kadar sürdü. Bu durum belki neden Ermenilere kıyasla Rumların ve Aramice konuşan Hristiyanların I. Dünya Savaşı ve sonrasında pek fazla dikkate alınmadığını açıklayabilir. I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'da

ABD Elçisi olan Henry Morgenthau, 1919'da yayınlanan raporunda ilk kayda değer kıyaslamayı yapıyor:*

“Türkiye’yi sadece Türklerden oluşan bir ülke yapmayı hedefleyen politikadan dolayı Türkiye’de boyunduruk altındaki ve acı çeken tek ulus Ermeniler değildir. Ermenilerle ilgili anlattığım öyküyü, küçük birkaç değişiklikle Rumlara ve Süryanilere ilişkin de anlatabilirim. Gerçekte, bu ulusallaştırma fikrinin ilk kurbanları Rumlardı. (...) Herhalde medeni dünyanın bu sürgünleri protesto etmediğinden olacak, Türkler aynı yaptırımları daha kapsamlı olarak sadece Rumlara değil, Ermenilere, Süryanilere, Nasturilere ve Türkiye’nin diğer boyunduruk altındaki halklarına karşı da uygulamaya karar verdiler. (...)

Rumların çektiği zulüm şu iki dönemi kapsamakta: Biri savaş öncesi, diğeri ise 1915’te başlayan dönem. İlki, özellikle küçük Asya kıyılarındakileri kapsamakta, ikincisi ise Trakya, Marmara kıyısı, İstanbul Boğazı ve Dardanel’dekilerin yanı sıra, Karadeniz kıyılarındakileri... Sonuncudakilerden binlercesi Küçük Asya içlerine gönderildi. Türkler Ermenilere ne uyguladılarsa aynı yöntemleri bunlara da uyguladılar. Rumları Osmanlı ordusuna alıp angaryaya tabi tuttukları Amele Taburları’na soktular. Kafkaslarda ve diğer savaş bölgelerinde, yol yapımında çalıştırıldılar. Tıpkı Ermeniler gibi Rum askerlerinden de binlercesi soğuktan, açlıktan ve diğer mahrumiyetlerden dolayı öldü. Ermeni köylerine olduğu gibi Rumların da evleri aynı kanun dışı yöntemlerle arandı. Rum erkek ve kadınları da tıpkı Ermeni kader ortaklarında olduğu gibi dövüldü, işkence edildi. Rumların da evleri tıpkı Ermenilere yapılan muazzam boyuttaki yağmalamalar gibi aynı şekilde yağmalandı. Rum vatandaşları

* *Büyükelçi Morgenthau’nun Öyküsü*, Çev. Attila Tuygan, Belge Uluslararası Yayıncılık, 2005.

Müslümanlığı kabul etmeye zorladılar, Rum kızlarını da Ermeni kızları gibi kaçırıp haremlerine götürdüler. Rum oğlan çocukları kaçırılıp Müslümanlara hizmetkâr olarak verildi...(…)

Her bölgeden toplanan Rumların büyük bölümü yaya olarak ve sözde jandarma koruması altında sürgün edildiler. Bu şekilde kaç kişinin evlerinden, ailelerinden edildiği kesin olarak bilinmemekte. Tahminler ikiyüz bin ile bir milyon arasında değişiyor. Bu Rum kafileler de büyük mahrumiyetler yaşadı, ama onları Ermeniler gibi genel bir katliama tabi tutulmadılar.(…)Türkler onlara herhangi bir acıma duygusundan kaynaklı ayrıcalıklı davranmadılar (...) O dönemde tötönik [Proto-Cermen] müttetiklere, Küçük Asya katliamının Almanya yanlısı Yunanistan kralın Yunanistan'ı savaşa girmekten alıkoyamayacağı ve Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında savaşa girebileceği düşüncesi hakimdi. Yani Türkiye'deki Rum vatandaşları Ermenilerin yaşadığına benzer birçok vahşetten koruyan şey sadece devlet politikası sorunuymuştu. Buna rağmen Rumların acıları da aynı boyutta korkunçtu ve medeniyetin Türkiye'yi hesap vermeye zorlayacağı bu uzun suçlar tarihinde, yeni bir dönemi başlatıyordu.”¹⁸

Morgenthau, sorumluluğu Jön Türklere ait olan Küçük Asya Rumlarının imhasına ilişkin ilk dönemlerini kastediyor. Britanya'nın İstanbul yüksek komiseri gibi çağdaşları da Mustafa Kemal'in liderliğindeki milliyetçilerin imha amaçlarına tanıklık etmişlerdi.* Sir Horace Rumbold 10 Mayıs 1922'deki telgrafında şunları bildiriyordu:

18 Morgenthau, Henry: Ambassador Morgenthau's Story. Memorial Edition. Plandome, New York: New Age Publishers (1975), s. 323 ff.

Bkz. Harry Tsirkinidis'in "Küçük Asya Rumlarına yönelik soykırım" (1914-1923) başlıklı makalesi.

“(…) Türkler, azınlıkları yok etmek için önceden hazırlanmış bir plana göre hareket ediyor gibiler. Yöntemleri; Samsun ve Trabzon arasındaki bölgede yaşayan Rumları Amasya’da toplamaktı. Bu Rumlar, Amasya’dan hareketle Tokat ve Sivas üzerinden Kayseri’ye sürülecek ve geri getirilecek, sonunda Harput’tan doğuya doğru gönderileceklerdi. Sürülenlerin büyük bölümü bu yöntemle mahrumiyetten ve bitkinlikten ölüyordu. Türkler aslında sürdükleri bu insanları öldürmediklerini iddia edebilirler. Ancak, burada hatırlatmak gerekir ki, aynı Türkler eskiden de İstanbul’daki köpekleri açlıktan ve susuzluktan ölsünler diye bir adaya terk ederlerdi.”

Daily Telegraph 15 Mayıs 1922’de şöyle bildiriyor:

“Günümüzde Küçük Asya’da gerçekleşen sürgünler ve katliamlar Türk tarihinde kıyaslanamaz boyutlarda.

Bunların çapı, Gladstone¹⁹ dönemindekileri ve hatta 1915’te yaşananları aşıyor. Söz konusu olan izole edilmiş değil, bilakis sistematik olarak gerçekleşen, Hristiyan ırkın bütünüyle yok edilmesi motifine dayalı olaylar. Bunlar daha sonraki aylarda Ateşkes ve Azınlıklar Güvencesi Sorunu Barış Anlaşması’nın temel talebi olarak gündeme geldiğinden beri, daha da yoğunlaştı ve yaygınlaştı. Kısa bir süre önce önemli bir Kemalist yetkili, azınlıkları korumak için bir dakikalık barışa dahi ihtiyaç olmadığı gibi tersine, Türkiye’deki Hristiyanları ve Hristiyanlığı

19 Söz konusu olan, Nisan 1876’da Bulgaristan’da Türklerin yaklaşık 15 bin Bulgar’ı katlettiği, anti-Türk ayaklanmasının bastırılması. İngiliz liberallerinin lideri William Ewart Gladstone, aynı yılın Eylül ayında, “Bulgar dehşeti ve şark sorunu” başlıklı yergisinde bundan söz ediyor.

kökten ortadan kaldırılmayı beceremeyen 1915'teki hatayı düzeltmek gerektiğini açıklıyordu. Şu an gerçekleşen sürgünler, Kemalistler tarafından işgal edilen Pontos kıyılarını, Kafkas civarını ve güney batıdaki toprakların kuzeyini kapsamakta.

İmha metotları pervasızca ve aynı zamanda katmerli bir biçimde gerçekleşiyor. İşte birkaç örnek: Trabzon ve civarındaki bölgelerde erkek Rum nüfus toplanıyor ve güya Amele Taburları'na alınıyor, Kars ve Sarıkamış gibi uzak yerlere götürülüyor. Aynı bölgenin ve aynı ırkın yaşlı erkekleri, kadınları ve çocukları, Amasya yakınlarında bir araya toplandıktan sonra, yaya olarak Sivas üzerinden Kayseri'ye götürülüyorlar, oradan aynı şekilde geri getirilip sonunda, sivil gözlemcilerin izlerini kaybettiği Harput ve Diyarbakır'a gönderiliyorlar. Bu yürüyüşler için Anadolu dağlarının karla kaplı olduğu en zorlu aylar seçiliyor. Sürgünlerin çoğu yolda takatten düşüyor, donuyor ve böylece celladının elinden doğrudan katliama uğramaktan kurtuluyordu. Dikkatli bir tanık, yolun sadece bir bölümünde 1.500, bir başka bölümünde ise 2 bin ölü beden saymış.

Takibatlar 1919'da başladı. O döneme şahitlik eden İngiliz donanması mensupları, jandarmanın % 80'inin eşkıyalardan oluştuğunu bildiriyorlar. Türkiye'deki İngiliz yetkililer aynı yılın sonunda bazı bölgelerde takibatların hâlâ sürdüğünü, Mustafa Kemal ve yoldaşlarının uyguladıkları yöntemin 1915'te Talat'ın uyguladığı yöntemle büyük benzerlik içinde olduğunu söylüyorlar. 1920'nin başlarında Kilikya Maraş'ta ve Hacin'de katliamlar gerçekleşiyor (İngilizlerin tahminine göre katliam kurbanlarının sayısı Maraş'ta 15-20 bin, Hacin'de 9 bin civarındadır).”²⁰

20 Alıntı: Eski nüshadan: 1919'da Trabzon'daki Rum halka dönük Kemalist takibat. "Pogrom: Tehdit altındaki halklar dergisi", Yıl 12, nr. 85, Ekim/Kasım 1982, s. 56 f.

Yunan dilinde “Beyaz Katliam”, daha Dünya Savaşı öncesinde ekonomik ve sosyal kısıtlamalar, sürgün ve zorunlu çalışma sırasında açlıktan ölme durumları anlamına geliyordu. Yani *“bir grubun yaşam koşullarının (bir kısmının veya tümünün) varlığının zarar göreceği biçiminde kasıtlı olarak ortadan kaldırılması.”*

Girişte de tespit ettiğimiz gibi soykırım suçu işlenmektedir. Bu olayda da kasıtlı ölüm yürüyüşlerinin söz konusu olduğu, tıpkı 1915’teki Ermeni sürgünler gibi Rum kurbanlar da kasıtlı bir biçimde dolambaçlı yollardan götürülerek kuvvetten düşürülmüşlerdir. Aynı 1915’te olduğu gibi 1922’de de sürgün yolu olarak mümkün olduğunca Avrupalıların ve Amerikalıların tanıklık edemeyeceği güzergahlar seçilmiştir. Rendel, “Amerikan Near East Relief”indeki [o dönemdeki Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti] anısında, (...) ulusalcı yetkililer tarafından sahte telgraflar çekmeye zorlandığını, Rumlara yardım etmesine izin verilmediğini ve bilinçli olarak sürgün kabilelerinde olup bitene tanıklık edemeyeceği yollardan geçirildiğini yazıyor.

Küçük Asya’nın Rum halkı da çapı ve vahşeti 1920’den sonra iyice artan “kızıl katliamdan”, yani doğrudan kitlesel kıyımdan muaf tutulmuyor.

Arami kurbanlar

Rumlar, Teşkilat-ı Mahsusa tarafından organize olarak yönlendirilen ölüm mangalarının ve devletçe organize edilen kitlesel zorun ilk kurbanları olurlarken, Aramice konuşan özelikle Süryani Ortodoksları ve Keldaniler gibi Hıristiyan

gruplar²¹ da Ermenilerle aynı dönemde acılar yaşadılar. Özellikle valiliğini, sadistliği ve Hristiyanlara karşı kınıyla bilinen Dr. Mehmet Reşit Şahingiray'ın (1873-1919)²² yaptığı Diyarbakır bölgesinde... Büyük olasılıkla Şahingiray'ın kuzey Kafkas kökenli bir mülteci olmasının bunda azımsanamayacak payı vardı. Daha Balıkesir mutasarrıfı iken Rumların yasadışı bir biçimde Ege sahillerine sürülmesine iştirak etmişti.²³ Almanya'nın Musul Konsolosu Walter Holstein, Mardin ve Midyat'taki Süryanilerin bu nedenle ayaklandığını,* 28 Temmuz 1915'te İstanbul'daki elçisine bildiriyordu:

“Bu ayaklanma hiç kuşkusuz Diyarbakır valisinin Hristiyanlara karşı genel olarak yürüttüğü katı tutumla ilgilidir. İnsanlar kendilerini savunmaya çalışıyorlar.” Holstein şunları

21 Bu metinde “Aramice konuşan Hristiyanlar” ya da Süryaniler dendiğinde, kendi tanımlamalarından ve mezhepsel aidiyetlerinden bağımsız olarak, aynı ortak dili konuşanlar anlaşılmalıdır. Buna karşın, Aramiler batı Süryaniler, Suriye Ortodoksları da doğu Süryaniler sayılmaktadır ve ayrıca Asurlar (Nasturi) Kilisesi mensuplarıdır.

22 Reşit Bey 1915'ten itibaren Diyarbakır valisiydi, daha sonraları 26 Mart 1916'dan 27 Mart 1917'ye kadar Ankara Sancağı valisiydi. Biyografisi ve faaliyetlerine ilişkin bkz., Kieser Hans-Lukas: Dr. Mehmet Reşit (1873-1919): Politik bir doktor. Kitapta: Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah. Yayıncılar: Hans Lukas-Kieser ve Dominik J. Schaller. Zürih, 2002, s. 245-257.

23 Kieser, a.g.e., s. 257.

* ‘Ayn-Wardo’da Elli iki gün, Azıx (Hazax) Günümüzdeki İdil de kendilerini *Mesih Fedaileri* olarak adlandıran grup aylarca direnir. Ed.

ekliyor: “*Djebel Sincar ’daki (Musul’un batısı) Ezidiler de aynı şekilde birkaç gündür ayaklanma halindeler.*”²⁴

Bu durum, Hıristiyan olmayan Ezidi gibi etnik grupların da saldırılardan nasibini aldığını göstermekte; zira Musul’da daha 1892 yılında 3.500 Ezidi katledilmişti.²⁵

Almanya Elçisi Hohenlohe-Langenburg 31 Temmuz 1915’te Diyarbakır’daki gelişmeleri şöyle aktarıyor:

“*Diyarbakır valisi Reşid Bey bu ayın başından beri kendi bölgesindeki Hıristiyan nüfusa karşı ırk ve din ayrımı gözetmek-sizin sistemli bir imha başlattı. Bu durumdan en çok etkilenenler özellikle Mardin ve Tell Ermen [Kızıltepe] Ermenileri ile Djeziret ibn Omar [Ceziret ibn ömer –Cizre - Ed] ve Nisibin [Nusaybin] bölgelerindeki Keldani Hıristiyanları ile dağınık halde yaşayan Süryaniler oldu.*”²⁶

Diyarbakır eyaletindeki Süryani Ortodoksların imhası da tamamen aynı biçimde gerçekleşti: Ermeni katliamından

24 Wolfgang-Gust (yayıncı): Revidierte Ausgabe der von Johannes Lepsius unter dem Titel “Deutschland und Armenien” herausgegebenen Sammlung diplomatischer Aktenstücke, Teil 1: Hervorhebungen und Auslassungen [Johannes Lepsius’un 1919’da “Almanya ve Ermeniler” başlığıyla çıkan diplomatik belgeler koleksiyonunun yeniden düzenlenmiş baskısı; Bölüm I: Metin değişikliklerine ve (metinden) çıkarılanlara dair vurgular], s. 101 no:124.

25 Horton, George: The Blight of Asia. An Account of the Systematic Extermination of Christian Populations by Mohammedans and of the Culpability of Certain Great Powers; with the True Story of the Burning of Smyrna, Indianapolis, 1926, İnternet adresi: <http://www.hri.org/docs/Horton/hb-1.html>

26 Aynı eser, s. 102 nr. 126.

huzursuz olan civardaki tüm Süryani ruhanileri ve aşiret önderleri, en “kutsal” şeyler üzerine yeminlerle kandırılarak sahte güvence altında toplatıldılar.

Daha sonra aynı senaryo hemen hemen her köyde ve her şehirde yinelendi: Yetişkin erkek nüfusa büyük binalarda veya kiliselerde toplanmaları için çağrıda bulunuldu ve sonra toplananlara saldırıp öldürüldüler. Kadınlar ve çocuklar iş gücü ya da cinsel obje olarak kullanılmak üzere götürüldüler. Köy sakinlerinin ancak çok azı zamanında saklanabildi veya silahlanmış diğer köylere kaçabildi. Fanatik Jön Türk devlet yöneticileri ile Kürt aşiret reisleri arasındaki ölümcül paslaşmanın nedeni resmî olarak himaye altında görünen ve sürekli aşağılanan “Hıristiyan reaya” olan, çoğu kez Kürt toprak sahiplerinin ve aşiret reislerinin angaryalarını yapmaya ve haraca zorlanan Hıristiyan nüfusa yönelik şartlanmış dini önyargı değildi sadece.

Musul’daki Almanya Konsolosu Walter Holstein, İstanbul’daki elçisine gönderdiği telgrafta, eski Mardin Mutasarrıfının nitelediği gibi “vilayetindeki Hıristiyan ahaliye kanlı bir kuduz köpek gibi saldıran” Vali Reşid’in görevden alınmasını defalarca talep etmişti. Gerçekten de Holstein’ın Elçi aracılığıyla yaptığı girişim dikkate alınmış ve İçişleri Bakanı Talat, Reşid’e iki telgraf çekerek kesin bir dille Hıristiyanlara yönelik ayrımsız takibatları durdurması talimatını vermişti. Ancak Reşid buna rağmen görevde kalmış ve Süryani Ortodokslarına yönelik takibatlar 1915 Eylül’üne kadar sürdürmüştü.

Burada söz konusu olanın, üst düzey bir devlet memurunun kendi eyalet sınırları içinde görevini aşan itaatsizliği olmadığına İsviçreli tarihçi Hans-Lukas Kieser de dikkat çekiyor.

Kuruluşundan beri saklı gizli ritüellere hayran olan ve iki yüzlülük, çifte standart ve ne tarafa çeksen o anlama gelen komutalara alışkın olan Jön Türkler, asıl amaçlarını gizlemekte ustaydılar. Talat Paşa'nın "Osmanlıcılık" kavramını önermesi de bu geleniğin bir örneğiydi. Jön Türkler konuşmak ile icraat arasındaki farkı bildikleri gibi mütefiklerini sakinleştirmek için yapılan eleştiriler ile kitlesel katliam karşısında susmak gerektiği zamanları da çok iyi biliyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arami (Süryani) Hristiyanları açısından "beyaz" ile "kırmızı" (kızıl) katliam arasında bir fark yoktu. Pekçoğuna Kürtlerin önyak olduğu katliamlarda "imhanın kılıcı" kadın, erkek ve çocuk ayrımı gözetmiyordu. Katledilenlerin büyük bir bölümü henüz eski feodal değerlere göre yaşayan topluluklardı ve bu kesim, Hristiyan entelektüellerde savunduğu eşitlik ve özgürlük çabalarının henüz çok uzağındaydılar.

Jön Türklerin tek ulus politikasının kurbanı olarak Türk olmayan Müslümanlar ve Yahudiler

Jön Türklerin tek ulus programı, Hristiyanları sadece tehcir ve imha etmeyi değil, aynı zamanda başka şeyleri de planlıyordu. Kaçan ya da tehcir edilen Ermeni ve Rumların çiftlikleri veya evleri, aradan daha bir hafta bile geçmeden Araplar, Kürtler, Kuzey Kafkasyalıların (Çerkezler) yanı sıra Balkanlardan, özellikle de Bosna ve Makedonya'dan getirilen Müslüman mülteci ve göçmenlere (*muhacirler*) veriliyordu. Bu yerleşme programı Müslüman ahaliyi güçlendirme amacının yanı sıra güvenilmez olarak görülen Türk olmayan Müslüman grupların da özgürlük ve bağımsızlık çabalarının önünü kesmeyi ve

ayrıca Kürtler gibi göçebe halkları da yerleşik düzene geçirmeyi hedefliyordu. Bunun içindir ki, bu Müslüman etnik grupların siyasi ve dini önderleri, müritlerinden veya aşiret mensuplarından ayrı yerlere yerleştirildiler.

Jön Türk yetkililer, iskan edilenlerin oranının %5-10'dan fazla olmamasına özen gösteriyorlardı. Yani göç ve yerleşim, aynı zamanda Türkleştirme hedefine uygun olarak etnik grupların parçalanması şeklinde gerçekleşiyordu.²⁷ Örneğin, Talat Paşa 26 Ocak'ta gönderdiği şifreli bir telgrafla, Cezayirli ve Tunuslu Arapların en hızlı şekilde asimile olacaklarını düşündüğü Diyarbakır'a yerleştirilmelerini emrediyordu.²⁸

Almanya'nın İstanbul eski elçisinin 18 Ocak 1918'de iletmiş bir nota göre, Türk Tarım Bakanlığı'nca görevlendirilen Alman Hükümet Danışmanı Bücher'in karşı tavsiyelerine rağmen boşaltılmış Ermeni bölgelerine Müslümanların yerleştirilmesi işlemine devam ediliyordu.

*“Ermeni bölgesine muhacirlerin yerleştirilmesine ilişkin bir proje çıkarılması gerekiyor. Boşaltılmış bölgelerdeki toprağın şu an fazla sayıda insanı besleyecek durumda olmaması nedeniyle, Türk hükümetinin planladığı üzere bu bölgeleri hemen yerleşime açmayı Sayın Bücher sakıncalı buluyor. Sayın Bücher projeyi üstlenecek, ancak kendisi tamamen arka planda kalacak.”*²⁹

Alman Türkolog Hilmar Kaiser Jön Türklerin, Küçük Asya ve Mezopotamya'daki Ermenilerin etnik reorganize politikasına ilişkin şöyle diyor:

27 Bkz. Akçam, “General Overview” s. 8 f.

28 A.g.e., s. 9.

29 Dışişleri Bakanlığı (Almanya ç.n.) Ppolitik Arşivi PA/AA, İstanbul Elçiliği, Ermenistan no.102 Microfiche no 7226.

“(...) Merkezi Osmanlı Hükümeti tüm imparatorlukta etnik yeniden yapılandırmayı bir program çerçevesinde gerçekleştirdi. Bütün halk, çeşitli kategorilere ayrılmıştı. Hedef, etnik olarak Türklerin üstünlüğünü sağlamaktı. İttihat ve Terakki Komitesi, Türk olamayan Kürt ve diğer Müslüman ahali gibi grupların Türk halkı içinde eritileceğini düşünüyordu. Bu gruplar bir asimilasyon programına tabi tutuldular. Ancak komiteye aşılma engeller çıkaranlar ya defolup gitmeli, sürülmeli ya da öldürülmeliydi.”³⁰

Bu gözlem, o dönemin Osmanlı Sultanlığı’ndaki Avrupalı ve Kuzey Amerikalı tanıkları tarafından da doğrulanmakta. Almanya’nın Urfa’daki Şark Misyonu için çalışan Alman-İsviçreli hastabakıcı Jakob Künzler (1871-1949), 1921’de yayınlanan *“Kan ve Gözyaşı Ülkesinde”* adlı anı kitabında dağlık Ermeni bölgelerinden Müslüman Kürtlerin ilk sürgün edilişlerine ve Jön Türklerin Arap halka dönük imha planlarına değiniyor:

“Ermenilerin köklerini kazımayı isteyen aynı Jön Türklerin, Dağlık Ermeni Bölgesi’nde oturan dindaşları Kürtleri de benzeri biçimde evlerinden ve yerlerinden kovduklarını herhalde hiçbir Avrupa gazetesi haber yapmadı. (...)

1916 yılı kışında Diyarbakır, Palu, Muş, Erzurum ve Bitlis vilayetlerindeki Kürtlerin başka yerlere nakli gerçekleştirildi. Tahminen 300 bin kadar Kürt güneye göç etmek zorundaydı. Bunlar öncelikle yukarı Mezopotamya’ya, özellikle de Urfa civarına yerleştirildiler. Ancak Antep ve Maraş’a yerleştirilenler de

30 Kaiser, Hilmar: “A Scene from the Inferno”: The Armenians of Erzerum and the Genocide, 1915-1916; Kitapta: *Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah*. Yayıncılar: Hans Lukas-Kieser ve Dominik J. Schaller. Zürih, 2002, s. 151.

oldu. Nakil işlemi, bunların 1917 yılı yazında Konya ovasına gönderilmeye başlamasıyla devam etti. Jön Türklerin amacı, bu Kürt unsurların bir daha kendi topraklarına dönmesine izin vermemekti.

Kürtlere dönük sürgün yolculuğundaki tutum, Ermenilere yönelik olandan oldukça farklıydı. Yol boyu canları hiç yakılmadı, hiç kimsenin dövülmesine izini verilmedi. Ancak yine de korkunç olan göçün tam kış ortasında gerçekleşmesiydi. Sürülen Kürt kabilelerinden biri bir köye vardığında köy sakinleri korkudan kapılarını kapatıyordu. Böylece bu zavallılar geceyi dışarıda, yağmur ve karın altında geçiriyordu.

Ertesi sabah, donanlar için köylüler toplu mezar kazmak zorunda kalıyordu. Sonunda Mezopotamya'ya ulaşabilenlerin acıları uzunca bir süre dinmiyordu.(...)

Sadece Ermeniler ve Kürtler değil, Araplar da Jön Türklerin imha planlarına dahil edilmişti. Onlar da bu korkunç kan gölünde boğulmalıydılar. Ancak bu plan hayata geçirilemedi, çünkü Arapları ele geçirmek çok zordu. Ayrıca onların arkasında İngilizlerin olduğu biliniyordu. Bir jandarma subayı bana Türklerin, Araplarla hesaplaşacakları zamanı zaferle çıkacakları savaşlar sonrasına bıraktıklarını söyledi. Bu subay, Araplara dönük gerçekleşecek katliamda yer alabilecek olmasına daha şimdiden çok seviniyordu.”³¹

31 Künzler Jakob: Im Lande des Blutes und der Tränen: Erlebnisse in Mesopotamien während des Weltkrieges (1914-1918)[Kan ve gözyaşı ülkesinde: I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Mezopotamya'da yaşananlar. Yeniden basım yayıncı Hans-Lukas Kieser]. Potsdam 1921. Neuaufl. Hrsg. Von Hans-Lukas Kieser. Zürich 1999, s. 101 ff [Jacob Künzler, *Kan ve gözyaşı Ülkesinde*, Belge uluslararası Y. '012-ed].

Türk yetkililer 20 Ağustos 1915'ten 6 Mayıs 1916'ya kadar, bağımsızlık için mücadele ettikleri iddiasıyla Suriye Ulusal Hareketi'nin önderlerini Beyrut'taki El Burc Meydanı'nda idam ettiler. Toplam 130 bin Lübnanlı ve Suriyeli öldürüldü.³²

Jön Türk yönetici Cemal'in hakimiyet alanında bulunan Yahudi Filistinliler de bu politikaların kurbanı oldular:

(...) En zor durumda olanlar şehirlerdeki Yahudilerdi. Bilhassa da Kudüs, Tiberias ve Safed'dekiler. (...) Mart 1917'de güneyden ani bir biçimde İngiliz saldırısı tehdidi oluştuğunda, Cemal Paşa Jaffa'nın [Yafa] (Tel Aviv de dahil) gayrimüslimlerden arındırılması emrini verdi. (...) Sürülenlerin sayısı 4000 civarındaydı. Sürgün edilenler açısından ulaşım araçlarının yetersizliği yolculuğu büyük acılara dönmüştürüyordu. Gerçi sürgün kafileleri Yahudi yerleşim yerlerinde ya da sömürgelerde, Kvuzoth ve Galiläa gibi bölgelerde kardeşçe karşılandılar, ancak kısa süre sonra baş gösteren salgın hastalıklar ve açlık nedeniyle Yafa'daki bu Yahudilerin beşte biri, Yahudi yardım komitelerinin yoğun çabalarına rağmen yaşamlarını yitirdiler.

Cemal'in öfkesi dinmiyor, aralarında yaşlı ve itibarlı insanların da bulunduğu çok sayıda göçmeni tutuklatıyordu. Aynı zamanda ordudaki kitlesel firarlar nedeniyle Yahudi asker kaçaklarına karşı daha da katı davranıyordu. Cemal, Türk ordusunda ve hükümetinde yaşanan, kendisinin de bizzat yaşadığı ve derinden hissettiği telafisi mümkün olmayan yıkımdan dolayı, Samarias ve Juduas'daki Yahudi halka dehşet zulmediyordu. (...) Türkiye'nin iç kesimlerine sürülenler arasındaki ölüm oranı da

32 Chorological index of main Turkish crimies and hostile açtion against other nations from the 19th century, internet adresi: http://virtuals.compulink.gr/armenyty/pages/tur_luk.htm

çok yüksek boyuttaydı. Eğer Filistin 1917 sonlarında İngilizler tarafından kurtarılmasaydı Cemal, Yahudi yerleşiminin –Yişub – kökünü kurutacaktı. Bölgedeki Yahudilerin sayısı savaş sonunda 1914'dekinin yarısına yani 55 bine inmişti. (...)"³³*

Arap milliyetçiler gibi Siyonistler de kendilerini takibat-lardan fazlasıyla etkilenmiş olarak görüyorlardı.³⁴

Bazı araştırmacılar, Jön Türklerin “tek ulus” konseptinin aynı zamanda Osmanlı toplumunu tamamıyla İslamlaştırmak olduğuna dikkat çekiyorlar. Çünkü Jön Türk elitleri açısından İslam, “dini bir inanıştan ziyade etnik bir aidiyetti.”³⁵ Dini faktörün üst düzeyde konumsal bir değere sahip olması yurtiçinde ve dışında tek ulus olma amacının geleneksel Hristiyan takibatları olarak algılanmasına yol açmıştı. Bu nedenle Osmanlı sultanlarının Türkleştirme eğiliminin Müslüman etnik grupları da tehdit eden bir eğilime sahip olduğu gözden kaçmıştır. Müslüman etnik gruplara yönelik takibatlar, fiziksel imha amacını taşımasa da en azından kültürel kimliklerine yönelikti.

* Yishub (veya Yishuv): Kelime anlamı: “yerleşim” (aynı zamanda “şehir veya köy”). Siyonist yerleşim çabasına verilen isim.

33 Alıntı: Böhm, Adolf: Die zionistische Bewegung. Band 1: Die zionistische Bewegung bis zum Ende des Weltkrieges. 2., erweiterte Auflage [Siyonist Hareket. Cilt 1: Dünya Savaşı'nın sonuna kadar siyonist hareket. 2. genişletilmiş baskı]. Tel Aviv: Hozaah Lurith Co.Ltd., 1935, s. 647 f.

34 Bkz. Les Grandes Puissances, l'Empire Ottoman et les arméniens dans les archives françaises (1914-1918). Documents réunis et présentés par Arthur Beylerian. Paris, 1983, s. 19.

35 Kieser, Hans-Lukas: Armeniermord und Diplomatie. Von der Lässigkeit vertuschter Geschichte [Ermeni katliamı ve diplomasi: Gizlenen tarihin ağırlığı] İnternet adresi: http://www.hist.net/kieser/mak4/Traverse_Debatte.htm

Zorunlu iskan, tehcir, “etnik temizlik”:

Uluslararası hukuk açısından değerlendirme

Osmanlı Hükümeti tarafından göç veya iskan değişikliği olarak mazur gösterilmeye çalışılan zorunlu göçler ve tehcirler hem o dönemdeki ve hem de günümüzdeki uluslararası hukuk tarafından nasıl değerlendirilip mahkum edilmeli? Sürgün uygulamaları eski çağlardan beri Ön Asya’daki politik pratikler içinde yer almıştır. O dönemde sürgünler işgal edilen bölgedeki direnişi zayıflatmayı ve başka bölgelere yeni yerleşimleri hedefliyordu. Asurlu hükümdarlar ve daha sonrasında Pers imparatorları birçok halk topluluğunu zorunlu göçe tabi tutmaktan gurur duydular. Hıristiyanlık döneminde de Bizans hükümdarları sözde veya gerçekte güvenilir olmayan halk gruplarını ülkenin dış bölgelerine, özellikle de Trakya’ya sürdüler. Bizanslıları Safevi Hanedanlığı’nın şahları izledi. İran, denetimi daha fazla elinde tutamayacağını anladığı Vaspu-rakan [*kuzeyde Van Gölü’nü de içine alan, güneyde Zap Suyu’na kadar olan bölge*] ve Nahçıvan gibi bölgelerde yaşayan binlerce Ermeni’yi ki, bunlar bu toprakları yüzyıllar önce Türklerden ve İranlılardan savaşarak almışlardı, İran’a sürdü.

Tehcir kavramı ilk önce Jön Türkler tarafından 20. yüzyılda ölüm yürüyüşlerini maskelemek ve masum göstermek üzere kullanıldı. Halefleri Kemalistler de ölüm yürüyüşlerini imha yöntemi olarak kullandılar. Zorunlu göçe ya da etnik temizlik bağlamındaki tehciire dönük kötü örneği ise büyük olasılıkla 19. yy.’da Kuzey Kafkasya’yı ele geçirdikten sonra buradaki Çerkezleri (Adyge ve Kabardeyler) süren Rus Çarlığı’ndan devralmışlardı.

Sürgün edilenlerin fırtınalı Karadeniz’den bir kısmı Osmanlılara, bir kısım da Ruslara ait gemi ve botlarla geçi-

rikmeleri oldukça büyük kayıplara neden olmuştu: Sürgün edilen 600 bin Çerkez'den yaklaşık 100 bini denizde boğuldu ya da veba gibi hastalıklardan dolayı yaşamını yitirdi.³⁶ Deniz yolculuğunu sağ salim atlatanlar gerçi Osmanlı Sultanlığı tarafından dindış mülteciler olarak karşılandılar, ama Osmanlı Yönetimi bu yoksul mültecilerin barınma ve beslenme sorununu çözmede yetersiz kaldı ve genel güvenlik için herhengi bir tehdit söz konusu değilken dahi çok sayıda insanın yaşamını yitirmeye devam etmesine neden oldu. Çerkezlerin Pontos bölgesine (Samsun, Sinop ve Trabzon'a) varışıyla ilgili o dönem tutulan bir raporda şöyle deniyor:

“Buraya gelişleri kısa bir süre sonra bir istilaya dönüşecekti. Tıpkı çekirge sürüleri gibi tüm bölgeyi geçici olarak istila etmişlerdi. Eğreti giyimli ve hiçbir kumanyaları olmayan ve başlarda dilenerek, daha sonra ise hırsızlık ve gaspla yaşayan yüz binlerce mülteci Canik'in nadide kıyılarına ayak basmıştı. Kıyıda ise çok sayıda yeni aç adaylarını karaya bırakmak üzere hantal Rus nakliyat gemileri demirlemişti. Trabzon şehri ve yakınındaki Samsun ve Giresun, kendi çocuklarıyla bile baş edemezken, bu tehlikeli ve her yönüyle sefalet içindeki yığınlar karşında güvende değildi. Babiali'nin [Osmanlı Hükümeti] şatafatla duyurduğu misafirperverliğin selamı buydu işte.”³⁷*

36 Bkz. Tscherkessen (Adgyge): Zur Situation der Tscherkessen (Adgyge)in der Türkei, im Nahen Osten und in der Bundesrepublik [Çerkezler (Adgyge), Türkiye, Yakın Doğu ve Almanya'daki Çerkezlerin durumu]. “Pogrom, tehdit altındaki halklar dergisi”, Yıl 12, Nr. 85, Ekim/Kasım, 1981, s. 58.

* Gürcü kökenli halkın, Canelerin bulunduğu Karadeniz'in güneyinde bölge.

37 Schweiger-Lerchenfeld, Amand: Armenien: Ein Bild seiner Natur und seiner Bewohner [Ermenistan: Doğasına ve nüfusuna dair bir tablo]. Jena, 1878, s. 80 f.

Kuzey Kafkas göçmenlerinin torunları geçmişte uygulanan bu sürgün, denizden yolculukları ve bunun yanı sıra yeni yerleşimle bağlantılı travmatik yaşanmışlığı soykırım olarak kabul ederken, kitlesel ölümlerin suçunu hem Rus hem de Türk-Osmanlı devletlerinde buluyorlar.³⁸

ABD’li soykırım araştırmacı Stephen Shenfield, Paul Henze’ye dayanarak; *“Çerkezlerin sürgününde bunun kesin olarak ‘etnik temizliğe’ örnek gösterilebileceğini, aynı zamanda yapılan katliamların ve köylerin yakılmasının Çerkezleri göçe zorladığını yazıyor. Henze, ‘bu büyük göç, dünyanın bu bölgesinin modern çağda yaşadığı ilk en vahşi ve kitlesel halk göçüdür’ sonucuna varıyordu. Devamında ise bunun Ermenilere yönelik halk katliamına bir ilham oluşturduğunu söylüyor ve bunun en azından soykırımla kıyaslanabileceğinin altını çiziyor.”*³⁹

Çerkezlerin çabuk, organize biçimde yerleştirilmeleri ve entegrasyonları noktasında gösterilen beceriksizlik hiç şüphesiz Osmanlı yetkililer açısından bir uyarı olmuştu. Daha sonraları Osmanlı Sultanlığı’nda zorunlu göçe başvuranlar söz konusu kişilerin yaşamlarını daha kolay gözden çıkardılar.

Zorunlu göçler, sürgünler ve “etnik temizlikler”^{*} uluslararası hukukta tehcirin biçimleri olarak kabul edilmekte. Tehcirin genel tanımı, halkların, uluslararası sözleşmeler dahilinde veya haricinde zorla göç ettirilmelerini ifade etmektedir. “Etnik temizlik” tehcirin en imhacı, en radikal biçimi sayılan soykırımla eş anlama gelebilir.

38 Bkz. Tscherkessen (Adyge) Zur Situation, a.g.e, s. 58 f.

39 Shenfield, Stephen D: The Circassians: A forgotten genocide? Kitapta: The Massacre in History. Ed. By Mark Levene and Penny Robert. New York, Oxford, 1999, s. 157.

* Fail perspektifinden bir kavram.

Azınlıkların korunması hukukundan hareketle, formalite olarak hukuksal bir zemine dayanmasına karşın toplam 2 milyon insanın tamamen imhası olarak görülmesi gereken ve açıkça halkların kendi kaderini tayin ve bununla birlikte vatan edinme hakkına aykırı olan Türk-Yunan zorunlu göç anlaşması (Lozan Anlaşması 23 Haziran 1923) bir uç örnek oluşturuyor.

Jön Türk Savaş Hükümeti tarafından hayata geçirilen ve kendilerince 1853-55'teki Kırım Savaşı'nda gerçekleşen vahşete karşı bir tepki olarak gösterdikleri tehcir, ihraç, sürgünler ve "etnik temizlikler," daha o dönemde dahi mevcut uluslararası hukuka, tam adıyla 1864 Cenevre Sözleşmesi'ne aykırıydılar.

Ahlaki çürüme ve barbarlıkla gerçekleşen savaşlar, azınlıkların ayrımcılık, baskın ve kitlesel katliamların kurbanı olması ihtimalini yükseltmektedir.⁴⁰

İlk Cenevre Sözleşmesi ve buna bağlı sözleşmelerle hedeflenen şey askeri hareketlerin insanileştirilmesiydi. Mesela hem 43. madde (46. maddeyle bağlantılı olarak), hem de kara hareketi düzenlemesinin balangıcı olan, 1899 tarihli Lahey Sözleşmesi'nde yer alan Martens' Hükümü⁴¹ tehcir

40 Luchterhandt, Otto: Bekämpfung von Völkermord: Konzepte des Völkerrechts. Kitapta: Genozid und Moderne. Bd. 1: Strukturen kollektiver Gewalt im 20. Jahrhundert. Hg. Von Mihran Dabag und Kristin Platt. Opladen 1998, s. 347 aşağıdaki [Soykırıma karşı mücadele: Uluslararası hukuk konsepti "Soykırım ve modern çağ" Cilt I: 20. yy.'da kolektif şiddetin sınırı; yayıncı, Mihran Dabag ve Kristin Platt].

41 Marten Kaydı olarak da anılan hüküm adını teklifi sunan, Alman - Baltık bölgesinde (bugünkü Estonya) doğmuş hukuk

yasağı getirmektedir. Savaş ve halklar hukukunun bir derlemesi olan Lahey Yönetmelikleri, bu sözleşmeyi I. Dünya Savaşı öncesi imzalamış olan Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Yunanistan'ı bağladığı gibi, sözleşmeyi imzalamamış olanları da bağlamaktaydı.

Cenevre Anlaşması'nda ve Lahey Yönetmeliklerinde, barışa karşı işlenen suçlar, savaş suçu ve aynı zamanda insanlığa karşı işlenmiş suç kapsamında görülmektedir. Bunlara dayanarak hakimiyet esası ortadan kalkmakta ve uluslararası müdahale hakkı doğmaktadır.

1864 ve 1906 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmeleri, Martens Hükmü'nden daha geniş bir uluslararası insancıl hukuğun temelini oluşturuyor ve bununla birlikte bu hukuğun normlarını ihlal edenlerin kovuşturmasını sağlıyordu.

uzmanı ve diplomat Fjodor Martens'tan (tam adı: Friedrich Frommhold Martens, 1845-1909) alır. Rusya'da ve aralarında 1893, 1894, 1906 Lahey ve yine 1899'daki Lahey Barış Konferansı'nın da olduğu gibi çok sayıda konferansta etkin bir rolü olmuştur. "Ulusal yasaların temelleri" konsepti hükmün özünü oluşturur ve üç temel unsur içerir: taraflar savaş yasalarını daha tamamlanmış bir biçimde içerecek bir yasa hazırlanana kadar, kendilerince kabul edilen yönetmelik hükümlerinin kapsamadığı durumlarda, 1- 'Toplulukların ve savaşanların uygar uluslararasıda geçerli olan uygulamalardan', 2- İnsanlık yasalarından, 3- Kamu vicdanının isteklerinden, kaynaklandığı biçimiyle uluslararası hukukun ilkelerinin etkisi ve koruması altında bulunduklarını saptamayı uygun bulurlar. Vahakn N. Dadrian, *The key elements in the Turkish denial of the Armenian genocide: A case study of distortion and falsification*, Toronto, The Zoryan Institute 1999., s. 20.

Müdahale ve yasal mücadele girişimleri

Fransa, İngiltere ve Rusya, bu anlaşmalardaki müdahale ilkesine dayanarak, 24 Mayıs 1915'te Osmanlı Hükümeti'ne, Ermeni katliamını protesto eden ve bunu insanlığa ve medeniyete karşı işlenen bir suç olarak tanımlayan⁴² ortak bir nota (ültilatom) verdiler. Ayrıca cezai yaptırım önlemlerine başvurmakla tehdit ettiler. Bildiğim kadarıyla bu, hukuk tarihinde uluslararası bir mahkemenin, insanlığa karşı işlenen bir suça ilişkin ilk tehditidir.

Osmanlı Hükümeti bu olaydan iki gün sonra, 27 Mayıs 1915'te, adeta alay edercesine “zanlılar” olarak tanımladığı Hristiyan ve Ermeni halkına dönük tehcirlerle ilgili adı kötüye çıkan önlemlerini hukuki zemine oturtmaya çalıştı. Osmanlı Hükümeti böylelikle dolaylı olarak devletin bekası için zorunlu müdahale hakkını kullandığını iddia ediyordu. Ancak olağanüstü halin tespiti, I. Dünya Savaşı'nda bile bir devletin keyfi düşüncesine bırakılmamıştı. Acil durum tesbitini ancak uluslararası bir merci yapabilirdi. Ancak Ermenilere ve diğer Hristiyan etnik gruplara karşı alınan Osmanlı sürgün (tehcir) önlemleri noktasında, duruma ilişkin uluslararası bir merci tarafından yapılmış bir değerlendirme yoktu. Bununla birlikte, diğer büyük güçler de devletlerarası hukukun sorumluluğunu ya yerine getirmedikleri ya da gerektiği gibi ciddiye almadıkları ve böylece devletlerarası hukuku çiğnedikleri için suçlanmaktalar.

Bu konuda ağır basan bir başka gelişme ise İtilaf Devletlerinin tehdit unsuru yaptığı ceza mahkemesinin Türklerin

42 Bkz. İnternet adresi: <http://www.armenian-genocide.org/affirmation/resolution/161.htm>

savaştaiki yenilgisinin ardından hayata geçirilmemiş olmasıdır. Bunun çeşitli nedenleri var. Bunlardan biri; Rusya'nın 1917'lerin sonuna doğru Sovyetleşmesi, diğeri ise özellikle Ortadoğu'da kısa sürede petrol zengini rakipler haline gelen galip İttifak Güçlerinin ekonomik ve askeri-politik çıkarları ve bireysel hareket tarzları nedeniyle Mustafa Kemal'in Ankara Hükümeti'ni birbiri ardına önceleri gizlice, sonraları ise açıkça desteklenmeye başlamalarıdır.*

Savaş sonrası Osmanlı Hükümeti'nin, Jön Türklerin savaş suçlarını ve insanlığa karşı işledikleri suçları, ulusal askeri mahkemelerde yargılama girişimi de hüsrarla sonuçlandı.

Savaş sonrası kurulan Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Sultanlığı'nın mevcut sınırlarına dokunulmayacağı sözüne karşı galip güçlerin iyi niyetini garantilemek istiyordu.

Sosyal bilimci ve soykırım araştırmacısı Taner Akçam, ulusal bir basın organına verdiği söyleşide gelişmeleri “*Türk ulusal hükümeti, egemenlik haklarını gerekçe göstererek İttifak Devletlerinin sorumlulukları yargılama girişimlerine, karşı çıktı. Hangi suç olursa olsun, bir ulusun egemenliğine müdahale*

* İngilizler Mart 1921 den itibaren Anadolu'daki Türk-Yunan Savaşında *tarafsızdırlar*. Daha doğrusu ankara hükümetine yakın olduğu söylenebilir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri John de Robeck'in 15 Ağustos 1921 günlü ifadesiyle: “Bunun [Sovyet-İngiliz yumuşamasının], Türkiye’de bir çözüm mü beraberinde getirecek uygun bir an olduğunu kavramak durumundayız; ve İmparatorluğumuzla Rusya arasında bir tampon oluşturmak bizim için bir hayati önemdedir.” Tampon bir devlet olarak Türkiye İngiliz çıkarlarına uygundur. Lozan’la birlikte, Türkiye iki rakip güç arasında tampon olarak kalabilir ve böylece ulusal varlığını kurtarabilirdi. Sonunda, Türkiye’nin bağımsızlığı kuzeyde Rusya ve güneydeki Büyük Britanya arasında ne kadar mümkünse o kadar emniyetle sağlandı. Ed.

*etmek ve onu cezalandırmak abes bir durumdur.”*⁴³ sözleriyle özetliyor ve cezalandırılabilir olmanın boşa çıkmasını, egemenlik prensibinin temel insan hakkı ile bağdaşmazlığına bağlıyor. İnsan hakları ihlallerinin kurbanları açısından tatmin edici olmayan bu saptama, günümüzde uluslararası hukuk açısından geçerliliğini çok şükür yitirmiştir.

Kemalist ulusalcı hükümetin “Kurtuluş Hareketi”

İstanbul Hükümeti’nin günleri artık sayılıydı. Müdafaa-i Hukuk, Milliye Cemiyetleri adıyla bilinen komiteler, pek çok bölgede Müslüman halkı galip güçlere ve onların işgal amaçlarına karşı direnişe çağırıyorlardı. Birçok bölgedeki Müslüman halk, kendilerinin ya da kendilerinden öncekilerin Hristiyanlara uyguladıkları aynı sürgün ve yok edilme akibetine uğrayabileceklerinden korkarak kısa sürede çeteler halinde örgütlendiler. Osmanlı ordusundan firar eden askerler de bu çetelere katıldı. Sultan, ateşkes anlaşmasına uymak için bu çeteleri tasfiye etme kararı aldı ve 19 Mayıs 1919’da, General Mustafa Kemal’i Samsun’a yolladı. Ancak böylelikle de “keçiyi bahçıvan” yapmış oldu. Çünkü Mustafa Kemal, *Teşkilat-ı Mahsusa*’da sorumlu düzeyde biriydi ve sahte kimlikle İtalyanlara karşı partizan savaşı vermiş, sabotaj ve partizan savaşında ustalaşmıştı.⁴⁴

43 Taner Akçam: Armenien und der Völkermord: Die Istanbuler Prozesse und die türkische Nationalbewegung [Ermenistan ve Soykırımı: İstanbul duruşmaları ve Türk Ulusal Hareketi] Hamburg, 1996, s. 138.

44 Özkan, Tuncay: Bir Gizli Servisin Tarihi Milli İstihbarat Teşkilatı, İstanbul, 1999, s. 29. Alıntı, Avakjan, a.g.e., s. 79.

Mustafa Kemal, Osmanlı Sultanı'nın emrini yerine getirmek yerine, Müttefik Güçler karşısı silahlı hareketin başına geçti. Sadece kötü nam salmış olan *Teşkilat-ı Mahsusa* elemanlarının kaçmasını sağlamakla kalmayıp, onları yetkili mevkilere de yükseletti.

Karakol Cemiyeti adı altındaki gizli örgüt, Türklerin yenilgisinden sonra dağıtılan *Teşkilat-ı Mahsusa*'nın doğru-
dan devamı olarak 1918'lerin sonunda Enver Paşa tarafından kuruldu ve Kemal'in ulusal hareketi içinde aynı işlevi sürdürdü.

Karakol Cemiyeti, savaş suçlusu Jön Türkleri cezai takibattan korumanın yanısıra, bölgesel direniş komitelerinin kuruluşunda merkezi bir rol oynayacaktı. Mustafa Kemal tarafından resmî olarak inkar edilse de gizli iletişim ağları ve İttihat'ın ölüm mangaları ile Ulusal Hareket arasındaki devamlılık ilişkisi açık seçiktir. Günümüzdeki Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT), hem özel örgütlenmeden hem de Karakol'dan "öncelımız" olarak övgüyle söz etmesi anlamlıdır.⁴⁵ Kemalist Hareket'in, Ege Bölgesi'nde ulusal direniş komitelerini inşa eden kadrolarının bir kısmı *Teşkilat-ı Mahsusa* üyesiydiler. Ermenilere ve Rumlara dönük tehcirlerdeki işlevleri nedeniyle Müttefik Güçler veya Osmanlı yetkililerince aranmaktaydılar.⁴⁶

Onlar, Osmanlı Sultanlığı'ndaki son Ermenilerin ve özellikle de Küçük Asya'daki Rumların tehcirinde ve imhasında, ayrıca Trans-Kafkasya'daki Ermeni halkı kırmak için

45 MİT'in öyküsü. - İnternet adresi:
<http://www.fas.irg/irp/world/turkey/tahrice.html>

46 Akçam, a.g.e., s. 131-134.

yapılan askeri müdahaleler sırasında (23 Eylül-3 Aralık) Kemalist Harekete, yardım etmişlerdi.⁴⁷ Bazı Sovyet kaynaklar, Türklerin 1920’de gerçekleştirdiği imha saldırılarında, 198 bin Ermeni’nin kurban gittiğinden söz etmektedirler.⁴⁸

Ankara’daki alternatif hükümetin, tıpkı Yunanistan’ın varlığını ölümcül bir tehdit olarak gördüğü gibi parçalanmış Rus İmparatorluğu’ndan 1918’de ortaya çıkan küçük Ermeni Cumhuriyeti’ni de öyle gördüğünü ve bu nedenle Trans-Kafkasya’daki Ermenilerin imhasını zorunlu addettiğini V. Dadrian’ın Kemalist Hariciye Nazırlığı’nın (Dışişleri Bakanlığı) gizli belgelerinden olduğu gibi alıntılacağı şu satırlar gösteriyor:

“Sevr Anlaşması Ermenileri, Türkiye’nin doğusundan kopma pozisyona getirdi. Yunanistan da dikkate alındığında bu durum, Türkiye’nin genel büyümesini engelleyecektir. Büyük bir İslam dünyasının ortasında kaldığından kendisine biçilen despot-jandarma rolünden gönüllü olarak vazgeçmeyecek ve hiçbir zaman, kaderini Türkiye’nin genel koşulları ve İslam’la uyumlu hale getirmeyecektir.(...) Sonuç olarak, Ermenilerin politik ve fiziksel imhaları bir zorunluluktur.”⁴⁹

47 Dadrian, Vahakn N.: The History of the Armenian Genocide: ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus. 2.nd rev. ed. Providence; Oxford, 1997, s. 367-370.

48 Soykırım kurbanlarının sayısına ilişkin karşılaştırma için: Koutchrian Grayer, Der Siedlungsraum der Armenier unter dem Einfluss der historisch-politischen Ereignisse seit dem Berliner Kongress 1878: eine politisch-geographische Analyse und Dokumentation, 1989, (Freie Universität Berlin/Abhandlungen des Geographischen Instituts-Anthropogeographie. Bd. 43), ayrıca bak. Dadrian, the History, age, s. 360 vd.

49 Dadrian, History, a.g.e., s. 358.

Fakat Kemalist devlet önderleri, tıpkı kendilerinden önceki Jön Türk parti önderleri gibi iki yüzlü stratejilerle, dışarıya, özellikle de galip müttefiklere karşı Türk dostluğu ve barış yanlılığı aldatmacasına yöneldiler:

“(...) Ermenilere karşı barışçıl yaklaşım izleniminin korunması için hem proje aşamasında hem de barışçıl çözüm aşamasında muğlak ve kulağa dostça gelen söylemlerin kullanılması gerekmektedir.”⁵⁰

Mustafa Kemal, taktiksel devlet politikası gereği İttihat ve Terakki ile arasına açıkça bir mesafe koyuyor, daha ziyade Osmanlı Sultanlığı’nın “gayrimüslim unsurlarına” karşı işlediği suçlar üzerinde durarak onu gerçek anlamıyla mahkum etmekten kaçınıyordu.

“Ülkemizde yaşayan gayrimüslim unsurların yaşadıkları, onların başlarına gelenler; kendilerinin izlediği ayrılıkçı politikalar, yabancıların entrikalara dayalı politikaları ve kendilerine (gayrimüslimlere ç.n.) verdiğimiz ayrıcalıkların kötüye kullanımı sonucu yaşanmıştır.”⁵¹

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusunun katliamları mevcut bir tehdit karşısında gösterilen tepki olarak haklı çıkarma çabasına ilişkin paranoyakça ileri sürdüğü dış güçlerin karanlık icraatları, sözde ayrıcalıklara sahip gayrimüslimlerin nankörlüğü gibi gerekçeler, Türklerin günümüze kadar geçerli olan red ve inkar stratejilerinin bazı unsurlarını içinde barındırmaktadır: Soykırımcı açılarından suçlu olan daima kurbanın kendisidir!

50 Dadrian, a.g.e. aynı sayfada.

51 A.g.e. aynı yerde.

Soykırımların ve tehcirlerin planlanmasında ve uygulanmasında doğrudan yer alan kişilerin ve örgütlerin süreklilik hali, antiemperyalist olarak ortaya çıkan ve propaganda edilen Kemalist Hareket'in meşruluğu üzerinde koyu bir gölge oluşturmaktadır.

Çünkü Kemalistler tarafından “kurtuluş” olarak tanımlanan şey, sadece işgal güçlerinin ya da galip güçlerin bölme amaçlarına yönelmemiş, bilakis Jön Türklerin Türkleştirme politikasını sürdürmeleri üzerinden yürütülmüştü. Kurtuluş, iç politikada zımni olarak (alttan alta, sessiz sessiz), geriye kalan Hıristiyan halk gruplarından kurtulma olarak algılanmıştır ve en azından perspektifte de tüm Türk olmayan Müslüman etnik grupların asimilasyon, sürgün ve zorla göçe tabi tutulmasını içermektedir.

“Emperyalistlerin açgözlülüğüne karşı verilen ‘Ulusal Kurtuluş Mücadelesi’ meşruydu” tespitinde bulunan Hans-Lukas Kieser, *“ancak”* diyor, *“dünya savaşı rejimi ve anti Hıristiyan projesinin içiçe geçmesi ve kitle katliamcılarıyla olan ilişkiler, asla kabul edilemez ve kabul edilemez olarak da kalacaktır.”*⁵²

Ancak Mustafa Kemal, tıpkı kendinden önce Jön Türklerin yaptığı gibi *Teşkilat-ı Mahsusa* kadrolarından bazı kitle katliamcılarını saf dışı etti. Birkaç çete başı, daha 1916 yılında bakan Cemal veya Talat Paşalar tarafından mahkum edilerek idam edilmişti.⁵³ Bu tarzda saf dışı edilen suç

52 Kieser, a.g.e.

53 Bunlar arasında 30 Eylül (eski takvime göre 17 Eylül) 1916'da, Şam'da idam edilen binbaşılar Ahmet ve Halil, ayrıca 11 (24) Eylül 1916'da asılan Binbaşı Yakup Cemil ve yanı sıra bir dizi Kürt çete başı da var. Bkz. Dadrian, Vahakn: The Executions of Some of the Arch-Perpetrators of the Armenian Genocide by

ortakları Kürtler veya Çerkezlerdir. Cemal'in Kurmay Başkanı Ali Fuat Erden, çete başı Ahmet'in idamı ile ilgili şunları not etmişti:

“Cellatların ve katillerin sorumluluğunu taşımak, doğal olarak ağır bir şey... Pis işler için kullanılanlardan gerektiğinde suçun onlara yüklenmesi için kurtulmak gerekir. Ancak bunların yüceltilmemesi, görevlerini yaptıktan sonra bir tuvalet kağıdı gibi kullanılıp atılması da aynı derecede önemlidir.”⁵⁴

Mustafa Kemal, Ermenilerin imha edilmeleri ve bunu örgütleyenleri ya da “devlet sırlarını ifşa etmekle” tehdit edenleri saf dışı etmeyi, 1923-26 arası da sürdürdü. Ancak 1926 yılında önde gelen Jön Türklere verilen idam cezalarının, ne bunların Ermenilere karşı işledikleri suçlarla ne de Osmanlı Askeri Mahkemelerinin önceden vermiş olduğu idam kararı ile ilgisi vardı. 1926'da verilen idam kararlarının gerekçesi, daha çok ya bir ayaklanma girişimi ya da Mustafa Kemal'e ihanettir.

Türkleştirme programı, önde gelen Jön Türklerin idamından sonra da devam etti. Bunun, kesintisiz devam eden uzun süreli etkisi, T.C.'nin kuruluşundan sonra, özellikle de yeni devletin ikinci büyük etnik grubu olan Kürtlere dönük siyasi uygulamalarda kendini göstermiştir. Burada öncelikle hatırlatılması gereken olguların başında, öteden beri

Ittihadists and Kemalists, 1915-1926; Internet adresi http://www.zoryaninstitute.org/Genocide/genocide_docs_executions.htm. Türkçede ilk kez 2-3 Kasım 2002'de “Yeni Gündem”de yayınlandı. Taner Akçam'ın verdiği bilgiye göre, Osmanlı arşivlerinde bu idamlara ve kitlesel kıyımlara ilişkin belge bulunamamıştır.

Türkleştirme politikaları ve İslam'ın Ortodoks Sünni yönelimine karşı çıkan Dersim'in heterojen, Alevi-Zaza nüfusuna karşı vahşi askeri yöntemlerle sürdürülen sömürgeleştirme çabası gelir. Zorla göç ettirme istemelerine (tehcire) isyan eden Dersimlilerin direnişinin bastırıldığı 1937-38'deki askeri operasyonlar bu felaketi yaşayanların bilincine 70 bin insanın yaşamını yitirdiği bir katliam olarak kazınmıştır.⁵⁵ Bazı köyler ise tamamen yerle bir edildi. Türkleştirme politikaları tıpkı boşaltılıp Müslümanların yerleştirildiği Ermenilere ve Rumlara ait bölgelerde⁵⁶ olduğu gibi, Dersim'in boyunduruk altına alınması ve yerle bir edilmesi, yerleşim yerlerinin adını değiştirme çabaları biçiminde devam etti. Bölgenin eski adını bile bırakmadılar. Merkezinin adını Tunceli olarak değiştirdiler.⁵⁷

55 G. Heinson bu suçu, 3-7 bin arası kurban verilen, "Politisit" olarak değerlendiriyor. Bkz. aynı eser, s. 229.

56 Daha Mayıs 1913'te İçişleri Bakanlığı'na, Aydın Sancağı'ndaki Rum nüfusun, Makedonya'dan gelen Müslüman nüfusla değiştirilmesi talimatı verilmişti. Bu önlemler kapsamında, Hristiyan köylerin ismi de değiştirilecekti. İsimlerin -yerleşim, akarsu, dağ isimleri- Türkleştirilmesi, Ermenilerin 1915 yılı yazındaki tehcirinden sonra hızlandırıldı. İsimleri değiştirme yetkisi mülki amirliklerdeydi. Ancak süreç yavaş ya da düzensiz işlediği için, Savunma Bakanı Enver, 15 Ocak 1916'da buna uygun düzenlemeler yaptı. Bkz. Akçam, General Overview..., aynı eser, s. 5 f

57 Doğan, Mehmet; Kılıç, İsmail: 1937/38 Dersim Katliamı: T.C Millet Meclisinin soykırım kararı ve "Tunceli Kanunu" İnternet Adresi: <http://home.arcor.de/mazlumkaya/deutsch/aufsaetze/der-sim-genozid-memuismail.htm>

İzmir (Smyrna), Eylül 1922

Smyrna (Yunanca'da Smirni Türkçede İzmir) dünyaya açık, kozmopolit "Ortadoğu'nun küçük Paris'i," günümüz Rum tarihine Küçük Asya Felaketi olarak geçen olayın sahnelendiği yerdir. 15 Mayıs 1919'da Yunan müdahale birlikleri, Paris Barış Konferansı'nın talebi doğrultusunda, kamu düzenini sağlamak üzere İzmir'e çıktılar. Gelişleri, onları kurtarıcı olarak gören yerli Hristiyanlarca sevinçle karşılandı. Her şeyden önce Amerikan donanma komutanının tercihi olan İzmir'in Müttefik Güçlerin ortak yönetimi altına sokmaya dönük alternatif plan hayata geçirilemedi. İngiliz temsilciler Yunanlıların "şovu tek başına yapmalarına izin verilmesini"⁵⁸ tavsiye ettiler. Yunan Ordusu'nun İzmir'e çıkmasından hemen sonra konsolos olarak İzmir'e dönen Horton (ABD konsolosluğu) durumu şöyle tanımlıyor:

"Türklerin imha planları, daha Yunan Birliklerinin gelmesinden önce hayata geçirilmeye başlandığından; kent haricinde, tüm bölgedeki Hristiyan köylüler sürülmüş, birçoğu öldürülmüş, çiflikleri, evleri yakılıp yıkılmıştı. Yunan Hükümeti'nin onları barındırmak için Yunan adalarında ve Selanik'te inşa ettiği barakaların önünde büyük bir izdiham vardı.

Yunan Birliklerinin 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktıkları gün gerçekleştirdikleri vahşet ve katliama dair çok şey söylendi. O gün ve hemen ardından gelen günlerde yaşananlar o kadar abartıldı ki, kamuoyunda Türklerin tüm bir ulusu bilinçli bir şekilde imha etmesinden daha büyük bir olaya dönüştü. Öyle görünüyordu ki, Yunan yetkililerin kuralsızlıkları derhal bastırması veya

58 Horton, George, aynı eser. İnternet adresi:
<http://www.hri.org.docs/Horton/hb-10.html>

baş sorumluları yerinde cezalandırması, hiç hesaba bile katılmamaya başlandı.”⁵⁹

İzmir’de ayaklanma benzeri bir olayda Amerikalı görgü tanıklarının tahminlerine göre 50 ile 300 arası Türk öldürülmüş. Bu olayla bağlantılı olarak 48’i Yunan, 13’ü Türk, biri Yahudi, 12’si Ermeni olmak üzere toplam 74 kişi çeşitli cezalara çarptırılmış, Yunanlılardan üçü idam edilmişti.

Horton şöyle bir not düşmüş:

“Birçok Rum köylü Türkler tarafından soyulmuş ve kötü muamele görmüştü. Bunun için de Rumlar onlarla hesaplaşmak istiyorlardı.”

Böylesi büyük gerilimlere rağmen kamu düzeninin sağlanmış olması, Giritli bir Yunan olan yüksek müfettiş Aristides Sterghiades’in başarısıydı. Türk veya Müslüman azınlığın güvenliğini sağlama çabaları sırasında Rum çoğunluk mensuplarına karşı, Müslümanlara olduğundan daha katıydı. Bu nedenle de Rum halkı arasında sevilmiyordu denebilir.

1922 yılı yazında Kemalist savaş güçleri saldırıya geçecek kadar güçlenmişlerdi. Bunun yanı sıra Müttefik Güçler, Yunanlıların Birliklerini bir araya getirerek İstanbul’u ele geçirmelerine ve buradan da daha güçlenmiş ve düzenli bir şekilde Yunanistan’a çekilmelerine izin vermiyorlardı.

Başarıyla ilerleyen Türk savaş güçleri tarafından Yunanlılar defalarca yenilgiye uğradılar. Fransızlar tarafından Türklere gammazlanan Yunanlıların Akdeniz’e geri çekilişi, on binlerce sivilin de katılımıyla kitlesel bir kaçışa dönüştü.

59 Aynı yerde.

“(...) Yenilgiye uğrayan Rumlar nefret ettikleri bir ülkeden panik halinde kaçarken, kendi köylerini ateşe verdiler, birkaç Türk’ü öldürdüler ya da kafasını gözünü yardılar. (...) Yüzlerce mil sonra İzmir’in kasabalarında düşmanlarını geride bırakana kadar, kendilerini takip eden Türkler tarafından yakılıp-yıkılmış bir yerleşim biriminden diğerine sürüldüler.”⁶⁰

“Yunan Ordusu uzunca bir cephe hattında yıllarca yiyecek ve içecek olmadan kaldı. Bu Birliklerin birçoğu Müttefik Güçler tarafından savaşmak üzere büyük kayıplar verdikleri Rusya’ya gönderildi. İçlerinden başarabilenler, cepheden kıyıya kadar olan mesafeyi rekor sürede kattettiler. Yolda rastladıkları tüm Müslüman nüfus düşmancaydı ve iyi silahlanmıştı. Yunanlıların bu şartlar altında büyük bir katliam yapmak ya da kadınlara tecavüz etmek için yolda duracak vakit bulmuş olacakları pek inandırıcı gelmiyor. Ancak köyleri yakıp yıktıkları söylenebilir. Yunanlılar bunu askeri zorunluluktan dolayı gerçekleştirdiklerini söylüyorlar ve bu durumda eğer böylesi bir zorunluluktan dem vuruyorlarsa bu da haklı görülebilir” diye yazıyor Horton.⁶¹

Yunan Birliklerinin 8 Eylül 1922’de İzmir’den sürüldükten hemen bir gün sonra, kent savunmasız olarak nizami ve gayri nizami Kemalist süvarilerin eline düştü. Hemen ilk etapta olayları hiç müdahale etmeden izleyen Müttefik Güçlere ait, aralarında üç Amerikan muhribinin de bulunduğu 27 savaş gemisinden oluşan donanmanın gözleri önünde Ermeni semti Hajnoz’u, Hristiyan evlerini ve birçok insanın kaçarak sığındığı kiliseleri ateşe verdiler.

60 Housepian, a.g.e. s. 86.

61 George Horton, aynı eser. İnternet adresi:
<http://www.hri.org.docs/Horton/hb-12.html>

Türk “Ulusal Kurtuluş Savaşçıları”na sempati duyan bir Türk görgü tanığı, daha sonraları *şunları hatırlıyor*:

“[Sakallı] Nurettin Paşa’nın askerleri yollarına çıkan tüm evleri yakıp-yıkıyor, yağmalıyor ve tüm dükkânları talan ediyordu. Her şeyi ateşe veriyorlardı. Henüz yaşıyor olan erkeklerle işkence ediyorlardı ve kilisenin papazını haça çiviliyor, dayaktan yarı ölü hale gelmiş olan genç kız ve erkekleri yaşlıların arasından çekip, tecavüz ediyorlardı. (...) Yangın gece boyunca sürdü. Duvarlar yıkıldı, vitrin camları paramparça oldu, alevler her şeyi yuttu. Her şey kül oldu... İnsanların yıllar boyu emekleri ve alın terleri ile yarattıkları her şey -evler, fabrikalar, okullar, tapınaklar, müzeler, hastaneler, kütüphaneler, tiyatrolar- yıkıldı ve yakıldı. Geriye sadece bir avuç kül kaldı. Kapkara, koyu dumanlar tüten, kömür kokulu bir kül yığını!”⁶²

Çok sayıda Hristiyan, ya yanan evlerinin içinde ya da üzerlerine yanarak öldü. 18 Eylül 1922’de en az 120 bin insanın, yani nüfusun beşte birinden fazlasının hayatını yitirdiğini yazıyor Londra’daki *Daily Chronicle*. Resmî rakamlara göre sayıları 25 bin olan Ermeni nüfusun tamamı bunların arasında yer alıyor.⁶³ Yunanlı tarihçi Spiros Markeyinis Eleftherios Venizelos’un 1918 yılındaki verilerine dayanarak sadece İzmir’de 300 bin kurbanın olduğundan söz ediyor. ABD eyaleti New Jersey valisi James E. Mc Greevey’in 80. yıl anması vesilesi ile yaptığı açıklamada ise İzmir’de 150 bin Ermeni ve Rum kurbandan söz ediliyor.⁶⁴

62 Şener, Cemal: Topal Osman olayı. Ankara 1968 (Yeniden basım, İstanbul 1992, s. 124 ve Schulz Goldstein, Esther: Güneş gökte donakaldı. Bant 1. Müsvedde, s. 9.

63 Horton, George, aynı eser. İnternet adresi: <http://www.hri.org.docs/Horton/hb-21.html>

64 <http://www.trapezounta.com/article28.htm>

Türk ulusalcılarının nefret ettiği Metropolit Hrisostomos'un akibeti de o vahşetin en üst düzeyde olduğu günlere denk geliyor.

Hrisostomos 1914 yılında, İzmir ve çevresindeki o zamanlar sayıları 120 bin olan mülteciler için hareket geçti ve ada Rumlarına karşı işlenen suçları gözler önüne sermek için İstanbul'dan Avrupalı diplomatları davet etti. İzmir'in Katolik Başpiskoposu 25 Ağustos 1922'de kendisine yerle bir olmaya mahkum olan kenti terk etmesi için yalvardığında, o bunu şu sözlerle reddediyordu: "Cemaatinin yanında kalmak hem Rum kilisesinin geleneği ve hem de papazın görevidir."⁶⁵

"Smyrna kasabı" olarak anılan [Sakallı] Nurettin Paşa Hrisostomos'u sokak serserilerinin eline verdi. Onu sokaklarda sürüklediler, tükürdüler, dövdüler, ardından da bir Yahudi'nin berber salonuna götürerek⁶⁶ burada sakalını yoldular, bıçakla gözlerini oyduklar ve derisinden bıçakla parçalar kopardılar. Dayanılmaz acılarına rağmen kendine eziyet edenlere hayır duaları kutsamayı sürdürünce, Türklerden biri kılıçla ellerini kesti. O acılarla kıvrılırken bir başkası, her tarafı kesik yaralıyı, cesedini sokaklarda sürüklemeyi önce vurdu.⁶⁷

65 Alıntı, Sarantos Kargakos. The Slaying of Metropolitan Chrysostomos by the Turkish mob İnternet adresi: http://www.anemos.com/Diaspora/chrys/crhys_death.html

66 Housepyan, Marjorie: The Smyrna Affair: The first comprehensive account of the burning of the city and the expulsion of the Christians from Turkey in 1922. New York (1971), s. 119.

67 Horton, a.g.e., <http://www.hri.org/docs/Horton-hb-16.html>-ayrıca bak: Yunan Akademisi üyesi Symnioten G. Mylonas'tan alıntı, kaynak: Sarantos Kargakos, 'The Slaying of Metropolitan Ch r z s o s t o m o s' http://www.anemos.com/Diaspora/chrys/crhys_death.html

Daha önceleri kendisine hükümet binalarına kadar refakat eden Fransız ordu mensupları, Hrisostomos'a işkence edilip katledilirken hiçbir müdahalede bulunmadan izlediler.

16 Eylül'de Nurettin Paşa tarafından yapılan bir açıklamayla, "*Düşman ordusuna katılıp, kısa süre önce kentleri ve köyleri yakıp-yıktıkları ya da barışçıl sivillere karşı görülmedik vahşet uyguladıkları, serbest bırakılırlarsa düşman ordusuna güç verme ihtimallerinden dolayı,*⁶⁸ 18-45 yaş arası Ermeni ve Rumların, askeri hareket bitene kadar savaş esiri muamelesi görecekları ilan edildi.

Geriye kalan tüm "İzmirli aileler veya Rum ve Ermeni mülteciler" 30 Eylül 1338 (miladi 1922)'ye kadar memleketi terk etmek zorundaydılar. Aksi taktirde "*Ordunun ve kamu düzeninin güvenliğini tehdit etme şüphesiyle savaş bölgesinin dışına çıkarılacaklardı.*"⁶⁹ Erkekler ve kadınlar ayrıldı, savaşmaya uygun yaştaki erkekler gruplar halinde vuruldu.⁷⁰

Mustafa Kemal'in askerleri "*ilk önce Ermenilere saldırarak onları doğrayarak, yakarak, kadınlarına ve kızlarına keyiflerinin istediğini yaparak, hunharlıklarını tatmin etmeye, üstlerindeki başlarındıkları yağmalamaya ve tecavüz etmeye başladılar. Ancak daha derin kin besledikleri Rumlara, daha yavaş ve daha az zahmete girecekleri bir ölüm düşünmüşlerdi. Geri dönenlerden bir kısmı oldukça korkunç şeylerden söz ediyorlar. Bazıları vurularak gruplar halinde öldürülmüş. Hepsini aç bırakmışlar, binlercesi salgın hastalıktan, dermansızlıktan, yorgun ve bitap*

68 Alıntı, Angelomatis, a.g.e, s. 262, alıntı;
http://www1.fhw.gr/chronos/13/en/foreign_policy/sources/14.html

69 Aynı yerde.

70 Housepian, s. 172 f.

düşmekten dolayı ölmüş. Amerikan yardım kuruluşlarının güvenilir raporlarında, ülkenin iç kısımlarında küçük gruplar halinde, ölenlerin toplamının binleri bulduğundan söz ediliyor.”⁷¹

Kişilik ve kahraman kültü

Türkiye’nin yerli bilimsel ve politik elitinin, günümüz Türk tarihini eleştirel bir şekilde ele alamamalarının nedeni sadece ideolojik, kişisel ve örgütsel gelenekten kaynaklanmamaktadır. Bilakis ve öncelikli olarak devletin kurucusu Mustafa Kemal’in ve onun tarafından cumhuriyetle bütünleştirilen soykırımcıların etrafında oluşturulmuş kişi kültüründen dolayıdır.

Türk-Osmanlı Savaş Mahkemeleri ölüme mahkum ettiği halde, cumhuriyetin ileriki yıllarında Jön Türk önderlerine iade-i itibarda bulunuldu. Mehmet Talat ve İsmail Enver’e anıt mezar yapıldı. Çete başı Topal Osman’a ise Kenan Evren 19 Haziran 1983’de gizlice bir anıt mezar diktirdi.

İstanbul Savaş Mahkemelerinin 1919 yılında Ermenilere ve Rumlara karşı işlediği suçlardan dolayı hesap sormaya çalıştığı Topal Osman, katliam maratonuna Makedonya’da başladı ve koşusunu I. Dünya Savaşı’nda Rumların ve Ermenilerin kasabı olarak sürdürdü.

Mustafa Kemal tarafından muhafız kıtasının komutanlığına getirildi. 1920’de General Kazım Karabekir onu Kars’taki Ermenilerin⁷² imhası için görevlendirdi ve 1919-

71 Horton, <http://www.hri.org.docs/Horton/hb-19.html>

72 Dadrian, a.g.e., s. 369.

1921⁷³ arasındaki Kürt Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasına yardım etti. Topal Osman, bir Müslüman Pontos Rum'u olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü'yü öldürdükten sonra, açıklanamayan nedenlere kendisi de hayatını yitirdi. Resmî yoruma göre kendisini yakalamaya çalışan bir ordu mensubu ile girdiği çatışmada öldürülmüştü. Ancak büyük ihtimalle Mustafa Kemal'in emriyle Mustafa Kemal'e karşı olan Ali Şükrü'yü öldürdükten sonra, kendisi de yük olarak görülen bir suç ortağı olarak ayak altından temizlendi.⁷⁴ Cesedi, Mart 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisinin önünde asılarak teşhir edildi.

Mustafa Kemal'in devleti ayrıca Jön Türk ailelerine soykırım kurbanlarının mallarını vererek onları ödüllendirdi de:

“Gerek Ermeni intikamcılar tarafından öldürülenler, gerekse İstanbul'da infaz edilmiş olanlar ‘şehit’ sayılıyordu. Ailelerine ise 31 Mayıs 1926'da çıkarılan yasa aracılığı ile Ermenilerden geriye kalan gayrimenkulların tapusu verildi.”⁷⁵

73 Bkz. Ayrıca Kieser, Hans-Lukas: Les Kurdes alevis face au nationalisme turc kemaliste: L'alevite du Dersim et son rôle dans le premier soulèvement kurde contre Mustafa Kemal, Kockiri, 1919-1921. (Occasional Paper No. 18). Amsterdam: Middle East Research Associates, 1993.

74 Sarris, Neoklis: Pontian Genocide, part 3. İnternet adresi: http://www.diaspora.net.org/pontis/pontian_genocide_nsarris.htm

75 Akçam, Armenien und der Völkermord, a.g.e., s. 137.

Kurbanların Sayısı

Osmanlı vatandaşı olan kaç Hristiyan Jön Türkler ve Kemalistler tarafından gerçekleştirilen soykırımcı suçların kurbanı olmuştu acaba?

Karşılaştırmalı soykırım araştırmacılığının kurucusu Rudolph J. Rummel, araştırma yaparken “jenosit” (soykırım) ile kendi araştırmasının sonucu olarak geliştirdiği “demosit”i birbirinden ayırıyor. Bu deyim (demosit) Soykırım Sözleşmesinde ortaya çıkarılmamış olan büyük boyutlu katliamları da kapsıyor.⁷⁶

“Demosit” Jön Türk hakimiyetinden önce başladı ve onların I. Dünya Savaşı’nın sonundaki yenilgisinden sonra gelen ulusal hükümet de gerek Rumlara gerekse ya geri dönmüş ya da bölgede kalmış olan Ermenilere karşı kendi “demosit”ini uyguladı. Değişik Türk rejimleri, 1900 ile 1923 arasında 3,5 milyon ile 4,3 milyon arası hatta daha fazla sayıda Ermeni’yi, Rum’u, Nasturi’yi ve diğer Hristiyan halkları öldürdü.”⁷⁷

Rummel, *Death by Government* (Devlet Eliyle Ölüm) adlı kaynak eserinde, “Türkiye’nin Ermeni ve Rumlara yönelik soykırımı” kurbanlarının sayısını 2.449.000 olarak veriyor. Toplam 2.102.000 Ermeni’nin 1.489.000’i Jön Türklerin, 614 bini ise Mustafa Kemal önderliğindeki “ulusalcılar”ın kurbanı. Son dönem Yunan yayınlarında 1,4 milyon

76 Heinsohn, a.g.e., s. 17 ve 110.

77 Rummel, R. J.: Statistics of Turkey’s Democide: Estimates, Calculations, and Sources. 6. Dezember 2000. İnternet adresi: [wysiwyg://47/http://www.hri.org/docs/Democide/](http://www.hri.org/docs/Democide/), s. 1.

kurban dan söz ediliyor. Bu rakam daha çok Ekümenik Patriklik'in⁷⁸ Jön Türk rejiminin kurbanlarına ilişkin yaptığı hesaplamalarına dayanıyor. Daha doğrusu Fransız gazeteci René Puaux'un 1919 yılında yayınlanan listesine (773.915), bunun yanı sıra da Osmanlı Sultanlığı'nda savaş öncesi yaşayan -2,3-3 milyon arası- Rum nüfus ile Yunanistan'a sığınan mülteci sayısı arasındaki farka dayanıyor. Osmanlı istatistiklerine göre Türkiye'de yaşayan 2,5 milyon Rum'dan sadece 1,4 milyonu Yunanistan'a⁷⁹ ulaşmış.

Daha güvenilir sonuca ulaşmada ortaya çıkan metodik sorunlar sadece, kendi sağlıklı ulusalcı politik nedenlerine dayalı Osmanlı istatistiklerinden dolayı değil,⁸⁰ aynı zamanda

-
- 78 Ekümenik Patrikhanesi, Nisan 1919'da "Kara Kitap"ı yayınladı. Kitapta Balkan Savaşı'ndan, Türklerin savaş yenilgisine kadar Osmanlı Rumlarına karşı işlenen suçlara yer veriliyor. Bu kitaba, 1920 yılında çıkarılan bir kitap daha eklendi. Eklenen yeni kitap 1919-20 yılları arasında, Küçük Asya Rumlarına karşı işlenen suçları içeriyor. Bu zaman zarfındaki kurban sayısı 250 olarak veriliyor ve çok eksik olarak tanımlanıyor. Kitabın İngilizce orijinali, Ekümenik Patrikliğin internet sitesinde yer almaktadır. <http://www.greece.org/genocide/Blackbook.htm>
- 79 Seton-Watson, Hugh: Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism. Boulder, Colorado: Westview Press, 1977, s. 110-117; bkz. Ayrıca internet adresi <http://www.juedisches-archiv-chfrank.de/kehilot/turkei/INFOS/setonwatson I. html>
- 80 Aynı konuyla ilgili ayrıca bkz. Koutcharian (Koçaryan): Der Siedlungsraum der Armenier unter dem Einfluß der historisch-politischen Ereignisse seit dem Berliner Kongreß 1878: Eine politisch-geographische Analyse und Dokumentation. Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1989 (Abhandlungen des geographischen Instituts/Anthropogeographie. Freie Universität Berlin. Bd. 43), s. 80. ff.

Küçük Asya deyiminin tek tek kaynaklarda ya da yazarlarca farklı biçimde kullanımıdır.⁸¹

1914-1922 arasındaki dehşet yıllarında ölen Arami ya da Süryanilerin yüzde kaçının açlıktan, kaçının salgın hastalıktan ve kaçının da katliamdan dolayı öldüğüne dair verilen sayılar da epeyce farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni, değişik mezheplerden ruhani önderlerin kurbanların sayısını verirken sadece kendi mezhebini dikkate almaları veya verdikleri sayının hangi mezhep ile ilgili olduğunu belirtmemeleri değildir. Örneğin, 1919 yılındaki Paris Barış Konferansı'na katılan Süryani-Keldani delegasyonu, 1915-1918 yılları arasındaki kurban sayısını 250 bin olarak veriyordu. Bu verilerde de sadece katliamdan ölenlerin mi hesaplandığı, yoksa buna salgın hastalıklardan ve açlıktan ölenler de dahil edildi mi, belli değil.

Arami veya Süryani örgütlenmeleri bugün Hristiyan veya Aramice konuşan nüfusun % 75'ine tekabül eden toplam yarım milyon ve daha yüksek bir rakamı telaffuz ediyorlar. Bu rakama 1915 yılında Osmanlı Ordusu tarafından İran'a sürülürken yaşamlarını yitiren Urmiye ve civarında olan 70 bin Süryani de dahil.

Soykırımın inkarı

Uluslararası bir kıyaslamayla Türklerin kendi tarihleriyle yüzleşmeye yanaşmamadaki ısrarı, soykırım inkarının en inatçı vakasını oluşturmaktadır. Türklerin resmî söylemine göre Ermeni ve Rumlara yönelik sürgünlerde söz konusu olan

81 Pontos ve Kapadokya'yı hem kapsayan hem de kapsamayan Anadolu bölgeleri.

savaş koşullarında almak zorunda kaldığı güvenlik önlemleri idi. Sivil halkın, bilhassa da Kürtlerin sürgün kabilelerine saldırılarını engelleyemedi diye devlet sorumlu tutulamamalıydı. Osmanlı Sultanlığı'nın Ermeni ve Rum vatandaşları ayaklanma planları yapmakla ve bu nedenle suçlu olmakla itham edilmekteler. O dönemde iç savaş hakimdi ve bunun neticesinde de hem Türkler hem de Ermeniler insan kayıplarından şikayetçi olabilirdi; zira bunlar karşılıklı olarak gerçekleştirilen şiddetin kurbanlarıydı. B.M. Sözleşmesi'ne denk düşen bir soykırımdan zaten şu nedenlerle söz edilemezdi: Osmanlı Sultanlığı'ndaki Ermeni nüfusu 1915'te bir bağımsızlık savaşı başlatmıştı, yani politik hedef gütmüşlerdi.⁸²

Hem resmî Türk tarih yazıcıları hem de resmî Türk görüşündeki muhtelif parti yandaşları,⁸³ sorunu ta gerilere, Osmanlı tarihine giderek açıklamaya kalkmaktalar. Türk resmî görüşünün savunucuları tarafından Yunanlıların ve muhtelif Balkan halklarının verdiği ulusal kurtuluş mücadeleleri sonrasında sağ kalanlar ve onların torunları, ölen 3 milyona yakın Müslüman'ın imhasından suçlu olmakla itham edilmekteler. Bilhassa da Ermenilere yönelik olarak I. Dünya Savaşı'nda ölen Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sivil Müslümanlardan da Ermenileri sorumlu tutan bu tarz bir tarihi ele alışın ayrıntıları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

82 10-11 Mayıs 2002 Kopenhag'da Danish Center for Genocide and Holocaust Studies'a katılan eski diplomat Gündüz Aktan aşağı yukarı böyle diyordu. Gündüz Aktan kısa süreli var olan ve Ermenilerin ortak imhasını nafile yere Osmanlı Sultanlığı'na havale etmeye çalışan altı kişilik resmi Türk-Ermeni Reconciliation (uzlaşma) Komisyonu'nun üyesiydi.

83 Örneğin Bernard Lewis, Stanford Shaw, Heath Lovry.

Rummel'in hesaplarına göre 400 bin Türk ya da Osmanlı askeri hareket sırasında, ayrıca çeyrek milyon sivil de savaş sonucu öldüler.⁸⁴ Bunların arasında özellikle açlıktan ölenlerin sayısı da oldukça fazlaydı:

“Savaş sırasında İngiliz Donanması, özellikle Akdeniz'in Türklere ait kesiminde Türkiye üzerinde bir kuşatma gerçekleştirmişti. Bu nedenle deniz üzerinden gıda sevkiyatı yapılamıyordu. Lübnan ve Suriye nedeniyle (...) meydana gelen açlık sorunu, Türkler gıda rezervine sahip olmasına karşın, açlara yardım etmeyi ret etmeselerdi, bu derece ölümcül olmazdı. Bunun için diyebilirim ki, tüm açlıktan ölümlerin % 75'inin en büyük sorumlusu kendileridir.”⁸⁵

Şunun araştırılması çok faydalı olurdu: Osmanlı yetkililerinin Suriye ve Lübnan'da bulunan gıda silolarını açmaya yanaşmamalarının nedeni acaba sadece Kuzey Suriye'nin Ermeni ölüm yürüyüşlerinin hedef bölgesi olması mı yoksa bunun yanı sıra Jön Türklerin Suriye ve Lübnan'da, Arap ulusal bağımsızlık hareketlerine karşı gerçekleştirdikleri vahşi saldırılar mı? Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda ölen sivil Müslümanlara ilişkin de bunların çoğunun Ermenilere dönük soykırımın sonucu olarak öldüklerine dair analizin dikkate alınması gerekir. Çünkü katledilen ya da telef olan Ermenilerin cesetleri sadece nadiren yakılıyor ya da üzeri taşla örtülüyordu. Jön Türklerin bu tür işleri yapacak birlikleri için paraları yoktu anlaşılan. Bunun için de birçok ceset ırmaklarda, kuyularda, tarlalarda çürüdü, koktu. Bu durum ve sürgün kabilelerinin üst boyutta salgın hastalık bulaştırması, tüm Osmanlı halkı için hijyen ve sağlık açısından büyük tehlike oluşturunuyordu.

84 Rummel, a.g.e., s. 3.

85 Aynı eserde, aynı yerde.

Bu konuya ilişkin I. Dünya Savaşı'nda Türklerin müttefik olan Avusturya'nın askeri yetkilisi Joseph Pomiankowski şunları yazıyor:

*“Her türden temizlik ve hijyen koşullarından yoksun olan Ermeni konvoyları, hastalık mikroplarının taşıyıcısı ve yayıcısıydılar. Bunun sonucu olarak, kafilelerin geçtiği bölgelerin tümünde, yarım milyon Müslüman'ın ölümüne yol açan lekeli humma salgını ortaya çıktı. Bu da katledilen Ermenilerin, cellatlarından aldıkları öçleriydi.”*⁸⁶

Soykırım araştırması haklı olarak, soykırımın inkarının, bu suçun son aşaması olduğunu tespit eder. Nasıl ki, savaşın ilk kaybı “gerçek”in kendisi ise soykırımın da son kaybı “gerçek”in ta kendisidir.

Soykırımın tanınması yolunda

Kurbanların aileleri, 80 yılı aşkın süredir suçun resmî olarak kabulünde ısrar etmekte ve bu taleple dünya kamuoyunu yüzeleştirmekle, soykırımı karşı mücadeleye önemli bir katkı sunmaktadırlar. 1965 yılından bu yana, aralarında dört Avrupa Birliği devletinin de bulunduğu on dört devletin yasa koyucuları, Ermeni Soykırımı'nı aldıkları kararlarla mahkum ettiler. BM, Türklerin engelleme çabalarından 14 yıl sonra, 1985 yılında, 20. yüzyılda gerçekleştirilen Halk Katliamları

86 Pomiankowski, Joseph: Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches. Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges [Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, I. Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sine dair anılar]. Zürich; Leipzig; Wien (1928), s. 165.

Katalogu'nda, Ermenilere yönelik Osmanlı katliamına da yer vererek, soykırım suçunun engellenmesi ve cezalandırılmasına ilişkin bir rapor yayınladı. Avrupa Parlamentosu, Ermeni sorununun politik çözümüne ilişkin 18 Haziran 1987'de aldığı kararda, Türkiye'nin AB'ne tam üye olabilmesi için Ermeni Soykırımı'nı tanıması koşulunu getirdi ve bu talebi hem Kasım 2000'de hem de 28 Şubat 2002'de aldığı başka iki kararla pekiştirdi.⁸⁷

Soykırımı ilişkin tarihsel gerçekliğin uluslararası kamuoyu veya Türkler tarafından tanınması talebinin öncelikle diaspora tarafından dile getirilmesi de dikkat çekiyor. Hayatta kalabilen Ermeniler, Aramiler, Süryaniler ve Rumlar, bir Yunan devletinin varlığına ve Trans veya Güney-Kafkasya'da yer alan -Sovyetleştirilmesinin getirdiği sınırlamalarla da olsa- bir Ermeni devletinin varlığına rağmen yine de sürekli olarak köklerinden koparılabildiler.

Bu devletler yüz binlerce parasız, pulsuz mülteciyi kabul etmekten dolayı, sosyal ve ekonomik olarak epeyce zayıfladılar ve gelişmelerinde öyle geriye gidişler ortaya çıktı ki, bu nedenle mülteciler kendilerini başka ülkelere göç etmek

87 European Parliament: Note On The Political And Economic Situation In Turkey And Its Relations With The European Union (PE 318 202), 30 May 2002, s. 18, <http://www.europarl.eu.int/meetdocs/delegations/turk/20020613/470533EN.pdf>

European Parliament: Parliament resolution on the communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the European Union's relations with the South Caucasus (PS_TAPROV(2002)0085), 28 February 2002, lit. 19, <http://www.europarl.eu.int/meetdocs/delegations/caus/20020327/Gahrton%20resolutionen%20en.pdf>

zorunda hissettiler. Bunun sonucunda Avustralya ve ABD gibi göçmen ülkelerinde bugün çok büyük Ermeni, Arami, Süryani ve ayrıca Rum diaspora cemaatleri bulunmaktadır.* 1990'da tekrar bağımsızlığını kazanan eski Ermenistan'dan geriye kalan Ermeni Devleti ve Yunanistan'ın diasporanın soykırımın tanınması talebine verdiği politik destek, felaket-zedelerin beklentilerinin belirgin biçimde gerisinde kalıyor. Gerçi Yunan ve Ermeni yetkililer 1990'lı yıllarda halkların yas tutma ihtiyacını dikkate aldılar ve 24 Nisan'ı beraberinde 19 Mayıs ve 14 Eylül'ü de sırasıyla Ermeniler, Pontos ve Adalar Rumlarına dönük "Soykırımı Anma Günleri" olarak ilan ettiler. Ancak Ermenistan ve Yunanistan hükümetleri, Türkiye ile ikili anlaşmalar yüzünden hiçbir zaman soykırımı tanıma ön koşulunu dayatmadılar. Öyle ki, Yunanistan Başbakanı Konstantinos Simitis'in talebi üzerine, Cumhurbaşkanı Konstantinos Stephanopoulos 1998 yılında Yunan Parlamentosu'nun Küçük Asya'daki Rumlara dönük halk katliamını tanıma kararını bozdu.

Hayatta kalan Arami/Süryanilerin kaderi daha da trajik şekillendi, zira onları hiçbir ülke kabul etmeye yanaşmadı. Ermeniler maruz kaldıkları felaketin unutulup gittiğinden yakınsalar da bu tespit Arami ve Süryaniler açısından kat be kat daha fazla geçerlidir. Onlara karşı işlenen suçlar, Ermenilere yönelik soykırımın hâlâ gölgesinde kalmaktadır. Bu en küçük kurban grubun sadece kendilerine yönelik suçlar için değil, başkalarına yönelik suçların tanınması için de

* Bu kurbanlar *Batı*nın insani düşüncelerinden dolayı mülteci olarak kabul edilmemişlerdir. Savaş sonrası *Batı* ekonomilerinin yeniden inşasında ucuz ve güvencesiz işgücü olarak kullanılmak üzere mülteci kabul edilmişlerdir. Ed

oluşturdukları sayılamayacak çoklukta inisiyatifler dikkate şayandır. Ermeni ve Aramilere karşı işlenen soykırımı Alman Parlamentosu'nun gündemine sokmaya ilişkin ilk çabalar, 1995 yılında, Niedersachsen'deki Suriye-Ortodoks Kilise Birliği tarafından gerçekleştirildi. 2001 yılında Bavyera Parlamentosu'nda, Ausburg'dan bir Süryani İnisiyatifi'nin girişimiyle, Ermeni ve Süryanilere dönük soykırımı ilişkin bir toplantı yapıldı. Bu toplantının girişimcileri ve organizatörleri, mağdur grupların kendilerini ve kaderlerini daha iyi kavramalarını ve hem uluslararası alanda hem de Türkiye tarafından soykırımın tanınması taleplerini başarıyla hayata geçirebilecek bir amaç güdüyorlardı.

Bildiğimiz kadarıyla, bizim bu toplantımız Avrupa'da bir ilki temsil ediyor. "Tek ses olalım!" toplantısını düzenleyen organize komitesi, aynı zamanda Türk ve Kürt insan hakları savunucularını da bu çalışmaya katmak istemektedir. Türkiye kendi geçmişi ile yüzleşmeye yanaşmama tutumunun yanı sıra, devlet kaynaklı organize şiddet ve devlet terörü, insanları bir bütün olarak aşağılama ve en temel insan haklarını ihlal etmeyi, bekasını ayakta tutmanın dayanağı yapmıştır. "Devrim kendi çocuklarını yiyor" deyiimi Jön Türk Devrimi için de geçerlidir. Her kim ki, devletin göz yumduğu ve hatta devlet tarafından gerçekleştirilen şiddeti ulusal politikanın başka araçlarla devamı haline getirirse ve bununla birlikte toplumsal, bilimsel ve yazın yoluyla yapılan tartışmaları bastırırsa, şiddeti kalıcı bir misafir gibi evine davet etmiş olur. Bu bakımdan soykırımı ve bunun inkarına karşı mücadele, fail toplumun mensuplarının da temel bir görevidir.

"Tek ses olalım!" şiarı altında yapılan bu konferansta ayrıca; üstesinden gelinemeyen geçmişin, bugüne yansıyan

güncel sonuçları, Türk toplumunun suskunluğunu nasıl aşacağı, yurt dışındaki Türk - Kürt çevrelerinin bunda nasıl bir rol oynayabileceği ve Türkiye ile hem tarihsel olarak hem de günümüzde çok sıkı ilişkileri olan ve ayrıca T.C. dışında, Türkçe konuşan en büyük topluluğun yaşadığı bir AB devleti olan Almanya'nın sorumluluğu gibi konular üzerinde de yoğunlaşılacak.

Almanya Ermenilerin, Aramilerin, Süryanilerin, Rumların, Türklerin ve Kürtlerin taleplerinin ilelebet önünü kesip, acılarını duymazdan gelebilecek mi? Almanya ki, bir zamanlar askeri müttefikinin milyonlarca insana karşı işlediği suçla ilişkin önünde sonunda bir tutum almak zorunda kalmayacak mı? Osmanlıların son dönemlerine ilişkin tarih, Almanlar için de çok sayıda öğretici bulgular, bilgiler, dersler sunmuyor mu?

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki sıkı bağlantıyı dikkate almama gibi bir lüksümüz olabilir mi? Terör, sürgün, zorla asimilasyon ve zorunlu göç gibi kitle kıyımının aracı olarak uygulanan etnik temizlik reçetesi, acı bir şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'daki yaklaşık 8 milyon Alman'a, bir buçuk milyon Galiçya ve bugünkü batı Ukranya Lehlerine de yönelip uygulanmadı mı?

Onların zorla göçü ve sürgünü, Winston Churchill'in Orta Avrupa'nın doğusundaki milyonlarca insanın sürgününe örnek olarak gösterdiği Lozan Anlaşması ile tam uygunluk içindedir. Binlerce savunmasız Ermeni'nin tehcir yoluyla katledilmesini 1920 yılında açık bir biçimde *idari holocaust* olarak tanımlayan aynı Churchill, daha Postdam Konferansı'ndan çok önceleri, "Zorunlu göçe tabi tutulan Doğu Almanların en acil ihtiyaçlarını yanlarına almaları ve gitmeleri için verilecek süre kısa tutulmalı. Bu, yıllar önce

Türkiye’de denendi ve şimdi yine denenmeye uygun olduğu kanıtlanabilir” diyordu.⁸⁸

Görüldüğü gibi, I. Dünya Savaşı’nda Jön Türk rejimi, ardından da Kemalist ulusalcıların “etnik temizlik”te kullandığı azami zor ve keyfiyet, yıllar sonra alıcısını bulmuş, uluslararası bir sözleşmeyle adeta meşrulaştırılmıştır:

“1923 Lozan Anlaşması (...) çok korkunç bir şeyi onayladı: Hakim bir elitin, bedelini azınlıklara ödeterek hayata geçirdiği tehlikeli bir ‘ulusal yenilenme’ lehine, milyonlarca insanın tehcirini ve tasfiyesini... Ermeni mültecilerin geri dönüşünden ve adaletin tesis edilmesinden söz bile edilmiyordu. Anlaşma, ayrıca daha önceleri hayata geçirilen ‘etnik temizliği’ de büyük ölçüde meşrulaştıran bu kadar büyük boyutlardaki bir ilk Türk-Rum nüfus mübadelesini öngörüyordu. Türk konferans delegelelerinin Genel Sekreteri Dr. Rıza Nur, ülkesindeki Kürt, Ermeni ve Rum azınlıklara ilişkin konuşmalar karşısında ‘bu yabancı unsurların birer baş belası ve mikrop’ olduklarını ve Kürtlerin ‘asimilasyon programı’ aracılığı ile yabancı dilden ve ırktan temizlenmesi gerektiğini söylüyordu.”⁸⁹

I. ve II. Dünya Savaşlarında işlenen tehcir suçları ve bunun daha sonraları uluslararası hukuk yolu ile meşrulaştırılması arasındaki bağlantılar, olayların uluslararası boyutuna da dikkat çekmektedir. Bir arada olmak ve birbirimizden öğrenmek zorundayız. Etkinliklerimizi ancak ulusal, dilsel ve dinsel sınırlamaları aşarak, tek bir ses olup şunu söyleyebildiğimizde başarılı sayabiliriz: Soykırıma,devlet şiddetine, sürgünlere ve “etnik temizliklere” karşıyız!

88 Darnstädt, Thomas; Wiegrefe, Klaus: “Eine teuflische Lösung”: Spiegel-Serie über Flucht und Vertreibung der Deutschen aus dem Osten “Şeytanca bir çözüm”: “Spiegel” serisi. Doğu Almanların sürgünleri üzerine (III), “Spiegel”, Nr.15. 08.04.2002, s. 58.

89 Kieser, a.g.e., s. 257.

METS YEĞERN – ERMENİLER

Ermeni Soykırımı (1915-1917)

Ermenilerin I. Dünya Savaşı öncesi yerleşim alanı ve nüfus sayısı

Ermenilerin tarihsel yerleşim alanı 400 bin km²'den fazla bir alana yayılmaktadır. Bunun üçte ikisini İran ile Anadolu arasında kalan, daha doğrusu Küçük Asya'nın güney doğusundan batıya kadar uzanan Ermeni Dağlık Bölgesi oluşturur ve doğal sınırlarını, kuzey doğuda Kafkaslar, kuzeyde Pontos Dağları, güneyde Toroslar ve Fırat'ın¹ batısında, Kuzey Batı Mezopotamya çevirir.

Ermenilerin, Hurriler ve Luviler gibi eski küçük Asya halklarının ardıllarının da içinde yer aldığı etnik yapısı, MÖ. I. yy.'ın ortalarında bu bölgede oluştu. Öncel halk olarak doğrudan Urartuları görmekteyiz. Kendileri tarafından

1 Bkz. daha kapsamlı olarak: Koutcharian, Gerayer: Der Siedlungsraum der Armenier unter dem Einfluß der historisch-politischen Ereignisse seit dem Berliner Kongreß 1878. Eine politisch-geographische Analyse und Dokumentation [1878 Berlin Kongresi'nden bu yana yaşanan tarihi-politik olayların etkisi altında Ermenilerin yerleşim alanı: Politik-coğrafi analizler ve belgeler]. Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1989 (Abhandlungen des geographischen Instituts/ Anthropogeographie. Freie Universität Berlin. Bd. 43).

“Biainili” olarak tanımlanan imparatorluğun (MÖ. 9-6. yy.) yönetim merkezi, Van Gölü çevresinde bulunuyordu. Ermeni dili hâlâ tonlama ve kelime zenginliği bakımından kökenlerimiz olan Urartular ve Hint-Avrupalıların yansımasıdır. Kültürümüz, 301 yılındaki erken Hıristiyanlaşmanın etkisiyle, ulusal bir alfabenin yaratılması, bununla birlikte 5. yy. başlarında İncil’in Ermenice’ye çevrilmesi ve bünyesinde kardeş kilisemiz Süryani-Ortodoks kilisesini de barındıran eski şark ya da eski Kalkedon [Kadıköy] denilen kiliselerin cemaati içinde yer almamızla oluştu. Ermeni Dağlık Bölgesi arazi yapısı olarak, hem dağlarla kuşatılmış hem de geçiş bölgesi olduğundan, aynı zamanda da hem geri çekilme hem de askeri yaygınlık bölgesiydi.

Ermenistan yüz yıllar boyu bölgesel hegemonya güçleri açısından itilaf konusu oldu. Eski çağlardan beri yurdumuzu, özellikle Romalıların “*Ermeni Minor*” ya da “*Küçük Ermenistan*” diye adlandırdıkları bölgede diğer etnik gruplarla paylaştığımızı vurgulamak istiyorum. Alanı yaklaşık 100 bin km²’yi bulan, Sivas ve Harput’un yanı sıra Kapadokya ve Dersim gibi tarihi bölgeleri de içine alan, aynı zamanda Küçük Asya Rumlarının birlikte Kürtçe ya da Farsça konuştuğu etnik grupların da yurduudur.

Ermeni Dağlık Bölgesi etrafında 200 yıl devam eden kanlı Pers-Türk savaşları 1689 yılında Diyarbakır Anlaşması ile birlikte sona erdi. Anlaşmanın ardından İran’ın elinde, Ermeni yerleşim alanının sadece onda biri kaldı. İran, 1827’de Rus İmparatorluğu’na yenilince, Ruslar Trans-Kafkaslar’daki topraklarını Osmanlının aleyhine genişletmiş oldu. 1877 yılında da Ermeni bölgeleri olan Kars ve Ardahan Rusların eline geçti. Ancak bu bölgeler 1918 yılında yapılan Brest-Litovsk Anlaşması ile Türkiye’ye iade edildi.

İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği tarafından yapılan resmî hesaplamalara göre toplam sayıları 4 milyonu bulan Ermeni toplumunun 2,5 milyonu I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Sultanlığı'nda yaşıyordu. Yine aynı şekilde İstanbul'daki Ermeni-Apostolik Patrikliği de 19. yy.'da kendinde kayıtlı olan toplam Ermeni sayısını 2,5 milyon olarak vermişti. Yani Ermeniler, Rumların yanı sıra Osmanlı Sultanlığı'ndaki Anadolu topraklarında sayısal olarak en büyük Hıristiyan grubu oluşturmuyorlardı.

İmhanın kronolojisi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin imhasına dair Avrupalı ya da kuzey Amerikalı görgü tanıklarının yanı sıra hayatta kalanların da döneme ait çok sayıda raporları bulunmaktadır. Bazıları daha I. Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında Ermenice olarak yayınlandı. 1970'lerden beri diasporadaki Ermeni bilimciler tarafından, Sovyetlerin çöküşünden sonra ise hayatta kalanların anlattıkları Ermenistan'da da belgelenmeye ve incelenmeye başlanmıştır.

Soykırımdan kurtulup da halihazırda yaşayanların sayısının dünya çapında 4 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1990'lı yıllarda ABD'de yayınlanan, öncelikle de kurbanların torunları tarafından kaleme alınmış atalarımızın soykırımında yaşadıklarının aktarıldığı bir metin, yakında biyografik rapor olarak roman formatında bir çalışma haline getirilecek.

Edinilen bilgi ve belgeler bize 1915-1917 Soykırımı'yla ilgili olarak eksiksiz genel tablo sunmakla kalmayıp, olayların bölgesel veya yerel özgülde nasıl seyrettiğini de tanımlama imkânı vermektedir. Alman diplomatların mevcuttaki

sayısız raporunun özel bir kanıt değeri vardır. Alman İmparatorluğu açısından Osmanlı ile olan askeri ittifak, diğer tüm politik hedeflerinin ve etnik prensiplerin üzerinde olduğundan Alman diplomatlar, anti-Türk önyargılara sahip olmakla itham edilemezler.² Ne yazık ki, Osmanlı Sultanlığı'ndaki İmparatorluk Almanyasının askeri önderliğine ait arşivler, II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde müttefik bombardımanında yok olmuştur.

Araştırmacılar arasında Jön Türk iktidarının Ermenilerin imhasına ne zaman karar verdiği tartışma konusudur. Ancak Ermenilerin imha fikrinin daha 1913 baharında İttihat Terakki Partisi'nin MK'sinde (Merkez Komitesi) ortaya atıldığı ve en geç Mayıs 1914'teki Harbiye Nezareti (Bakanlığı) Merkez Komitesi'nin gizli oturumunda, Adalar ve Doğu Trakya Rumlarının sürülmesi kararının alındığı sırada tartışıldığı olasılık dahilindedir. Bu karar, herhalde 1913 yılının seçim yılı olması ve Osmanlının çeyrek yüzyıl boyunca başarılı bir şekilde sürdürdüğü "sürüncemede bırakma" taktiklerinden sonra, 1878 Berlin Anlaşması'nın 61. maddesi ile güvence altına alınmış olan Ermeni bölgelerine dönük İslahat Reformu'nu, dönemin Avrupa güçlerinin³ nihayet hayata

2 Bkz. Hofmann, Tessa: Deutsche Quellen und Augenzeugenberichte zum Völkermord an den Armeniern 1915/16 [Ermeni Soykırımı'na İlişkin Alman Kaynakları ve Görgü Tanıklarının Anlatımları.]. Kitapta: Das Verbrechen des Schweigens: Die Verhandlungendes türkischen Völkermords an den Armeniern vor dem Ständigen Tribunal der Völker [Susarak İşlenen Suç: Daimi Halk Mahkemesi önünde, Ermenilere dönük soykırım tartışmaları]. Göttingen, Viyana 1984, s. 92-119.

3 Reform anlaşması Osmanlı Hükümeti tarafından 11 Ocak 1915'te Dünya Savaşı resmi gerekçe olarak gösterilerek feshedildi.

geçirebilecek olmaları nedeniyle destek görmüş olmalı. Jön Türk Hükümeti, daha önceki yıllarda, 1895-96 ve 1909'da gerçekleştirilen katliamlarda deneyim kazanmış⁴ olan elemanları, 1913'ten itibaren giderek artan sayılarla Ermeni bölgelerine yollamaya başlamıştı bile.

Rus Konsolosu, 1913 yılı kışında İstanbul'a "Erzurum'da Müslümanların Ermenilere karşı kışkırtıldığını"⁵ bildiriyordu. Ayrıca yerel Jön Türk kulüplerinin temsilcilerinin evlerinde sıkça gizli toplantılar yapıldığını, bunun yanı sıra 1913 yılı yazından beri Kürtler ve Lazlar tarafından saldırıların gerçekleştirildiğini ve bunların cezalandırılmadığını ifade ediyordu.

Yetkililer daha 1914'ün 14 Temmuz'unda, Marksist Ermeni Partisi Hınçak'ın 20 önderini, Dahiliye Nazırı Talat'ı öldürmeyi planladıkları bahanesiyle tutuklamışlardı. Sanıklar* ihanetle yargılandılar ve 15 Haziran 1915'te İstanbul-Beyazıt Meydanı'nda, Harbiye Nazırlığı önünde asılarak

4 Avakyan, Arsen: Genocid 1915: Mechanizmy prinyatiya i ispolneniya reşeniy. Yerevan 1999, s. 32 (Rusça).

5 Chudaverdyan, Konstantin; Saakyan, Ruben: Genocid armjan skvoz'prizmu desyatiletii. Erevan 1995, s. 21 (Rusça).

* İdam edilen ermeni sosyalistler: Paramaz (Matteos Sarkisyan), Dr. Benne (Bedros Torosyan Harputlu), Aram Açıkbaşıyan, (Krikor Garabedian, Arapkirli), Keğam Vanikyan, (Vanlı), gençlik dergisi "Gaidz" in editörlerinden, Murat Zakaryan (Muşlu), Yervant Topuzyan, Hagop Basmacıyan, Smpat Kelekyan, Rupen Garabedian, Armenag Hampartsumyan, Abraham Muradyan, Hrand Yegavryan, Karnig Boyacıyan, Hovhannes D. Ėazaryan, Mgrdiç Yeretsyan, Yeremya Manukyan, Tovmas Tovmasyan, Karekin Boğosyan, Minas Keşişyan, Boğos Boğosyan - Ed

idamedildiler.⁶ Hınçak, Jön Türklerle ortak çalışmayı reddeden tek Ermeni partisiydi. Hınçaklar, despot Sultan Abdülhamit'in devrilmesinden sonra politik mücadelede şiddeti reddetmiş olsalar da Jön Türkler onları yine de en tehlikeli düşman olarak görüyorlardı. 12 Nisan 1915'e gelindiğinde Hınçaklardan farklı olarak Jön Türklerle ittifak halinde olan ve hatta muhafazakâr Sultan yanlılarına yönelik bir darbe girişimi sırasında bazı Jön Türk önderlerinin hayatını kurtaran sosyal- devrimci Taşnak Partisi önderlerinin büyük bölümü de hapisanelere konulmuştu. Jön Türkler ile Taşnaklar arasındaki işbirliğinin başlangıcı 1902'den itibaren iyice yoğunlaşarak, Abdülhamit rejimine karşı ortak muhalefet dönemine kadar uzanmaktadır.

1913'ten itibaren, büyük çaplı olarak da 1914'te, Ermenilerin silahsızlandırılması denilen olay yaşandı. Hatta Muş gibi bölgeler dışında Ermeni vatandaşlar, Jön Türk Devrimi'nden sonra zaman zaman silahlanmaya teşvik edilmişlerdi. Çünkü yetkililer kendilerini Hristiyanların güvenliğini sağlayabilecek durumda görmüyorlardı. Birçok Ermeni ise Taşnakların Jön Türklerle olan ittifakı nedeniyle kendini güvende görerek silahlarını satıyorlardı, daha çok da Kürtlere. 1913 yılı yazı sonuna doğru Ermeni köy ve kasabalarında gerçekleştirilen "silahsızlandırmaya" terör ve sayısız keyfi yaptırım eşlik ediyor, böylelikle ülke çapındaki bir ayaklanma tehdidine kanıt "bulunmuş" oluyordu. Bunun içindir ki, hükümetin emriyle İstanbul'dan getirilen fotoğrafçılar tarafından da baskınlar sırasında hemen fotoğraflandırılmaları sağlanarak,

6 Bkz. Alman Büyükelçi Hans von Wangenheim'in 25 Haziran 1915 tarihli mektubu, Dışişleri Bakanlığı'nın politik arşivi, Ia Türkiye 183, Ermenistan bt.37 Mikrofiche Nr. 7122.

hatırı sayılır miktarda ateşli silah ve patlayıcı madde “bulunuyordu.” Bazı yerlerde miktarın azlığından dolayı takviye yapılması lüzum ediyordu. Örneğin, Kafkasya Askerlik Şubesi: “İstanbul’un talimatıyla 22 Mart 1914’te yöre halkına çok miktarda büyük kalibreli mavzer tüfekleri dağıtıldı. Bu sırada Ermenilere de her biri 65 atımlık mermisiyle birlikte 150 tüfek verildi. Tabii ki, Türklere dağıtılan tüfek ve mermi çok daha fazladır.”⁷ diye bildiriyordu.

Hem tecrübe hem de olası bir silahlı ayaklanma için gerekli yapıya sahip olan her iki devrimci partinin kapatılmasından sonra, Nisan (1915) sonlarında entelektüel elitin imhası başladı. 24 Nisan ile 19 Mayıs (1915) arasında tüm Osmanlı kentlerinde mekan sahiplerine, doktorlara, eczacılara, öğretmenlere ve yazarlara, kısacası tüm eğitimli kesime dönük tutuklamalar, işkenceler ve nihai olarak da katliamlar gerçekleştirildi.

Ermeni ruhani dünyasının eski bir merkezi olan İstanbul’da ise aralarında tanınmış şairler; Daniel Varujan, Siamanto ve Rupen Sevak’ın da bulunduğu toplam 2345 kişi tutuklandı. İçişleri Bakanı Talat, Alman Konsolosluğuna tutuklamaları savaş koşullarının yarattığı huzursuzluğa karşı

7 Alıntı: Avakyan, a.g.e., s. 89.

8 Gust, Wolfgang (yayıncı): Dokumentation des Völkermords: Revidierte Ausgabe der von Johannes Lepsius 1919 unter dem titel “Deutschland und Armenien 1914-1918” herausgegebenen Sammlung diplomatischer Aktenstücke [Soykırım belgeleri, Johannes Lepsius’un 1919’da”Almanya ve Ermenistan 1914-18” adı altında yayınlanan diplomatik belgelerinin yeniden düzenlenmiş hali], Nr. 38, s. 46 [W. Gust’un bu anıt çalışması belge yayınlarınca Alman Belgeleri, Ermeni Soykırımı 1915-16, Alman dışişleri Bakanlığı Belgeleri adıyla yayınlanmıştır. Çev. Z. Hasançebi, a. Takcan, 2012. Ed].

bir tedbir olarak açıkladı.⁸ Ancak, küçük Anadolu kenti Çankırı ya da Ankara sınırları içindeki Ayaş'a sürgün edilen Ermenilere "koruma altında tutulanlar" değil suçlu muamelesi yapılıyordu. Bunların birçoğu işkencede öldü. Ayaklanma iddiasına ilişkin somut kanıtlar bulunmamasına rağmen hayatta kalan tutuklular, daha sonra katledilecekleri Diyarbakır'a gönderildiler. Eski Ermeni milletvekilleri Krikor Zohrab ve Vartkes Serengülyan Diyarbakır yolunda katledildiler.

Ekim 1914'ten itibaren 16-60 yaş arası, hatta kimi yerlerde 70 yaşına kadar olan Ermenileri toplam 120 bölüğe ayırarak, yük taşıma ya da yol yapımı işlerine verdiler. 1915 Şubat'ının sonlarında Ermenilerin silahlı hizmette bulunmaları yasaklanarak Amele Taburları olarak anılan birliklere sokuldular. Bunlar, aslında erkek Hıristiyanlardan oluşan zorunlu çalışma taburlarıydı. Amele taburlarındaki savunmasız Ermeniler, angarya iş sona erdikten sonra genelde süngülenerek öldürülüyorlardı.

1915'in Mart sonunda geriye kalan Ermeni nüfusun tehciri başladı. Tehcirler ilk önce Kilikya-Ermeni yerleşimleri "Zeytun" (Ermenice Ulnia) ve Dört Yol (Ermenice Çorkmarspan), daha sonra ise Mayıs'tan Haziran sonuna kadar Erzurum, Trabzon, Sivas, Harput, Diyarbakır ve Bitlis'te gerçekleşti.

Almanya'nın Erzurum Konsolosluğunda hakim olarak görev yapan Dr. Max Erwin von Schaubner-Richter, İstanbul'daki Alman Konsolosluğuna verdiği bilgide, Ağustos başından beri Erzurum'da artık Ermeni kalmadığını bildiriyordu.⁹

9 Gust, a.g.e, belge 129, s. 103.

Ermeni tehciri, Ağustos-Eylül 1915'te, mutasarrıflık olan İzmit'in yanı sıra Bursa, Kastamonu, Ankara ve Konya vilayetleri ile devam etti. Bunlara sonbahardan itibaren Mezopotamya ve Kuzey Suriye kentlerindeki nüfusun tehciri de eklendi.

Bağdat'taki Ermeniler, daha 1915 yılı yazının sonlarında Musul'a sürülmüşlerdi. Tehcir emri genel olarak tellal aracılığı ile ya iki-üç gün önce, bazı durumlarda ise birkaç saat önceden duyuruluyordu. Bu da Ermenilere mülklerini makul bir fiyata satabilmeleri için yeterli süre verilmemesi anlamına geliyordu. Yanlarına sadece para, giyecek, yiyecek almalarına izin vardı, ama kafiye eşlik eden silahlı muhafızlar kısa bir süre içinde bunları ellerinden alıyor, eşek ve katır gibi yük hayvanlarına ise en geç dağlık bölgelerin başlangıcında el koyuyorlardı. Tehcir edilenler, hava sıcaklıklarının 40 dereceye kadar çıktığı en sıcak mevsimde yaya olarak yüzlerce kilometre gitmek zorundaydılar.

Tehcire tabi tutulanlar, ancak tehcirin son aşamasında, 18 Ekim 1915'ten sonra, Berlin-Bağdat demiryoluna ait, normalde sığır taşımakta kullanılan yük vagonları için bilet alabiliyorlardı. Bunlar daha çok davar taşımakta kullanılan, insanların ayakta duramadığı, çömelmek zorunda kaldıkları üstüste iki kattan oluşan vagonlardı:

“Sürgünler bu vagonlara hayvanmışlar gibi dolduruldu. Ayakta durmak mümkün değildi. En fazla çömelebiliyorlardı ve neredeyse bu da mümkün olmuyordu, çünkü vagonlar ağzına kadar doluydu. Erkekler, kadınlar ve çocuklar, sağlıklı ve hasta olanlar, hepsi bir arada, bu şekilde günlerce yol gittiler. Hastalar öldü, hamile kadınlar bu vagonlarda doğum yaptılar.”¹⁰

10 Christoffel, Ernst J.: Aus dunklen Tiefen: Erlebnisse eines deutschen Missionars in Türkisch-Kurdistan während der Kriegsjahre

Sürgünlere güzergahla ilgili bilgi verilmedi. Tehcir edilenleri takattan düşürmek için bilinçli olarak zorlu ve genelde on misli daha uzun yollardan götürüyorlardı. Hastalar, gücü tükenenler, hamile veya lohusalar, yolda ölenler, hiçbir dikkate alınmıyordu.

Yürüyüşün temposunu, kuyulardan su doldurabilme koşullarını ve kaç kere mola verileceğini sadece atlı muhafızlar belirliyordu.

Katliamlar daha çok Doğu'dan tehcir edilen sürgünlere yönelik gerçekleşti. Tehcirin başlangıcında erkekler ailelerinden ayırılıp memleketlerinin hemen yakınında ya da ıssız vadilerde katlediliyorlardı. Dağ yolları organize baskınlar için olanak sunuyordu. Savunmasız kadın ve çocuklar iç çamaşırlarına kadar soyulup aşağılandılar, tecavüze ve işkenceye maruz kaldılar, köle yapılmak üzere götürüldüler.

1915 Ekim'ine kadar 300 bin sürgün Halep üzerinden, Osmanlı Hükümeti'nin resmî tehcir bölgesi ilan ettiği Fırat kıyısındaki Der Zor ve Musul arasında kalan ıssız bölgeye götürüldü. Toplam 870 bin Ermeni, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın metruk bölgesine ulaştı.¹¹ 20. yüzyıla girerken vuku bulan "Boer Savaşı"nda İngilizlerin yaptığı örnek

1916-1918 [Karanlık derinliklerden: Bir Alman misyonerin savaş yılları sırasında 1916-1918 arası T. Kürdistan'ında yaşadıkları], Berlin 1921, s. 10.

11 Kévorkian, Raymond H.: Ahmed Djémal et le sort des déportés arméniens de Syrie-Palestine [Ahmet Cemal ve Ermenilerin Suriye Filistin'ine tehcirleri.]. Kitapta: Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah [Ermenilere dönük soykırım ve Şoah.] Hans-Lukas Kieser, Dominik Schaller (yayıncı), Zürih, 2002, s. 206.

alınarak, daha o dönemde dahi aynı isimle anılan temerküz (toplama) kampları inşa ettiler.*

Tamamen sefalet içinde olan Ermeniler, bu kamplarda ne günün yakıcı sıcağından ne de gecenin dondurucu soğuğundan korunabiliyorlardı. Yiyeceksiz, araç-gerecsiz, barınaksız, öyle kendi hallerine terk edilmişlerdi. Kilikya'dan aralarında "Zeytun Ermenileri"nin de bulunduğu sürgünlerden oluşan bir kesim, Konya vilayetinin bataklıklarına ve Anadolu'daki diğer kamplara sürüldüler (Eskişehir,¹² Konya, Ereğli vd.). Yaşam koşulları o kadar kötüydü ki, birkaç ay içinde on binlerce insan hastalık ve açlıktan öldü: Islahiye Kampı'nda 60 bin (1915 yılı sonbaharı ile 1916 başı) Mamura Kampı'nda yaklaşık 40 bin kişi (1915 yaz-sonbahar arası), Raco, Katma ve Azaz'da yaklaşık 60 bin kişi (1915 yılı sonbaharı ile 1916 yılı ilkbaharı arasında), Halep yakınlarındaki Meskene Kampı'nda yaklaşık 60 bin kişi (Ekim 1915-Nisan 1916), Bab ve Ahternin Kamplarında 50-60 bin arası (Ekim 1915-1916 baharına kadar), Dipsi Kampı'nda yaklaşık 30 bin kişi (Kasım 1915-Haziran 1916), Sebka Kampı'nda 5 bin kişi (Kasım 1915-Haziran 1916).¹³

Hükümet 1916 baharında, o dönemler Bağdat yolunun son durağı olan Ras-ul-Ayn Kampı'ndan başlayıp açlık ve hastalıktan ölümü bekleyenlere kitlesel kıyımalar organize ederek "yardımcı olma" kararı aldı. Bu küçük kasabanın civarında

* Alman Birlikleri tarafından da "Güney-Batı Afrika'da Herero ve Nama kabilelerine karşı yapılan sömürgeci imha savaşı sırasında toplama kampları kurulmuştur.

12 Bugün, tecrite tabi tutukluların tutulduğu, kötü nam salmış devlet hapishanesi.

13 Kévorkian, a.g.e.

toplama kampından yaklaşık bir ay süreyle her gün 300-500 insan katledildi. Katledilenlerin asgari toplamı 70 bin kişiydi.¹⁴ Bunu, Bağdat Demiryolu yapımında angarya çalıştırılan, İntili Toplama Kampı'ndaki 50 bin Ermeni'nin katliamı izledi.

Urfa'daki "Alman-Şark Misyonu'nda görevli Alman-İsviçreli Jacob Künzler, Viranşehir'de angarya çalışmaya tabi tutulan binlerce Ermeni köle işçinin katledilmesine ilişkin şunları bildiriyor:

"Ermenileri tehcir ve planlı bir şekilde imha etmeye karar vermiş olan Jön Türklerin bir milyonu aşkın insanı imhası öyle kolay bir iş değildi. Tehcirler tam bir yıl boyunca devam etti. Sonuncuları 1916 Haziran'ında Urfa'dan geldi. Bu kafilelerin diğerlerinden farklı yanı, hemen tamamının genç erkeklerden oluşmasıydı. Peki bu nasıl mümkündü?"

Savaş sırasında Bağdat Demiryolu yapımında görev alan mühendisler ray döşerken en yüksek tempoda çalışmışlardı. Çünkü bu, Türkiye ve müttefikleri açısından hayati bir konuydu. Ancak Avrupa'da nasıl İtalyanlar olmadan imkansızsa, Türkiye için de Ermeniler olmadan demiryolu inşa etmek imkansızdı. Büyük inşaatların en önemli iş güçleri olan Ermeniler, demiryolu inşasında ihtiyaç duyulan güvenilir eleman özelliklerine haizdiler ve bu gibi görevlerin tümü Ermenilere veriliyordu.(...) 1915 yılı yazında bu çalışan işçilerin de tehcir edilmesi gerektiğinde, Alman ve İsviçreli demiryolu mühendisleri olanca güçleriyle karşı koydular. Bu şahsiyetlerden biri bana, yaklaşık bir

14 Gust, a.g.e., Belge 260, s. 231. Kévorkian'a göre, 1915 yılı yazı ile 1916 Nisan'ına kadar Resuleyn'de 13 bin Ermeni açlık ve hastalıktan öldü, 40 bin kadarı ise bölgede katliama uğradı-yine aynı eserin 206. sayfası.

yıl boyunca Türklerin bu işçileri saf dışı etme planlarına karşı mücadele etmek zorunda kaldıklarını anlattı. Ancak sonunda 1916 Haziran'ında birkaç bin işçi-işten çıkarmak zorunda kalmışlar. Bunlar Urfalı erkeklerdi. Ancak çok uzun bir mesafe katedemediler. Viranşehir'de onları da tıpkı yüz binlerce kardeşlerinin uğradığı akibet bekliyordu. Hepsini kestiler.”¹⁵

En büyük toplama kampı olan Der Zor Kampı'nda, 17 Mart 1916-Haziran 1916 arasında toplam 200 bin Ermeni öldürüldü.¹⁶ Sürgün bölgesi denilen bölgede toprağın yüzeyine kadar çıkan petrol, kitlesel katliamlarda kullanılıyordu. Günümüze kadar “Chabs-el-Ermeni” (Ermeni Mezarları) olarak anılan, Habur Suyu kıyısındaki Şaddade Köyü civarındaki mağara kovuklarında 80 bin sürgün yakıldı ya da dumandan zehirlenerek öldürüldü.¹⁷ Sürgünleri, önlerinde büyük odun yığınları olan mağaralara sürerek odunları ateşe veriyorlardı ki, insanlar dumandan boğularak ölsünler.

Osmanlı ordusunda görev yapan Siyonist aktivist Yahudi subay Eytan Belkind Der Zor'a ilişkin şunları bildiriyor:

-
- 15 Künzler, Jacob: Im Lande des Blutes und der Tränen: Erlebnisse in Mesopotamien während des Weltkrieges[Kan ve gözyaşı ülkesinde”, I. Dünya Savaşı sırasında Mezopotamya'da yaşayanlar], Potsdam 1921, s.76.
- 16 Kévorkian'a göre 1915 Kasım-1916 Aralık arasında, 192.750 Ermeni Der Zor toplama kampında öldü. Bunların 40 bini açlık ve hastalığın kurbanı oldu. Şaddade ve Suvar arasında da 150 bin kişi öldü. Kévorkian a.g.e.
- 17 Bkz. A Pictorial Record on the Routes and Centers of Annihilation of Armenian Deportees in 1915 within the boundaries of Syria [Suriye sınırları içinde 1915 yılında sürgün imhası güzergahlar ve merkezleri resimli kaydı]. Robert Jébédyan (yayıncı), Halep, 1994, s. 65.

“Ermenilere, çalı-çırpı toplamaları ve bunları yüksek bir piramit gibi üst üste yığmaları emrediliyordu. Sonra tüm Ermenileri ele birbirlerine bağlıyorlardı. Yaklaşık 5 bin kişiyi çalı çırpıdan oluşan piramidin etrafına halka şeklinde dizip ateşe veriyorlardı... Talihsiz kurbanların çığlıkları, bu büyük ateşte yakılarak öldürülenlerin çığlıkları, millerce öteden duyuluyordu.”¹⁸

870 bin Mezopotamya sürgününün yaklaşık 630 bini öldü. Bu 630 binden de 200 bini katliamlarda öldürüldü.¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Ermeni nüfusun yarıdan fazlası 16 ay gibi kısa bir süre içinde imha edilmişti. Ermenilerin bilincinde bu ölüm yürüyüşleri ve katliamlar -mets yeğern / büyük suç- olarak yer etmiştir. Bu katliamlar, gerçekleştirilme hızının yanı sıra, şu özelliklere sahiptir:

1) 1915-1916 Soykırımı 1894-1896 arası gerçekleştirilen katliamlara kıyasla, tebaasına ve mezhebine bakılmaksızın Türk hakimiyeti altındaki tüm Ermenileri kapsıyordu. Kendi topraklarındaki Ermenilerin Katolik veya Protestan olduğuna bakılmaksızın öldürüldükleri gibi, benzeri durumda olan İran veya başka devletlerin vatandaşlarını da öldürdüler. Çok sayıda Avrupalı ve yabancı diplomatın yaşadığı İstanbul ve İzmir gibi Kozmopolit kentler istisnaydı, ancak tamamen muaf da tutulmadılar. İstanbul’dan sürgün edilenler sadece 2 binden

18 Hannes Stein’in (Kudüs) okur mektubundan alınmıştır. Mektup 4 Ağustos 1998’de “Frankfurter Allgemeinen Zeitung”da yayınlandı. Eytan Belkind, İsrail doğumlu Siyonist Maamen Belkin’in (1889-1917) erkek kardeşidir ve onunla birlikte destek amaçlı olarak 1915’te İngilizler tarafından oluşturulan Nil-Casusluk Grubu’na katılmıştır. Bu grup 1917 yılı sonbaharında Türk yetkililer tarafından yok edilmiştir.

19 Kévorkian a.g.e, s 207.

fazla Ermeni elitini değil, aynı zamanda Osmanlı başkentinde doğmamış olan 10 ile 30 bin arası Ermeni'yi de kapsıyordu.²⁰ I. Dünya Savaşı sırasında Rum çoğunluğa ve Alman İmparatorluğu'nun güdümündeki Yunanistan'ın tarafsızlığına belli ölçüde iltimas gösterilen İzmir'den de 13 Ağustos 1916'da 300 Ermeni tehcir edildi.²¹ Alman Generali Otto Liman von Sanders'in (1855-1929) mücadelesi de büyük çaplı tehcirleri engelledi.²²

2) Dini motiflerden ziyade, ulusal-ırkçı motiflerle hareket etmelerine karşın Ermeni Soykırımı'nın fikir babaları çoğunlukla ateisttiler, ama Trabzon ve Karadeniz'in diğer bölgelerinde imhanın organizatörleri, Ermenileri ya İslamı kabul etmeye ya da ölüm yürüyüşüne çıkmaya zorluyorlardı. Müslüman halk tarafından kaçırılan çocukları da şüphesiz aynı akibet bekliyordu.

Soykırımın son aşamalarında hayatta kalanların, daha çok da reşit olmayanların, yoğun bir biçimde Müslümanlaştırılması

20 Bkz. Hofmann, Deutsche Quellen, a.g.e, s. 104.

21 Bkz. Akçam, Taner: General Overview of the Ottoman Documents; Paper to the Workshop "Contextualizing the Armenian Experience in the Ottoman Empire: From the Balkan Wars to the New Turkish Republic", Michigan, 8-10 March 2002.

22 Osmanlı ordusunda Alman Askeri Heyet üyesi olarak yer alan Otto Liman von Sanders ayrıntıları, 2 Haziran 1921'de eski Jön Türk İçişleri Bakanı Talat'ı öldürmekten sorgulanan Soromon Tehliryan'ın Berlin'de yürütülen mahkemesinde açıkladı: "Bir başka sefer İzmir'e gelmişim. Burada Vali 600 Ermeni'yi gece yataklarından aldırarak getirtmiş, vagonlara bindirtmiş ve bunları sürgün etmek istemişti. Müdahale ettim ve Vali'ye şunu ilettim: Eğer bir Ermeni'ye daha el sürülecek olursa, jandarmalarını askerlerime vurduracağım. Bunun üzerine geri adım atıldı."

uygulandı. Sözgelimi, Alman yetimhanelerindeki çocuklar Ocak 1916 ya da en geç 13 Şubat 1917'den itibaren hükümetin talimatı ile Müslümanlaştırıldılar. 13 yaş altındaki oğlan çocukları devlete ait yetimhanelere konulurken, 13 yaşından büyük kız çocukları da Müslümanlarla zorla evlendirildiler. Hristiyan ailelerinin Ermeni çocukları almaları yasaktı.²³ 13 yaşından büyük olan çocukların asimile edilemeyeceği düşünüldüğünden, bunlar öldürüldüler.

Ermeni ruhban sınıfının uğradığı ağır kayıplar, bu dinsel motifli jenosit tablosuna uygundur: 5 bin Ermeni Apostolik ruhaniden 1923'te sağ kalanların sayısı sadece 400'dür.²⁴

İstanbul Ermeni Apostolik Patrikliği'nin verilerine göre, I. Dünya Savaşı öncesinde batı Ermenistan'da daha doğru söylemek gerekirse Ermenistan'ın Osmanlı hakimiyeti altındaki kesiminde 2200 manastır ve kilise bulunuyordu. Bunların 2.150'si soykırım sırasında yağmalandı ve yakıldı. Yakılıp yağmalananlar arasında Erken Hristiyanlık Dönemi'nin güzide örnekleri de vardı

İrkçı çeteler, Muş'taki Surb Karapet Manastırı'nı da (Batı Ermenicede: Surp Garabed) yağmalayıp, yıktılar.²⁵ Kiliselerde ve manastır kütüphanelerindeki yangınlarda toplam 20 bin Ermeni el yazması ve erken dönem baskısı imha edildi.²⁶ Bilindiği gibi kitap bezemeleri ve kitap baskısı, Ermenilerin insanlık kültürüne yaptıkları en önemli katkıdır. Azınlıkların korunmasına dönük imzaladığı anlaşmalara rağmen Türkiye

23 Gust, a.g.e., belge 143, s. 122.

24 Koutcharian, a.g.e, s. 28.

25 Chudaverdyan, a.g.e., s. 37.

26 Chudaverdyan, a.g.e., s. 38.

Cumhuriyeti, bugüne kadar Ermenilerin ruhani ve kültürel varlıklarını bilinçli olarak kırıp dökmeyi ve ihmal etmeyi sürdürerek suç işlemektedir.

Soykırımın sorumlusu kimdi?

Suçu işleyenler kimlerdi?

Dönemin gözlemcileri açısından imha uygulamalarının fikir babası ve organizatörü, Jön Türk Partisi'nin 12 kişilik Merkez Komitesi'dir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti söz konusu zaman diliminde tüm devlet ve yönetim araçlarını denetimi altında tutan ve eyalet valilerinden belediye başkanlarına kadar tüm bu araçları Ermenilerin imhası için devreye sokan merkeziyetçi, tek başına yönetimde olan bir kadro partisiydi. Merkez Komitesi bunu yaparken müphem bir emir komuta zinciri uyguluyordu. Yurt dışını aldatmak için yazılı olarak doğrudan imha emirlerinden kaçınıyor ve bunu yerine emirleri partinin müfettişleri²⁷ aracılığıyla bölgesel veya yerel yetkililere sözlü olarak iletliyordu. Ancak Alman müttefikler bu yanıltma manevrasını çabucak anlamışlardı:

Almanya'nın Adana Konsolosu, daha 10 eylül 1915'te "İmparatorluk Elçilik Temsilcisi tarafından yapılan 29 Ağustos tarihli tebliğ pervasız bir aldatmacadır" diye tespit ediyordu. "Çünkü temsilci, daha sonra buraya tayin edilmiş olan müfettiş Münif Bey'in [Ali münif Yeğena] çabaları ile

27 Müfettişler, İttihat MK'si tarafından atanmış olan, yerel ve bölgesel (bir vilayetteki) parti demeklerini (Klüber) denetleyen kişilerdi. İzmir, İstanbul ve Bursa müfettişleri aynı zamanda MK üyesiydiler.

bu emri tamamen iptal etti. Yetkililer hiç şüphesiz kendiliğinden, ikinci bir emre göre hareket ediyorlar ve din-mezhep ayrımı gözetmeden tehcirleri sürdürüyorlar.”²⁸

Ankara,²⁹ Konya,³⁰ Halep³¹ ve Diyarbakır valileri gibi

28 Gust, a.g.e, belge 165, s. 137.

29 Mazhar Bey; yerine tehcir emrini vilayette acımasızca hayata geçiren Atıf Bey getirildi. Bkz. Les Grandes Puissances, l'Empire Ottoman et les arméniens dans les archives françaises (1914-18). Documents reunis et présentés par Arthur Beyleryan. Paris 1983, s. 208-Dipnotlar 3 ve 5 {Ankara valisi [MUSTAFA] ATİF [BAYINDIR]; Mal Müdürlerinden Mehmed Râsih Efendi'nin oğludur. 1882'de Rodos'da doğdu. Rodos Süleymâniye Medresesinde orta, Beyrut İ'dâdîsi'nde lise öğrenimini tamamladı. 8 Temmuz 1906'da Mülkiye'nin Yüksek Kısmı'ndan “iyi” derecede me'zûn oldu. Eylül 1906'da ta'yîn edildiği Cezâir-i Bahr-i Sefîd (Rodos) Vilâyeti Maiyyet Me'murluğunda stajını bitirip Kaymakamlığa terfi' etdi. Eylül 1909'da Fav (Basra), Nisan 1910'da Cuma'-i Bâlâ, Ekim 1911'de Gebze Kazaları Kaymakamlıklarına atandı. Gebze Kaymakamı iken Nisan 1913'de Bursa Meb'usu olarak Meclis-i Meb'usan'a girdi. 1. Dünya Savaşı sebebiyle Meclis'in kapatılması üzerine Ekim 1915'de Dâhiliye Nezâreti Mahallî İdareler Müdürlüğüne getirildi. Ocak 1916'da Ankara, Nisan 1917'de Kastamonu, Temmuz 1918'de Halep, Eylül 1918'de 2. Defa Kastamonu Vilâyetleri Valiliklerine yükseltildi. Aralık 1918'de İzzet Paşa Kabinesi tarafından Kastamonu Valiliğinden azledildi. Millî Mücadele ve Mütâreke yılları da dâhil olmak üzere 9 yıla yakın serbest çalıştı. Nisan 1927'de Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğüne ta'yîn edildi. Ekim 1931'de Ziraat Vekâleti Müsteşarlığı'na getirildi. Ağustos 1935'de İstanbul Milletvekili olarak T.B.M.M.'ne girdi. Meb'usluğu 8. Devre sonu olan Mayıs 1950'ye kadar devam etti. Mayıs 1950'de Meb'usluğa seçilemediği için serbest çalışmaya başladı. Bundan sonraki durumuna dair bilgi bulunamadı. Fransızca, İngilizce, Almanca bildiği sicilde yazılıdır. Ed}

itaat etmeyen Osmanlı yöneticileri değiştiriliyorlardı. Midyat³² ve Lice Kaymakamları -Beşiri (Sabit) Bey ve Nesimi Bey- ile Mardin’de bir Belediye Başkanını görevden alınıp öldürdüler.

-
- 30 *Konya 'da Vali Celal Bey'in yerine, Muammer Bey getirildi. Bkz. Les Grandes Puissances, a.g.e, dipnot 6 [MUAMMER “BEY” Sivas valisi, zalimliğiyle ün yapmıştır; Sivas, Samsun, Amasya, Tokat ve diğer vilayetlerin Ermeni halkının katlinden sorumludur. Muammer Cankardeş; Sivas Bidayet Ceza Mahkemesi reislerinden Mehmed Sami Beyin oğludur. 1875’de İstanbul’da doğmuştur. 1899’da Mülkiye’den mezun oldu. Aynı yıl Sivas vilayeti Maiyet memurluğuna atandı. Buradan kaymakamlığa terfi etti. 1902’de Hafik Kaymakam vekilliği yapmış, aynı yıl Kangal Kaymakamlığına atanmıştır. 1908 yılına kadar sırasıyla Niksar, Aziziye (Emirdağ) Vodina ve tekrar Aziziye’de Kaymakamlık yaptı. Daha sonra mutasarrıflığa terfi etti. 1909’da Kayseri, 1911’de Adana, aynı yıl Konya, 1913’de Sivas ve 1916’da ikinci defa Konya valiliklerinde bulundu. Mütarekenin imzalanmasından sonra 1 Aralık 1918’de azledildi. Tutuklu olarak getirildiği İstanbul’da önce polis müdüriyetinde, sonra da Bekirağa Koğuşunda hapsedildi. 28 Mayıs 1919’da Malta’ya gönderildi. 6 Eylül 1921 ‘de Malta’dan dönerek Ankara’daki Milli Kuvvetlerin emrine girdi. 2 Nisan 1922’de Kayseri mutasarrıflığına atandı. Ağustos 1923’te ise ikinci dönem TBMM’ye Sivas mebusu olarak girdi. 1927’de ikinci defa olarak Sivas mebusu seçildi. 18 Kasım 1928’de öldü. İttihat ve Terakki Cemiyetinin daimi ve çok aktif üyelerindendi. Ed]*
- 31 Halep’te Celal Bey’in yerine Eyüp Bey getirildi. Bkz. örnek Gust, a.g.e. Nr 75, s. 66.
- 32 Viskonsül Walter Holstein 16 Temmuz 1915’te Musul’a telgrafla bildiriyor. Bkz. Wolfgang ve Sigrid Gust (yayıncı) Johannes Lepsius’un 1919’da yeniden düzenlenmiş olarak “Almanya ve Ermenistan” adı altında çıkan diplomatik belgeler koleksiyonu. Bölüm I: Metin değişiklikleri ve çıkarılanlara ilişkin vurgular. Versiyon 2. 10, s. 89, ayrıca internet baskısı: <http://armenocide.de>

Ermenileri koruyan Müslümanları da ölüm cezası bekliyordu.

Bu tür emirlere ihtiyaç duyulması, Müslümanların Ermeni hemşerilerini koruma çabası içinde olduklarının dolaylı kanıtıdır. Örneğin, III. Osmanlı Ordusu'nun bir emrinde şöyle deniyor:

“Eğer bir Müslüman bir Ermeni'yi koruyorsa, idam edilecek ve malı mülkü yakılacaktır. Koruyan kişi, eğer ordu mensubu veya bir memur ise görevden alınacak ve Divan-ı Harbe verilecektir.”³³

İçişleri Bakanlığı da 23 Mayıs 1915'te “düşmana destek veren Hıristiyanlara ve onlarla işbirliği yapan Müslümanlara” yönelik bir direktif gönderdi: Böylelikle Ermenileri saklayan ya da herhangi bir biçimde destekleyen Müslümanlar suçlu konumuna sokuluyordu.³⁴

Osmanlının hem yasama hem de yürütme erki resmî olarak tehcirlerle karar vermişlerdi. İki kilit bakanlık, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) ve Harbiye Nezareti (Savunma Bakanlığı), imhanın kararından ve uygulamasından doğrudan sorumluydular. Ancak tehcirlerle ilgili inisiyatif elinde bulunduran Dahiliye Nezareti'nin suç ve sorumluluğu daha büyüktü ve tehcirde inisiyatif onun elindeydi. Dahiliye Nazırı Talat, 13 Mayıs 1915'te Ermenilerin Musul, Der Zor vd. bölgelere tehcir edilmesine ilişkin 270 no'lu kararı aldı.

33 Kieser, Hans-Lukas: Dr. Mehmet Reshid (1873-1919): A Political Doctor [Dr. Mehmet Reşit (1873-1919): Politik Bir Doktor. Kitapta: Hans-Lukas Kieser, Dominik J. Schaller (yayıncı): Der Völkermord an den Armeniern und die Schoah [Ermeni Soykırımı ve Şoah]. Zürih, 2002, s. 265.

34 Avakyan, a.g.e., s. 45.

Osmanlı Kabinesi'nin 27 Mayıs 1915'te aldığı tehcire ilişkin geçici yasa, 30 Mayıs'ta Devlet Şur'ası tarafından da onaylandı. Ermenilere karşı tehcir ve imha tam hızıyla sürerken, kabine geçici yasayı kesinleştirmek üzere 21 Eylül 1915'te Osmanlı yasama erkine sundu. Askeri ve hukuk işlerinden sorumlu Parlamento Komisyonu, 1-5 Aralık 1916 yani tam da Ermenilerin imhasına karar verildiği bir dönemde yasayı onayladı. Böylelikle de Türk yasa koyucuları devlet eliyle kitlesel katliamları kutsamış oldular.

Teşkilat-ı Mahsusa imha olayında merkezi bir rol oynadı. Bu teşkilatın kuruluş tarihi tam net değil. 1911 ile Mart 1915 arası kurulduğu düşünülüyor. *Teşkilat-ı Mahsusa*, Rus İmparatorluğu ve İran'daki Türk halkları arasında Pan-Türkist düşünceleri yaymak, nüfuz edinmek ve kimi zaman da sabotajlar yapmak gibi özel görevleri olan, çok yönlü bir örgütlenmeydi. Bu özel örgütlenme, paramiliter güçleri (çetelere) yani ölüm mangalarını yönetiyordu. Bunlar ağırlıklı olarak Kürtlerden, cezasız bırakılan suçlulardan, Müslüman muhacirlerden, Balkanlardan ve Kuzey Kafkasya'dan dini nedenlerle gelen mültecilerden oluşuyordu. Balkan ve Kafkas Müslümanlarının oranının bu kadar yüksek olması, şu tezi doğruluyor gibi görünüyor: "Çekilen acılar -bu durumda tehcir ve kaçış deneyimi- tekrara dönük bir müptelalık yaratır. Ancak bu kez acı çektiren olarak!"

Teşkilat-ı Mahsusa 1915 yılına kadar doğrudan Enver Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne bağlı olup bunun tarafından finanse edilirken, *Teşkilat-ı Mahsusa*'nın ayrıca Alman Askeri Misyonu'ndan da 4 milyon lira kadar para yardımı aldığına dair kanıtlar bulunmaktadır.³⁵

35 Bu yardım özellikle de Süveyş Kanalı üzerinden yapılacak saldırı hazırlığında kullanıldı - bkz. Avakyan, a.g.e., s. 77.

Osmanlı Ordusu'nun ve paramiliter güçlerinin Rusya'ya karşı 1914-15³⁶ yılı kışındaki moral bozucu yenilgisi, disiplinsiz ve denetlenemeyen *Teşkilat-ı Mahsusa* birliklerini fesketme düşüncesine götürdü. Çünkü bunlar artık sadece Rus ve Osmanlı sınırının her iki tarafındaki Ermeni halkı terörize etmekle kalmıyor, aynı zamanda Müslüman halka da zulmediyorlardı.³⁷ Ancak Jön Türk Merkez Komite üyesi ve *Teşkilat-ı Mahsusa*'nın Doğu Bölgeleri Birliklerinin sorumlu yöneticisi Dr. Bahattin Şakir* İstanbul'daki karar mercilerini, özel örgütlenmenin iç düşman olarak addedilmesi gereken

36 Ruslara karşı Aralık 1915'te gerçekleştirilmiş ve 90 bin askerin öldüğü Sarıkamış Yenilgisi olarak adlandırılan başarısız kış hareketinin fiyaskosu, Ermenilerin imhası için verilen nihai kararın gerekçelerinden biri sayılıyor. On binlerce kötü donanımlı Sultan askerinin kar ve ayazda öldüğü Sarıkamış, Kars ile birlikte o zamanlar Rus İmparatorluğu'na aitti (1878'den beri) ve bugün Türkiye'nin en önemli kış sporu bölgelerinden biridir.

37 Akçam, Taner: The Decision for a Genocide in the Light of Ottoman-Turkish Documents. (Dominik J. Schaller tarafından derlenmiştir. İnternet Adresi:

<http://www.hist.net.kieser/aghet/Essays/Essay/Akcam.htm>, s. 2.

* Dr. Bahattin Şakir (1878-1922): 1913'ten beri İttihat ve Terakki Partisi MK sekreteriydi. Talat ve Enver'le birlikte "Üçlü Komite"de yer alıyordu. Teşkilat-ı Mahsusa'nın nizamsız ölüm mangalarının oluşturulmasında aktif rol aldı. 1915'te, yerel ordu yetkilileri ve eyalet valileri ile Jön Türk merkezinin aldığı imha emirlerinin hayata geçirilmesini sağlamak amaçlı batı Ermenistan'a teftiş gezileri yaptı.

1918'de Berlin'e kaçarken, Jön Türk Parti arşivini de yanına aldı ve kendine yük olan bu belgeleri imha etti.

Aram Yerkanyan ve Arşavir Şirakyan adlı intikamcılar tarafından Berlin-Charlottenburg'da Cemal Azmi ile birlikte 17. 04. 1922'de vuruldu.

Ermenilere karşı mücadelede faydalı bir araç olduğuna ikna etmişti. Zira iddiaya göre Rusların zaferini Ermeniler kolaylaştırmışlardı. Bunun üzerine *Teşkilat-ı Mahsusa* ordu başkomutanlığına bağlandı, görevlileri de İttihat'a dahil edildi.³⁸

Reorganize edilmiş olan özel örgütlenme, Ermenilere dönük soykırım döneminde altı Ermeni bölgesinde yerel idarecilerle sıkı bir şekilde iç içe geçmişti. Erzurum ve Trabzon vilayetlerinin valileri Tahsin ve Azmi,* aynı zamanda özel örgütlenmenin de yetkilileriydiler. Der Zor mutasarrıfı Zeki Bey [Salih Zeki Zor] ise aynı zamanda *Teşkilat-ı Mahsusa* sorumlusuydu. 1916'da soykırımın doruk noktasına ulaştığı sıralarda *Teşkilat-ı Mahsusa*'nın 30 bin adamı vardı.³⁹ Katliamların baş sorumluları özel örgütlenmenin silahlı birlikleriydi ve bunlara yerel Müslüman halk da katılıyordu. Özellikle Karadeniz'de Lazlar* ve Müslümanlaştırılmış Gürcüler ve asıl Ermeni yerleşim alanları olan bölgelerde de Kürtler, kuzey Suriye Arapları ve Kuzey Kafkasyalıları. Sonuncular Türkiye'de toplu olarak Çerkezler olarak anılmaktaydı, hâlâ da böyle anılmaktalar. *Teşkilat-ı Mahsusa* birliklerinin çekirdek kadroları da aynı şekilde Kuzey Kafkasyalılarından (Çerkezlerden) oluşuyordu ve oldukça önemli sayıda Çerkez, çetelere önderlik ediyordu. Bu önderlerden Halil, Ahmet ile Topal Osman, Grigor Zohrab (Batı Ermenicede: Krikor Zohrap) ile Vardges (Vartkes)

38 Aynı yerde.

* Yemin ettirilip Teşkilat-ı Mahsusa'ya alınıyorlardı. Ed

39 Avakyan, a.g.e., s. 78.

* Genellikle Lazlar ile Karadenizliler karıştırılır. Oysa ikisi farklı aidiyetlerdir. Yazar da burada Lazlar ile Karadenizlileri karıştırmaktadır. Ed

Serengülyan'ın katilleriydiler.⁴⁰

Ahmet daha önceleri *fedai* olarak örgütlenmeye hizmet etmişti. O ve Halil, Ahmet Cemal'in emri ile tutuklandılar, çünkü bunlar Halep'te iki Ermeni parlamentere güvence sözü vermişti. Tutuklanmaları sırasında üzerlerinden öldürdükleri Ermenilerden çaldıkları büyük miktarda altın çıktı.⁴¹ Ras-ul-Ayn'deki [Resuleyn] katliamlar *Teşkilat-ı Mahsusa*'nın bölge sorumlusu Adil Bey'e bağlı çalışan Çeçen katiller tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu Çeçenler daha sonra Der Zor'a da çağrıldılar. Ancak yüz binlerce insanı imha edebilmek için daha fazla sayıda katilin getirilmesi gerekiyordu. Adil Bey onları, öncelikle Arap halkı arasından seçti.⁴² Der Zor ve Ruseleyn'deki Ermenilerin imhasında yarı Çerkez yarı Arap olan Ömer el Hakimi önemli bir rol oynamıştı. Bu katil, Fransız Birliklerinin 1918'de Suriye'ye girmesinin ardından Şark lejyonunun Ermeni mensupları tarafından tutuklandı ve Şam'da asılarak idam edildi.⁴³

Müslüman sivillerin suça katılımlarının başlıca nedeni, maddi hırs gibi görünüyor. Kendilerine yapılabilecek misillemeden ve kurbanlardan çaldıkları malların geri alınacağı

40 Başka kaynaklarda Topal Osman "Laz kökenli" olarak geçmektedir. [Genellikle Lazlar ile Karadenizliler karıştırılır. Oysa ikisi farklı aidiyetlerdir. Yazar'ın alıntıladığı kaynak da Lazlar ile Karadenizlileri karıştırdığından Topal Osman'ı Laz orjinli olarak kabul etmektedir. Ed].

41 Avakyan, Arsen: *Çerkesskiy faktor v Osmanskoy İmperii i Turcii (vtoraya polovina XIX pervaya četvert' XX vv.)*. Erevan, 2001, s. 284 (Rusça).

42 Avakyan, *Genocid*, a.g.e., s. 95.

43 Avakyan, *Çerkesskiy faktor*, a.g.e., s. 241.

korkusu, bu kesimi Mustafa Kemal'in ulusalcı hareketini aktif olarak desteklemeye götürdü. Ermeni araştırmacı Karen Mirzoyan bir araştırmasında, konuya ilişkin şunları yazıyor:

“Yerel elitleri ve dini önderleri ulusalcıların saflarına geçmeye iten neden, bunlardan çoğunun Ermeni ve Rumlara yönelik⁴⁴ saldırılardaki yer almalarının hesabını vermek zorunda kalacakları korkusuydu.”

Her soykırımda olduğu gibi istisnalar da vardı. Örneğin, “kurtarıcılar” Raymond H. Kévorkian, dönemin Osmanlı Sultanlığı'ndan 15 kişiyi istisna tutarak bunların “dürüst” tanımlamasını hak ettiğini söylüyor.⁴⁵ Örneğin, Kürt şair Faik Ali Bey Kütahya kaymakamı olarak sadece Ermenilerin tehcirine karşı çıkmakla kalmayıp, Ermenileri taciz etmeyi dahi ölüm cezası tehdidiyle yasaklıyordu.⁴⁶ Richard Hovannisian, ABD'de yaşayan soykırımdan kurtarılmış Ermeniler arasında yaptığı bir araştırmaya dayalı raporunda yer alan 223 kurtarıma vakasının % 65'inin Türkler tarafından gerçekleştirildiğine yer veriyor.⁴⁷

44 Mirzojan, Karen: K voprosu zaroždenii nacionalističeskogo dviženiya v Turcii v 1918-1919 gg. [Yıl 1918-1919 Türkiye'de milliyetçi hareketin ortaya çıkışı sorusu üzerine], Erevan 1996, s. 137 (Rusça).

45 Kévorkian, Raymond H: Au Panthéon des Justes les Arméniens reconnaissent. http://www.armenweb.org/negationnisme/pant-neor_suite1.htm

46 Les Grandes Puissances, a.g.e.

47 Hovannisian, Richard G: Intervention and Shades of Altruism during the Armenian Genocide-İnternet adresi: <http://www.azad-hye.net/downloads/gl/intervention-and-shades-of-altruism.pdf>

Dersim merkezinden Alevi Zazalar ya da Kızılbaşların sözcüleri sıkça, Ermenilerin soykırımından kurtulmak için bu dini-etnik gruba sığındıklarını hatırlatıyor. Onların bu iddiaları, dönemin Bern’de bulunan Rus Elçisi tarafından da 1916 Mayıs’ında yaptığı bir bildirimde doğrulanmaktadır:

*“Küçük Asya’da artık neredeyse hiç Ermeni kalmadı. Ya imha edildiler ya sürüldüler ya da kalanlar Kızılbaşların yanına saklanıyor. Köylerdeki Müslüman halk, Ermenilerin sırtından zengin oldukları için mutludur”*⁴⁸

Ancak şunu da hatırlatmamız gerekiyor ki, Müslüman gruplardan bazılarının Ermeni sürgünleri ölümden kurtarmalarının temelinde insani değerlere olan inançlarından çok, bu hak ve güvenden yoksun insanları köle ve işgücü olarak kullanmak yatıyordu. Bunlar, çoğu zaman sahiplerine tüm haklardan yoksun seks objeleri olarak hizmet ediyorlardı.⁴⁹ Ölüm ya da kölelik, Ermeniler için 1915 ve 1916 yıllarında tek seçenektir.

Kurbanların Sayısı

İngiliz Lordlar Kamarası 6 Ekim 1915’te Ermenilerin durumunu ele aldı. Lord Cromer bu vesile ile daha o zaman toplam kurban sayısı olarak en az 800 bin Ermeniden söz ediyordu.⁵⁰

48 Alıntı: Avakyan, Çerkessiy Faktor, a.g.e.

49 Hovannisian’a göre ekonomik çıkar, Ermenileri ölümden kurtarmadaki başlıca etkendi. Kendisi tarafından yapılan bir araştırmaya göre sürgünlere dönük cinsel nedenler çok az bir rol oynasa da bunda soru sorulan kişilerin utançtan susmalarının da önemli bir payı olduğu düşünülüyor. -bkz. Hovannisian, Intervention, a.g.e.

50 Gust, a.g.e, belge 188, taslak 2, s. 157.

Bundan tam bir yıl sonra Elçi Wilhelm von Radowitz, Almanya Başbakanı Bethmann Hollweg'e, Halep'te bulunan Alman yetimhanesinden hemşire Beatrice Rohner'in verdiği tahmini rakamlara dayanarak şu bilgileri iletiyordu:

*"(...) Türkiye Ermenilerinin toplam sayısını 2,5 milyon, sürgüne gönderilenleri 2 milyon olarak alırsak ve aynı bağıntıyı hemşire Rohner'in verdiği yetim sayısından hareketle sağ kalanlar ile yaşamını yitirenler arasında kurarsak, yaklaşık 1,5 milyon ölü, 425 bin de sağ kalan gibi bir rakama ulaşırız. Yaşamını yitirenlerle ilişkin şimdiye kadar yapılan tahminler 800 bin ile 1 milyon arasında değişiyordu. Öyleyse, elimizdeki verilere göre bu rakam abartılı değil."*⁵¹

1915'deki Jön Türklerin gerçekleştirdiği soykırım kurbanlarının sayısına daha önceki ve sonraki katliamları ve soykırımvari uygulamaları da eklersek 1878-1922 arası, yani 44 yıl içinde 2 milyon Ermeni'nin öldüğü gibi bir bilanço'ya ulaşılmaktadır.

Soykırım Olarak Değerlendirme

Osmanlı Sultanlığı'nda görev yapan Alman elçileri ve konsoloslari, daha 1915 yılı yazında Ermeniler'in tehcirinin onların imhası ile eş anlamla geldiğini, iktidarda olan Jön Türklerin bu imhadan hem iradi hem de politik açıdan tek başına sorumlu tutulması gerektiğini ve ayrıca Ermenilerin imhasının, Osmanlı Sultanlığı'nı Türkleştirme ve İslamlaştırmaya dönük kapsamlı

51 Kayıt numarası A 26934; Dışişleri Bakanlığı'nın politik arşivi (PA/PP) 14093-İnternet adresi: <http://www.armenocide.de/armenocide/armgende.nsf>

bir programın parçası olduğu tespitinde bulunuyorlardı. Elçi Baron Hans von Wangenheim daha 17 Haziran 1915'te Almanya Şansölyesine şunları yazıyordu:

*“Ermenilerin imhasında güdüleyen şeyin sadece askeri kaygılar olmadığı artık ortaya çıkmış bulunuyor. Kısa bir süre önce konuya ilişkin olarak İçişleri Bakanı Talat Bey, Alman İmparatorluğu Elçiliğinde çalışan Dr. Mordtmann’a açık açık, Babiali’nin Dünya Savaşı’nı, dışardan hiçbir diplomatik baskı görmeden kendi iç düşmanları ile -yerli Hıristiyanlarla- hesaplaşmak için kullanmak istediğini söylemiş; Türkiye böylelikle daha da güçleneceği için bu durum, Türklerle ittifak halindeki Almanların da çıkarına uygun olacaktı.”*⁵²

Wangenheim’ın halefi Hohenlohe ise 12 Ağustos’ta şöyle yazıyordu:

*“Evlerinden sürgün edilen Ermenilerin sistematik olarak kılıçtan geçirilmeleri son haftalarda öyle bir boyut almıştı ki, bu vahşi uygulamaya yönelik şu anki görüşümüz, hükümetin buna sadece müsamaha göstermeyip, bilakis açıkça teşvik ettiği yönünde... Ayrıca pek çok bölgedeki başka ırk ve mezheplerden Hıristiyanlar da artık bundan muaf tutulmuyor.”*⁵³

BM Soykırım Sözleşmesi, sonuca ulaşmış “tam/mutlak soykırım” (*genozide- in- whole*) ile “kısmi soykırım” (*genozide- in- part*) arasında fark gözetmekte, “tam/mutlak soykırımı, bir grubun artık kendine özgü bir kültür olamayacak biçimde “kökünün kazınması” ve/veya kitlesel olarak katledilmesi

52 Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi (PA/AA), IA Türkei 183, Armenien, Bd. 37, Mikrofiche No. 7122.

53 Gust, a.g.e, belge 136, s. 115.

olarak tanımlamaktadır.⁵⁴ Bu bağlamda Ermeni Soykırımı, Avrupalı Yahudilerin imhası, Kızıl Kmer ve Ruanda'daki soykırımlarla beraber “mutlak soykırım” olarak değerlendirilmektedir.⁵⁵

Araştırmasında daha kapsamlı bir sınıflandırma getiren ve soykırımı “içerden tam/mutlak soykırım” ile “içeriden kısmi soykırım” ve “dışarıdan tam/mutlak soykırım” ile “dışarıdan kısmi soykırım” şeklinde dört kategoride tanımlayan⁵⁶ Robert F. Melson, Ermenilere dönük soykırımı bir ülke içinde yaşayan bir halk grubuna karşı işlenen tam/mutlak soykırım olarak kabul ediyor ve bunun “20. yy.’ın ilk tam/mutlak soykırımı” ve “sonraki soykırımların prototipi” olduğu tespitini yapıyor. Uluslararası Soykırım Araştırmacıları Birliği (*Association of Genocide Scholars*) 13 Haziran 1997’de açıkladığı bir kararda şöyle diyor:

“Türkiye’de 1915’te Ermenilere yönelik gerçekleştirilen kitlesel katliam, BM’nin Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi kriterlerine göre soykırımdır. Dolayısıyla (Soykırım Araştırmacıları Birliği) Ermeni Soykırımı’nın, Türk Hükümeti ve

54 Smith, Robert: Testimony in Support of H. Res. 398. Prepared statement by Professor Robert Melson, Purdue University. Before the House Committee on International Relations, Subcommittee on International Operation and Human Rights, September 14, 2000. -İnternet adresi:

<http://groong.usc.edu/hres398/melson-09142000.html>

55 Scharrer, Christian P: Preventing Genocide: The Role of the International Community. İnternet adresi: <http://preventgenocide.org/prevent/scherrer.htm>;

56 “Total domestic genocide” bkz: Melson, Robert F. Revolution and Genocide. On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust, Chicago: University of Chicago Press, 1992. s. 22-30

onun resmî/gayriresmî temsilcileri tarafından inkar edilmesini mahkum eder.”⁵⁷

Hem Dünya Kiliseler Şurası’nın genel kurulunda (Vancouver/Kanada, 10.08.1983) hem de BM İnsan Hakları Komisyonu’nun alt komisyonu olan “Azınlıkların Ayrımcılıktan Korunması ve Güvencesi” aynı şekilde soykırım varlığını onaylamaktadır.

Takibatlar ve imha uygulamalarından doğan maddi zararlar

24 Şubat - 2 Nisan 1919 tarihleri arasında Paris’te, diaspora-dan ve ayrıca Ermenistan’dan 38 delegenin katılımıyla bir ulusal kongre gerçekleştirildi. Kongre, Batı Ermenistan ve Ermenistan Cumhuriyeti’ndeki yitirilen hayatlara ve uğranan maddi zararların tazminine ilişkin 3.693.239.766 Amerikan doları tutarında bir meblağ belirleyerek Paris Barış Konferansı’na bir muhtıra verdi.⁵⁸ Maddi zararın tazmin edilmesine ilişkin talep, hem Paris Barış Konferansı’nda hem de daha sonraki konferanslarda dikkate alınmadı.

Soykırımın tanınması ve mahkum edilmesi talebi

İtilaf Güçlerinin 25 Mayıs 1915’te bu yöndeki tehdidine rağmen savaştaki yenilgilerinden sonra Türklerin uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılaması gerçekleşmedi.

57 Ermeni Ulusal Enstitüsü - alıntı, İnternet adresi:

<http://www.armenian-genocide.org/affirmation/recongition/69.htm>

58 Koutcharian, a.g.e., s. 148.

Osmanlı Mahkemelerinin Ermeni vatandaşların imhasını ulusal alanda yargılama eğilimi yarım kaldı, daha doğrusu Ankara'daki ulusalcı-karşıt hükümet tarafından engellendi. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tüm hükümetler, Ermenilere yönelik soykırım gerçekliğini inkar ettiler. Ermeni Soykırımı'nın asli failleri ve uygulayıcıları hakkında Türk Özel Yetkili Askeri Mahkemelerinin 1919'da verdiği mahkumiyet kararları kaldırıldığı gibi soykırımın baş sorumlularından olan Jön Türkler Talat Paşa ve Enver Paşa onure edilerek, mezarları anıt mezara dönüştürüldü.

Bu tutum, kurbanların torunlarını uluslararası organları harekete geçirmeye zorladı. 1965'ten bu yana 1948'deki BM'nin Soykırım Anlaşması'ndan hareketle 1915'teki Ermeni takibatlarını soykırım olarak gören ve bu yönde kararlar alan ya da yasalarında buna yer veren ülkeler şunlardır:⁵⁹

Uruguay (Senato ve Temsilciler Meclisi, 20. 04. 1965), ABD (Temsilciler Meclisi, 09. 04. 1975), Kıbrıs (Temsilciler Meclisi, 29. 04. 1982), Arjantin (Senato, 05. 05. 1993), Rusya, (Devlet Duması, 14. 04. 1995), Kanada (Haus of Commons, 23. 04. 1996), Yunanistan (Parlamento, 24. 04. 1998), Fransa (Ulusal Meclis, 28. 05. 1998), İsveç (Parlamento, 07. 11. 2000), Vatikan (10. 11. 2000), İtalya (Temsilciler Meclisi, 16. 11. 2000), Fransa (Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan yasa, 29. 01. 2001), Kanada (Senato, 13. 06. 2002) ve İsviçre (Ulusal Meclis, 16. 12. 2003). Avrupa Parlamentosu tam iki kez AB'ne giriş önkoşulu olarak Ermeni Soykırımı'nın T.C. Hükümetleri tarafından tanınmasını belirledi (18. 06. 1987 ve

59 Kararların ve açıklamaların tam metni için bkz. internet adresi: (Ermeni Ulusal Enstitüsü) http://armenian-genocide.org/current_category.7/affirmation_list.html

15. 11. 2001 kararları). Ve 28 Şubat 2002’de aldığı bir başka kararda ise Türkiye’yi bu yükümlülüğü yerine getirmeye çağırırdı.

Pasifist ve Türkiye uzmanı Heinrich Vierbücher,* 1930 sonlarında yayınlanan “Ermenistan 1915”** adlı yergisinde şunları yazıyor: “*Türkler 1915’te Ermenileri sadece öldürmediler, mallarını da çaldılar. Sadece, çalınan nakit servetin değeri yüz milyon Alman markı tutmaktadır. Türkler 1916 yılında çalınan paralardan yüz milyon altın markını, kendi para birimlerinde kullanmak üzere, altın mevduatı olarak Berlin’e yolladılar. Bu meblağa ateşkes sırasında İtilaf Güçleri tarafından el kondu. Peki, bunlar neden soyulmuş*

* Dünya Savaşı’nın üç yılını Osmanlı İmparatorluğu’nda geçirdi. Yabancı dil yeteneği olan Vierbücher Arapça ve Türkçe biliyordu. İstanbul’da, Mareşal Otto Liman von Sanders’in tercümanı olarak çalışıyordu. Çevirmenlik görevi nedeniyle Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulundu. Vierbücher buralarda Ermeni halkın tehcirine de tanıklık etti. Liman von Sanders’in Ermenilerin İzmir’den zorla tehcir edilmelerini büyük ölçüde engelleyebilmesi, Vierbücher’in inancını Alman müttefiklerin kararlı bir tutum alması durumunda Ermenilere ve diğer Hıristiyanlara karşı işlenen devlet suçunun engellenebileceği yönünde doğrulamaktadır. Dünya Savaşı sırasında Almanya’da hakim olan askeri sansür nedeniyle Vierbücher, yürek yakıcı deneyimlerini ancak savaş sonrasında, sosyal demokrat ve pasifist basında yayınlatabilmiştir. Bkz. Donat, Helmut: Alman ve Uluslararası Barış Hareketinin Merkezinde Ermeni Katliamı (1893-1933): Kitapta *Ermenistan 1915*, s. 94.

** Tam başlık şöyle: Vierbücher, Heinrich: Was die Kaiserliche Regierung den deutschen Untertanen verschwiegen hat: Armenien 1915; Die Abschachtung eines Kulturvolkes durch die Türken [Alman İmparatorluğu Hükümeti’nin Alman vatandaşlardan sakladığı Ermenistan 1915; bir medeniyetin Türkler

*olan halka geri verilmiyor?”**

Bu soru cevapsız kaldı, çünkü Vierbücher Nasyonal Sosyalistler tarafından mimlenmiş ve takibat altında olan yazarlardan biriydi ve “Ermenistan 1915” kısa sürede yasaklandı. Bundan 72 yıl sonra Ermeni siyaset bilimci Tigran Sarukhanyan Vierbücher’in sorusuna İngiliz arşivlerine de dayanarak, yanıt arıyor. Araştırmaların sonuçları içeren makaleyi yazarın izniyle, burada da Almanca sunuyoruz.**

Gerayer Koutcharian (Koçaryan)

tarafından kılıçtan geçirilmesi.]. Hamburg-Bergedorf: Fackelreiter-Verlag, 1915; Reprint: Bremen: Donat-Verlag, 1985. Mit einem Geleitwort von Helmut Donat. (Schriftenreihe: Das Andere Deutschland.5.), 3., erw. Aufl. Bremen: Donat-Verlag 1987 [Hamburg-Bergedorf, Fackelreiter-Verlag (yayınevi) 1930; Yeniden basım: Bremen: Donat-Verlag (yayınevi), 1985. Walter Fabian ve Helmut Donat’ın önsözleriyle (Başka Almanya yazı dizisi.5), genişletilmiş baskı: Bremen: Donat Verlag 1987].

* Vierbücher, bkz. s. 80.

Sarukhanyan, Tigran: Hayoc’ ceraspanowtyan hamar nyowtakan patasxanatvowtyan xndirë ev Mec Britanya, 1915-1924. “Patma-Banasirakan Handes”, Yerevan, No.1, 2002, s. 50-64.

Ermeni Soykırımı'na Dair Mali ve Maddi Sorumluluk Meselesi ve İngiltere (1915-1924)

Bilindiği gibi her savaş ve tüm askeri hareketler, özellikle de tüm ulusa ve etnik gruba dönük imha ve kökünü kazımlar, mal varlıklarının gasp edilmesi, bunun yanında kurbanların taşınmaz mallarına el konulması ile sonuçlanır.

Bunun içindir ki, modern uluslararası hukuk, bu tarz suçlarla mali kayıplar arasında bağlantı kurmakta, malların geri verilmesi ve diğer mallara dönük hakkın iade edilmesi, zararın ve kaybın (yüzdesi ve faiz oranı artırılmış tazminat olarak) tanzim edilmesi gibi bir maddi sorumluluk yüklemekte, böylelikle de tüm halkın veya etnik grubun uğradığı manevi zararın telafisi, ekonomik boyutuyla da araştırılmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, I. Dünya Savaşı ve sonrasında, Ermenilere yönelik gerçekleştirilen soykırım, sonraki 90 yıl içinde ne uluslararası hukuk açısından ne de uluslararası mali ve ticari ilişkiler bağlamında araştırılmamış olan tarihi haksızlıkların ve suçların en büyüklerinden biridir.

Bu suç gerçekte, Ermeni “unsurunun” psikolojik ve politik imhasını ve tüm mal varlığının gasp edilmesini hedefliyordu. Ancak hedefe kilitlenmiş olan bu eylemin sorumluluğu, söz konusu devleti oluşturan sadece özel şahıslar ve halka ait değildir, bilakis birinci derecede sorumlu olan devletin

kendisi ve ikinci olarak da soykırımın nesnesi olan halkın kazancına el koyan “tüm yabancı ülkeler, bankalar ve özel şahıslardır.”¹

Uluslararası hukuğun tuttuğu bu ışık doğrultusunda özel şahıslar, bankalar ve mali kuruluşlar tarafından el konulan Ermeni mallarına üçüncü bir ülke tarafından el konulması, bu durumda İngiltere meselesini ortaya çıkarıyor. Burada tartışmaya sunulan materyal, beş ay boyunca İngiltere’deki arşivler incelenerek derlenmiş ve analiz edilebilmiş olan, şüphe götürmez gerçek belgelere dayanmaktadır.

Burada, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Türkiyesinde yaşanan tarihi olaylara ilişkin hem bu ülkenin ve hem de müttefiki olan Alman İmparatorluğu’nun arşiv belgelerini incelemeksizin, objektif bir değerlendirmenin mümkün olmayacağını vurgulamayı doğru buluyorum.

Bu sebeple yukarıda sözü edilen asli kaynakları kullandık. Çünkü o belgeler olmasaydı, bugüne kadar üzerinde bilimsel bir araştırma yapılmamış olan, Ermenilere dönük soykırımda maddi sorumluluğun inkarına ve Ermenilerin imhası sürecinde onlardan çalınan ve sonrasında ise haksız bir biçimde İngiltere tarafından el konulan 5 milyon Türk altın lirasının akıbetine dair yorum yapmak mümkün olamayacaktı.

Osmanlı Hükümeti, ölüm yürüyüşlerini sanki haklı bir nedene dayanıyormuş gibi gösteren ve parlamento tarafından henüz onaylanmamış olan geçici tehcir yasasını 27 Mayıs

1 Barsegov, Yuri: Hayeri ceraspanowt’yan hamar nyowtakan patasxanatvowt’iowne (reparac’iayi ev poxhatowc’man xndirner) [Ermeni Soykırımı’yla ilgili maddi sorumluluk ‘tazminat ve tanzim sorunları, Ermenice], Yerevan 1999, s. 3.

1915'te² basına açıkladı. Resmî Türk tarih yazımının sahte versiyonuna uygun olarak yasa, sözde, 15 Eylül 1915'te kabul edilmişti. Ancak gerçekte Osmanlı Anayasası'nın 39. maddesinin öngördüğü³ biçimde, parlamentoda onaylanmasına gerek duyulmadan, sadece kabine tarafından onaylanmıştı.

Hemen hemen aynı tarihlerde, 10 Haziran 1915'te parlamentoya, yukarıdaki yasayı tamamlayıcı olarak geriye kalan mallara ilişkin bir "*Geçiçi Müsadere ve Kamulaştırma Kanunu*" sunuldu.⁴ Yasa, "Savaş ve olağanüstü koşullardan kaynaklı tehcir edilen Ermenilerden geriye kalan taşınır ve taşınmaz malvarlıklarının" paylaşımını düzenliyordu.⁵ Vahakn Dadrian bu yasayı haklı olarak, "Kurban edilen bir halkın geriye kalan mallarının çalınması ve gönül rahatlığı ile gasp edilmesini, üstü kapalı biçimde imtiyaz altına alma" olarak karakterize ediyor.⁶

Parlamentonun 13 ve 26 Eylül 1915'te yapılan oturumlarına rağmen Genel Kurul devre dışı bırakılarak *geçiçi Müsadere ve Kamulaştırma Kanunu*, mali işlerden sorumlu

-
- 2 Gregoryan takvimine göre yeni ölçüler, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan eski (juliyan) takvimine göre yasa 14 Mayıs 1915'te çıktı.
 - 3 Barsegov, a.g.e. s. 5.
 - 4 Dadrian, Vahakn N.: The Complicity of the Party, The Government, and the Military. Select Parliamentary and Judicial Documents. "Journal of Political and Military Sociology", Vol. 22, No. 1, Summer 1994, s. 29.
 - 5 Aynı eser (dipnot 4'teki).
 - 6 Dadrian, Vahakn N.: A Review of the Main Features of the Genocide. "The Yale Journal of International Law," Vol. 14, No. 2 (Summer 1989), s. 221-334.

parlamento komisyonunda kabul edildi. Yasa tehcir edilen Ermenilerin banka hesapları da dahil, “geride kalan” mallarına el konulması hakkı tanıyordu. Hukuka uygunluk görüntüsü altında karar verilen bu yasa dışılık, Türk Parlamentosu’nda bile eleştirilere -ancak tek tük- neden oldu.

1918’e kadar defalarca bu parlamentoda protestolarla karşılaşan Senatör Ahmet Rıza,* konuya ilişkin şöyle diyordu:

*“Sözü edilen malları emval-i metruke olarak göstermek kanunsuzluktur. Çünkü bu envalin sahipleri mallarını isteyerek terk etmemişler, onlar yerlerinden zorla, cebir ile çıkartılmıştır. Hükümet onların mallarını memurları vasıtasıyla sattırıyor. Bu 21. madde’ye aykırıdır... Bu bir zulümdür. Beni kolumdan tut, köyümden dışarı at, malımı ve mülkümü de sonra sat; bu hiçbir vakit caiz değildir. Bunu ne Osmanlının vicdanı kabul eder ne de kanun..”*⁷ İngilizler daha 1915’in sonunda savaştaki Türkiye’nin tüm mali sisteminin müttefiklerine, İmparatorluk Almanyasına bağımlı olduğunu ve olağanüstü yüksek masraflar gerektiren

* Yayınının notu: Ahmet Rıza (1859-1930): “Reformcu” Sultan Abdülaziz’in gözden düşmüş danışmanının oğlu; Paris’te ziraat okudu, Türkiye’ye dönüşünde getirildiği Eğitim Bakanlığı’nda ve Bursa vilayetindeki köylülerin kaderini reform yoluyla düzeltme girişimlerinde başarısız oldu. Fransa’ya sürgün edildi, 1885-98 arası Paris’te Jön Türk dergisi “Meşveder”i çıkardı. Pierre Lafitte’nin dostu ve pozitivist doktrinler, özellikle de August Comtes taraftarı Fransız yoldaşları, Nisan 1896’da Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkiye’ye iade talebini engellediler. Jön Türk Devrimi’nden sonra Türkiye’ye döndü ve birçok kez parlamento temsilciliği elde etti. Ahmet Rıza, ilk dönem İttihat Terakki’nin ideolojik çeşitliliği içinde, ulusalcı ve merkezci pozisyonlarda durmaktadır.

savaşın, soykırım sırasında el konulan ya da satılan Ermeni malları gibi araçlarla sürdürüldüğünü anlamışlardı. Bu durum, İngiltere Dışişleri Bakan Vekili U. Langley'in 24 Aralık'ta, dışişlerinden sorumlu Bakan Edward Grey'e ve Maliye Bakanı'na gönderdiği "Türkiye'nin mali durumu" başlıklı raporda da net bir şekilde görülmektedir.

Rapor, İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluğu Bankası* müdürünün verilerine dayanıyordu ve daha önceleri bu bankada çalışmış olan bir İtalyan tarafından da Türkiye'den çıkarılmıştı. Raporda ayrıca bu meseleden haberdar olanların isimlerini gizili tutulması ricası da yer alıyordu. Belgede ayrıntılı olarak şunlara yer veriliyor:

"Osmanlı Hükümeti 1915 Haziran'ında 5 milyon Türk lirası değerinde hazine bonosuna yatırım yaptı. Bu yatırım, Berlin ve Viyana'da emanetlerde altın olarak güvence altına alındı.

Alman Hükümeti eş zamanlı olarak Osmanlı Hükümeti'ne 1,5 milyon Türk lirası verdi. Böylece Alman silah fabrikalarına verilmiş siparişlerin borcu ödenmiş olacaktı.

Osmanlının resmî borcunun ne kadar olduğuna dair bankaya gelen bilgiler, Almanların Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını kanıtlamaktadır."

Türklerin Alman Bankası'na (Deutsche Bank) olan 750 bin lira borcunun, 450 bin kadarı silinmiştir. Geriye kalan 300 bin lira ise, eğer bu para vilayetlerden toplanabilirse ödenecektir.

* Osmanlı İmparatorluğu Bankası, 04.02.1863'te, Fransız sermaye grupları ile birlikte yapılan bir anlaşma temelinde, İngiliz sermayesi ile kurulan eski Osmanlı Bankası'nın birleşimi olarak kurulmuştur.

Banka Müdürü kendi düşüncesine göre, olası bir iflasın nedeninin Ermenilerle bağlantılı ele alınması gerektiğini de ekliyor.

Osmanlı Bankası tehcirlerle bağlantılı olarak 25 Ermeni çalışanını yitirdi. Sadece biri -o da kişisel olarak Dahiliye Nazırı Talat'a yazılan bir af dilekçesiyle- kaçınılmaz ve korkunç ölümden kurtuldu.

Yukarıda sözü edilen “borç silme”nin nasıl gerçekleştiğine dair şunları yazıyor banka müdürü: *“Ermenilerin mallarının zorla satılması, her şeyi alt üst etti. Sadece Erzurum'da 400 bin lira değerindeki mal, açık artırmada 20 bin liraya satıldı. Ayrıca daha önceleri Ermenilere ait olan işyerlerinin tekstil makinelerinin ve diğer iş aletlerinin imhası da söz konusu olduğu için üretim tamamen durmuş bulunmaktadır.”*⁸

Ermeni kurbanlara dönük soygunun nasıl gerçekleştiği ve bunun Türkiye'nin politik yaşamında oynadığı rolün ne olduğu; Johannes Lepsius'un Türkiye'de bulunduğu sırada, Ağustos 1915'te Dışişleri Bakanlığı'na yazdıklarından anlaşılabilir:

*“Türk Hükümeti tarafından Zeytun'un insansızlaştırılmış bölgelerini yeniden yaşanır hale getirmeleri için Müslüman savaşçılara 20 bin lira verilirken, Ermeniler, malları çalınmış ve her şeyden yoksun olarak, yaban ellere sürülmüş bulunmaktalar.”*⁹

8 Foreign Office/Büyük Britanya, 371/2492/FileNo. 197980.

9 Mikaelyan, Vartkes A.: Armyanskiy vopros i genocid arımyan v Turcii (1913-1919): Materialy političeskogo archiva ministerstva inostrannykh del Kayzerovskoy Germanii [Ermeni sorunu ve Türkiye'deki Ermenilere dönük soykırım (1913-19) İmparatorluk Almanyası Dışişleri Bakanlığı'nın politik arşivinden materyaller, Rusça], Yerevan, 1995, s. 188.

Sadece mallar değil, insanlar da açık artırmaya sunuluyordu. Türk Hükümeti tarafından korunması için Berlin'e gönderilen 5 milyon liranın bir kısmı, Ermeni kadın ve çocukların satışından elde edilmişti. Mesela "12-14 yaşları arasındaki bir Ermeni kızın fiyatı, iki mecrediye ile bir lira arasındaydı."¹⁰

İngiliz araştırmacılarının verilerine göre, sadece Mardin ve Diyarbakır'da 6 milyon Türk lirasına denk gelen mücevher, halı ve antika ve ayrıca 1,5 milyon Türk lirası değerinde de altın çalınmıştı.

Ermeni Soykırımı'nın organizatörlerinden biri olan Diyarbakır valisi Reşit Bey, içi mücevher dolu 48 sandık ile 2 çuval değerli taşı İstanbul'a göndermişti.¹¹ İmparatorluk Almanyası Hükümeti, Osmanlı Türkiyesinin baş müttefiği olarak Almanya'ya emanet gönderilen altınların kaynağını elbette biliyordu. Alman Hükümeti politik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Türk mültecilerin yaptıklarını suskunlukla geçiştirirken, aynı şey, özellikle de batı Türkiye'de faaliyet gösteren özel işletmeler açısından artık mümkün değildi. Bu nedenle Kilikya'daki Alman-Lübnan Pamuk Şirketi, Ermeni müşterilerinin tehciri, özellikle de mallarına el konulması ve açık artırmaya çıkarılmasına karşı Adana'daki Alman Konsolosluğu önünde protesto gösterisi yaptı.

Faaliyetini tüm Türkiye'ye yaymış olan bu işletme, geride bıraktığı yıllar içinde pamuk üretimini yılda 40 bin tondan 100 bin tona çıkarmıştı. Özellikle de Ermeni köylüler kredilendirilmişti. Öyle ki; "Ermeni müşterilerin mallarına dönük

10 F0371/2783/ File No: 242528.

11 Barsegov, a.g.e., s. 8.

hırsızlığın ve el koymanın yöntemlerine” karşı protestolar gündeme gelmekte gecikmemiştir.

Eldeki mali raporda işletmenin Ermeniler’in zorla tehcirinden ve mallarına el konmasından doğan mali kaybı, tam tamına 16.286.26 Türk lirası olarak verilmektedir.¹²

İstanbul sefaretinde özel bir görevde bulunan Prens Hohenlohe-Langenburg’a* hitaben Deutsche Orientbank tarafından yazılan bir başka mektupta da zorla sürülmüş ve fiziksel olarak imha edilmiş olan Ermenilere verilen krediler nedeniyle, kredi veren kuruluşların büyük zarara uğrayacaklarının artık belli olduğu vurgulanıyor.¹³

Hohenlohen’in halefi Kont Wolff Metternich, Almanya Başbakanı Dr. von Bethmann Hollweg’e (görev süresi 15.11.1915 - 3 Ekim 1916) yazdığı raporunda, Alman işletmenin Türkiye genelinde uğradığı zararı şöyle veriyor:

*“Tahminlere göre, kredi alan Ermenilerin iflasından ya da ortadan yok olmasından doğan söz konusu kayıplar; Deutsche Bank’ın 1,5 milyon mark, Bank Nahost (Yakın Doğu Bankası’nın) 2 milyon mark, Alman-Lübnan Pamuk İşletmesi’nin 0,5 milyon mark, Anadolu Ticaret Şirketi’nin 20 milyon marktır.”*¹⁴

Alman kredi kuruluş ve bankalarının 1915 ve 1916 yılının ilk üç ayında uğradığı maddi kayıpların tutarının 5 milyon mark olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵

12 Mikaelyan, a.g.e., s. 199-203.

* Görev süresi: 20 Haziran-15 Kasım 1915.

13 Aynı eser, a.g.e., s. 220-221.

14 Mikaelyan, a.g.e., s. 325. Bir (1) Türk altın lirası o zamanlar yaklaşık 18 Alman markı (DM) değerindeydi. Alıntı: Mikaelyan, a.g.e., s. 384.

15 Mikaelyan, a.g.e., s. 325.

Ermeni halkın büyük çoğunluğu, Türkiye'nin ve müttefiklerinin katliamcı politikaları süresinde sadece yaşamlarını ve vatanlarını değil, müttefik devletlerden yardım geleceği umutlarını da yitirdiler. Bu devletlerin çoğu *Üçlü İttifak'ın* yenilgisinden sonra, çalınan Ermeni mallarının gasbına ortak oldular.

Tüm soykırım süresi boyunca, sadece çok sayıda Yakın Doğu ülkesi değil, aynı zamanda tüm Doğu-Ermenistan ve Transkafkasya binlerce Ermeni mülteci ile doldu taşı. Bunların birçoğu I. Dünya Savaşı'ndan sonra soykırımın ya da onun -açlık, soğuk, bitkinlik, salgın hastalık gibi- sonuçlarının kurbanları olarak yaşamlarını yitirdiler. Bu kitlesel sefaletin etkisinde bazı Ermeni dostu kişiler, Ermenilerin kurtarılmasının örgütlenme işinde savaşın galibi Müttefik Güçlerinden destek alma çabasına girdiler.

İngiliz-Ermeni Komitesi Başkanı Viskont James Bryce, 1915 Eylül'ünde İngiltere Başbakanı'na hitaben yazdığı mektubunda, Tiflis ve civarında bulunan "*oldukça yoksul, hastalık ve açlıktan ölen*" yüz binlerce Ermeni mültecinin durumunu tanımlıyor ve hükümetten, yardım organizasyonunda kullanılmak üzere 40 bin İngiliz sterlini göndermesini¹⁶ rica ediyordu.

Versay Anlaşması'ndan (1919) hemen sonra, dini yardım kuruluşlarından yükseltelen geriye kalanlara yardım konusu, İngiliz Parlamentosu'nda öfkeli tartışmalara yol açtı. Savaş sonrası tazminatlarına ilişkin parlamento ile hükümet üyeleri arasında yapılan tartışmalara bakıldığında Ermenilere, çalınan mallarının haklı nedenlerle iade edilmesi gerektiği sonucuna varıldığı izlenimi ortaya çıkıyor. Bu suretle

1921’de savaş sırasında parlamento üyesi Raper, Almanlardan dolayı ortaya çıkan zararın maddi olarak telafisini içeren bir önerge sundu: “Almanya, müttefikleri olan Türkiye ve Bulgaristan’a İngiliz vatandaşları tarafından iletilen tüm talepleri karşılamakla yükümlü mü?”

Dışişleri Bakanı Vekili P. Lloyd, buna cevaben şöyle diyor:

“İngiliz vatandaşlarının Türkiye’den talepleri 23 milyon lira tutarındadır. Versay Anlaşması’na göre Almanya, İngiliz vatandaşlarının taleplerde bulunduğu, düşman ya da eski düşman olan ülkelere karşı herhangi bir yükümlülük taşımamaktadır.”¹⁷

Böylelikle de bir hükümet üyesi, Almanya’dan İngiltere’ye 5 milyon Türk altın lirasının gönderilmesine karşı çıkmış oluyordu. Almanya 31 Ocak 1921’de İtilaf Devletlerine 303 milyon İngiliz sterlini tutarındaki toplam 6.055 milyon altın mark tazminat ödedi.

Bu paranın % 22’si İngiltere’ye ödenecekti. Parlamento üyesi ve donanmada kaptan-teğmen olan Joung, hükümetin tazminat politikasını şu rakamları vererek eleştiriyordu:

İngiliz askeri personelinin ihtiyaçları için işgal edilmiş topraklarda 31 Aralık 1922’ye kadar harcanan paranın tutarı 3.530 milyon altın mark –yaklaşık 177 milyon İngiliz sterlini– idi. Zafer kazanmış olan İngiltere, 31 Aralık 1921’e kadar tazminat olarak tüm giderlerinin hesaplanmasından sonra sadece 100 milyon sterlin almıştı.¹⁸

17 Hansards, House of Commons, 138 H.C., Deb. 5 s., s. 584.

18 Hansards, House of Commons, 140H. C., Deb. 5 s., s. 8 f. 1921’in para birimine göre 1 İngiliz sterlini: 20 Alman markı (Goldmark) değerindeydi.

Bu bağlamda ilk ciddi soru önergesi hazırlandı ve parlamenter Wise aracılığıyla İngiltere Maliye Bakanı R. Horny'e verildi. Parlamenter Wise, Viyana'dan Londra'ya gönderilen altının, Osmanlının devlet borçlarının silinmesinde kullanılıp kullanılmadığına dair bilgi istedi (o da diğer parlamenterler gibi paranın Berlin'den yollandığını bilmiyordu).

Maliye Bakanı Horny söz konusu altınların, yeni Türk kağıt paralarının basımı için kullanılmak üzere bir Avusturya-Macaristan bankasında emanette olduğunu ve Londra'ya 5 milyon Türk lirası değerinden altın getirildiğini açıklayan ilk İngiliz parlamenter oldu. Ona göre altın, tazminat komisyonunun kullanımına sunulamaz ve Osmanlının İngiltere'ye olan devlet borçlarından düşülmesinde kullanılamazdı.¹⁹

Hükümet sözcüsü böylece, altınların hiçbir durumda haklı gösterilemeyecek şekilde hukuka aykırı olarak Londra'ya getirilmiş olması ve bunun kabulünün, İngiliz Hükümeti'nin denetimi altında gerçekleşen gasp etme politikasının bir parçasını oluşturduğuna dair parlamenterlere karşı açıkça kefil olmuş oluyordu. İngiliz arşivlerine göre 1915 sonlarından önce Almanya'ya ve daha sonra da 1921'de Londra'ya sevk edilmiş olan 5 milyon Türk altın lirasının kaderiyle bağlantılı çelişkiler şöyle açıklanabilir:

1- İngiliz Hükümeti haksız bir şekilde el konulan ve Londra'ya sevk edilen altının nereden geldiğini gizli tutarak kamuoyunu yanıltmak istiyordu.

2- Savaştan önce müttefik güçler olan Türkiye Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında yapılan anlaşma uyarınca altınlar, imparatorluk bankasından Avusturya-Macaristan bankasına nakledilecekti. Bu, ya paranın kaynağı ve nasıl

19 Hansards, House of Commons, 144 H.C., Deb. 5 s., s. 215.

ortaya çıktığının gizlenmesine hizmet edecek; meblağ daha sonra Türkiye'ye geri verilecekti, ya da tazminat komisyonunun kullanımına sunulacaktı.

Ek olarak şunu da vurgulamak gerekiyor ki, ne Ermeni halkının soykırım sonucunda uğradığı maddi kayıplar ve soykırımdan elde edilen paraya İngiltere tarafından el konulması ne de bundan sorumluluk duyma meselesi o tarihten sonra İngiliz Parlamentosu'nda bir daha söz konusu bile edilmedi. 23 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması'nın²⁰ imzalanmasından sonra, İtilaf Devletleri "farklı düşünen" Mustafa Kemal'e barış elini uzattıklarında Türk Parlamentosu, Kilikya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerinden sürülen Ermenilerin geri dönüş hakkını engelleyen bir anlaşmayı onayladı. Türk gazeteleri 26 Aralık 1925'te şu hükümet açıklamasına yer verdiler: "*Ermenilere ait 'geride kalan malların' sistemsiz satışı devleti zarara uğrattığından, bu malların değerini belirleyecek ve daha sonra açık artırma yoluyla satışını gerçekleştirecek olan özel organlar oluşturulmasına karar verilmiştir.*"²¹

"Yeni kurulan Türkiye'nin katliamcı Jön Türkler tarafından yön verilen süreci, işte böyle imha edilen "unsurların" mallarına devlet katında el konularak devam ettirildi.

5 milyon liranın akıbeti sorusu, Lozan Anlaşması'nın 1924 yılının Eylül sonunda Türkiye tarafından İngiltere'de onaylanmasından sonra ortaya atıldı.²²

20 Ermenice basımından alınmıştır. Nansen, Fridjof: Hayastanê ev Merdzavor Arevelk'ê (Ermenistan ve Yakındoğu). Yerevan 1991, s. 172.

21 Barsegov, a.g.e., s. 14.

22 Tigranyan, Tigran: Anglian ev hayerê [İngiltere ve Ermeniler (Ermenice)], Yerevan 1994, s. 587; Nansen, a.g.e. s. 173.

Muhafazakar Parti'nin lideri Lord Stanley Baldwin, Liberal Parti Başkanı ve eski başbakan Herbert Asquith'ın yanı sıra milletvekili Noel Buxton bir memorandum hazırladılar ve bunu dönemin başbakanı ve İşçi Partisi Başkanı Ramsay MacDonald'a sundular.

Memorandum metninde “İngiltere'nin Ermenistan'da, Balkanlar'da ve diğer ülkelerde bulunan Ermenilere yardım olarak yüksek bir meblağ ödemekle yükümlü olduğunu” vurguladılar. Bunun neden yazılması gerektiğini ise şöyle gerekçelendirdiler:

- 1- Müttefik Güçlerin devlet temsilcileri ve onlara yakın duran devletler tarafından, savaş sırasında ve ateşkes sonrasında Ermeni halkının kurtuluşu ve bağımsızlığı için defalarca garanti edilmiş, güvence verilmiştir.
- 2- Türk Hükümeti'nin muhafaza edilmek üzere 1916'da Berlin'e gönderdiği ve ateşkesten sonra müttefiklere verilen 5 milyon Türk altın lirasının büyük bölümü Ermenilere aittir. (Asquith 1916 yılında başbakandı ve belli ki, mali meselelere ve bunların kaynağına dair daha fazla malumata sahipti.)²³

Bu metnin kaleme alınmasından kısa bir süre sonra Stanley Baldwin, Ramsay MacDonald'dan başkanlığı devraldığında, artık kendini ne “Ermenilere veya mültecilere herhangi bir hediye vermek” zorunda hissediyor ne de herhangi bir taviz vermesini gerektirecek ahlaki sorumluluk duyuyordu.²⁴

23 Nansen, a.g.e, s. 174.

24 Nansen, a.g.e, s. 176.

Ancak, “amaç aracı kutsar” şiarının savunucularından biri olan Stanley Baldwin’ın bu duruşu, ülkesinin Lozan Konferansı’ndaki tutumunu “Ermenistan’dan feragat etme” ve “Ermenilere sırt çevirme” olarak tanımlayan oğlu Oliver Baldwin tarafından kaleme alınmış “*Altı hapisane ve iki devrim*” adlı monografide paylaşılmadı.²⁵

İngilizlerin el koyduğu 5 milyon liranın ne olduğu konusunda, Mary Terzyan 10 Ekim 1944’te Stanley Baldwin’e bir mektup yazarak, kitabında kullanılmak üzere R. Mac Donald’a hitaben yazılmış olan, altında Baldwin’in de imzası bulunan memorandumun bir kopyasını istedi.²⁶

Baldwin, Ermeni yazar Terzyan’ın mektubunu aldıktan sonra duyduğu rahatsızlıkla İçişleri Bakan Vekili A.D. Cadogan’a memoranduma iliştirilmiş “bu meseleyi tamamıyla anlamsız bulduğu” notuyla birlikte Ermeni yazarın mektubunu da içine koyarak bir mektup gönderdi.

Cadogan ise kendi cephesinden Baldwin’e 1924 yılına ait memorandumun kopyasını vermemesi tavsiyesinde bulundu. Mary Terzyan belgeyi kolaylıkla ABD Kongresi’nden elde edebilecek olmasına rağmen, Cadogan yazarın yanıtılması önerisini getirdi. Bu yanıtma ise 1916’da Türkiye’den Berlin ve Viyana’ya gönderilmiş olan meblağın (5 milyon) gerçekte T.C.’nin ilk kağıt paralarının basım ücretini ödeme amaçlı kullanıldığı iddia edilerek gerçekleştirilecekti. Böylece “bu paranın Ermeni mallarından elde edildiğine dair hiçbir dayanak olmadığı izlenimi yaratılacaktı.”²⁷

25 Nansen, a.g.e , s. 176.

26 FO 371/42210/File No. X/P 06079.

27 FO 371/10214/File No. X/P 6098.

Ermenilere dönük soykırımın maddi yükümlülüğü soruna dair ikinci mektup ise yine İngiltere'nin devlet arşivlerinde bulunmaktadır. Bu mektup, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan güçlerin Potsdam Konferansı'nda, Yahudilerin imhasına katılanların ve organize edenlerin bir uluslararası mahkemeye havale edilmesine ve bunun yanı sıra da Yahudilerin gördüğü maddi-manevi zararın telafisine karar verdikleri 30 Haziran 1945²⁸ yılına aittir.

Bayan Georgia Hatler, İngiltere'nin Washington'daki Elçisi Lord Halifax'a hitaben yazdığı bir mektupta, Türkiye'den Berlin'deki Alman Bankası'na (Deutsche Bank) ve daha sonra da Londra'ya havale edilen "Ermenilere ait beş milyon liraya ne oldu?"²⁹ sorusuna cevap almaya çalıştı.

Ermenilere ait malların ve paraların iadesi bağlamında bu ve benzeri sorular, İngiliz Hükümeti tarafından ya cevaplanmadı ya da -Mary Terzyan olayında olduğu gibi- soru soran kişiyi yanıltmak ve gerçeğin üzerini örtmek amacıyla, gerçeğin tam tersi biçimde cevaplandı.

Böylece İngiltere sadece politik vaatlerinde değil, aynı zamanda maddi kayıpların sorumluluğunu alma ve telafi edilmesi taleplerini yerine getirme noktasında da geri adım atmış oldu.

Bu andan itibaren artık eski vaatler giderek daha az hatırlanacak, Ermeni meselesi, bilhassa İngiltere'nin inisiyatifıyla uluslararası alanda tartışma konusu yapılmayacaktı. I. Dünya Savaşı'nın galip gücü olarak İngiltere, daha önce taşıdığı yükümlülükler nedeniyle, sadece soykırımı organize

28 Tigranyan, a.g.e. s. 88.

29 FO 371/48795/File No. R 12375.

eden ve hayata geçiren tüm Jön Türk Parti üyelerinin uluslararası mahkemeye çıkarılmasını değil, aynı zamanda Ermeni katliamına katılan ülkelerden de zararın tazmin edilmesini istemek zorundaydı. Çünkü İngiltere, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Avrupa'daki Yahudilere yönelik soykırımdan doğan maddi zararın telafisi bağlamında tam da bunu yapmıştı. Almanya, Yahudi mağdurlara ve kuruluşlara sistematik ödemeler yaparak bu sorumluluğu yerine getirmektedir. Ancak politik mekanizmanın daha 1920 yılında Kemalist Türkiye'ye el uzatması ve Türklerin Ermenilerden çalıp Almanya'da muhafaza ettiği 5 milyon altın lirayı Londra'ya nakletmesi, soykırım kurbanlarının soyulup soğana çevrilmesinde İngiltere'yi suç ortağı yapmıştır. Hepsi bu kadar da değil: İngiliz devlet adamları, çeşitli İngiliz sigorta şirketleri ve kişilerin savaş öncesinde Ermenilere karşı taşıdıkları mali yükümlülükleri yerine getirmelerini de engellediler.

Bunun en bariz örneği olarak, hayat ve mülk sigortası yapan Star Assurance Company Şirketi gösterilebilir. Ermenilerle yapılan sözleşmelere uygun olarak bugüne kadar hiçbir ödemenin yapılmadığı yüzlerce hatta binlerce vaka vardır. Maalesef acı bir tarihsel gerçekliktir bu. Ancak Ermeni halkı tüm tarih boyunca çektiği acılara karşın kendine olan güvenini asla yitirmemiş, atalarının yüzyılların emeğiyle yarattığı ve Türklerin kendilerinden çaldığı mal-mülklerini geri alacaklarına, Ermeni halkına karşı işlenen suçun önce uluslararası alanda sonra da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Yasama Organı tarafından mahkum edileceğine inanmaktadır.

SAYFO - SÜRYANİLER
(Arami ve Süryaniler)

Süryani/Nasturi (Doğu Suriye Hristiyanları) Soykırımı

Tanıtıcı Bilgiler

Doğu Süryanilerin yerleşim alanı, 19. yy. esas alınarak, Dicle'nin batısında bulunan ve o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan Botan'ın dağlık kesimi ile İran'ın kuzey batısındaki Urmiye bölgesini kapsıyordu.¹ Kilise olarak Doğu Süryanileri *Doğu Apostolik (Asur) Kilisesine* bağlıydılar. Bu kilisenin misyonu, Ortaçağ'da Çin ve Japonya'nın yanı sıra,

1 Sachau, Eduard: Reise in Syrien und Mesopotamien [Suriye ve Mezopotamya seyahati], Leipzig, 1883; yine Sachau: Am Euphrat und Tigris; Reisenotizen aus dem Winter 1897-98 [Fırat ve Dicle kenarında, 1897-98 yılı kışından seyahat notları]. Leipzig, 1900; Hartmann, Martin: Bohtan – eine topographisch-historische Studie [Botan -topografik-tarihi inceleme], “Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft”, Heft 2, Berlin, 1896, s. 1-60 ve “Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft”, Heft 1, Berlin 1887, s. 61-163; Zugmayer, Erich: Eine Reise nach Vorderasien 1904 [1904 yılında Ön Asya'ya bir seyahat], Münih, 1906; Grothe, Hugo: Geographische Charakterbilder aus der asiatischen Türkei und dem südlichen mesopotamisch-iranischen Randgebirge [Asya Türkiye'sinden ve Güney Mezopotamya dağ eteklerinden coğrafik özellikte görüntüler], Leipzig, 1909.

Afrika Boynuzu'nda ya da Hindistan'ın² güneyinde yer alan Sokotra adasına kadar uzanıyordu. Botan'ın güneyinde ve Hakkari dağlık kesiminde ise Kildanilere yani Roma'yla

-
- 2 Önsöz olarak hazırlanmış: Baum, Wilhelm; Winkler, Dietmar: Die Apostolische Kirche des Orients: Geschichte der sogenannten Nestorianer [Doğu'nun Apostolik Kilisesi: Nasturi olarak adlandırılanların tarihçesi]. Klagenfurt 2000; Young, William G: Patriarch, Shah und Caliph [Patrik, şah ve halife], Ravalpindi 1974; McCullough, W. Steward: A Short History of Syriac Christianity to the Rise of İslam. Cambridge 1902 (2. baskı, Chicago 1982). Toplu olarak: Hage Wolfgang, Makale "Nasturi Kilisesi", kitapta Theologische Realenzyklopädie [Teolojik gerçeğin ansiklopedisi], Band 24, Tübingen 1994, s. 264-276; Müller, C.D.G.: Die orientalischen nationalkirchen: Die Kirchen in ihrer Geschichte [Şarktaki ulusal kiliseler, öyküleriyle kiliseler], 1 D 2, Göttingen 1981; Spuler, Berthold: Die Nestorianische Kirche [Nasturi Kilisesi], kitapta: Handbuch der Orientalistik [Oryantalizmin el kitabı], 8/2, Leiden 1961, s.120-169. Daha kapsamlı hali: Vine, Aubrey Russell: The Nestorian Churches: A concise History of nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the modern Assyrians. London 1937; Badger, George Percy: The Nestorians and their Rituals. London 1987 (Reprint from the 1852 edition). Önemli antolojileri: Tamcke, Martin; Schaigert, Wolfgang; Schlarb, Egbert: Syrisches Christentum weltweit (Festschrift Wolfgang Hage) (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 1). Münster 1995; Tamcke, Martin; Heinz, Andreas: Zu Geschichte, Theologie, Liturgie und Gegenwartslage der syrischen Kirchen (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 9). Hamburg 2000. Zur hierarchischen Struktur und deren Geschichte: Fiey, Jean Maurice: Assyrie Chrétienne. Beirut 1965-1968; Kawerau, Peter: Die nestorianischen Patriarchate in der neueren Zeit, in: „Zeitschrift für Kirchengeschichte" 67, 1955/56, s. 119-131; Wilmshurst, David: The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East; 1318-1913, CSCO 582. Louvain 2000.

bütünleşmiş olan Doğu Süryanilere ait Musul ovalarındaki yerleşim yerleri de buna dahildi.

Tarihsel olarak eski kilise döneminde Doğu ve Batı Süryanilerini, Roma ve Pers İmparatorluğu arasındaki sınırlar ayırıyordu. Bu coğrafi-politik ayrılığa uygun olarak da Batı ve Doğu Süryanileri arasında dil farkı ortaya çıkıyordu. Bu her iki kolda yaşayan Süryaniler arasındaki dil farkının karakteristiği; Yunanlıların etkisinde kalan batı Suriye’de, sesli harflerin grafik yazılımında Yunan alfabesinden üç harfin kullanılmasına karşılık, İran’ın etkisinde kalan doğu Suriye’de ise noktalama sisteminin geliştirilmiş olmasıdır.³

Dil bağlamındaki gelişmeyi ve politik ayrışmayı kiliselerin farklılaşması izledi.⁴

3 19. yy.’da zengin bir edebi dil yaratan yeni doğu Süryani dili, Amerikalı misyonerler tarafından Urmiye kent lehçesi temeli üzerinden oluşturuldu. Bkz. Murre-Vanden Berg, H.L.: From a Spoken to a Written Language: the Introduction and Development of Literary Urmia Aramaic in the Nineteenth Century (de Geoe Fund.28) Leiden 1999 (Diss.).

4 Bunun için bkz. Hage, Wolfgang: Von der Einheit zur Vielfalt: Das bunte Bild der östlichen Christenheit [Teklikten çokluğa: Doğu Hristiyanlığının renkli tablosu]; kitapta: Brenner, Thomas; Hage, Wolfgang; Tamcke, Martin; Frömming, Jens-Dirk (yayıncılar): Die orthodoxen Kirchen: Wesen, geschichte und Gegenwart. Kassel 2001, s. 21-31; Tamcke, Martin: zwischen ost und West: Syrien als Drehscheibe des frühen Christentums [Doğu ile batı arasında ilk dönem Hristiyanlığının platformu olarak Suriye]; kitapta: Röwekamp, Georg (yayıncı): Entlang der Seidenstraße: Das Christentum auf dem Weg nach Osten. Stuttgart, 2002, s. 5-11 [İpek Yolu boyunca - Doğu yolunda Hristiyanlık].

Batıdaki Süryaniler Hristiyanlık temelinde tartışmaların peşine düştüler, özellikle de kökeni İskenderiye’de olan Yaratılış Hristiyanlık öğretisine önem verdiler ve böylelikle de karşıtları tarafından yanlış yere monofizit olarak tanımlandılar. Doğudaki Süryaniler esas olarak Antakya’da yerleşik olan öğretinin peşinden gittiler. Bu öğretiyi her iki Yaratılış Hristiyanlığına da önem veriyordu ve bu nedenle karşıtları tarafından, ama aslında yanlış yere, diofizit olarak adlandırılıyordu. Batıdaki Süryaniler daha sonraları sıkça ıslahatçı Jakobos Baradaios’un⁵ adıyla -kendisi 6. yy.’da Bizans İmparatorları Justinian ve Theodoras döneminde etkili oldu- Yakubiler olarak anılırlarken, doğudaki Süryaniler, diofizit öğretiyi itham edilen Patrik Nestorius (? - tahminen 451) adından dolayı Nasturiler olarak anıldılar. Bu tanımlama bugün hâlâ kullanılmaktadır, hem de 19. yy.’dan beri Anglo-Amerikan misyonerlerinin etkisiyle ağırlıklı olarak Asurluların da kendilerini tanımlamakta kullandıkları halde. Çünkü bu tanımlama, bilinçli olarak Doğu Kilisesi cemaatinin kendilerini, Fransa’yı koruma gücü olarak gören Katolikleşmiş Kildanilerden ayırmak için kullanılıyordu. Bugün kilisenin bakış açısıyla bakıldığında, batı kesimi için Süryani Ortodoks Kilisesi ve doğu kesimi içinse doğunun Apostolik (Asur) Kilisesi denmesi doğrudur. Her iki kilise bünyesinde de Roma ile birleşmiş birer tane kilise kurulmuştur: Sözü edilen; Kildanilerin ve Süryanilerin oluşturduğu Katolik-

5 Kalkedon ruhani meclisinin (451) vardığı sonuçlar, inananları neredeyse birbirine eşit olan iki kampa böldü. Bir Antik Kalkedon pozisyonu savunucusu olan Jakobs Banadros, Antakya’da bir dizi papazı takdis etti ve böylelikle Süryani toplumunun hakimiyetinde olan antik Kalkedonya grubuna, kendine özgü kilise biçimini verdi.

birleşim, Batı Süryani Kilisesi...⁶

Tabii ki, Süryaniler içinden Protestan kilisesi kuranlar da oldu. Mazisi Amerikan Presbiteryanlarına kadar uzanan bu kilise oldukça önem kazanmışken, Alman Lutherçileri tarafından oluşturulan protestan kiliseleri pek fazla önem kazanamamıştır.⁷ İran'daki Doğu Kilisesi'nin birçok kolu 1898'den I.

6 Bu iki bağımsız kilisenin cemaatlerinin büyük bölümü bugüne kadar Hindistan'da bulunmaktadır, ayrıca Roma ile birleşmiş olan iki kilise de bunlara yakınlaşmıştır: Batı Süryaniler (Süryani-Ortodoksları) Malankarlar ve doğu Süryaniler (Nasturiler/Asuriler) olarak Malabar geleneği bkz. Stein, Jürgen: Eine traditionsreiche Gemeinschaft: Die Geschichte der Christen in Indien (Gelenek zengini bir cemaat): Hindistan Hristiyanlarının tarihçesi] kitapta: Röwekamp, Georg (yayıncı), a.g.e. s. 68-73; Tamcke, Martin: Der heilige Thomas – Apostel Indiens? [Aziz Thomas Hindistan apostolu mu?], kitapta: Röwekamp, Georg (yayıncı), a.g.e. s. 66-67. Ayrıca Hindistan'daki Süryani-Ortodoks kilisesinin büyük bir bölümü, Kotayam Katolikleri adı altında bağımsızlaştılar. Bugün Araplaşmış olan Maruniler de köken olarak Süryanî kilisesinden gelmekte.

7 Kawerau, Peter: Amerika und die Orientalischen Kirchen: Ursprung und Anfang der amerikanischen Mission unter den Nationalkirchen Westasiens [Amerika ve şark kiliseleri: Batı Asya'daki ulusal kiliselerde Amerikan misyonun kökeni ve başlangıcı]. Berlin 1958; Tamcke, Martin: Die Konfessionsfrage bei den lutherischen Nestorianern [Martin Luther Nasturilerinde mezhep sorunu]; kitapta: A Festschrift for Dr. Sebastian P. Brock ("Aram Periodical" 5). Oxford 1993, s. 512-536; Tamcke, Martin: Die Kontroverse um die Gültigkeit der lutherischen Ordination anstelle der Priesterweihe in der Kirche des Ostens (Nestorianer) Kirche des Ostens (Nestorianer) [Rahip takdisi yerine Luther ritüelinin geçerli olması üzerine yürütülen

Dünya Savaşı'na kadar Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlıydı.⁸

Nasturilere (Doğu Süryanileri, Asurlar) yönelik ilk katliamlar 1843 ve 1846 yıllarında gerçekleştirildi.* I. Dünya Savaşındaki planlı takibatlar sonra da mülteci bölgelerinde yeni katliamlar gündeme geldi ve akıbetleri günümüze kadar sürdü.

Suçu işleyenler kimlerdi?

Asur/Nasturi/Doğu Süryanilere yönelik imha eylemleri daha yıllar önce dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.

Rudolf Strothmann'ın konuya ilişkin 1936'da çıkardığı *Günümüz Şark Hristiyanlığı ve Asurluların Kaderi* adlı

tartışmalar], kitapta: Kohlbacher, Michael; Lesinski, Markus (yayıncı): Horizonte der Christenheit (Festschrift für Friedrich Heyer zu seinem 85. Geburtstag) [Hristiyanlığın ufukları, (85. yaşgünü nedeniyle, Friedrich Meyer'e ithaf edilmiştir)] (Oikonomia 34). Erlangen 1994, s. 268- 274; Tamcke, Martin: Die Hermannsburger Mission in Persien [Hermannsburger'in İran misyonu]; kitapta: Tamcke, Martin; Heinz, Andreas: Zur Geschichte, Theologie, Liturgie und Gegenwartslage der syrischen Kirchen [Süryani kiliseleri tarihi, teolojisi, liturgyası ve günümüzdeki durumu] (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 9), Hamburg 2000, s. 231 -273.

8 Suttner, E.C.: Die Union der sogenannten Nestorianer aus der Gegen von Urmia (Persien) mit der Russischen Orthodoxen Kirche [Urmiye (İran) civarındaki, Nasturi olarak adlandırılanların Rus Ortodoks kilisesi ile ittifakı] (Ostkirchliche Studien 44.), Würzburg 1995, s. 33-40.

* Bu kitlesel katliamlar, Cizre-Botan Miri Berirhan ve Hakkari Miri Nurullah tarafından Osmanlı'ya gözdağı olarak gerçekleştirilir. Bu katliamlar kürtlerin günümüze kadarki yalnızlığının temel kaynağı da sayılabilir. Ed

Almanca çalışması, Asurlulara yönelik takibatların yeniden başladığı bir dönemde yazılmış ve kitapta özetle,⁹ “Nasturi kilisesi, kan-can vererek kurulmuş, hep şehitler vermiş ve sonu hep kanlı bitmiştir” tespitiinde bulunulmuştur.¹⁰ Daha o zamanlar bile şüpheye hiç yer bırakmayan ve açıkça “kitle-sel katliamlardan ve yıkımlardan”¹¹ söz eden bir tespittir bu... Strothmann daha o zamanlar, batı dünyasındaki ilahiyat ve oryantalizm çevrelerini Asurlular için harekete geçmeleri yolunda uyarıyor ve aynı zamanda da batının hiçbir biçimde -yazarın kendi deyimiyle- Asurlu “küçük insanın akıbeti”ni umursamayacağına inanıyordu.¹² Kiliselerde ve dünya genelindeki ekümenik çevrelerde “Sorunu ciddi olarak paylaşmak yönünde ilgileri ve zamanları yoktu” Olsa olsa mağdurların sayısının dünya Hristiyan aleminin bilincinde hiçbir değişiklik yaratmayan anlaşılmaz ve geçici bir alarm durumundan söz edilebilir. Yine de bu tür çağrılar, yaşananlara karşın sınırlı da olsa bir ilgi yaratıyordu. Amerikan, İngiliz, Alman, Fransız ve Rus misyoner kuruluşları daha başından itibaren batıya doğru bir bilgi akışı sağlamışlardı. Ayrıca diplomatik raporlar da söz konusuydu.

Almanca konuşulan ülke ve bölgelerde, Hristiyan Şark Misyonu’ndan Johannes Lepsius tarafından çıkarılan *Christliche Orient (Doğu Hristiyanları)* ve onun kardeş yayın

9 Strothmann, Rudolf: Heutiges Orientchristentum und Schicksal der Assyrier [Günümüz şark Hristiyanlığı ve Asurların kaderi]), “Zeitschrift für Kirchengeschichte” 55 (3. Seri no. VI), Stuttgart 1936, s. 17-82.

10 A.g.e, s. 77.

11 A.g.e., s. 41.

12 A.g.e., s. 81.

organları, bilgi akışı sağlıyorlardı.¹³ Bu misyonun çalışmasının bir bölümü Urmiye bölgesindeki Asurluları da kapsadığından, yayın organlarında Asurluların akibetine ilişkin bilgiler de yer alıyordu. Bunlara ek olarak 1875'ten beri ağırlıklı olarak Urmiye bölgesinde Asurlular arasında faaliyet gösteren *Nachrichten aus der luther(i)sch(en) Mission in Persien* (İran'daki Luther Misyonu'ndan haberler) adlı yayın organı ve onun kardeş yayını olan Hermansburg'daki *des Vereins für der lutherischen Mission in Persien* (İran Luther Misyonu Derneği) de¹⁴ bilgi veriyorlardı. Özellikle Amerika'da Kilise

13 Goltz, Hermann; Meissner, Axel: Deutschland, Armenien und die Türkei 1895-1925, Dokumente und Zeitschriften aus dem Dr. Johannes Lepsius-Archiv an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg [Almanya, Ermenistan ve Türkiye 1895- 1925, Martin- Luther Üniversitesi- Halle, Wittenberg arşivinden belgeler ve dergiler], Teil I, Katalog, Münih 1998; Teil 2, Mikrofiche-Edition. (Bölüm I, dergiler ve belgeler, bölüm 2, belgeler) ayrıca: bölüm 2'ye ek kitap: Mikrofiche- Baskı, Münih 1999. Feigel, Uwe de dikkat çekiyor: Das evangelische Deutschland und Armenien: Die Armenierhilfe deutscher evangelischer Christen seit dem Ende des 19. Jahrhunderts im Kontext der deutsch-türkischen Beziehungen (Kirche und Konfession 28) [Protestan Almanya ve Ermenistan: Alman- Türk (kilise ve mezhep 28) karinesiyle, 19. yy.'ın sonundan itibaren Alman Protestan Hristiyanlarının Ermenilere yardımları], Göttingen 1989, ve yine Schäfer, Richard'ın: Geschichte der Deutschen Orient-Mission [Alman Şark- Misyonu tarihi], Potsdam 1932.

14 Tamcke, Martin: Die Arbeit im Vorderen Orient [Yakındoğu'da çalışma], kitapta: Luedemann, Ernst- August: Vision: Gemeinde weltweit: 150 Jahre Hermannsbürger Mission und Evangelisch-Lutherisches Missionserk in Niedersachsen [Vizyon: Dünya genelindeki cemaat: 150 yıllık Hermannsbürger misyon çalışması].

Heyeti Genel Sekreteri Robert Speer de ilgili görgü tanıklarının ve mağdurlarının anlatımından oluşan yazıların yayınlanabilmesi için epeyce yardım toplamıştı. Kaptan Neumann¹⁵

Hermannsburg 2000, s. 511- 547 8 daha tali edebi dipnotlar, s. 546-547). Ayrıca oryantalist Georg Diettrich'in (Berlin) Kürdistan'daki Nasturilere yardım çalışması, Papaz Otto Wendt'in, kendini Nasturilere adanmış bir papaz olan Weiberzahn'e ait bir dernek bünyesinde yaptığı, Kürdistan Nasturilerine yardım faaliyetleri veya Tschirnalı Papaz Faber'in Alman Yahudi misyonu ya da bir biçimde Asurlularla bağlantılı misyon çalışmaları gibi, daha ehemmiyetsiz oluşumlar da var. Yanı sıra, bkz. Yonan, G.: Deutsche Missionsgesellschaften in Persien [İran'daki misyonerlik kuruluşları]; kitapta: Nirumand, Bahnam; Yonan, Gabriele: Berlin'deki İranlılar. Berlin 1994, s. 56- 58. Weiberzahn'ın derneği bugün unutulmuştur, konuya ilişkin bkz. Tamcke, Martin'in ilk aktarımları: Joannes Paşa (1862- 1911): Der Leidensweg eines "kollektivierenden Syrsers"[Duadaki bir Süryani'nin azap yolculuğu]: "The Harp" XI- XII, Kottayam 1998-1999, s. 203-223. Faber'in misyonuna ilişkin: Richter, Julius: Pastör (papaz) Faber'in Müslümanlık misyonu. "Evangelische Mission"1. Gütersloh 1895, s. 241- 247; Lemm, Joseph: Bericht über den Märtyrertod des Muhammedaners Stephanus Askjar [Müslüman Stephanus Askjar şahadetine dair rapor], Leipzig 1895; Richter, Julius: Mission und Evangelisation im Orient [Şarkta misyonerlik ve İncil]. 2. Baskı, Gütersloh 1930, s. 220.

- 15 Sohrab, Siawusch: Die deutsch-persischen Wirtschaftsbeziehungen vor dem Ersten Weltkrieg [I. Dünya Savaşı öncesinde Alman-İran ekonomik ilişkileri], Frankfurt 1976, s. 205- 210; Nadolny, R.: Mein Beitrag: Erinnerungen eines Botschafters des Deutschen Reiches [Katkılarım: Alman İmparatorluğu'nun bir elçisinin anıları]. Köln 1985; Tamcke, Martin: Urmia und Hermannsburg: Luther Pera im Dienst der Hermannsburger Mission in Urmia 1910-1915 [Urmiye ve Hermannsburg. Luther Pera, 1910-1915 arası Hermannsburger'in misyonunun hizmetinde, "Oriens Christianus" 80, Wiesbaden 1996, s. 43-65.

veya papaz kızı Elisabeth Wendt gibi Asurlularla evli olan kesim de Alman İmparatorluğu'nun savaş çıkarlarına rağmen sınırlı çevrelerde konuyu dile getirdiler.

Strothmann'ın ilk bölümlerinde, o dönemdeki Küçük Asya Rumlarına ve Ermenilere dönük tehcir ve imhaya da yer verdiği örnek bir öncelik taşıyan bu Almanca çalışmasından sonra, bu konuda en fazla övgüyü hak eden, doğu ve batı Asurların yaşadıkları akibete bilinçli olarak bir arada yer veren Gabriele Yonan'dır. Yonan, 1989'da Almanya'da konuya ilişkin belgelerden oluşan ilk koleksiyonu *Unutulan Bir Soykırım: Türkiye'deki Hristiyan Asurluların İmhası* başlığı altında yayınlamıştır.¹⁶ Strothmann, azimli çabasında "Barış örüşmeleri ve Birleşmiş Milletler belgelerini" "en önemli belgeler"¹⁷ olarak görürken, Yonan, çalışmasını daha çok da dönemin raporlarına dayandırıyordu. İngilizcede ise Arnold Toynbee'nin *Papers and Document on the Treatmant of Ermenians and Assyrian Christians by the Turks, 1915-1916, in the Ottoman Empire and North-West Persia* adlı çalışması, en temel belge koleksiyonudur.¹⁸ Ayrıca sayısız kişisel çalışma

16 Yonan, Gabriele: Ein vergessener Holocaust: Die Vernichtung der christlichen Assyrer in der Türkei [Unutulan Holocaust: Türkiye'deki Hristiyan Asurların imhası (pogrom 148149). Göttingen 1989. [Türkçesi: Gabrielle Yonan, Unutulan Soykırım, Çev. Erol Sever, Pencere Y. 2010. Ed]

17 Strothmann, a.g.e., s. 60.

18 Toynbee, Arnold: Papers and Documents on the Treatment of Armenians and Assyrian Christians by the Turks, 1915-1916, in the Ottoman Empire and North-West Persia (Forgein Office Archives, 3 Class 96, Miscellaneous, Series II). Londra 1916, (Viscount James Bryce'nin eserinde Asurlarla ilgili belgeler, Ermenilerin lehine geri çekiliyor. – bkz. Bryce, James (yazar):

da -genelde mağdurlar tarafından- yayınlanmaktadır.¹⁹

İmha eylemlerinin ilk başlardaki gerekçesi, Amerika ve İngiltere gibi büyük güçlerin misyonerlerinin varlığı sayesinde Asurların (Nasturi/Doğu Süryanileri) bölgeye dönük politikaya müdahaleye olanak sundukları şeklindeydi.²⁰ Asurluların batının misyonerlik çabalarına aktif katılımlarının da

The Treatment of the Armenians in the Ottoman Empire 1915-1916. Londra 1916; bunlar Beyrut'ta 1972'deki yeni basımda tekrar yer alıyor. [Türkçesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yönelik Muamele 1915-1916 Cilt: 1-2 (Mavi Kitap) Pencere Yayınları'nda yayınlandı Ed]

- 19 Sadece Strothmann, s. 59-60 ve Yonan s. 398-409'a dikkat çekilmektedir. Ancak yazılı kaynakların Doğu Süryanilerle (Nasturi/Asur) ilgili kıyaslamaya dönük tasnifleri henüz Almanya'da da tamamlanmış değil. Bir taraftan Papaz Weiberzahn'ın ya da Papaz List'in ve bunların gösterdiği kaynaklara ilişkin eserlerin, tarihin karanlıklarında yok olup gitmiş olması, diğer yandan bunlara Asur çevrelerinin başka kaynaklarının eklenmiş olması ve ayrıca da Osmanlı ve İran arşivleri gibi diplomatik arşivlerin eksikliği söz konusudur.
- 20 Bkz. Behrendt, Günter: Nationalismus in Kurdistan: Vorgeschichte, Entstehungsbedingungen und erste Manifestationen bis 1925 [Kürdistan'da ulusalcılık: Evveliyatı, oluşma koşulları ve 1925'e kadarki ilk manifestolar]. Hamburg 1993, s. 168; van Bruinessen, Martin: Vom Osmanismus zum Separatismus: Religiöse und ethnische Hintergründe der Rebellion des Scheich Said [Osmanlıcılıktan ayrılıkçılığa: Şeyh Said isyanının dini ve etnik arka planı]; kitapta: van Bruinessen, Martin; Blaschke, Jochen (yayıncı): Jahrbuch zur Geschichte des Vorderen und Mittleren Orients 1984: Thema: İslam und Politik in der Türkei. Berlin 1984, s. 109-165, s. 115-116; Rondot, Pierre: Les tribus montagnards de l'Asie antérieure: Quelques aspects sociaux des populations kurdes et assyriennes,

bunda büyük etkisi olmuş olabilir.²¹ Asurların, Ruslar ve İngilizlerle işbirliği yaptıkları “gerekçesiyle” imha eylemleri Dünya Savaşı sırasında hiçbir engelle karşılaşmadan tüm halka yöneldi. Devletin askeri birliklerinin imhaya katılımları, eldeki kaynakların doğruluğu noktasında şüpheye yer bırakmıyor.

„Bulletin d'Études Orientales” 6, Damaskus 1936, s. 1-50, burada: s. 32-33; Wright, Austin H.: Visits of Messrs. Wright and Breath to Bader Khan Bey, „The Missionary Herald” 42, Boston, Mass. 1846, s. 378-382, burada: s. 382. Bu çatışma misyonierlerin varlığı olası etkisi için öğretici: Joseph, John: The Nestorians and their Muslim Neighbours: A study of Western Influence on their Relations (Princeton Oriental Studies 20). Princeton 1961. Ayrıca bakınız: Anschütz, Helga: Die Auswirkungen von Aktivitäten westlicher Missionare, Wissenschaftler und Hilfsorganisationen auf die ostsyrischen Christen im Orient und in ihren neuen Heimatländern [Batılı misyonierlerin, bilim insanlarının ve yardım kuruluşlarının, şarkta ve yeni ülkelerinde doğu Süryaniler üzerindeki etkileri]; kitapta: Tamcke, Martin (yayıncı): Orientalische Christen zwischen Repression und Migration: Beiträge zur jüngeren Geschichte und Gegenwartslage [Baskı ve göç arasında kalan şark Hristiyanları: Yakın ve günümüz tarihine katkılar] (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte 13). Hamburg 2001, s. 137-143.

- 21 Bkz. Tamcke, Martin: Idee und Praxis der Islammission bei den “lutherischen Nestorianern” [Luther Nasturilerinde İslamlaşma fikri ve pratiği]; kitapta: Lavenant, René (yayıncı): Symposium Syriacum VII. (Orientalia Christiana Analecta 256). Roma 1998, s. 315- 322; Tamcke, Martin: “Eingeborener Helfer” oder Missionar? Wege und Nöte des Laazarus Jaure im Dienst der Mission [“Doğuştan yardımsever” mi yoksa misyonier mi? Lazarus Jaure’nin misyonierlik hizmetinde rota ve zorluklar]; kitapta: Tamcke, Martin; Schweigert, Wolfgang; Schlarb, Egbert, a.g.e., s. 335- 385.

Tüm aşamalarda Osmanlı ya da Türk düzenli askeri güçlerinin imhaya katılımları söz konusudur. İlk dönemlerde Türk Askeri Birlikleri yerel Kürt Alaylarını destekleyici bir rol üstlenmişken, sonraki aşamalarda bu ilişki tam tersine dönerek asıl fail ile suç ortaklığı yer değiştirmiştir.

Yaşananların Dökümü: Neler oldu?

Asurlara yönelik 1843/46 yıllarında gerçekleşen ilk katliam, Botan Emiri Bedir Han'ın hakimiyeti altında Hakkari Emiri Nurullah Bey'in ittifakı temelinde gerçekleşti.

Nurullah Bey, rakibi ve selefinin oğlu olan ve hâlâ emirlik makamında geleneksel olarak egemenlik hakkı iddia eden Süleyman Bey'e ve onun müttefiği Asurların patriği Mar Şimun'a kendini kabul ettirmeye çalışıyordu.²² Kürt ve Türk savaş güçlerinin de içinde yer aldığı bir askeri güçle Asurları

22 Konuyla ilgili bkz.: Tamcke, Martin: "Warum ist es so gekommen?"(Karl Röbbelen): Die Hermannsbürger Erfahrung des Nestorianer-Genozids [Neden böyle oldu? (Karl Röbbeeln): Hermannsbürger'in Nasturi Soykırımı'na ilişkin deneyimleri]; kitapta: Günther, Wolfgang (yayıncı): Verstehen und Übersetzen [Anlamak ve tercüme etmek]. Hermannsburg 2000, s. 87-107; Tamcke, Martin: Karl Röbbelen:Zivilcourage für den ferneren Nächsten: Von einer frühen beziehung des Missionsseminars zu den gefährdeten Völkern des Ostens [Uzaktaki yakınlarımız için sivil cesaret: Doğuda tehdit altındaki halklarla ilgili misyonerlik okulunun eski bir bağlantısından]; kitapta: Luedemann, Ernst-August(yayıncı), Jahrbuch 1994. Hermannsburg 1993, s. 93- 97. Merkezini, Kürt tarihini anlama (kavrama) bakış açısının oluşturduğu arka plana dair bkz. Behrendt, Günter a.g.e.

yendi ve patrikhaneyi ateşe verdi.²³ Türk Birliklerinin destek veremediği ve bunun için de Nurullah Bey'in, Bedir Han'a başvurmak zorunda kaldığı ikinci bir askeri harekatta ise 10 bin Asur'un²⁴ yaşamını yitirdiği çok sert saldırılar yaşandı. Bunu Osmanlı Ordusu'nun Emir'e karşı -daha çok da İngiltere ve Fransa ile hesaplaşma mahiyetinde olan bir cezalandırma hareketi izledi ve hareket, aynı günlerde Emir ile yapılan bir anlaşma ile sonuçlandı.²⁵

-
- 23 Grant, Asahel: Letter from Doct. Grant, dated Mosul 9th Oct. 1841, "The Missionary Herald" 38, Boston, Mass. 1842, s. 90-91; burada: s. 90. - Grant'a, Türk Ordusu'nun aktif faaliyette olduğuna dair bilgi aktaran güvenilir kaynak, Musul paşasıdır: "The pasha says that a United Turkish and Koordish army from Van, Jesireh, and Hakkary, has subdued the Independent Nestorians and burned the house of their patriarch", Grant, a.g.e., s. 90.
- 24 "Nearly 10.000": Layard, Austin Henry: Niniveh and Its Remains: With an Account of a Visit to the Chaldean Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry into the Manners and Art of the Ancient Assyrians, cilt. I, 5. Baskı, Londra 1850, s. 173; "about seven thousand": Breath, Edward: Letter from Mr. Breath, July 27, 1846, "The Missionary Herald" 42, Boston, Mass. 1846, s. 406-409, burada: s. 407; Behrendt, a.g.e., s. 168. Yaşananları şaşılacak biçimde revize ederek: Wigram, W.A.: Unser kleinster Verbündeter: Eine kurze Darstellung des assyrischen Volkes im ersten Weltkrieg [Bizim en küçük müttefikimiz: I. Dünya Savaşı'nda, Asur halkına dair kısa bir özet] (ADO yayınları 3). Augsburg 1996, s. 6 (İngilizce orijinal baskı: Wigram, William Ainger: Our smallest Ally- History of the Assyrian Nation. Londra 1920. 2. Baskı, Londra 1966; yeni Suryanice tercümesi, Tahran 1967).
- 25 Behrendt, a.g.e., s. 171-172. Avrupalı güçlerin verilerine ilişkin: Sevgen, Nazmi: Kürtler IX: "Belgelerle Türk Tarihi Dergisi" No. 13, İstanbul 1968, s. 40-45; van Bruinessen, Martin: Agha,

Asurlar bu tür katliamlarla kökenlerinden koparılmaya çalışılırken, alttan alta gerçekleşen baskılara 1907’de İran topraklarında bir saldırı daha eklendi. Türk-İran sınır savaşları bağlamında, Türk ve Kürt Birlikleri sadece Pers savaş güçlerini sınır bölgelerinden sürmekle kalmayıp ayrıca Perslerle işbirliği yapan Tergavar’daki Asurlara da saldırdılar. Hayatta kalan Asurlar Urmiye’ye kaçtı. Burada, başka ülkelerin ve elçiliklerin yardımları ile ancak iki bin sürgüne acil barınma sağlayabilecek durumda olan Rus Konsolosu’ndan güvence istediler.²⁶

shaikh and State: On the Social and Political Organization of Kurdistan [Ağa, şeyh ve devlet]. Utrecht 1978, s. 227 (İngilizce olarak çıkan ikinci baskısı Agha, shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan” adıyla yayınlandı. Londra 1992. Almanca tercümesinin ilk baskısı “Ağa, şeyh ve devlet” adıyla yayınlandı, Berlin 1989); van Bruinessen: Agha, Scheich und Staat. Berlin 1989, s. 241-242; Rondot, Pierre: Les Tribus montagnardes de l’Asie antérieure: Quelques aspects sociaux des populations kurds et assyriennes, “Bulletin d’Études Orientales”⁶, Damaskus (Şam) 1936, s. 1- 50, burada: s. 34

- 26 ArELM (Archiv des Evangelisch-lutherischen Missionswerkes in Niedersachsen, Hermannsburg Protestan-Luther Misyon çalışması arşivi - Hermannsburg): Pera Johannes’in 13 Mayıs 1908 tarihli mektubu (Asurlara dönük imhadan etkilenen biri olarak, Pera Johannes ve kaderine dair bkz. Tamcke, Martin: Pera Johannes; kitapta: Lavenant, René (yayıncı): VI Symposium Syriacum 1992 (Orientalia Christiana Analecta 247), Roma 1994, s. 361-369); ArELM (Wendt, Elisabeth:), Bericht über den Grenzkrieg zwischen Türken und Persern im Bezirk Tergavar, in dem zahlreiche Christendörfer und Gemeinden existierten [Çok sayıda Hristiyan köyünün ve cemaatinin bulunduğu Tergavar bölgesindeki Türk-Rus sınır savaşıyla ilgili rapor], Lerbeck 1907; Yonan, a.g.e., s. 67-77, burada,

Bugün unutulmuş olan bu ilk katliamlar ne kadar korkunç olsa da I. Dünya Savaşı'nda yaşananlar bunları sadece gölgede bırakmakla kalmayıp, bugün Türkiye'nin güney doğusunda ihmal edilmiş tarihi kalıntılardan ibaret Apostolik Doğu Asur Kilisesi'ne bağlı tek bir kişinin bile kalmaması sonucunu da doğurdu.²⁷

Rus Birliklerinin 1915'te İran'ın kuzey batısından çekilmesi, sonraki beş ay boyunca süren Türk-Kürt işgali süresince sayısız Hristiyan'ın kılıçtan geçirilmesine, sürülmesine ve kaçmasına sebep oldu. Düzenli Türk Birlikleri ve gayri nizami Kürt alayları sistematik olarak Asur ve Ermeni Hristiyanlarını yerlerinden sürdüler. Yetmiş köy yerle bir edildi. Binlerce²⁸ kişinin akın ettiği uluslararası misyonerliklere 25 bin kişi sığındı.

Sadece Urmiye'deki Amerikan misyonerliğine, yatacak yeri olmayan, aç sefil binlerce kişi sığınmıştı. Müdür William

“Kochba”nın (Yıldız-dergi/gazete çn.) Kasım 1907 sayısında “Nasturi elçilerinden alınan sayılar yer almakta: Tehcir edilen 1.836 kişi aidiyetlerine tasnif edilmiş, toplam 500 ailenin Rus Konsolosluğuna yerleştirildiği belirtilmiş. Bkz. Yonan, a.g.e., s. 73.

27 Ayrıca yaşananlara dair aktarımları içeren en önemli çalışmalar şöyle sıralanabilir: Strothmann, Yonan, Tamcke ve de Yacoub, Joseph'in yanı sıra: *La Question Assyro-Chaldéenne, les Puissance Européennes et la Société des Nations* (1908-1938). Lyon 1984; Naayem, Joseph: *Les Assyro-Chaldéens et les Arméniens massacrés par les Turcs*. Paris 1920; aynı: *Shall this Nations die?* New York 1921; Haezell, F.N.: *The Woes of a distressed Nation: Being an account of the Assyrian people from 1914- 1934*. London 1934 (2. Baskı, 1935).

28 Yonan: 15.000; Shedd: Fransız Katolik misyonerliğinde 17.000 ve 3000 kişi; Jessup: 12.000.

Shedd, düzenli Türk Birliklerinin katliamlarını ibret verici örneklerle vurguluyor. Shedd, Urmiye'deki kurban sayısını bin kişi olarak kaydediyor. Erkekler Fransız misyonerliğinden dışarı çıkarılıp, Türk karargahında kurşuna diziliyor, Gülpaşa'da tüm erkekler iplerle bağlanıp mezarlıkta kılıçtan geçiriliyor ve daha sonra Amerikalı misyonerler tarafından gömülüyorlardı. Adada ise katliamlar, aslında güvenlik için orada bulunan ve ellerinde İran ve Türk bayrakları olan askerler tarafından gerçekleştiriliyordu. İlk görüşmelerde genelde fidye sızdırılmaya çalışılmış. Urmiye'de Türk Ordusu tarafından hazırlanan "şüpheliler listesi"nde yer alanlar kendilerine biçilen ölüm cezasından sadece belli bir fidye vererek kurtuluyorlardı. Katledilenler arasında, diğer esirler gibi bağlanıp işkence edilerek öldürülen Tergavar Papazı Mar Dinkha da vardı. Salamas'ta [Salmas] ise Müslümanlara sığınmış olan 725 kişi, ellerinden kendilerine dostça davranıldığına dair yazı alındıktan sonra tarlalarda öldürüldüler. Çalışmaya zorlanan erkekleri en sonunda ölüm bekliyordu. Telgraf teli balyalarını Türk Birlikleri adına sınırın öte yanına taşımak zorunda bırakılan Gawarlı Asur erkekleri, Urmiye'de her şeyden yoksun bir şekilde hapsedildikten sonra dönüş yolunda, İsmail [Simko] Ağa'nın Qalla Köyü'nde "kılıçtan geçirildiler." 70 ceset altı ay boyunca burada kaldı. Daha sonra Amerikalı misyoner, bu 70 cesetle birlikte Carbaş'ta aralarında bir papazın da bulunduğu 40 Asur erkeği ile Gülpaşa'da 51 kişiyi daha defnetti: "Defnettiğim bu 161 kişi nizami Türk Askeri Birlikleri ve onların komutasında olan Kürtler tarafından çok vahşice öldürülmüşlerdi." Tutuklama ve şantajların olduğu yerlerde erkekler en kısa zamanda katlediliyordu. Dilman'daki 12 yaşından büyük erkek çocukları da katledildi. Kadınlar Müslüman olmaya zorlandı ve zorla Müslümanlarla evlendirildiler.

Travma içindeki yetim ve öksüz çocuklar ise Kürt ailelere verildi. Bir Amerikalı misyoner bölgedeki Asurların beşte ya da altıda birinin sistematik olarak katledildiği tahmininde bulunuyor. Rusya'ya ya da Tebriz'e kaçanlar ise açlık ve hastalıktan kırıldı.

Aktif suç ortaklığı noktasında, özellikle de Amerikan misyonerleri doğrudan Türk komutanları suçluyorlar. 1918 Mart başında Türklerin Ruslar karşısında geri çekilmeden önce, dönemin Harbiye Nazırı Enver'in kayınbiraderi* olan Cevdet Bey, Hristiyanları bir araya topladıkları Salamas'ta 800 insanın -çoğunluğu ihtiyarlar, kadın ve çocuklar- katledilmesi emrini vermekle suçlanıyor. William Shedd'in verdiği bilgiler arasında olumlu örnekler de olsa, katliamlardan dolayı Müslümanları suçsuz ilan etmek asla mümkün değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha Ekim-Kasım 1914'te ilk katliamlar gerçekleştirilmişti. Patrik "Tiyarilere" [Kazan Vadisi Ed] sığındı ve büyük bir aşiret toplantısının ardından, 1915'te Türklere savaş ilan etti. Türk Birlikleri, yanlarındaki Kürt gönüllülerle birlikte artık tüm dağlı-Süryanilere (Asurlara) saldırıyorlardı. Terk edilmiş yerleşim yerleri, ilerleyen birlikler tarafından eski kültürü tamamen yok edecek derecede tahrip ediliyordu.

İmha eylemleri Keldanileri (çok önemli bir papaz olan Addai-Şer de öldürülenler arasındaydı), Ortodoks Süryani Hristiyanları ve nihayetinde katolik ve protestanları da kapsıyordu. Dağlarda yaşayan yaklaşık 70 bin Süryani, sonunda İran'daki tarafsız Urmiye'ye kaçıp kurtuldular. Halkın bir

* *Başkale nalbantı* Cevdet [Belbez] Enver'in eniştesidir. Enver'in kızkardeşinden ayrıldığında paşalık ünvanı alınma işlemi başlatılır.

kısmı Ruslar tarafından Kafkaslar'a götürüldü. Patrik ise Türklere karşı İttifak Güçleri lehine ortak bir savunma çizgisi oluşturmaya çalıştığı Kürt önder Simko tarafından sırtından vurularak öldürüldü. Kürtlerin gerçekleştirdikleri sürekli saldırılar nedeniyle epeyce kayıplar veren halk, İngilizlerin bulunduğu Hamadan'a doğru çekildi ve buradan Bakuba'ya gönderildiler. 1918'de savaşın bitiminden sonra yurtlarına dönme çabaları ise kanlı sonuçlandı.

Sevr'e katılan Asur delegeleri, Asurlu Hıristiyanların güvenliğini güvence altına almak amacıyla bir Asur devleti talebinde bulundular. Ancak görüşmelere katılan diplomatlar, savaş sırasında Asurlarla ittifak yaptıklarını inkar ettiler. Bunun yerine Sevr Anlaşması'na gelecekte "Asur-Kildanilerin güvenliği için"²⁹ tam garanti sunması gereken bir otonom Kürdistan'ın kurulmasını içeren 62. madde eklendi. Trajedi devam etti: Asur sorununa ilişkin Milletler Cemiyeti'nin gölgesinde yürütülen Asurların 1925 yılında Kanada'ya göç ettirilmesi projesinin yanı sıra, umutsuz geri dönüş ve sınır geçme çabaları, ayrıca yer yer medeniyetten uzak Habur Nehri havzasına yerleşmeler gibi maceracı planlar, başka katliamlara ve en sonunda da 1933'te Irak'taki katliama yol açtı.

Son değinilen Irak katliamına dair Strothmann'ın şu acı tasviri her şeyi anlatmaktadır: "Asurları öldürmek Irak ordusunun ilk icraatı oldu. Önce kaçak Asurları vurmaya başladılar, 8 Ağustos'tan itibaren de Katolik veya Yakubiymiş, barışçıl yerleşimciymiş, ayırım gözetmeden bir araya toplayıp erkekleri vurdular."

Strothmann 600 insanın öldürüldüğünü ifade ederken,³⁰

29 Strothmann, a.g.e., s. 66.

30 Aynı eser, s. 71.

Dietmar Winkler'in kısa bir süre önce bu vakaya ilişkin verdiği rakam 3 bindir. Semile katliamındaki sayıyı ise 350 olarak veriyor.³¹ Katolikos ise Semile'de "300 kişinin kılıçtan³² geçirildiğini dünya kamuoyuna duyurduğu için önce vatan-daşlıktan çıkarıldı, sonra da sınır dışı edildi.³³

Sayılar, güvenceye alma iddiaları, soykırımın tanınması çabaları

Kurbanların sayısını tam olarak saptamak mümkün değil. Kildaniler hariç, katledilen Asur sayısı daha başından itibaren tartışmalıydı. Rudolf Strothmann kendine ulaşan verilere dayanarak konuya ilişkin şu açıklamayı yapıyor: *"Asurlar 1915'ten bu yana 200 bin kurban verdikleri iddiasına dayanarak taleplerinin dikkate alınmasını istiyorlar. Ulusal hükümetler ise çok cüz'i rakamlar vererek, ciddi bir azınlık sorununun varlığını inkar ediyorlar. Nasıl hesaplanırsa hesaplansın, kurban sayısı 100 bin ile 200 bin arasındadır."*³⁴

Gabriele Yonan 1915/16 yıllarında Hakkari dağlık kesiminde öldürülenlerin sayısını 20 ile 30 bin,³⁵ Musul ve Dicle bölgesindekilerin sayısını ise 45 bin³⁶ olarak veriyor. 1915 yılı sonbaharının sonlarına kadarki mülteci sayısını 29.512 olarak kaydediyor. Aynı ayrı dönemlere ve tek tek olaylara

31 Baum; Winkler, a.g.e., s. 126.

32 Strothmann, a.g.e., s. 71.

33 Strothmann, a.g.e., s. 72; Baum; Winkler, a.g.e., s. 126.

34 Strothmann, a.g.e., s. 45.

35 Yonan, a.g.e., s. 213.

36 Aynı eser, s. 284. G. Yonan, bunun bu halkın üçte biri olduğunu söylüyor. Yüz köy ve seksen kilisenin yerle bir edildiği belirtiliyor.

ilişkin rakamlar veren Dietmar Winkler ise Asur/ Nasturi/ Doğu Süryanileri kapsayan toplam sayıyı dolaylı olarak ortaya koymuş oluyor:

“I. Dünya Savaşı öncesi 150 bin olan sayının yaklaşık 70 bini Urmiye’yi terk edebildi, bunların da ancak 50 bini Mezopotamya’ya, İngilizlerin yanına geçebildi. Kurbanlar arasında metropolit iki patrik, çok sayıda piskopos ve papazların büyük bir bölümü vardı.”³⁷

Winkler’in düşük, Stohmann’ın orta derecede ve Asur-Keldani delegasyonunun Paris Barış Konferansı’nda³⁸ verdikleri 250 bin ölü sayısı, aralarındaki tüm farklılıklara rağmen (Winkler’in düşük rakamlarına Keldani, Protestan ve Ortodoks kurbanların sayısını da eklemek gerekiyor) kurban sayısının aslında hayli önemli boyutta olduğunu gösteriyor.

Milletler Cemiyeti’nin 1925’te aldığı Musul sınırı sorunu-na ilişkin, daha o zamanlar uluslararası hukuk açısından önemli bulunan kararda kesin bir dille şöyle deniyordu: “Türk yetkililer tarafından hiçbir provokasyon olmaksızın halkın, yabancıların kışkırtmasıyla meşru hükümete karşı silahlı ayaklanmaya kalkıştığı noktasında hiç şüphe yoktur.”³⁹

Asur Ulusal Delegasyonu mensupları, bu iddiaların doğru olmadığını her seferinde ispatlayarak, defalarca vurguladılar, ama Türkler, Ruslar ve İngilizlerle yapılan görüşmeler sırasında İngilizlerin müttefiki olarak müdafaa savaşı verdiklerini de asla inkar etmediler. Ayrıca, İran’da,

37 Baum; Winkler, a.g.e., s. 122.

38 Yeni düzenlemesi şöyle: The Untold Story: The Assyrian-Suryoye Genocide 1915- 18. Bethil Publication, o.O., o.J., s. 15

39 Strothmann, a.g.e., s. 61; Wigram, W.A.: Our smallest Ally. Londra 1920, s. 15-16.

yani resmî olarak tarafsız devlet sınırları içinde gerçekleşen korkunç imha ve sürgünler, Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun yukarıdaki saptamasına aykırı düşmektedir. Sonuçta söz konusu olan hasta ve yaşlıların, eğer zorla evlatlık verilmemiş ise çocukların, Kürtlere “ganimet” olmaktan kurtulmuşsa tecavüz edilen, öldürülen kadınların imhasıdır. Kısacası; savaş halinde düşmanla işbirliği yaptıkları yolunda belgeler sunulsa bile bir halkı imha etmek meşru görülmez. İngiltere’de zaman zaman Asurları İngilizlerin müttefiki görmek gerektiğini açık açık söyleyenler oldu. Mesela Canterbury Başpiskoposu 1925 yılında Dışişleri Bakanı’na hitaben şunları dile getiriyordu:

“....namuslu davranarak bu Hristiyan halka, bize katıldıklarında hiçbir acı çekmeyeceklerine tam güvence verdiğimizde neler olduğunu görmezden gelemeyiz.”⁴⁰

Başpiskopos Lang da benzer şekilde tekrarlanan katliamların etkisiyle Lordlar Kamarası’nın 29 Kasım 1933’teki oturumunda, İngiltere’nin sorumluluğundan söz ediyor,⁴¹ Ancak Harbiye Bakanı Hailsham şu sözlerle karşılık veriyordu: “İngiltere Devleti Asurların I. Dünya Savaşı’na katılmalarından hiçbir şekilde sorumlu değildir”

Benzer şeyler, 5 Aralık 1932’de Cenevre’de de İngiliz cephesinden resmî olarak dile getirilmişti.⁴² 12 yıl boyunca Manda Güçlerinin hizmetinde olan Asurları açık bir dille “Irak sınırlarının istikrar ve güvenliğinin sağlanmasında en

40 3 Ekim 1925 tarihli “Times” Strothmann’dan alıntı yapmış, a.g.e., s. 74.

41 29 Kasım 1933 tarihli “Times” Strothmann’dan alıntı yapmış, a.g.e., s. 74.

42 Strothmann, a.g.e., s. 74.

büyük güç olarak tanımlayan Müzakere Komisyonu Başkanı Yunan Theodoli'ye müteşekkik olmak gerekiyor. Ancak o da İngiliz temsilcilerin hesaplı tepkisine uygun olarak kendi “*hükümetinin Asurların İttifak Güçleri saflarında savaşa katılımlarından sorumlu olmayacağını*”⁴³ dile getirdi. Bu arada İngilizler Ruslarla en azından işbirliği yaptıklarını göz ardı ediyorlar. İngiliz Hükümeti, bu zamana kadar ittifaktan doğan sorumluluğa dair önerileri hep reddetmiştir. Salvador de Madariaga'nın “Asur sorununa ilişkin çabalar kısmen Irak'ın, kısmen Suriye'nin çöllerinde ve kısmen de Milletler Cemiyeti dosyalarında, yıllar içinde yitip gitti” deyimi gösteriyor ki, bu sorun uluslararası politikanın alnında halen kara bir leke olmayı sürdürmektedir.⁴⁴ 2000'li yıllardan bu yana sürdürülen “Asurlara yönelik soykırımın tanınması” çabalarından sonuç alınamaması, özellikle İsveç'te, konuya ilişkin kayda değer yeterli bilimsel araştırma olmadığı gerekçesiyle reddedildiği, Hollanda'da da ise konunun henüz değerlendirme aşamasında oluşu, bu yaranın daha iyileşme zamanının gelmediğini gösteriyor.

Değerlendirme

Aktarılan olaylar, BM'nin 1948'de yürütülen görüşmeler sonucu üzerinde uzlaşılan Soykırımın Önlenmesi ve Ceza-

43 Aynı yerde.

44 De Madariaga, Salvador: Morgen ohne Mittag [Öğleni olmayan sabah]. Berlin 1972, Yonan'dan alıntı, a.g.e., s. 387 (kaynak belirtilmemiş).

İsveç parlamentosu 2010 yılında 130'a karşı 131 oyla aldığı bir kararla Süryani Ermeni, Rum ve Pontos Soykırımını birlikte Soykırım olarak tanımıştır. Ed

landırılması Sözleşmesi'ne ilişkin 2. maddesi ile örtüşmektedir. Özellikle de soykırım olarak geçen ilk tanımlamalara - öldürme, bedensel ve zihinsel zarar verme, kaldırılamaz yaşam koşulları, çocukların zorla kaçırılması- Asurların imhasının karakteristik özellikleriyle örtüşmektedir. Soykırıma yol açmış olan pek çok motivasyon söz konusudur: işgal beklentisine bağlı olarak, tehlike olarak algılanan batılı misyonerlerin varlığı dikkate alındığında dinin etkisi giderek artan önemli bir motiftir. Daha da önemli bir etken ise; bir yanda nispeten büyük bir Asur devleti kurma arzusunun olması diğer yanda Türk ve olası Kürt ulusal hareketlerinin varlığı... En önemlisi ise çıkar çatışmalarına bağlı kışkırtmalar (Asurların, Nasturilerin kimliğini oluşturan geçmişte büyük bir uygarlık olduklarına gönderme yapılarak ve bu zamana kadar kabullenilmiş olan sözde azınlık psikolojisi oyununun kuralları geride bırakılarak), hatta Asurların sözde dizginlenemezliğinden hareketle bu küçük halkı, Osmanlı için tehdit olarak abartan ırkçılık... Eski araştırmaların birçoğunda görülen imhanın dini nedenlere dayandığında ısrar edilen görüşler gibi imhanın kendi içindeki karmaşıklığına bakıldığında aidiyet çatışması da aynı şekilde doğruyu pek yansıtmıyor. Bunun gibi soykırımın nedenini ulusalcılığa bağlayan yorumlarda da dini motifinin önemi es geçiliyor.

Burada, Lahey Yönetmeliği'nin yasakladığı mesela, din adamlarına dönük alçakça katliamlar, mala-mülke el koymalar, korunmasız kasaba ve köylere saldırılar, yakıp yıkmalar, 27. madde kapsamındaki binaların korunmasına riayet edilmemesi, yağma gibi suçların tümü söz konusudur. Yaşananların arka planı düşünüldüğünde 46. madde (ailenin ve halkın namus ve canının, malının, dini inanç ve ritüellerinin korunması) insanla dalga geçildiği izlenimini veriyor. Bu, Cenevre Anlaşması'nın yaralıların, hastaların ve hamile

kadınların korunmasıyla ilgili (16. madde) ve tecavüze karşı korumayla ilgili 27. maddeleri için de geçerlidir.

Bir Süryani rahibi kırımını, “*Gerçek olan şudur ki, halkımız için her şey bitti*” diye özetliyordu.⁴⁵ Söyleneccek son söz asla bu olmamalıydı!

Martin Tamckke

45 Luther Pera, Tamcke'den alıntı: Neden., a.g.e., s. 106.

Süryani-Aramilere Yönelik Soykırım

Değerli Konuklar,

İlk önce, uzun zamandan -çok uzun zamandan- beri, batı Avrupa’da bilinmeyen Süryani- Aramilere yönelik soykırım ve katliamlarla ilgili konuşma yapmak üzere davet ettiğiniz için teşekkür ediyorum.

Gündeme geldiğinde, kamuoyu bu olayları sadece Ermeni Soykırımı olarak algılar. Süryani-Arami Hıristiyan Soykırımı birçok nedenden dolayı bilince çıkarılamadı:

- 1- Jön Türk savaş rejiminin 27 Mayıs 1915’te aldığı tehcir kararı, ismen belirtilmese de Ermenilere yönelikti. Ancak bu karara bağlı olarak Türkiye’deki başka Hıristiyan etnik gruplar da vahşice takibatlara, özellikle de katliamlarla uğradılar. Bu amaç doğrultusunda Kürt ağaları kışkırtıldı.
- 2- Tehcir edilen ve yanı sıra katledilen Ermenilerin sayısı Süryani ve Aramilerle kıyaslanamayacak kadar fazlaydı.
- 3- Tüm trajedinin çapını tanımlayabilecek veya analiz edebilecek kapsamlı bir eser yoktur. Sadece Süryani-Arami köylerinde, kentlerinde gerçekleştirilen katliamlara dair tek tek anlatımlar veya şiirler

söz konusudur.*

- 4- Yakın ve Ortadoğu'daki Süryani-Aramilerin içinde bulunduğu koşullar soykırımı duyurmaya elverişli değildi. Bunun yanı sıra, güney ve kuzey Amerika'ya göç etmiş olanlar, kendilerine tamamen yeni yaşam koşulları oluşturmakla meşguldüler.

Başpiskopos Sleman Beth Henno, daha sonra size sunmak istediğim bir yazısında, daha titiz çalışmalar yapılmasını talep etmişti. Cevap aradığı sorulardan bir tanesi, Jön Türklerin motiflerinin ne kadarının dini veya siyasi karaktere sahip olduğuydu:

“Türklerin emeli eğer sadece siyasi olsaydı, o zaman Hıristiyanları neden Müslümanlığa dönmeye zorluyorlardı ki? İslamiyet'i kabul etmiş olanları öldürmüyorlardı!”**

Merkez Avrupa'daki Antakya-Süryani Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Julius Y. Çiçek, bu yaklaşıma katılıyor ve dönemin, kıyaslanamayacak acıların yaşandığı bir dönem olduğunu söylüyor:

“Adaletsiz ve merhametsiz Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyanların yaşamı, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonraki üç yıl boyunca takibat, açlık, susuzluk, çıplaklık, ölüm, baskı, boğulma, kendini feda etme, aşağılanma, alaya alınma, memleketinden sürülme ve katlanmak zorunda oldukları başka işkence ve acılarla doluydu.”

* Seyfo: Türkiye'de Hıristiyan katliamı - 1714-1914. Hollanda, 1981; Abed Karabaşlı Meşihö, Dmo Zliho [Dökülen Kan]. Hollanda: Bar-Hebraeus Yayınevi, 2002.

** Başrahip Süleyman Henno von Arkah: Schicksalsschläge der syrischen Christen im Tur Abdin 1915 [Tur Abdin'deki Süryani Hıristiyanlara kaderin sillesi, 1915]. Hollanda: Bar Hebraeus Yayınevi, 1987.

Gerçek olan şudur: Süryani-Aramilerin 1915-1918 arası dönemde yaşadığı acılar o kadar çok yönlüydü ki, bu tanımlamaların hiçbirisi istisnai hadiseler olarak görülemez. Süryani-Aramilerin neler yaşadıklarını tam olarak anlatabilmek, yeniden canlandırabilmek mümkün değildir. Yine de özellikle üç yazarın düştüğü notları, konuya dair yazdıkları ve soykırımın trajedisini aktaran dönemin tanıkları sayesinde, Türkiye'nin doğusunda yaşanmış olanları öğrenebilecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Bunun için izin verirseniz size bu üç önemli görgü tanığını tanıtmak istiyorum:

İlki, *Dmo Zliho* (Dökülen Kan) kitabının yazarı, Malfano Abed Mşiho Naman Karabaş'tır. Olayları 15 yaşındayken bizzat yaşamış, manastır öğrencisi olarak Deyrül Zafaran Manastırı'nın nasıl kuşatıldığına, sınıf arkadaşlarının ölümün acı çanağını tatmamak için nasıl diz çökerek "tanrım, merhamet et" diye dua ettiklerine şahit olmuştu. Daha birkaç gün önce bir başka Süryani-Ortodoks manastırının basıldığını ve sakinlerinden hiçbirinin sağ bırakılmadığını öğrenmişlerdi. Deyrül Zafaran Manastırı'nda daha o dönem katliamların yaşandığı köylere yakın yerlerden kaçanlar bulunuyordu.

Manastır, basılmaktan son anda kurtuldu. Daha sonrasında ise katliamlardan hayatta kalan, büyük bir korku içinde yaşadıklarını anlatan, çok sayıda insanın sığınağı oldu. Yazar (Karabaş) bu anlatımları düzeltilmeden, tanıklardan duyduğu şekliyle yazıya döktü.

İkinci yazar ise acılı haberleri 1915'te Arapça olarak kaleme alan ve 1919'da *Al-qusara fi nakabat al-nasara* (Hristiyanların yaşadığı felaketlerin en kötüsü) adı altında Lübnan'da yayınlayan Süryani-Katolik kilisesinin manastır papazı olan İšoq Bar Armalto'dur [İshaq Armalé Ed] Kitabında Mardin'in uzak bölgelerinden gelen Hristiyanların

tanıklıklarına yer veriyor. Özellikle de Mardin'deki Hıristiyanların durumları ve Osmanlının acımasız egemenliğini yazıyor.

Üçüncü yazar ise Suriye'de yaşayan, Arkahlı [Üçköy/ Mardin] başrahip Süleyman Beth Henno. Kendisi 1915'lerdeki katliamı yaşayan veya olaylardan haberdar olan, inançlı yaşlı insanların anlatımlarının yanı sıra, Tur Abdin'den şiirler de derledi. Bu üçüncü yazara ilişkin kişisel olarak bir şeyler söylememe izin verin: O, benim geldiğim köyün cemaatinin papazıdır. Ben daha küçük bir oğlan çocuğuyken, çocukluklarında katliamları yaşayan ve Suriye'ye kaçan yaşlı insanlarla ayinden önce bir araya gelişine ve onlara tekrar tekrar yaşadıklarına veya şahit olduklarına ilişkin sorular sorduğuna tanıklık ettim. Bunlara benim ailem de dahildi. Anlatımları kıyaslıyor ve söylenenler üzerine değerlendirme yapıyordu.

Sayın Konuklar, bu kitapları okurken kederlenmek ve ürpermek için Süryani-Arami Hıristiyanı olmak gerekmiyor. Kitaptaki katliamlara ilişkin anlatımları tekrar aktarabilmek mümkün değildir. Mahvedilmiş, imha edilmiş her kentin, her köyün, her kilise ve manastırın ve her bir insanın kendine özgü hikayesi var. 1915-1918 arası katliamlar sonucu Süryani-Ortodoks piskoposluk coğrafyasında ciddi değişiklikler meydana geldi. Cizre, Adana ve Urfa piskoposluk ruhani daireleri artık mevcut değildir.

Daha sonraları Süryani-Ortodoks kilisesi patriği olan Papaz Afrem Barsaum [Barsawmo Ed], 1919'da Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde İngiliz Başbakanı'na, 1914-1918 arası Türkiye'de öldürülen Süryani-Aramilerin, papazların veya yakılıp yıkılan köylerin, kiliselerin, manastırların sayılarına dikkat çeken bir suç duyurusunda bulundu.

Bununla ilgili bir açıklama istedi ve verilen kayıpların telafi edilmesini talep etti. Yakılıp yıkılan köyler, kiliselerin ve öldürülenlerin sayısı şöyle:

Şehirler	Köyler	Aileler	İnsanlar	Kiliseler	Papazlar
Amida [Amed]	30	764	5379	5	7
Bervari [Pervari]	15	282	1880	1	1
Bitlis	12	130	850	1	
Aydinkonak	30	718	4481	10	10
Harput	24	508	3500	5	2
Derik		050	0350	1	1
Cizre	26	994	7510	13	8
Edesa (Urfa)		050	0340		
Gharzan [Siirt]	22	744	5140	12	9
Licce [Lice]	10	658	4706	5	4
Mardin	8	880	5815	12	5
Midyat	47	3935	25830	60	60
Nusaybin	50	1000	7000	12	25
Şaruan	9	283	1870	4	4
Siirt (Seeret, Siirt) -		100	650	1	2
Silvan		174	1195	5	1
Savur	7	880	6165	2	3
Suverek (Siverck)	30	897	5725	12	12
Viranseher	16	303	1928	1	
Toplam	336	13.350	90.313	162	154

Tabloda da görüldüğü gibi 1914-1918 arası, Osmanlı İmparatorluğu'nda 90 bin Süryani-Ortodoks katledildi.

Zorla tehcirler sırasında katledilenlerin kayıtları genelde tutulmadı. Ayrıca şunu söylemek istiyorum ki, bu rakamlar sadece Süryani-Ortodoks kurbanlara ilişkindir. Ailelerinin ve akrabalarının katledilmesinden sonra bir başına kalan öksüz ve yetimleri de unutmak istemiyorum. Süryani-Ortodoks kilisesi bu korkunç dönemden sonra, bunların tümüne bakmak için kapasitesinin üzerinde bir çaba gösterdi. Ortada ne katliamları araştırarak ne de mağdurların yaralarının sarılıp iyileşebilmeleri için maddi yardımda bulunacak kimse vardı.

Türkiye ile olan politik ve ekonomik ittifak, kırılmış ve kılıçtan geçirilmiş Süryani-Arami Hristiyan halktan daha önceliğe sahipti. Afrem Barsaum yakılıp-yıkılan kilise ve manastır sayısını 162 olarak veriyor. Eşsiz tarihi değerdeki el yazmalarından ne kadarının yakıldığının, ilelebet yok edildiğinin hesabı yoktur. Barsaum'un suç duyurusu görmezden gelindi. Ancak bu suç duyurusu önemli bir tarihi belgedir.

Dönemin Türk Resmî Tarihi ile çatışmasını ve özellikle de Ermenilere ve Süryani-Ortodoks Hristiyanlara dönük soykırımların ortaya çıkarılmasını, bu olaylara dikkat çekilmesini engellemek amacıyla, Türk Ceza Yasası'nın 312. maddesi gibi yasaların çıkarıldığı doğrudur. Ancak insanlar soykırımı anlatmaya cesaret edemese de viran edilmiş kilise ve manastırların taşları, Süryanilerin dindaş ve kaderdaşları Ermenilerin ve Rumların, bir zamanlar bu coğrafyayı kültürleri ve inançları ile nasıl kutsadıklarının, ne tür bir acı ve yaşla yüz yüze bırakıldıklarının, nasıl suçlular gibi hakarete uğradıklarının, kentlerde ve köylerde erkeklerin, kadınların, çocukların nasıl yerlerde sürüklenerek mezbahaya götürüldüklerinin tarihini anlatacak, suçu kanıtlayacaktır. O taşlar, artık hiç kimsenin geri dönüp zalimlerin esaretinden kurtulan kadınların, yetim kalmış, öksüz bırakılmış, feleğini şaşırmış, ürkmüş çocukların yaralı ruhlarına melhem olamadığını, teselli edemediğini de anlatacaklar.

Kimi zaman zor gelse de bir başka noktaya daha dikkat çekmek istiyorum. Süryani-Ortodoks Hristiyanların tüm terk edilmişlik duygularına rağmen karşılarına, adil ve merhametli oldukları için onlara müteşekkir oldukları ve saygı duydukları insanlar da çıktı. Hristiyanların bu karanlık dönemlerinde takibatlara uğrayanları kurtarmak için yaşamalarını ortaya koyan Ezidilerden önder kişilikler de vardı.

Ancak Kürtler ve Türkler içinde de yukarıdaki tanımlamayı hak eden, onlar için endişe duyarak Hıristiyanları zamanında haberdar eden ve güvenli bir yerde saklanmalarını sağlayan insanlar da vardı. Süryani-Arami Hıristiyanlarının bu insanların dürüstlükleri karşısında duydukları saygı, kendilerinin ve atalarının çektiği acılardan topyekûn herkesi veya tüm İslam dinini sorumlu tutmamaları yönünde daha da güçlü kılacaktır.

Başrahip Süleyman Beth Henno'nun önsözü, yıkıntılar arasında bir gezintiye davet niteliğindedir. Bu hüznüli ziyarette başlamadan önce o, bize Türkiye'de bir zamanlar nüfusun beşte birini oluşturacak kadar çok sayıda Hıristiyan'ın yaşadığını hatırlatıyor. Başpiskoposla bu uzun ve acılarla dolu yolu bugün öğleden sonra birlikte gidemeyeceğiz. Ancak onunla iki yerleşimi ziyaret edeceğiz: Nusaybin ve Ayn Wardo [Gülgöze/Midyat].

Nusaybin

Süleyman Beth Henno, takibatlar döneminde Nusaybin'de yaklaşık 100 Süryani-Ortodoks aile ve bir o kadar da Ermeni, Kildani ve Protestan ailenin yaşadığını aktarıyor.* Henno, buradaki Süryanilerin başka yerlerde de olduğu gibi

* Osmanlı Coğrafyasının nüfusu hakkında en güvenilir bilgileri veren Vital Cuinet, Nusaybin nüfusu hakkında şu rakamları verir: Müslüman 6.000, Kürt ve Türkmenler 13.000, Çerkes 1.000, Ermeni Ortodoks 3.000, Ermeni Katolik 1.000, ermeni protestan 1.000, Grek Ortodoks 1.000, Kildani Katolik 2.000, Süryani Katolik 1.000, Süryani Yakubi 1.000. Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, s. 407-409, Ön Asyanın (Anadolu'nun her bölgesinin yorumlanmış ve tanımlanmış istatistiki idari coğrafyası 4. Cilt Paris, Ernest Leroux, 1891, Cilt II. S 509. [Ed].

Ermenilere dönük soykırım başladıktan sonra bir süre, yetkililer tarafından güvencede oldukları yönünde oyalandıklarını söylüyor. Nusaybin civarındaki olaylara dair, manastır rahibi Estifanos Midyoyo vakası, katliamlara dini kin ve fanatizmin eşlik ettiğini kanıtlayan önemli bir ayrıntıdır. Aynen aktarıyorum: “...ancak askerler ona din değiştirmesini emrettiler. (...) Sonra da ona işkence etmeye başladılar. Rahip İslam’a geçmeyi ve İsa’yı inkar etmeyi reddedince önce ellerini, sonra da ayaklarını kestiler ve sonunda da derisini yüzdüler. Oysa askerlerden biri daha önceleri sürekli onun yanına uğrayan, birlikte yiyip içen biriydi.”

“Rahip Estifanos ona şöyle dedi: ‘Bende yediğin ekmek ve tuzu hatırla ve bana eziyet etme!’”

Bu dinene bağlılık diğer Nusaybinliler tarafından da aktarılmaktadır. Aynen okuyorum: “Türkler, onları şehirden götürdüklerinde, Süryaniler ölüme götürüldüklerini biliyorlardı ve ilahiler söylemeye başladılar. Kadınlar birbirlerine (...) cesaret vermek için neşeli çılgınlık atıyorlardı. Türkler (...) bir kuyunun başında insanları birbirini ardına koyun gibi kesmeye başladılar. Kestikleri her bir kişiye, bıçağı boğazına dayamadan önce şöyle diyorlardı: ‘İslamiyete dön, seni kesmeyelim!’ Hiç kimse onların isteğini yerine getirmedi. Hiçbiri İsa’yı inkar etmedi. Ve akabinde hepsini doğradılar ve cesetlerini kuyulara attılar. Eski Hristiyan kenti Nusaybin, Hristiyanların elinden işte böyle alındı.”*

* Ünlü Nusaybin, yıllardan beri Süryanilerden ve Hristiyanlardan arındırılmış bulunmaktadır. Buranın güneyinde, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Tur Abdin’den kaçan Süryani-Aramilerin yerleştiği Kamışlı şehri kuruldu. Orada şimdi dört kilise var: Mor Yakup, Meryem Ana Kilisesi, Mor Afrem (İbrahim) ve ayrıca yeni Mor Quryaqos Kilisesi. Eski Mor Yakup Kilisesi hala duruyor. Nusaybin’de Haboblu Muşe adlı dinine bağlı biri burayı kuruyor. Ziyaretçiler burada mola veriyorlar ya da konaklıyorlar.

Ain Wardo (Ayn Werdo)-[Gülgöze]

Şimdi ise Ayn Wardo'nun, bana Franz Werfel'in gerçek yaşamışlıklar üzerine kurduğu romanı *Musa Dağı'nda 40 Gün*'de (1933) geçen olayları anımsatan hikayesine değineceğim.

Ayn Wardo, Tur Abdin'in en bildik köylerinden biridir. Soykırım döneminde köyde yaşayan 200 ailenin tümü Süryani idi. Ayrıca kaleyi andıran Mor Hadbşabo Kilisesi'yle ünlüydü. Süleyman Beth Henno, köye saldırılma anında buraya daha önceden sayıları 7 bini bulan kaçağın geldiğini söylüyor. Ayn Wardo'nun kaderi, Msisah Köyü'nün önde gelen ailesi Mirsaların Şem'in oğlu olan, özel bir kişiliğe sahip Mesut sayesinde değişiyor. Kendisi bu kritik günlerde eli silah tutan erkekleri bir araya getirip onları ciddi karalar alınması ve paniğe kapılmış insanları istikrarlı bir savunma için harekete geçirmek yönünde cesaretlendiriyor.

Çünkü hemen akabinde köyün etrafı 13 bin Kürt savaşçı tarafından sıkı bir kuşatma altına alınıyor. Ayn Wardo Kuşatması Raporu'nda, Türk belediye başkanınca organize edilip silah ve yiyecek verilen Kürt savaşçıların Türk yetkililerce, nasıl kullanılıp suistimal edildiklerini çok iyi bir şekilde görmek mümkündür. Başrahip sonraki 60 gün boyunca iki taraf arasındaki savaşın nasıl aralıksız sürdüğünü, savaş müzakerelerini, gömülemedikleri için çürüyen cesetlerin kokusunu, kuşatmanın köydeki insanları nasıl yıpratıldığını etkileyici biçimde aktarıyor. Ayrıca kuşatma altındaki kilerlere iki kez sözde aracılardan gönderildiğine, bunların önerilerinin her seferinde silahların teslim edilmesiyle bağlantılı olmasından kaynaklı, riyakarca görüldüğüne de dikkat çekiyor. Ayn Wardo'da yaşayan kaçaklar, silahsızlanmanın kesin olarak ölüm anlamına geldiğini söylüyorlardı. Süleyman

Beth Henno, kuşatma altındakilerin sözlerini olduğu gibi aktarıyor: *“Eğer silahlarınızı teslim edersek bize onların vaatlerine inananlardan daha kötü şeyler yaparlar. Kitlel olarak imha edilme acısını yaşamaktansa, tek tek ölmek iyidir.”*

Bunun içindir ki, son bir kişi kalana kadar mücadeleyi sürdürmeye karar veriyorlar. Yazar hayıflanarak şöyle devam ediyor: *“Çok sayıda kadın ve çocuk korkudan öldüler. (...) Cesetlerin kokusu birçok savaşçıyı hasta etti ve yiyecekleri az olduğu için koyunlarını ve sığırlarını kestiler.”*

Süleyman Beth Henno, kuşatma altındakilerin, kuşatanlar tarafından getirilen bir öneriyi, güvenliklerinin Aynkaf'ın [Aynkeyf/Kayapınar] lideri Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Fethullah tarafından sağlanması şartıyla kabul ediyorlar. Gerçekten de Şeyh Fethullah, Ayn Wardo etrafındaki kuşatmanın kaldırılmasını ve Osmanlı Birliklerinin ve Kürt aşiretlerinin geri çekilmesini sağladı. Ancak Süryaniler bunun sonrasında köylerinde hapsedilmeye devam edildiler. Süleyman Beth Henno Ayn Wardo Kuşatması'na ilişkin raporunu şu sözlerle noktılıyor:

“(...) Kürtler, Süryanilere yollarda sürekli engeller çıkarıyorlardı ve öldürebildikleri kadar çok sayıda insanı öldürüyorlardı. Böylece iki aylık savaş boyunca öldürülenden daha fazla sayıda Süryani katledildi. Bir atasözü der ki: Bir hilekarın hile yoluyla elde ettiğini, akıllı biri zekasıyla elde edemez.”*

* Ayn Wardo halkı, tıpkı geride kalan Tur Abdinler gibi 1960'tan sonra köyü boşalttılar. İstanbul'a göç ettiler ve buradan da Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya geçtiler. Bunun içindir ki, pek çoğu şu anda İstanbul'da veya Fransa, Almanya, İsveç ve daha başka ülkelerde yaşamaktadır.

Son olarak, 85 yıldan fazla bir süre önce yaşanan bir olayın üzerinde durmanın neden bu kadar önemli olduğu sorusunu sormama müsaade edin. Biz Süryani-Arami Hristiyanlar açısından tarihimizin bu trajik kısmı ile yüzleşmek pek çok nedenden dolayı önemli ve gereklidir:

- 1- Bir zamanlar korunaklı bir alandan, dini ve kültürel olarak rahatsız edilmeden Süryani-Arami Hristiyanların kendilerini ifade ettikleri ve yüzyılların mirasını koruyabildikleri bir coğrafyanın var olduğunu hatırlatmak önemlidir. Bu koruma daha çok da Kürt ağalarından ve Türk ulusal-dini yöneticilerinden bağımsız olarak gerçekleşiyordu. Bu durum tamamen kasıtlı olarak ortadan kaldırıldı. Bunu hatırlamak istememek, kendi kültürel ve dini aidiyetini inkar etmek anlamına gelmektedir.
- 2- Soykırım, korkutulmuş ve kendine güvenini yitirmiş ruhlarda onarılmaz yaralar açtı. Bu yaralar ancak tekrar kazanılacak olan özgüvenle iyileştirilebilir. Değerli Konuklar, bu sadece ikrar etmekle gerçekleşemez: Soykırımdan sonra Federal Almanya'daki Yahudiler günümüz toplumuna yeniden güven duymaya başlamasalardı, Yahudi cemaat yaşamı tekrar ayağa dikilemezdi. Bu güven sadece Almanların suçu kabul etmeleri üzerinden inşa edilmiyor, aynı zamanda anayasada güvence altına alınan haklarla da sağlanıyor. Hayır Sayın Konuklar, bu güven, toplumun tüm yapılandırmalarına büyük açıklık geldiği için oluşmuştur: Politikacılar, medya, sanatçılar, basın ve Hristiyanların, Tanrı'nın karşısında açık açık suçlarını itiraf ettikleri kiliselere kadar.. Bunun içindir ki, toplumun ilerlemesi ve güven oluşması

için Türk Ceza Yasası'nın kötü nam salmış olan 312. maddesinin kaldırılması yönünde Türkiye'deki yetkilileri ikaz etmek önemlidir.

- 3- Küreselleşmiş olan dünyamızda çeşitli dinlerden ve kültürlerden insanların yan yana var olduğu çoğulcu toplumlarda yaşıyoruz artık. Türkiye'deki bir yanda yaşanan olayların yasını tutan Hristiyanlar (Süryani-Arami, Rum, Ermeni), diğer yanda yaptıklarıyla gurur duyan Türkler nasıl bir arada yaşar, birbirlerine nasıl güvenle bakar? Suçlu ile kurbanı, sadece müteessir olmak ve utanç barıştıracaktır.
- 4- İnancını ve kendi kimliğini yitirmemek uğruna yaşamını verenleri anmak, geleneklerimizde vardır. Bunu yapmamak, onların katlini meşrulaştırmaktır. Onlar bizim için kararlılığın ve güçlü olmanın idolleridirler. Tarihimizin bu bölümüyle işte bunu için ilgileniyoruz.

Amill Gorgis

SFAGİ ve XERİSOMOS - KÜÇÜK ASYA

(İyonya, Kapadokya, Pontos vd) ve Doğu Trakya Rumları

Trakya

Giriş

Tarihi-coğrafik Trakya bölgesi antik çağda, Makedonya'nın doğusundan Karadeniz'e, kuzeyde Tuna Nehri ile Ege Denizi arasına, güneyde ise Marmara Denizi'ne uzanıyordu. İ.Ö. 2. yy.'da Karpatlar'dan göç etmiş olan Hint-Avrupalılar yani Rumlar, İliryalılar,¹ Frigyalılar akrabaydılar ve kimliklerine damgasını vuran en önemli özellik müzikalite, şarap üretimi ve savaşçı karakterleriydi. Tıpkı tarihe adını yazdıran, dönemin Roma İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirilen büyük köle ayaklanmasının önderi Spartaküs gibi şarkıcı Oipseus ve Dionysos'un Yunan dinince üstlenilen kültü de Trakya kökenlidir.

Dönem dönem Perslerin, Makedonyalıların işgaline uğramakla beraber, milattan sonra 9 yıllarına kadar Trakya'nın *Moesia* adını alan kuzey bölgesi ve milattan sonra 46 yılında *Tharacia* adını alan güney bölgesi, Romalılara ait bir bölge oluncaya dek kendi krallarının yönetimi altında bağımsızlığını korudu. *Tharacia* 395 yılında başkenti Philippopolis'le

1 Bugünkü Arnavutların ataları.

(bugün Plovdiv) birlikte Doğu Roma'ya ait oldu. Bizans İmparatorları açısından bir sınır eyaleti olarak *Tharacia* eşkıyalar, istenmeyen kişiler ve suçlular için bir sürgün yeri oldu.

15. yy.'da Osmanlı Türklerinin eline geçen Trakya'nın yeni çağ tarihi de pek fazla değişiklik göstermedi. Buranın Avrupa tarafı Rumeli olarak adlandırıldı. 1878'de Berlin Kongresi Bulgaristan ve Trakya'nın kuzeyini de içine alan Doğu Rumeli'yi özerk bölge ilan etti. Rumeli'nin geri kalanını -Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Batı Trakya- Osmanlı eyaletleri olan Edirne, Selanik ve Manastır oluştuyordu.

Bulgaristan 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhak ettiğinde de Trakya tanımı Osmanlı hakimiyeti altındaki güney kesimler için kullanılmaya devam etti. Meriç Nehri'nin doğusu ve batısı, Doğu ve Batı Trakya olarak geçiyordu. I. Balkan Savaşı'nın sonunda (1912/13) Türkiye, tüm Batı Trakya ve yanı sıra Edirne de dahil olmak üzere Doğu Trakya topraklarının yarısını Bulgarlara verdi. Ancak Türkiye, Bulgarların II. Balkan Savaşı'ndaki yenilgisinden (1913) sonra, Meriç'in doğusunu kapsayan Trakya kesimini geri talep etti. Bulgaristan, I. Dünya Savaşı'nın sonucuna bağlı olarak, "Neuilly" [Nöyyi] Barış Anlaşması (1919) uyarınca, Batı Trakya'nın kendine ait bölümünün batısını Yunanistan'a verdi ve Doğu Trakya'nın İstanbul ve boğazlar dışında kalan büyük bölümü Yunanistan'da kaldı. Ancak Lozan Anlaşması bu paylaşımı ve Meriç'in doğusunu kapsayan tüm Trakya'yı tekrar Türkiye'nin lehine düzenledi.

1919 yılındaki Yunanistan-Bulgaristan sınırı, yanı sıra 1923'teki Türk-Yunan sınırı, Bulgaristan'ın 1941-44 yıllarında (batı) Trakya'nın Yunanistan kesimini işgal etmesi nedeniyle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden çizildi. Doğu Trakya'daki Rum nüfusa dönük tehcir ve imha, I. Balkan

Savaşı sırasında, Türk Ordusu geri çekilirken Didymotichon [Dimotika] ve Adrianopolis bölgelerindeki köyleri yağmalamalarından sonra başladı. Yağma ve yakmalar katliamlar eşliğinde gerçekleşti. Doğu Trakya'nın Türkler tarafından geri alınması yeni katliamları ve vahşi olayları da beraberinde getirdi. Türk yetkililer 1913 Şubat'ında Khithea ahalisini memleketlerini terk etmeye zorladılar.

Malkara ve Hariupoli [Hayrabolu] bölgelerinde sayısız köy yerle bir edildi. Türk hükümeti Kasım 1914'te, Doğu Trakya'daki Rumların büyük bölümünü (Neohoriolar, Galatlar, Gallipoliler² [Gelibolu] vd.) zorla yerlerinden kovdu. Kovmalar, evlerin ve dükkanların yağmalanması eşliğinde gerçekleşti. Aynı yılın Aralık ayında, Doğu Trakya'dan sürülen Rumların sayısı 119.940'ı bulmuştu. 1917 Nisan'ında, Trakya'nın köylerinde hâlâ varlığını sürdüren tüm Hristiyanlar, Küçük Asya'ya sürüldü ve bunların yerine Arnavutlar yerleştirildi.³

Tessa Hofmann

2 Yarımada'nın adı Yunanca "Kallipoli(s)"den gelmektedir (Güzellik kenti anlamına geliyor).

3 Bir İngiliz kaynaktan (10 Nisan 1917'ye ait) alınmıştır: Tsirikis Harry: "At last we uprooted them...The genocide of Greeks of Pontos, Thrace and Asia Minor, through the French archives. Selanik), 1999, s. 96.

Doğu Trakya Rumlarına Yönelik Sürgün ve Soykırım (1908-1922)¹

1- Osmanlı İmparatorluğu'nda ezilen Rumların dramı, 1908'deki Jön Türk Devrimi ile 1922 sonlarında Lozan Konferansı'ndaki mübadele kararı yılları arasında yaşandı. Gerçi değişik biçimlerde de olsa daha önceleri de imha ve kökünü kazıma planları oldu. İlk önce Doğu Trakya'dan başlayan sürgünler, Osmanlı hakimiyeti altındaki Rumların sonunun başlangıcı oldu. Doğu Trakya Rumlarına ilk önce 1912 ve 1913'teki Bulgar-Türk savaşının sonuçları yansıdı. Bu durum 1914 yılı yazında Küçük Asya'da² devam etti ve Pontoslara yönelik, 1916'dan beri devam eden soykırımla birlikte tamamlandı. Küçük Asya'daki koşulları 1908 ile 1918 arası dönemde Doğu Trakya, Küçük Asya ve Pontos'da yaşayan Rum halkın durumu dikkate alınmadan anlamak mümkün değildir. Genel olarak Trakya Rumlarının tarihine vahşi sürgünler ve yıkıcı gelişmelerin eşlik ettiği tespiti yapılabilir.

-
- 1 Söz konusu olan, yazarın monografisinden yola çıkarak yazılan el yazısı metni: Vakalopoulos, Konstantinos Al: Diogmoi kai genoktonia tou thrakikou ellinismou: O protos xerisomos (1908-1917) [Trakya Rum bölgesinde tehcir ve soykırım (1908-1917): İlk kökünü kazımalar] (Selanik): İrodotos, 1998, s. 623.
- 2 Birçok Yunan yazar gibi yazar da Küçük Asya deyiminden İyonya Yarımadasını anlıyor ve böylelikle de burayı Karadeniz sahilinin güneyindeki Pontos bölgesine sınır yapıyor.

Stratejik öneme sahip olan Doğu Trakya, 350.000 kişilik Rum nüfusuyla Bulgarlar ve Türklerin toprak taleplerinin çatıştığı hassas bir bölge olagelmıştır. Dikkate alınması gereken bir başka faktör de bölge Rumlarının çıkarlarını savunmakta güçlük çeken Yunanistan'ın objektif olarak güçsüz bir devlet olmasıdır.

Buna bir de Rumların 1914'ün karmaşık ortamında Türklerle "gönüllü" mübadele (tabii ki, köklerinden koparılma) görüşmelerine zorlanması eklendi. Bunun ucunda Doğu Trakya Rumlarının sürgünü ve soykırımı vardı. *Küçük Asya Rumlarına ve daha sonra da Pontos'takilere dönük tehcir ve soykırımın köklerinin Doğu Trakya bölgesine uzanması belirleyicidir.*

Doğu Trakya'da 1912'den sonra gözlemlenen hakimiyetin hızlı değişimi, yanı sıra Bulgarlar ve Türkler arasında on yıllar boyu süren rekabet ve Rumların o dönem hak iddia edilen bölgede Türklerin veya Bulgarların hakimiyetlerini sağlamalarının önünde rahatsızlık faktörü olarak görülmesi, çok sayıda Rum unsurun kökünü kazımaya dönük nihai kararın alınmasında esas nedenleri oluşturmaktadır. Bunun içindir ki, 1913 yılının ikinci yarısından sonra Doğu Trakyalıların fiziksel imhası hayata geçirildi.

Küçük Asya Rumları, Doğu Trakyalıların memleketlerinden atılma ve köklerinden koparılıklarını Yunan gazetelerinden öğrendiler. Kısa bir süre sonra kendilerini de aynı akıbetin beklediğinden habersizdiler. Trakyalılara dönük 1912'den itibaren gerçekleşen zorla göç ettirmeler, sonraları Bulgarların akıl almaz zulümlerine yol açtı. Bu, 1913 yılının ortalarında Jön Türklerin istilası ile birlikte müthiş boyutlara ulaştı. Yunan Hükümeti bunun karşılığında Türkleri Makedonya ve Epiros'tan zorla göç ettirmekten imtina etse de Müslümanların söz konusu bölgeden göç etmeleri Jön Türkler tarafından

teşvik edildi. Böylece Doğu Trakya ve Küçük Asya Rumlarının göç ettirilmesini haklı çıkaracak sebepleri olmuş olacaktı..

2- Her şey kitlenin ruh halini çok iyi bilen Jön Türkler tarafından itina ile planlandı ve hazırlandı.

I. Dünya Savaşı Jön Türklerin Doğu Trakyalılara yönelik gerçek niyetini açığa çıkardı. Doğu Trakya Rumlarını Türkleştirme çabası boşa çıkınca veya hayata geçirilmesinin zor olduğu kanıtlanınca Jön Türkler, Rumları memleketlerinden atmak için yoğun, ama başarıyla sonuçlanan bir çaba içine girdiler. Baskı ve zora dayalı yöntemlerin yanı sıra ağır vergilendirme, soygun, mallarına el koyma ve ticaret yasaklarıyla korku ve panik yaratılması amaçlanıyordu. Acımasızca sürdürülen zorla göç ve sürgünler, çekilen acılar, istenilen sonucu yaratırken, Doğu Trakya ve Küçük Asya Rumlarının yurtlarından kovulmasının gerçek fikir babası ve uygulayıcısının Alman Ordusu Genel Kurmayı olduğunu da görmek gerekiyor.

Çünkü Türklerin müttefiki olan Almanya, Rumları, hem askeri operasyonların hem de Türkiye'nin etnik olarak homojenleştirilmesinin önünde engel olarak görüyordu.

Almanlar Jön Türklere verdikleri direktiflerle zemini öyle bir hazırlamışlardı ki, yerli halk yurtlarını terketmekten öte başka bir şey düşünemez olmuştu. Plan, ilk etapta Jön Türk planlarının zorluklarla karşılaştığı büyük kentlerin dışında kalan bölgelerin boşaltılmasını öngörüyordu. Bu yüzden Karadeniz'in sahil bölgelerinde (Midia, Agathopolis) ve Propontis [Propontis],* Çanakkale ve diğer küçük

* İstanbul ve Rodosto arasında kıyı alanı [Yunanca: Rhaedesto/Redesto; Türkçe: Tekirdağ].

merkezlerde halk bir araya getirildi ki, gemiyle Yunanistan limanlarına sevkıyatı kolaylıkla gerçekleştirilsin.

Jön Türkler tarafından köylerinden ve kasabalarından sürülen Rumların içinde bulunduğu koşullar vahşi ve insanlık dışıydı. Korku ve paniğin yanı sıra aralıksız bir terör ve katliam eşliğinde, Tekirdağ kıyılarında ve Karadeniz’de bulunan kent merkezlerinden sürüldüler. Kurbanların eziyet çekmedikleri tek bir gün bile yoktu. Bu yaşananları Yunanca yayınlanan kitabımda³ metropolitlere, konsoloslara ve olaylara tanıklık eden sıradan insanlara dayanarak ayrıntılı olarak analiz ettim. Köklerinden koparılan dönemin tanıkları yaşadıklarını, onları göçe zorlayan acıları ve koşulları, geçtikleri her köy ve kasabada anlattılar. Sürgünler, önceden bildirilmeden ve kayıtsız şartsız olarak uygulandı. Doğu Trakyalıların malları, mülkleri, hızlı bir hukuksal süreçle Epiros, Bosna ve özellikle de Makedonya’dan gelen muhacirlerin üzerine geçirildi. Sürgünlerin yanlarına hiçbir şey almalarına izin verilmedi ve birçok yaşlı insan bitkinlikten, açlıktan ve de sahil kesimlerinde yapılan zorlu yürüyüşler sırasında vuku bulan katliamlar nedeniyle öldü.

Tehcir, içinde yaşayan ölümler bulunan kabilelerle gerçekleşiyordu. Kamuoyuna hiçbir zaman yansımayan korkunç sahneler yaşanıyordu. Buna karşın döneme dair Yunan tarih yazımı, yeterli resmî ve gayriresmî veriler olmasına rağmen, Doğu Trakyalıların sürgününe pek değinmemiştir.

3 Söz konusu olan kuzeydeki Rum topraklarına dair üç ciltlik bir araştırma (Makedonya, Epiros, Trakya)... Trakya ile ilgili cilt şu isimle yayımlandı. Vakalopoulos, Konstantinos A.: *Istoria tou voreiou ellinismou: Thraki* [Kuzey Rum topraklarının tarihi: Trakya], 2. basım, Selanik, 1991.

Yunan devlet yetkililerinin bu dramatik olaylara yönelik diplomatik tepkisi dikkate şayan olmasına rağmen Avrupalı büyük güçlerin zaafları sonucu etkisiz kalıyordu. Yunanistan'ın Avrupalı diplomatlara sürekli rapor sunmanın ötesinde başka bir "baskı aracı" yoktu. Yunan Parlamentosu'nun 14 Mayıs 1914'te Türkiye'yi kınamasına ve hatta savaşa tehdit etmesine rağmen Yunan kraliyet sarayının müdahale etmesi dış politikanın başlıca sorunu olan Ege adaları meselesinin yanı sıra, Yunan elitleri arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle de engelleniyordu...

Yunan Parlamentosu, Türkiye'de 1908'den beri gerçekleşen sürgünlerle ancak 1921'deki üç oturumunda ilgilendi. Resmî Yunan politikası Avrupa ülkelerindeki temsilciler ve özellikle de İstanbul'daki Yunan Büyükelçi Dimitrios Panas üzerinden yürütülüyordu. Kendisi defalarca protestoda bulunmasına rağmen 1914 Mart'ından beri, Babıali ve Avrupa'daki meslektaşları karşısında zor durumdaydı. Osmanlı Hükümeti onun sürekli protestolarını, Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Markgraf Pallavicini tarafından yapılan açıklamalara dayanarak örtbas ediyordu. Pallavicini, Rumlar ve Türkler arasında derin bir uçurumun olduğunu tespit etmişti ve iki halkın gelecekte de bir araya gelebilmesini imkansız olarak görüyordu. Buna karşın gerçek ve doğru bir izlenim olarak, Bulgarlar ve Türkler arasında bir anlaşma olabileceğini düşünüyor, ancak gerek Rusların etkisiyle gerekse Bulgarların Türkler tarafından Doğu Trakya'dan sürülmeleri nedeniyle buna da şüpheyle yaklaşıyordu.

3- Jön Türkler, Doğu Trakya ve Küçük Asya Rumlarının ne pahasına olursa olsun köklerini kazımak ve Yunanistan'la Makedonya ve Epiros'taki Müslümanlar karşılığında Rum halkın mübadele edilmesi üzerine müzakere etmek istiyorlardı.

Türk politikası, Yunanistan'ın kuzey kesimlerindeki Müslümanların göç ettirilmeleri ile Rumların Türkiye'den sürülmesi gibi karaktere sahipmiş gibi göstermeye çalışıyordu. Bunun içindir ki, Jön Türkler Müslümanların göçünü "sınır dışı etmek" olarak tanımlayarak yurt dışını yanıltmayı umuyor, böylelikle hem Rumları her türden zora dayalı yöntemle sürgün ederek, hem de Müslümanların Rum çoğunluğun yaşadığı bölgelere göç ve yerleşimini teşvik ederek Türkleştirme programını hayata geçirmeye çalışıyorlardı.

Yunan Hükümeti Mayıs 1914'te Yunan ve Türk yöneticiler tarafından azınlıklara eşit davranılması amacını güdecek bir Yunan-Türk Komisyonu oluşturulmasını önerdi. Çünkü Doğu Trakya ve Küçük Asya'ya Müslümanların yerleştirilmesine, oradaki Rumların ise sürülmesine karşı duyulan korku boşuna değildi. Buna rağmen Türkler, Yunanistan'ı, Osmanlı vilayeti olan Aydın'daki⁴ (Yun: Aidiniou) Rumlara karşılık Makedonya ve Epiros'taki Müslümanların değiş tokuş edilmesini kabul etmeye zorladılar. Bu işleme Doğu Trakya Rumları da dahildi. Tekirdağ'daki Yunan Konsolosu, 22 Mart 1914'te Türklerin, Doğu Trakya'ya bir milyondan fazla Makedonya Müslümanını yerleştirme planlarını bildirdi. Bu dönemde 100 bin Müslüman, çoktan Tekirdağ bölgesindeki Rum ve Bulgar köylerine yerleştirilmişti bile.⁵

4 Eyalet, başkenti İzmir de dahil olmak üzere tüm tarihi İyonya'yı kapsıyordu.

5 Ancak Dünya Savaşı, zora dayalı nüfus mübadelesine ilişkin bu projeyi yarıda bıraktı. Proje, Aralık 1922'deki Lozan Barış Anlaşması'yla birlikte tekrar yürürlüğe kondu. Türklerin Rum nüfusun en geç 13 Aralık 1922'ye kadar Anadolu'yu terk etmesine dönük nihai emirler verirken, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen Dr. Fridtjof Nansen ve İngiliz Dışişleri Bakanı

Makedonya Türklerinin 1914'teki göç veya yerleşimleri sırasında Türk tarafı sürekli olarak Yunanlıların Türklere karşı keyfi davrandıkları suçlamasını dile getiriyordu. Buna karşın Yunan tarafı da, keyfi uygulamaların çok az olduğunu, Müslümanların evlerinin, okullarının, servetlerinin zorla ellerinden alındığı suçunun Doğu Trakya'dan ve Küçük Asya'dan gelme Rum mültecilere mal edilmeye çalışıldığını belirtiyordu. Bu tür şiddet eylemleri, Makedonya ve Batı Trakya'nın Serres [Serez], Pravistas [Pravista], Dramas [Drama], Lagada, Avrethisar, Karatsa-Ampot, Kilkis [Osm. döneminde Kılıkış], Selanik ve Kavala gibi kentlerinde gerçekleşti.

Müslüman nüfusun Makedonya'dan büyük göçünü, esas olarak Jön Türklerin propaganda hedefiyle bağlamak gerekiyor. Müslümanlar kendilerini yeni yerleşim yerlerinde verimli alanların beklediği ve Doğu Trakya Rumlarından kalan evlere yerleşecekleri vaadiyle kandırıldılar. Jön Türkler böylelikle, özellikle Doğu Trakya'nın yanı sıra Küçük Asya'nın sahil kesimlerinin de Türkleştirilmesini hızlandırmak istiyorlardı.

Lord Curzon da hala Anadolu'da bulunan 500 bin ile 600 bin arası Rum'un tahliye edilmesini öneriyorlardı. Türk Delegasyonu'nun Lozan'daki başkanı İsmet İnönü bunun üzerine Türklerin eski talebi olan nüfus mübadelesini tekrar ortaya attı. Lozan'da 23 Ocak 1923'te imzalanan Yunan-Türk Anlaşması'nın sonucunda söz konusu nüfus dağılımına ilişkin çok orantısız bir durum ortaya çıkmıştı. Yunan vatandaşı 350 bin Müslüman ile Osmanlı vatandaşı 1,6 milyon Rum Ortodoks "değiş-tokuş" edilecekti. Yunanistan ekonomik ve sosyal nedenlerle Küçük Asya'dan yeni göçler yapılmasına karşı düşüncelerini dile getirdi.

Bu nedenle de Osmanlı hakimiyetinden ayrılmış ve Türkler açısından kaybedilmiş olarak görülen bölgelerde yaşayan Müslüman nüfusun hiçbir sınırlama olmaksızın, kitlesel göçünü kolaylaştırdılar. Bu nüfus politikası nedeniyle, özellikle de I. Dünya Savaşı sırasında, Doğu Trakya'nın etnik yapısında köklü bir değişim yaşandı. Türklerin yenilgisinden sonra İç Anadolu veya Küçük Asya'ya sürülen 100 bin Doğu Trakyalı Rum'un, sadece yaklaşık yarısı, 54 bini geri dönebildi. Geri kalanı angarya veya hastalıklar sonucu çile çekerek acılar içinde öldüler. I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Trakya'daki sürgünler, göçler ve şiddet eylemleri nedeniyle kaç kişinin yaşamını yitirdiği henüz tam olarak açığa çıkarılabilmemiş değil.

I. Dünya Savaşı sonrasında mültecilerin tekrar uyum sağlamaları ve bakımını üstlenen Ekümeniklik Patrikliği Merkezi Komisyonu'nun verilerine göre 232 bin Doğu Trakyalı Rum memleketlerinden göç etmeye zorlandı. Bunlar arasında Beyoğlu (Pera), Makrohoron (Makrohorion: Bakırköy) ve Metron/Tsatalzas'dan [Metron: Çatalca] 38.896 kişi de vardı. Zorla göç ettirilenlerin 193.403'ü Edirne (Adrianopol) eyaletindendi. 1918 ve 1920 arası Edirne'den sürülen Rumların yarıdan fazlası, yani 106.493'ü geri döndü. Yine İstanbul eyaletinin idari bölgelerinden zorla sürülenlerin 30 bini de aynı şekilde geri döndüler. Yunanistan Devleti'nde zorla sürülenlerden 86.910'i kaldı. Ancak Dünya Savaşı öncesi ve sırasında 223 bin ile 233 bin arası Doğu Trakyalı mülteci Yunanistan'dan kaçış yolları aradı.

Panos ve Christa Eliades tarafından Yunancadan çevrildi, redaksiyonunu Tessa Hofmann yaptı.

Küçük Asya Rumlarına Yönelik Soykırım (1914-1923)

1913-16 yılları arasında ABD'nin Türkiye Elçisi olan Henry Morgenthau, Küçük Asya Hristiyanları üzerindeki Türk egemenliğine dair şunları yazıyordu:

“Türkler yüzyıllar boyu, bu işi başından aşkın ve çalışkan halk arasında sadece bir parazit gibi yaşadılar. Hristiyanları ekonomik olarak iflas edene kadar vergilendirdiler. En güzel kızlarını kaçırıp haremlerine kapadılar; yüz binlerce Hristiyan erkek çocuğunu kaçırıp, Müslüman askerler olarak yetiştirdiler. 500 yıla yayılan korkunç köleliği ve baskıları anlatmaya niyetim yoktur. Amacım sadece Müslüman Türklerin kendi ırkından ve dininden olmayan insanlara karşı doğuştan gelen davranış biçimine, yani onlara insan gibi davranmamalarına; bilakis efendilerinin çıkarlarını desteklediklerinde bağışlayacakları, ancak artık ihtiyaç kalmadığında acımasızca ortadan kaldırabilecekleri malları olarak görmelerine dikkat çekmektir.”¹

Köleleştirme yılları boyunca Türkler kendi boyundurukları altındaki Hristiyan halkı saf dışı etmek için fırsat kolladılar ya da yarattılar. Üzerlerinde korku egemenliği kurdular veya Hristiyanların özgürlük talebi ya da yaşam koşullarını

1 Morgenthau, Henry: *Secrets of the Bosphorus*. Atina: The Society for the Study of Greek History, 2001, s. 184.

iyileştirme çabalarına aşırı tepkiyle karşılık verdiler. Birçok vakada baskı, katliam ve her türden vahşet, bölgesel soykırım şeklinde görüldü veya daha büyük boyutlarda soykırıma vari olaylara sahne oldu. Bunun en bariz örneği Kıbrıs'ta 1821-29 Rum Devrimi sırasında Türklerin, misilleme olarak Rumlara dile gelmez acılar yaşatmasında görüldü. Binlerce din adamı ve sıradan sivil insan asıldı veya katledildi. Adadan kaçabilenler kurtulurken, binlerce Hristiyan Rum, baskı ve zulümle İslamiyet'i kabule zorlandı.²

Özgür Hristiyan uluslar ve dönemin büyük güçleri, talihsiz bir biçimde yüzyıllar boyu Osmanlı boyunduruğu altındaki Hristiyan halkların kaderiyle ilgilenmediler. Türkler, Ruslara karşı verdikleri üç savaşın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan nüfus lehine oldukça iyi reformlar içeren Küçük Kaynarca³ Anlaşması'nı (1774) imzaladığında ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu (*Tanzimat Fermanı* 1839) ve Islahat Hatt-ı Hümayunu (*İslahat Fermanı* 1856) ilan edildiğinde, bu mutabakatların şartları pratikte pek dikkate alınmadı. Uzun yıllar boyu Sultan'ın danışma meclisi üyeliğini ve aynı zamanda kabineye sosyal reform sorunları konusunda danışmanlık yapan kraliyet müzik ve tiyatro direktörü Alphonso Royer, 14 Mart 1856'da Fransa İmparatoru III. Napolyon'a Türk anlayışına dikkat çekmek üzere bir mektup yazdı. Mektupta başka şeylerin yanı sıra şöyle deniyordu:

2 Bkz. Tsirkinidis, Harry: *Struggles without Vindication*. Thessaloniki: Erodios, 1999, s. 36-42 (Yunanca).

3 Bugün Kaynarca (Bulgaristan).

“Sultan Mahmut’un Türkiye’de reformları uygulamaya başlamasının üzerinden 30 yıl geçti.⁴ Tanzimat Fermanı (...) oğlu tarafından imzalanalı 17 yıl oldu... Bunlar ne getirdi? Hiçbir zaman hayata geçirilmeyen, sadece içi boş reformlar olarak kaldılar. Tasarı halindeki az sayıda yasaya gelince, bunlar hiçbir zaman hayata geçirilmedi. Buna karşın suiistimaller aralıksız devam ediyor... Avrupa’yı tekrar parmaklarında oynatmayı başarabilirlerse, önemli ölçüde zaman kazanmış olacaklar. Tek dertleri budur... Türkler cephesinde, yazılı olarak mevcut olanla gerçekte yaşananlar arasında büyük bir uçurum olduğunun hatırlanması gerekir. Türkler düşüncelere, bunlar ancak iktidarı desteklerse katılırlar...”⁵

Durumu bilen ve olaylara vakıf olan Alphonso Royer’in kehanet olarak algılanması gereken bu sözlerine kimse kulak asmadı. Onun döneminin Türkiye’inde bir başka reform yasası (Islahat Fermanı, 1856) daha imzalandı. Ancak reform yasası hiçbir zaman hayata geçirilmedi ve Anayasa ise sonraki 30 yıl boyunca, 1908’e yılına kadar işlevsiz bırakıldı.

Osmanlı egemenliği altındaki Hristiyan halklar acı çekmeye devam ettiler. Reformların hayata geçirilmesi için çaba sarf ettiler, Türklerin adaletsizliği ve vahşeti karşısında zaman zaman da isyan ettiler. Zulüm, 1894-1896 yıllarında Ermeniler ve 1895-96 yıllarında da Giritlilere dönük katliamlarla en üst seviyeye ulaştı. Bu vahşi saldırılar, Abdülhamit’in “Kızıl Sultan” lakabını teyit ederken dönemin İngiliz başbakanı Gladstone’da şöyle bir öfke patlamasına yol açtı:

4 A. Royer, Yeniçeri Birliklerinin bu bülten tarafından dağıtılmasını ve tamamen tasfiye edilmesini kastediyor.

5 Quai d’Orsay (Fransız) Diplomatik Arşivleri: Mémoires et documents. Turquie 1854-1856, Tome 51.

“Müsaade edin, Türk ırkı neydi ve nedir, kısa ve kabaca tanımlayayım. Burada söz konusu olan öyle basitçe Müslümanlık sorunu değil, bilakis özel karakterde bir ırkın Müslümanlığıdır. Onlar (Türkler; T.H.) ne Hindistan’ın mülayim Müslümanları ne Suriye’nin cesur Selahaddin’i ne de İspanya’nın medeni Mağripleri (Berberiler kastediliyor ç.n.)... Bir bütün olarak bakıldığında Türkler Avrupa’ya ilk ayak bastıkları o kara günlerden beri, insanlığın büyük bir anti-hümanist örneğini teşkil ettiler. Nereye gitseler, arkalarında bıraktıkları yalnızca kan izi oldu. Hakimiyetlerinin ulaştığı her yerde medeniyeti yok ettiler.”

Abdülhamit’in reformların hayata geçirilmesine karşı çıkması ve rejimin liberalleştirilmesine dönük her türden çabayı bastırmak için kullandığı şiddeti, Müslüman çevrelerde de rahatsızlık yaratmaya başladı. İstanbul’daki İmparatorluk Askeri Tıp Akademisi’nden bir grup öğrenci, 1887 yılında *İttihat ve Terakki Cemiyeti* adı altında, bir dizi önder Türk şahsiyetinin katıldığı bir teşkilat kurdu. Teşkilat 1897 yılında Sultan’ın gizli servisi tarafından dağıtılınca, merkezlerini Paris’e taşıyıp faaliyetlerini Avrupa üzerinden sürdürmeye başladı. Burada 1902 ve 1907 yıllarında iki kongre gerçekleştirildi. Aynı hedefe inanan ve 1876 Osmanlı Anayasası’nın tekrar yürürlüğe girmesi, özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin tek ve ortak bir ülkede hakim olması yönündeki temel ilkelerin hayata geçirilmesi uğruna mücadele eden içinde Rumların ve Ermenilerin de bulunduğu tüm milliyetlerden Osmanlı liberallerini de saflarına çektiler. Örgütün Paris’te yayınlanan dergisinin adına uygun olarak, üyeleri Jön Türk olarak adlandırıldı. Ancak maalesef Jön Türkler, gerçekleştirdikleri 1908 Devrimi’nden ve Sultan taraftarlarının 1909’da gerçekleştirdiği ayaklanmayı başarıyla etkisiz hale getirdikten sonra, taktiklerini değiştirmeye ve Abdülhamit’in kullandığından daha sert ve barbarca yöntemlere yönelmeye başladılar.

Sert çizgiyi savunanlar iktidarı ele geçirmeye yaklaştıkça, nihai hedefleri de o oranda netleşti: İmparatorluğun gayrimüslim halk gruplarının asimile veya imha yoluyla bertaraf edilmesi!

İngiltere'nin Manastır⁶ Konsolosu Arthur Geary'nin aktardığı, teşkilat lideri Talat Bey'in hareketin fanatik şefle-ri ile kongre öncesi Ağustos 1910'da, gerçekleşen gizli toplantısında sarfettiği şu sözler, bunların duruşlarını karakteri-ze etmektedir:

“Bildiğiniz gibi Anayasa'ya göre Müslümanlar ile gavurlar eşittir. Ancak bunun hayata geçirilebilecek bir ideal olmadığının herhalde farkındasınızdır. Şeriat Kanunu, tüm geçmiş tarihimiz ve yüz binlerce Müslüman'ın duyguları ve hatta gavurların duy-guları bile... Gerçek eşitliğin tesis edilmesinin önünde aşılmaz bir engel teşkil etmektedir... Bunun içindir ki, bizler imparator-luktaki Osmanlılaştırma görevimizi başarıyla hayata geçirme-den, eşitlik hiçbir şekilde söz konusu olamaz.”⁷

1911'de Selanik'te toplanan kongrede çok daha fanatik pozisyonlar dile getirildi:

- Dr. Bahattin Şakir: *“İmparatorluğumuzun sınırları içinde hâlâ geçmişten kalan, zararlı yabancı otlar gibi sökülüp atılması gereken milletler bulunmaktadır”* diyordu.

6 Dönemin Makedonya yarı cumhuriyeti Yugoslavya'nın önemli bir kenti.

7 Dadrian, Vahakn: *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. 3rd .rev. ed. Providence, Oxford, 1997, s. 100; Avusturya Viskonsül von Zitkovsky'nin 69 no.'lu raporunda da benzer şekilde geçiyor. Bkz. Zitkovsky, A.A: *Türkey* 159, No. 2, cilt, 12, A18643.

- Dr. Nazım*: “Sadece Türklerin kalmasını istiyorum. Türklerin dışında kalan tüm diğer unsurlar temizlenmelidir.”

Talat Bey, Enver Paşa ve Cemal Paşa üçlüsünün önderlik ettiği Jön Türk hareketinin bu sert ve fanatik elebaşları hükümeti, 23 Haziran 1913’te (Harbiye Nazırı öldürüldüğü zaman) kanlı bir darbe ile düşürdüler. Bu düşüş, Osmanlı Hristiyanları için sonun başlangıcı oldu. 1914 yılı ilkbaharında Osmanlı Rumlarının imhasına yönelik şeytanca bir plan geliştirildi ve hayata geçirildi.

Dahiliye nazırı Talat Bey tarafından 14 Mayıs 1914’te verilen gizli bir emir şöyleydi:

“Politik nedenlerden dolayı, Küçük Asya kıyılarında yaşayan Rumların köylerini boşaltmaları, Erzurum ve Haldia [Gümüşhane]⁸ vilayetlerine göç ettirilmeleri zorunluluktur. Rumlar, eğer söz konusu yerlere gitmeye karşı çıkarlarsa, Müslüman kardeşlerimize sözlü talimatlar verin ki, onları her türlü yöntemle gönüllü olarak göç etmeye zorlasınlar. Göç edenlerden evlerini rızaları ile terk ettiklerine dair yazılı belge almayı da unutmayınız.”⁹

* Dr. Nazım Bey, Selanikli (1870-1926): İttihat ve Terakki Cemiyeti Sekreteri, Pan Türkizm ideolojisinin fikir babası. Ekim sonu 1918’de Berlin’e kaçtı ve 1923’te Türkiye’ye döndü. 1926’da Mustafa Kemal’e ihanet suçlamasıyla Ankara’da asılarak idam edildi.

8 Güney Mezopotamya veya Kuzey Irak, Dicle havzasının uzak güney kesimi.

9 Alıntı: Tsirkinidis,, Harry: “At last we uprooted them...”: The genocide of Greeks of Pontos, Thrace and Asia Minor, through the French archives. (Thessaloniki): Kyriakidis Brothers, (1999), s. 106 f.

Rumların tehcir ve sürgün edilmelerine dönük emir, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından aylar önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dahil olmasında da altı ay önce gerçekleşiyor.

Türklerin müttefiki olan Almanların ve özellikle de General Otto Liman von Sanders'in komutasındaki Alman Askeri Heyeti'nin Jön Türkleri, Hristiyanları imha etmeleri¹⁰

-
- 10 Yayının dipnotu: Alman diplomatların ve askeri danışmanların Osmanlı Ermenilerinin ve Rumlarının imhasındaki kışkırtıcı rolü sıkça ve çeşitli nedenlerle abartılmaktadır. Bunun yanı sıra Almanya'nın Türk elitleri üzerindeki etkisinin, 1908 Jön Türk Devrimi'nden sonra gerilediği ve Ermenilerin imhasının baş sorumlusu, İçişleri Bakanı Talat'ın Alman dostları kampına dahil olmadığı atlanmaktadır. Mareşal Otto Liman von Sanders, bir Osmanlı süvari generali rütbesi ile bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, Alman askeri ataşesi olarak eğitimcilik yapıyordu ve yoğun olarak Rumların bulunduğu liman kenti İzmir'de eyalet komutanı olarak tartışmasız bir şahsiyeti. Bundan hareketle, Osmanlı Eyalet Valisi Rahmi Bey'e başarıyla karşı koydu ve Osmanlı askeri çıkarlarını gerekçe göstererek, aynı zamanda da dönemin Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın onayıyla, İzmir'de 600 kişinin sürgününü ve Şubat 1916'da da Edirne'deki Yahudi ve Ermenilerin sürgününü engelledi. Diğer taraftan sayısız Rum tarafından Küçük Asya, özellikle İyonya Rumlarının tehcirinin ve imhasının fikir babası olarak görüldü ve görülmekte. Savaşın bitiminden sonra başka yüksek rütbeli Alman subayları ile beraber, müttefikler tarafından tutuklandı. Ancak delil yetersizliğinden dolayı serbest bırakıldı. Von Sanders anı kitabı "Türkiye'de 5 yıl"ın (Berlin, 1920) birçok bölümünde, Yunan suçlamalarını kabul etmiyor. Mesela şöyle yazıyor: "Söz konusu teftiş gezisinin (Ayvalık'a, 1915) Türkiye'deki Almanların ne kadar saçma saldırılara maruz kalabileceklerini öğrenmesini sağlayan özel bir yanı da oldu. Aynı yılın yazında, Çanakkale Savaşları sırasında

yönünde cesaretlendirdiklerine dair deliller bulunmaktadır. Almanlar suçun planlanmasında rol almasa dahi Osmanlı Rumlarına karşı işlenen suçlardan haberdar oldukları ve bunu engellemek için hiçbir şey yapmadıkları bir gerçek olarak sabittir.

Daha sonra alıntı yapacağımız az sayıda kaynak belge, Türklerin, Rumları imparatorluktan uzaklaştırmak için kötü ve kasıtlı bir niyetle hareket ettiklerini ve Türklerin müttefikleri gibi düşmanlarının da aynı ölçüde bu kötü niyetten daha

Alman Elçiliği'nden, Yunanistan Kralı Konstantin'in, benim gerçekten Edremit Belediye Başkanı'na 'Tüm Yunanlılar denize dökülmeyi hak ediyor' deyip demediğimi öğrenmek istediği bir mektup aldım. Ancak söz konusu şehirde bulunduğum kısa süre içinde ne Edremit Belediye Başkanı'nı ne de benzer bir şahsiyeti gördüm veya tanıdım. Ayrıca, kendileriyle hiçbir işimin olmadığı Rumlara dönük, kendi kendime dahi hiçbir şey söylememiştim. Bunun içindir ki, bu uydurmayı reddedebilirim. (...) Türk Generali olarak kimi fanatik Rumlar için kışkırtmanın bir piyonuydum." (a.g.e., s. 70) Liman von Sanders, eski Osmanlı İçişleri Bakanı'nı vuran Ermeni Soghomon Tehlirian'ın, 2 Haziran 1921'deki duruşmasında bilirkişi olarak verdiği ifadede de yine aynı şekilde, Edirne ve İzmir'de Ermenileri kurtarışının yanı sıra kendisine ve başka Alman askeri önderlere dönük yöneltilen, Ermenilerin imhasına katıldıkları ithamları üzerinde durdu. Bkz. Talat Paşa Duruşması-Talat Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili sanık Ermeni öğrenci Soghomon Tehlirian'ın, Berlin 3. ağır Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmalarına ilişkin stenografik rapor. Berlin, 1921, 61 sonraki sayfada. (Yukarıdaki isim altında yeniden basım: Ermeni Soykırımı Mahkemede: Talat Paşa Davası, Göttingen, Viyana, 1980 (3. gözden geçirilmiş baskı. 1985) (Pogrom sırası: 1006) [Almanların rolü üzerine önemli araştırma. Mihail Rodas, Almanya Türkiye'deki Rumları Nasıl Mahvetti, Çev. Evdokia Veriopulu, Belge Yayınları, 2011. Ed].

ilk aşamalarda haberdar olduklarını kanıtlamaktadır:

Fransa'nın Atina'daki Askeri Ateşkesi Kaptan Denvignes 28 Nisan 1909'da yazdığı raporda, İstanbul'daki¹¹ gelişmeler bağlamında Rumların durumunu şöyle tanımlıyor:

“Eski Türkler Rumlara tamamen katliam ve dini kinle dolu bir geçmişi hatırlatırken, Jön Türkler geride kalan altı aylık iktidarları döneminde ilk başlardaki tutumlarını terk etmiş bulunmaktalar. Rumlar bunların hem ataları gibi gaddar oldukları, son seçimlerin sonuçlarına ilişkin hile yaptıkları ve adlarını kamuoyunda kirlettikleri ve hem de aşırı milliyetçiliğe yöneldikleri düşüncesindedirler.”

Kendisi de Paris'te sürgünde yaşayan Şerif Paşa, bir Fransız gazetesinde 1915'te, Jön Türk önderlerini şöyle tanımlıyordu:

Enver Paşa: *“Kendisi, İtalya'nın 1911-12 yıllarındaki Tripolis (Libya) istilasına karşı geliştirilen Osmanlı direnişi sırasında öne çıktı. Tıpkı Libya'da olduğu gibi Makedonya'da da şantaj ve hırsızlıkla muazzam bir servet edindiği söyleniyor. Yumuşak dış görünümüne karşın, sert bir adamdı ve zamanla denetlenemez bir kibirliliğe büründü... Sık sık uzunca sohbet ettiği söylenen bir Napolyon büstü vardı... Sınırsız bir hırsa sahip... Hatta Sultan Mehmet'in halefi olmak gibi bir niyeti olduğu söyleniyor. Hayır, Enver, Sultan'a benzemiyor. Daha ziyade Napolyon olduğuna, dünyanın en büyük imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu'nu diriltmek üzere Türk subayı olarak yeniden doğduğuna inanıyordu. Bir zamanlar onu pohpohlayan Almanlar bile gizlice arkasından alay ediyorlar, ancak bu soytarıyı daha iyi denetleyebilmek için düşüncelerini alkışlıyor ve soytarılığını cesaretlendiriyorlardı.”*

11 Tsirkinidis, a.g.e., s. 65-71.

- Talat Bey: “Kendisi İttihat ve Terakki ile iç içe geçen, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin* kurucularından. İttihat-Terakki Cemiyeti üyelerinin çoğunluğunun güvenini kazanarak liderliği ele geçirmeyi başardı... Emirleri hiç sorgulanmadı ve herkes ona körü körüne bağlıydı... İç politikadaki karanlık fikirlerin babasıdır. Dahiliye nazırı oldu ve hâlâ aynı görevde... Ancak kendisi gerçekte tam bir diktatördür.”

- Cemal Paşa: “Kürt kökenli... Pratik bir kişiliğe sahip... Kazanma hırsı var, yüksek bir politik pozisyon elde etme çabasında. Ermenilere dönük katliamın (Nisan 1909) hemen ardından, izleri yok etmesi için Adana valisi yapıldı. İstanbul Askeri Valisi olarak atandıktan sonra, burada halkı terörize etti. İttihat-Terakki Cemiyeti kendisini Bahriye Nazırı ilan etti.”

Dr. Nazım: “Türkiye’de milliyetçi hareketin kurucusu. Kinci bir karaktere sahip... Genel olarak tüm gayrimüslimlerin, özellikle de Rumların imhasının ısrarlı ve fanatik bir savunucusu ve sadece Müslümanlığı kabul edenlerin affından yana...”

Bazı görüşlerin aksine, Jön Türkler kinlerini önce Rumlara yönelttiler. Rumlar daha 1914 Baharında tehcir edildiler. Uluslararası toplum bu suça enerjik bir karşı koyuş göstermediği için Jön Türkler aynısını 1915’te daha vahşice ve hızlı bir biçimde, esas hedeflerinden -Küçük Asya Rumlarının kökünü kazıma- hiçbir zaman sapmadan Ermenilere karşı sürdürdüler. Bu süreklilik, burada sadece bir kısmını aktarabileceğimiz Avusturya, İngiliz, Fransız ve Amerikan kaynaklar aracılığıyla yeterince kanıtlanmaktadır.

* 1906’da Selanik’te kuruldu; ve 1907’de 1889 yılında kurulmuş olan İttihat-Terakki ile iç içe geçti.

Avusturya'nın İstanbul Elçisi Markgraf Johann von Pallavicini, 14 Haziran 1914'te Viyana'daki Dışişleri Bakanlığı'na şöyle bildiriyor: “*Trakya, İzmir ve Pontos Rumlarına yönelik sürgünler. Yunanistan Elçisi (Panas) bu durumu çok ciddi buluyor. Kendisi bugün bana, Çanakkale, Tekirdağ, Ayvalık ve Urla¹² kentlerindeki Yunan Konsolosluklarından gelmiş olan, Türk askeri yetkililerin Rumların tehcirinden sorumlu tutulduğunu içeren haberleri getirdi.*”¹³

- Avusturya'nın Atina Elçisi Sillassy, Dışişleri Bakanı Baron İstvan Burian'a 19-25 Temmuz tarihleri arasında, Rumların tanıklıklarına dayalı bir dizi telgraf çekti. Kral Konstantinos'un İstanbul'daki Alman diplomatların Rumlar için hiçbir şey yapmadığını söylediğini bildiriyordu. Aynı şekilde Yunan Dışişleri Bakanı'ndan kendisine “eğer bu korkunç durum - Küçük Asya Rumlarının tehciri - iyileşme¹⁴ göstermezse, kralın otoritesi ayaklar altına alınacaktır” dediğini söylüyordu.

1600 Rum'un Nea Efesos'tan tehcir¹⁵ edilmesinden sonra 22 Mart 1916'da Pallavicini'ye Türklere müdahale etmesi talimatı verildi.

Avusturya Maslahatgüzarı Kont Trauttmansdorff, 28 Temmuz 1916'da Dışişleri Bakanı Burian'a şöyle bildiriyordu:

“*Türk Dışişleri Bakanı'na yaptığım son ziyarette Küçük Asya'nın kuzey kesimindeki Rumların tehcirine ilişkin olarak*

12 İzmir'e 30 km mesafede, İzmir Körfezi'nde büyük şehir.

13 Enepekidis, Polychnonis. Genocide (Soykırım), Thessaloniki, 1995, s. 4-7 (Yunanca).

14 Aynı yerde.

15 Aynı yerde.

*böyle korkunç önlemlerin tüm medeni dünyada yaratacağı etkiye dikkatini çektim ve kendisine, Ermenilere dönük katı önlemlerinden daha vahim olan bu tarzı sürdürmenin başka bir hata olacağını söyledim.”*¹⁶

Fransız Genel Kurmayı'nın 2. Karargah Bürosu, 1 Ekim 1916'da başka şeylerin yanı sıra şunları yazıyordu:

“Türklerin savaşa girmelerinin başlıca nedeni, Almanların kendilerine verdiği Mısır'ı, Libya'yı ve Sudan'ı geri alabilecekleri sözüdür. Rusların Türk topraklarına girmesiyle birlikte savaşın kaderi değişince Almanlar, Türklerin öfkesini dizginlemek için onları Ermeni ve Rumlara karşı el koyma, tecavüz, tehcir ve katliamları devreye sokarak sistematik imha için kışkırttılar.. Liman von Sanders, Rumların bir isyan planladığı ve sahil şeridini ele geçirerek Yunan Ordusu'nun karaya çıkmasını destekleyecekleri gerekçesiyle, Rumların tehcir emrini bizzat verdi...”

Aşağıdaki belgeler, Liman von Sanders'in görev alanı dahilindeki Rumların tehcirine sadece göz yummadığını, bilakis belki de teşvik ettiğini kanıtlamaktadır.

- Avusturya'nın İstanbul Maslahatgüzarı Kont Trauttmansdorff, 3 Nisan 1917'de Viyana'daki¹⁷ bakanlığa çektiği 203 no.'lu telgrafta şunları bildiriyor: *“Başbakan ve Dışişleri Bakanı benden, çok önemli askeri nedenlerden dolayı Ayvalık¹⁸ ve civarındaki halkın tahliyesinin Osmanlı Hükümeti'ne sorumluluk yüklediğini hem Alman hem de bizim hükümetimize iletmemi rica ettiler. Mareşal Liman von Sanders, önlemin hayata geçirilmesi noktasında ısrarcı...*

16 Aynı yerde.

17 Enepekidis, a.g.e, s. 190 f.

18 Küçük Asya kıyısında, Midilli'nin (Yunanca Lesbos; burada Lesvos) karşısında bir kent.

- Fransız Ordusu Genel Kurmayı'nın keşif hizmetleri 5 Eylül 1917'de şu bilgiyi iletiyor:

"...Hristiyan nüfus iki yıl önce her şeyleri gasp edildikten, tamamen soyulduktan sonra ülkenin iç taraflarına sürüldü. Şüpheli görülen kadınlar ve çocuklardan 60 bini Samsun'dan, 30 bini de Ayvalık'tan olmak üzere, sürüldü. Sürülenlerin büyük bir bölümü tifustan öldü. Bu hükümet bir yıl daha kalırsa¹⁹ Türkiye tüm Hristiyan nüfus için bir mezarlığa dönüşecek."

Donanma Binbaşısı Rollin, Fransız Donanması Başkomutanlığına yazdığı 9 Şubat 1919 tarihli raporunda şöyle diyor: *"Almanlarla müttefik olduktan sonra Jön Türkler hedeflerini açıkça ilan ettiler. Maskelerini çıkardılar. Sistematiik tehcirler ve takibatlar 1914 başlarında, Alman Başkomutan Liman von Sanders komutasında başladı. Rum ve Ermeni azınlıkları imhaya dönük olarak planlı bir operasyon ve askeri zorunluluk adı altında yürütülen takibatlar, üst boyutta bir insan zayıflığına dönüştü. Binlerce kişi kötü nam salmış olan Amele Taburları'nda (zorunlu çalışma grupları) imha edildi"*²⁰

Amiral Jean Bart 26 Temmuz 1919'da Fransız Donanma Genel Komutanlığına şöyle yazıyordu:

"Savaş sırasında ülke içlerine sürülen Ayvalık Rumları memleketlerine geri döndüler. Ancak giden 35 binin sadece yarısı dönebildi, gerisi yollarda öldü."

Kaynağı Bahriye Nazırı Cemal'in oğlu olan 30 Temmuz 1917 tarihli bir enformasyonda şunlara yer veriliyor:

19 Tsirkinidis'den alıntı: "At last we uprooted them..." a.g.e., s. 88-95.

20 Aynı yerde.

*“Geçen altı ay zarfında Rumlara dönük büyük boyutta bir katliam gerçekleşti. Öldürülenlerin sayısı yaklaşık 40 bin.”*²¹

Fransız Genel Kurmay Keşif Bürosu’nun 18 Haziran 1917²² tarihli, 183 no.’lu bilgilendirmesi şöyle:

“Akkeni²³ sakinlerinin 29 Mayıs’ta Samos adasındaki ailelerine gönderdikleri ilk mektup... Hangi acıların bizi beklediğini bilmiyoruz, çünkü Akkeni, Yeronda [Yenihisar] ve Damatia [Doğanbey Köyü] köylerindeki Hristiyanlar zorla ülke içlerine sürüleceklermiş!...”

Fransız Genel Kurmayı’nın Rus Elçiliği memurlarına hitaben, 28 Ağustos 1917 tarihli 1383 no.’lu rapor:

*“Talat’ın liderliği her zamankinden daha kuşku götürmez. Enver Paşa ve Cemal Paşa hâlâ güçlüler ve tamamen Almanların avucundalar... Hristiyanlar, Rumlar ve Ermeniler en fazla mağdur olanlar. Kitlesele tutuklamalar, zorunlu göçler, keyfi vergilendirmeler. Kısa bir süre önce polis, yurtlara kapatılmak ve Müslümanlaştırmak üzere küçük Hristiyan çocuklarını topladı.”*²⁴

Küçük Asya (Pontos dışındaki tüm bölgeler) Rumlarına dönük bu ilk aşamada (1914-1918) gerçekleşen soykırıma ilişkin, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’ndan birkaç belge daha sunmakla yetineceğiz:

Bern’de bulunan İngiliz Elçiliğinin Türkiye’deki Rumlara karşı kötü muameleye ilişkin memorandumu:

“Her gün İstanbul ve çevresindeki Rumlar yerlerinden tahliye edilerek, ülkenin iç kesimlerine götürülüyorlar. Mülklerine el

21 Aynı yerde.

22 Aynı yerde.

23 Küçük Asya’nın batısında.

24 Tsirkinidis, a.g.e., s. 98 f.

konuluyor, mal ve mülkleri müzayedelerde açık artırmaya çıkarılıyor. Kızlar ve kadınlar, Alman subaylar ve kalburüstü Müslümanlar arasında paylaştırılıyor. Türkiye'nin Asya kesiminde durum daha da kötü. İzmir, Karasu vs. civarındaki köyler yağmalanıp her şey çalınırken, bu vahşette Almanların da büyük payı bulunuyor. İstanbul'da 3 binden fazla Rum'un köleleştirildiği tahmin ediliyor. Ancak Türkiye'nin Asya kesiminde 100 binden fazla insan katledi ya da geçen yılın Ağustos [1917] ayından bu yana açlıktan öldü.”²⁵

Aşağıdaki telgraf, Samos Adası Kurtarılamamış Helenler Merkez Komitesi tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiş. 10 Aralık 1918 tarihli bu telgraf, bu Küçük Asyalı mülteci grubun başkanı Emanuel Eliades'in imzasını taşıyor:

“Sürgün edilen Küçük Asyalı Rumların, ülkenin iç kesimlerinden geri dönen son kalıntıları kadınlar, çocuklar ve yaşlı erkeklerden oluşuyor. Korkunç derecede acınacak durumdadır. Özellikle de en zorunlu ihtiyaçlardan yoksunlar. Ne yiyecekleri ne giyecekleri ne de barınakları var.

Efes kentinde bir zamanlar yaşayan 8 bin insanın sadece 600'ü geri döndü. Hayatta kalanların bin kişiden fazla olabileceğine inanmıyoruz. Akbük Köyü halkının neredeyse tamamı yok oldu. Her taraf tam bir yıkıntı halinde. İtilaf Güçlerinin kuşatması yüzünden onlara yardım edebilecek durumda değiliz. Bu dilekçeyi, onlara yardım edebilmek için izin istemek amacıyla yazıyorum.”²⁶

Fransız yazar ve gazeteci René Puaux, 1919 yılına ait *La déportation et rapatriement des Grecs en Turquie* [Türkiye'deki Rumların sürgün ve memleketlerine geri gönderilmeleri] adlı broşüründe şu ilginç yorumlara yer veriyor:

25 Foreign Office 286/677.

26 Foreign Office 286/686.

“Türkiye’deki Hristiyanların kaderi hep acınacak haldeydi. Avrupa durumu gözlemlemekten ve onların yanında yer almak çabasından yorulmadı. Bir yazar²⁷ Türkiye’deki Hristiyanların güvencesi amacıyla 1904 yılında tüm fermanları, protokolleri, mukaveleleri, sözleşmeleri, anlaşmaları, notaları, iç yazışmaları vd. belgeleri derlemeye çalıştı. 645 sayfadan oluşan bir cilt ortaya çıktı. Onun muazzam eserinin içeriği açıkça ibret alınacak bir ders niteliğinde: Hayata geçirilmesi için Avrupa’nın Türkiye’ye baskı yaptığı tüm reformlar, sadece kağıt üzerinde varlık gösteriyordu. Babıali [Osmanlı Hükümeti] bunları imzalamıştı, ancak hiçbirini uygulamıyordu. Onların gözündeki Hristiyanlar, hiçbir taviz verilmemesi gereken kölelerdi.*

Jön Türk Devrimi, dostlarını hayal kırıklığına uğrattı. Jön Türkler gayrimüslim unsurlara karşı seleflerinden daha fanatik bir düşmanlık içinde oldular... Rum olan her şeye, herkese karşı kin ve aşağılayıcı bir atmosfer yarattılar.”²⁸

Aynı yazar Puaux, 1919 yılında Rum nüfusun kayıplarına ilişkin aşağıdaki şu tabloyu hazırladı:*

27 Puaux, “Les réformes e la protection des chrétiens en Turquie, 1673-1904”ün yazarı, A. Schopell’i kaynak alıyor.

* Ferman: Farsça Fermuden’den (“emir”, “yönetmek”) geliyor. Osmanlı Sultanlığı’nda padişah emirini içeren yazılar, metnin dışında Sultan’ın kaligrafik işlemeli mührünü de (tuğra) taşıyordu ve bu yazı Ferman-ı Hümayun (Hükümdarın emri) olarak adlandırılıyordu.

28 Tsirkinidis, a.g.e, s. 116-120.

* Puaux, René: La déportation et rapatriement des Grecs en Turquie. Paris: Éditions du Bulletin Hellenique, 1919, S. 7. – Internet adresi:

http://www.greek-genocide.org/docs/rene_puaux_deportation.pdf

BÖLGELER	Balkan Dünya TOPLAM		
	Savaşları sırasında sivil halktan ölümler (1912-13)	Savaşı sırasında yaşanan ölümler	
Trakya	130.282	88.485	218.447
Küçük Asya	153.890	144.559	298.449
Pontos		257.019	257.019
Toplam	284.172	490.063	773.915
<i>Bu tablo (Pontos Piskoposluğu dışında kalan) Küçük Asya'daki kurbanların sayısını gösteriyor.</i>			
PİSKOPOSLUK			
Ephesos (Kuşadası)	49.695	8.239	57.934
Heliupolis (Iliupolis; Aydın)		9.842	9.842
Kysos (Çeşme)	60.496		60.496
Smyrna (İzmir)	9.250		9.250
Kydonia (Aivali-Ayvalık)	5.657	20.730	26.387
Moshonisia [Muskonisi, Cunda adası ve - çevresindeki adalara verilen isim]		6.000	6.000
Philadelphia (Alaşehir, vilayet Manisa)		1.959	1.959
Kyzikos [Sizik/Kizikos, vilayet Balıkesir]	8.628	7.519	16.147
Aneon		13.813	13.813
Dardanellia [Çanakkale]	19.055	6.520	25.575
Nikomedeia (İzmit)	444	8.446	8.890
Pisidia [Bugünkü Isparta'nın tümü, kısmen Konya, Burdur ve Antalya]	665	6.395	7.060
Marmara		29.600	29.600
Prusa [Bursa]		12.076	12.076
Tarsus ve Adana		3.650	3.650
Rhodos		376	376
Halkedonos [Kalkedon; Türk. Kadıköy]		9.394	9.394
TOPLAM	153.890	144.559	298.449

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamlar hiç inkar edilemez. Galip İttifak Güçleri, Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen hükümetten, Rumlara ve Ermenilere karşı işlenen suçların sorumlularından, hukuksal olarak hesap sormalarını

talep ettiler. Konuya ilişkin birkaç belgeye burada yer veriyoruz. Bern'deki Fransız Elçiliği 3 Aralık 1918'de şöyle bildiriyor:

“Gazeteler Ermenilere ve Rumlara yönelik katliamlardan sorumlu olanları tespit edecek bir araştırmaya komisyonunun oluşturulduğunu bildiriyor. Berlin Türk Komitesi, Almanya'ya kaçmış olan İttihat ve Terakki önderlerine yönelik gösterilen düşmanca tutumu protesto amacıyla Alman makamlarına bir nota verdi. Notada sözkonusu edilen, katliamlarla ilişkileri olduğu suçlamasıyla Osmanlı Hükümeti tarafından iadeleri istenen Talat, Enver, Cemal, İsmail Hakkı (askeriye-nin levazım sorumlusu), Nazım, Bahattin, Bedri Bey (eski polis şefi) ve (Cemal) Azmi Bey'di.”*

Gerçekten de yukarıda adı geçenlerin tümü İstanbul'daki özel yetkili bir Askeri mahkeme tarafından suçlu bulunarak gıyaplarında ölüme mahkum edilmelerine karşın bu karar hiçbir zaman hayata geçirilmedi. Daha sonra bu kişilerden Talat, Bahattin Şakir, Cemal Azmi, Ahmet Cemal Ermeni yurtseverleri tarafından öldürüldü. İlk üçü Berlin'de, sonuncusu ise Tiflis'te.

Fransız temsilci Deparc, 31 Ocak 1919'da İstanbul'dan Dışişleri Bakanlığı'na şunları bildiriyordu:

* Cemal Azmi Bey: 1917 yılına kadar Trabzon valisiydi. 1918'in ekim sonunda Berlin'e kaçtı. Bir Osmanlı Özel Yetkili Askeri Mahkemesi tarafından yürütülen Trabzon Duruşmalarının baş sanıklarından biri olarak 22 Mayıs 1919'da gıyabında ölüme mahkum edildi. Duruşmalarda Kızıl-Haç Hastanesi'ndeki Ermeni çocuklarının zehirlenmesinin yanı sıra, özellikle de Ermeni çocuklarının kitlesel olarak Karadeniz'de boğulmaları da gündeme geldi. 17 Nisan 1921'de Bahattin Şakir'le birlikte Ermeni intikamcılar tarafından öldürüldü.

*“Avrupa kamuoyunu yatıştırmak ve İtilaf Güçlerini yanına çekmek için Türk Hükümeti, cesur bir tutumda karar kıldı. Jön Türk Komitesi’nin, aralarında komitenin genel sekreterinin ve Hristiyan halkın Trakya ve Küçük Asya’dan tehcir edilmesi emrini verenlerin de bulunduğu en tanınmış ve en tehlikeli üyelerinin tutuklamaları sürüyor.”*²⁹

Sonuç itibarıyla aralarında Otto Liman von Sanders, Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein ve Kont Werner Friedrich von der Schulenburg gibi Alman generallerinin de bulunduğu katliamlardan ve tehcirlerden sorumlu olan 68 Türk tutuklandı. Aşağıdaki belgeler konuyla ilgili İstanbul’daki Fransız Başkomiser General Defrance, Fransa Dışişleri Bakanı’na şu telgrafı gönderiyor:

“Yargılanmalarına daha önceden başlanmış olan tutuklu Jön Türkler, dün bulundukları hapisanelerden alınarak onları Malta’ya götürecek olan bir donanma gemisine nakledildiler. Kendisine ne benim ne de İtalyan meslektaşlarının önceden haberdar olduğu bu tarz önlemlerin hayata geçirilmesi karşısında*

29 Aynı yerde.

* Tahliyeler, İstanbul’da hapiste bulunan 41 Jön Türk sanığın serbest bırakılmasının ardından, koruyucu önlem olarak gerçekleştirildi.

İngilizler 28 Mayıs 1919’da 12 tutukluyu Mondros’a, ayrıca 55 kişiyi de Malta’ya naklettiler. Ancak gerek Ankara’daki Türk –ulusalcı hükümetin baskısı nedeniyle gerekse Kemalistler tarafından rehin alınan İngiliz subaylar ve sivillerle takas kapsamında 30 Ekim 1921’e kadar Malta’da bulunan tüm tutuklular serbest kaldı. Bunlar genelde Mustafa Kemal Hükümeti’nde bakanlığa varıncaya kadar, yüksek makamlara getirildiler. 31 Mart 1923’te ise soykırım sanıklarına dönük genel bir af çıkarıldı. [Vartkes Yeghiayan, Malta Belgeleri, çev. Jülide Değirmenciler, Belge uluslararası Y. 2005 Ed]

duyduğum şaşkınlığı dile getirdiğim Amiral Calthorpe, bunun Londra'dan kendisi tarafından verilen talimatların sonucu olduğu cevabını verdi. Tutuklananların sayısı 68. Nakilleri, İstanbul'daki huzursuzluklara bağlı olarak veya bir hükümet değişikliği nedeniyle serbest bırakılma olasılığından dolayı gerçekleştirilmiş olmalı. Bu önlemlerin, böylelikle kendisi için sıkıntı veren bu davadan ve Jön Türk önderlerine karşı her türlü sorumluluktan kurtulduğuna sevinen Osmanlı Hükümeti'nin onayı ile gerçekleştiğini düşündürecek nedenlerim var..."³⁰

Fransa Başbakanı ve Harbiye Nazırı 8 Ekim 1919'da İtilaf Güçleri Komutanı General Foch'a 9098 B5/3 no.'lu şu belgeyi gönderdiler:

"2 Ekim'de gönderdiğimiz 4758 no.'lu notta, Almanya temsilcisinin Kalıcı Müttefiklerarası Ateşkes Komitesi'ne yazdığı, General Liman von Sanders, Kress von Kressenstein ve Kont von der Schulenberg'in tutuklanma gerekçelerini içeren dilekçeye ilişkin beni bilgilendiriniz. Size, General Liman von Sanders'in hapse atılma nedeninin 1917'de gerçekleşen ve kurbanları Küçük Asya Rumları olan, imha ve tehcirler meselesindeki sorumlulukları noktasında yapılan soruşturmalar olduğunu bildirme onurunu yaşıyorum. Soruşturma sonucunda General'in doğrudan ve ciddi bir sorumluluğu bulunduğu kanıtlanamadı. Bunun için kendisi serbest bırakıldı."³¹

11 Kasım 1918'de yapılan ateşkesle birlikte I. Dünya Savaşı resmen sona erdi ve bir zamanların müttefikleri arasındaki karışıklık hemen açığa çıktı. 1919 yılı şu nedenlerden dolayı uluslararası gelişmeler açısından kritik bir yıl oldu:

30 Aynı yerde.

31 Aynı yerde.

Müttefiklerin Ukrayna, Kırım, ayrıca Transkafkasya’da gerçekleştirdikleri operasyonların tam bir başarısızlık olduğu ortaya çıktı.

İtilaf Devletleri ve orduları bitap ve savaş yorgunuydular. İtalyanlar, ittifaklarına danışmadan, Nisan 1919’da Küçük Asya’nın güney batı sahillerine çıkarma yaptılar. İttifak Güçleri İtalyanların bu manevralarına tepkilerini, Yunan Ordusu’nun Mayıs 1919’da İzmir’e çıkmasına izin vererek gösterdiler.

General Mustafa Kemal, uluslararası güçlerin takatsizliğinden ve İtalyan provokasyonundan cesaret alarak Türkiye’de bir ulusal hareket başlattı. İttifak Güçleri arasındaki uçurum iyice derinleşti. Görünürde ortak hareket ediyorlardı. Gerçekte ise Ermenilere ve Rumlara yönelik soykırımı giderek unutuyorlardı. Birbiri ardına Mustafa Kemal’e yardım etmeye başladılar: Önce İtalyanlar, sonra Rus Bolşevikleri ve daha sonra da Fransızlar. Hatta İngilizler, Mustafa Kemal’in başlattığı harekete katılmak isteyen Malta’daki tuttukları bile 1921’de serbest bıraktı. Aralarında daha sonra Mustafa Kemal Hükümeti’nin Dışişleri Bakanlığı’na getirilen Yusuf Kemal de vardı. Türkler, soykırımın ilk aşamasını (1914-1918) böylece sorunsuz atlattıktan ve büyük bir tecrübe kazandıktan sonra birincisinden daha kapsamlı ve vahşice gerçekleştirecekleri Rumlara yönelik soykırımın, 1919 yılında ikinci aşamasını başlattılar.

Hem sorunu kısa tutmak hem de Küçük Asya Rumlarının trajedisinin çapını Müttefiklerin Türkiye’deki iç gelişmelerle bağlantılı olarak adım adım geri çekilişlerinin, Rumlara ihanetlerinin daha iyi kavranılması için gelişmeleri yıl yıl ele alacağız. Elbette bu arada Küçük Asya Rumlarının yaşadığı felakete ilişkin tartışmamızı -Pontos bölgesi dışında- sınırlı tutacağız.

1919

İtalyanlar Yunanlılara karşı düşmanlıklarını göstermeye başladığında henüz senenin başlarıydı. İlk etapta Mustafa Kemal'e yönelik bir tutuklama emri çıkarmaya karşı çıktılar. İtalya'nın İstanbul Başmüfettişi Kont Sforza, kişisel anı ve düşünceleri adı altında şunları yazıyor:

“Mustafa Kemal'e, barışçıl niyetlerime ilişkin kanıt sundum. İngilizlerin kendisini tutuklama isteğinden haberdardı ve bana, benim desteğime güvenip güvenemeyeceğini sordu. Ona İtalyan Elçiliğinde kendisi için bir dairenin hazır olduğu cevabını verdim. Bu etrafta konuşulmaya başladı ve İngilizlerin diplomatik karmaşaya yol açabilecek kararlarını boşa çıkarmaya yetti.”

İtalyanlar Yunanlılara karşı açık düşmanlıklarını aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi Türkiye'nin büyük kentlerinin sokaklarında dahi sergilemekten çekinmediler. Fransız Başmüfettiş Defrance, 23 Ağustos 1919 tarihli raporunda şöyle yazıyor:

“İstanbul'da iki İtalyan jandarma, Ioakim Evangelidis'in dükkanına girdiler ve camekana bir elinde Yunan bayrağı tutan diğer eliyle de Bulgar bayrağına vuran bir 'Evzon'³² resmî astığı için onu şiddet kullanarak gözaltına aldılar, Pera (Beyoğlu)³³ sokaklarında sürüklediler ve sonra da hapse atıldılar.”³⁴

Aynı Fransız Başmüfettiş, 28 Nisan 1919 tarihli bir başka raporda şöyle diyor:

32 Yunan Bağımsızlık Mücadelesi savaşçılarının kıyafetleri içinde olan bir Yunan muhafız.

33 İstanbul'da seçkin, özellikle de Hristiyanların oturduğu bir semt.

34 Tsirkinidis, a.g.e, s. 138 ff.

“Türk polisleri bir Rum kafeteryası çalışanını kaba kuvvetle yakaladılar. Bu kişi onların ellerinden kaçıp kurtuldu ve Yunan Konsolosluğu önünde bayılarak yere yığıldı. Polis peşinden koştu. Birkaç Rum onu kurtarmak için müdahale etti. Türkler sekiz kişiyi öldürdü.”³⁵

Fransız Başmüfettiş 8 Mayıs 1919 tarihli bir raporunda şunları bildiriyor:

“Bir grup İtalyan Punta³⁶ banliyösündeki Rum Veneris’in dükkanına girdiler ve hem ona hem de karısına ateş ettiler. Bir mucize eseri her ikisi de yoldan geçen, ancak daha sonra kendisi de İtalyanlar tarafından öldürülen birinin müdahalesi ile kurtuldular.”³⁷

Eğer bu tarz suçlar İstanbul ve İzmir sokaklarında gerçekleşebiliyorsa, o zaman soykırımın ilk aşamasında Rumları ve Ermenileri terörize etmek, ırza geçmek ve öldürmek için ayaklanma ve anarşi çıkarmanın ne kadar avantajlı olduğunu öğrenen cinayet şebekelerinin bulunduğu bir ülke içinde neler yaşanabileceğini tahmin etmek zor değil.

İtalyanlar tarafından silahlandırılan İyonya’da Türk çetelerinin eşkıyaları Rumlara karşı suçlar işlediler.

İlginçtir, Türkler İtalyan Birliklerinin Antalya ve Kuş-adası’na çıkarma yapmasına hiç tepki göstermediler, aksine onlarla birlikte çalıştılar. Hiç çekinmeden onlardan silah aldılar ve Türk subaylarının, askerlerinin ve sivillerin de katıldığı çeteler oluşturdular. Yunan savaş güçlerinin İzmir’e çıkması sırasında

35 Aynı yerde.

36 Kuzey İzmir’in banliyösünde, ağırlıklı olarak İtalyanların oturduğu yerin adı La Punta idi.

37 Tsirkinidis, a.g.e., s. 134 ff.

tuzak işlevi görecek ve Yunanistan'ın prestijini, inandırıcılığını gölgeleyecek organize edilmiş bir olay çıkardılar.

Fransız Oramiral De Bon, 3 Ağustos 1919 tarihli raporunda şu sonuca varıyor:

“Türkiye ve özellikle de Küçük Asya, İtalyanların Kuşadası'na çıktığı Nisan (1919) sonlarına kadar sakindi.

bahanesiyle ve bir dereceye kadar da İngiliz ve Fransızların koruması altında Yunanlılar İzmir'e çıktılar.

Her yerde Rumlara karşı tam bir öfke patlaması yaşandı. Ciddi ve talihsiz kimi olaylar, her türden yöntemle şişirildi ve Rumlara karşı olağanüstü büyüklükte bir düşmanlık yaratıldı.

... Aynı dönemde İtalyanlar, halk içinde korku yaratmak için her türden yöntemle propagandaya girişti. Bu suretle her iki tarafın duyguları kızıştırdı ve Aydın (Rumca:Aidinio)³⁸ şehrinde Türkler evlerinden ateş ederek saldırıya geçtiğinde Rumlar, şehri terk etmek zorunda kaldılar. Çoğunluğu Rum, 4 bin kişi katledildi.”³⁹

Türklerin ateş ettiği ve insanları katlettiği gerçekliğine ve bunu da kabul etmelerine rağmen, Müttefik Güçler suçu Rumlara atmaya başladılar. Müttefiklerin Türk yanlısı bu tutumu kesinlikle tek ve son örnek değildi. Yukarıda aktarılan raporda aynı Oramiral kendi vatandaşlarının duygularına dair şu bilgileri veriyor:

“Bizim vatandaşlarımız İzmir vilayetinde bir yerel Rum yönetiminin oluşturulmasının bizim çıkarlarımızı zedeleyeceğini

38 Aydın antik İyonya kenti Tralles'in hemen yakınında ve tarihi Efes'ten 15 km. uzaklıkta. 1922'deki yangında tamamen yıkıldı ve daha sonda baştan sona yenilendi.

39 Aynı eserin Tsirkinidis, 140-143. sayfaları.

düşünüyorlar. Özellikle de böyle bir oluşum için uygun olmayan ve Fransa'ya karşı açıkça düşmanlık besleyen Rum metropollerinde, etkimizin önemli bir bölümünü borçlu olduğumuz okullarımıza savaş ilan edildi.”⁴⁰

Bay Rendel'in “Türklerin ateşkesten bu yana azınlıklara yönelik katliamları ve takibatları” başlıklı memorandumu (Memorandum of Mr Rendel),⁴¹ Anadolu Hristiyanlarının 1918 sonlarından 1919 sonuna kadarki dönemde kaderlerine dair önemli bilgiler içeriyor. İşte birkaç alıntı:

“Türkiye ile 30 Ekim 1918'de yapılan ateşkesle birlikte Türklerin tüm savaş boyunca azınlıklara karşı sürdürdükleri takibatlar bir süreliğine durmuş gibi görünüyor. Bu takibatlar süresi içinde 1,5 milyon Ermeni'nin olağanüstü vahşi koşullar altında yaşamlarını yitirdiği ve tehcir edilen 500 bin Rum'un da çok azının hayatta kalabildiği var sayılıyor.

Bu takibatların ateşkes öncesi ele alınması lazım, çünkü bunların çarpıtılması veya üzerinin örtülmesi eğilimi hakim. Ateşkes sonrası meydana gelenleri ise Yunanlıların İzmir çıkarılması sırasında yaşananlar ve ayrıca müttefiklerin genel Türkiye politikasının bir sonucu olarak görmek gerekir.

1919: Müttefik Güçler ve özellikle de majestelerinin hükümeti, azınlıkların savaş sırasında uğradıkları haksızlıkları, bağlayıcı bir düzenlemeden bağımsız olarak telafi etmenin ahlaki bir sorumluluk olduğunu kabul ettiler. Esas olarak şunları garanti etmeyi hedefliyorlardı:

(1) El konulan malların iade edilmesi...

40 Aynı yerde.

41 Foreign Office, 311/7876.

(2) Müslümanların elinde bulunan Hristiyan kadın ve çocukların geri alınması

(3) Savaş katliamlarının sorumlularının tespit edilmesi...

daha Mayıs 1919'un başından itibaren tüm Anadolu'da ve yanı sıra Pontos'taki Ermenilere ve Rumlara dönük yeni takibatlara dair raporlar gelmeye başladı...

Amiral de Robeck 11 Kasım'da 'sosyal yardım çalışanlarının engeller ve düşmanlıklarla' karşılaştığını rapor ediyor. Hristiyanlara dönük aleni haksızlıkların telafi edilmesi istenmiyor. Hristiyanlar telaş ve dehşet içinde kalmıştı. Artık her bölgenin vatansever olarak adlandırılan gönüllülerinden oluşan çeteleri vardı. İstanbul civarındaki yerleşimlerde bile silahlı baskınlar gündelik bir hal almıştı ve bu baskınların hedefinde tabii ki, korunaksız Hristiyan köyleri vardı.

Tüm bu çapulcu unsurların arkasında duran kişi ise Mustafa Kemal...

Amiral de Robeck'in 24 Kasım tarihli bir başka raporu ise şu satırları içeriyor: 'Türklerin kendi Hristiyan vatandaşlarına yaşamı dahi dayanılmaz kılmak için hayata geçirdikleri yöntemler olağanüstü bir dikkat uyandırıyor... Hristiyanların dükkanları boykot ediliyor. Fındık hasatları tehlikeye sokuluyor ve ulaşılması imkansızlaştırılarak, sorumluluklarından bihaber olan Müslümanlara veriliyor; evleri ve mülkleri ellerinden alınıyor... Sonuç olarak, Rum ve Ermeni mültecilerin Küçük Asya'yı gidecek artan sayıda terk etmeleri şaşırtıcı değil.'

Kasım ve Aralık ayları boyunca artan takibatlara ilişkin Majestelerinin baş müfettişine başka raporlar da ulaştı, ancak ilk gerçek en büyük katliam bir sonraki yıl gerçekleşti."

1920

Yeni yıla birkaç hafta kala 5 Aralık 1919'da İtalya'nın İstanbul Başmüfettişi, Sultan Hükümeti'nin resmî Dışişleri Bakanı'nı ziyaret ederek ona, İtalyan Hükümeti'nin Küçük Asya'ya ilişkin ileriye dönük kalıcı planları olmadığını söyledi.⁴² Birkaç gün sonra, Yunan kökenli zengin bir iş adamı olan Basil Zaharoff*'un etkisiyle, Yunan yanlısı bir tutum içinde olmakla suçlanan Fransız Başbakan Georges Clemenceau seçimleri kaybetti.

Mustafa Kemal güçleri Küçük Asya'da ve General Cafer Tayyar Eğilmez'in silahlı çetelerle başıboş operasyonlar gerçekleştirdiği Doğu Trakya'da iyice güçlendiler. Müttefik Güçler, belli ölçüde de olsa üzerinde denetim kurabilmek için birbiri ardına Kemalist hareketle irtibat kurmaya çalıştılar. İngilizler ve Fransızlar bunda başarı sağlayamayınca Kürtleri, Rumları ve Ermenileri her seferinde piyonlar olarak oyunlarına dahil etmeye çalıştılar.

Fransızlar, İngilizlerin 1916 yılında yapılan anlaşmayla paylarına düşen Türk topraklarını kendilerine bırakmasını talep ediyorlardı. Bu nedenle de Kasım 1919'da başka yerlerin

42 Fransız Devlet Arşivi: Eposé des événements depuis l'armistice jusqu'à la fin de 1919, LEVANT 1918-1940, Turquie, Vol. 161. Gerçek adı Basileios Zacharias (1849-1836). Muğla (Anadolu) doğumlu, ebeveynleri Rusya'da sürgünde oldukları sırada soyadlarını Rusçalaştırarak, Zaharoff yaptı. Uluslararası silah tüccarı, sermayedar ve sanayici... Büyük olasılıkla o dönem dünyanın en zengin adamlarından biri. İngiliz Kralı V. George kendisine I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Güçlerine yaptığı hizmetlerden dolayı asalet ünvanı verdi (Sir Basil Zaharoff). 1913 yılında Fransa'ya yerleşene kadar İstanbul, Rusya, İngiltere ve ayrıca da Yakın Doğu'da yaşadı.

yanı sıra Türk şehri Maraş'ı (Kilikya) İngilizlerden aldılar. Buna paralel olarak da Ermenilerin ulusal duygularından faydalanarak Kilikya'da (Maraş) bir *Ermeni Lejyonu*⁴³ oluşturup kendi savaş güçlerine dahil ettiler.

Bu durum, Maraş'taki Fransız garnizonuna saldıran, kenti ve çevresini kuşatarak 120 Fransız askerini, 20 bin Ermeni'yi ve 500 Rum'u katleden Kemalistlerde hemen bir tepkiye yol açtı.

Bu küçük düşürücü yenilginin ve sonrasında gerçekleşen katliamın etkisiyle Fransızlar paniğe kapıldılar. Ermeni kentlerini bir kenara attılar ve diğer İtilaf Güçlerine aldırış etmeden Mustafa Kemal'le uzlaşmaya ve böylelikle de onu, dolaylı olarak da olsa tanıma çabasına girdiler. İşte Fransız Başbakanı Millerand'ın 21 Şubat 1920'de İstanbul'daki başmüfettişe ve Beyrut'a gönderdiği oldukça manidar belge:

43 Yayının dipnotu: "Ermeni Lejyonu", 27.10.1916'da Londra'da Mark Sykes (Büyük Britanya), Georges Picot (Fransa) ayrıca Ermeni Ulusal Delegasyonu temsilcisi Poğos Nubar arasında yapılan bir anlaşma temel alınarak oluşturuldu. Fransa daha sonra Osmanlı Sultanlığı'ndan kaçan Ermeni mülteciler ve diasporadakilerden oluşan lejyonerleri, savaştan sonra Kilikya'daki Ermenilere otonomi sağlamak, Türk ulusalcılara karşı savaşa sokmak üzere bir araya topladı. Kasım 1916'ya kadar, Mısır'da ve ayrıca ABD'de 5 bin Ermeni resmi olarak Fransız Şark Lejyonu komutası altındaki "Ermeni Lejyonu" için başvurdu. Birliğin gücü rahatlıkla 20 bine çıkarılabilirdi, ancak Fransa kısa sürede fuzuli olarak görülen yardım grubuna ilgisi-yi yitirmişti. Fransa 1920 yılına kadar dört taburdan oluşan "Ermeni Lejyonu'nun insan sayısını bine indirdi ve Kemalist Hükümet'le yapılan anlaşmadan (Ankara Anlaşması, 20.10.1921) sonra da tamamen tasfiye etti.

“....Fransızların çıkarları, Türklerin çıkarlarıyla diğerlerinden daha fazla örtüşmektedir ve Fransız Hükümeti'nin konferanstaki hareket tarzı daha ziyade Türk toprakları üzerinde, başkenti İstanbul olan, Osmanlı bağımsızlığını korumaya dönük bir eğilim yönünde.

Bunun içindir ki, hem Osmanlı Hükümeti'ni hem de ulusalcı örgütlenmeleri, yanlış bilgilendirilmiş halk gruplarının bize yönelik protestolarının, Türkiye'nin meşru ulusal hedefleriyle ters düştüğü ve bizim, Londra'da, hem Fransızların hem de Türklerin çıkarlarını korumamızı zorlaştırdığı yönünde uygun bulduğunuz araçlarla bilgilendiriniz...”⁴⁴

Mustafa Kemal İngilizlere de saldırdı. İşte Fransa'nın İstanbul'daki Başmüfettişi Defrance'ın 19 Şubat 1920 tarihli raporu:

Akbaş'ta silahları çalındıktan sonra İngilizler, birliklerini Panderma'dan [Bandırma] çektiler.

...Birliğin geri çekilmesi, bizim Bandırma-İzmir demiryolu üzerindeki yerel garnizonun çekilmesiyle eş zamanlı gerçekleşti ve bu da talihsiz bir şekilde ulusalcıları (Kemalist savaş güçleri), saldırılarının İtilaf Güçlerini geri çekilmeye zorladığı sonucuna vardırırdı.”⁴⁵

İtilaf Güçleri arasındaki karşıtlıklar iyice arttı. Bolşevik Ruslar Kemalistlere ilk etapta 2 milyon altın lira tutarında frank, 60 bin silah (tabanca-tüfek) ve yüz top yardım vermeyi vadettiler. İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, arkadaşı Fago'yu aynı şekilde yardım vaadinde bulunmak üzere Ankara'ya, Mustafa Kemal'e gönderdi.

44 Tsirkinidis, a.g.e., s. 155 f.

45 Aynı yerde.

Ulusalcı güçler, İtilaf Güçlerinin ne kadar zayıf, aralarının açık ve entrikacı olduklarını anlamışlardı ve bunun için tüm çabalarını ve kinlerini, Küçük Asya'daki muharip olmayan Rumlara yönelttiler.* Nizami ve gayrinizami birlikler kentlerdeki ve köylerdeki Rumlara saldırdılar. Her yerde katliamlar, tehcirler, ırza geçmeler ve insan kaçırmalar yaşandı.

Fransa'nın Trabzon Konsolosu Lepissière tarafından gönderilen raporlar,⁴⁶ Pontos vilayetindeki Rumlara yönelik gerçekleştirilen soykırıma ilişkin net bir tabloyu ortaya koyuyor.

Haziran 1919'da İzmir ve Aydın'daki Rumların gerçekleştirdikleri iddia edilen vahşeti araştırmak üzere İtilaf Güçleri alelacele bir komisyon oluşturdular. Yunanistan bu komisyonun çalışmalarını destekledi. Suçlu bulunan 74 kişiydi, bunlardan 3'ü ölüme mahkum edilip idam edilmek suretiyle cezalandırıldı. Ancak ne 1920'de ne de daha sonraları 1921'den 1923'e kadarki Türklerin Rumlara ve Ermenilere dönük sistematik imhaları ve korkunç suçlarıyla ilgilenen herhangi bir komisyon oldu.

* Sivas Kongresi sonrasında M. Kemal şu görüşleri ifade eder: "Düşmanlarımızdan büyük devletlerin üzerimize ordular sevkile yeni baştan bir mücadeleye girmelerine bugünkü dahili ve askeri vaziyetleri asla müsait değildir. Bundan emin olmak lazımdır. Bizim mukavemetimize karşı ellerinde kullanacakları yegane kuvvet, yegane silah Yunan Ordusudur. Bir taraftan birkaç ay Gerilla muharebesile düşmanı işgal eder, diğer taraftan da yeni baştan ordumuzun tanzim ve takviyesile muntazam bir cephe teşkil edersek biraz geç de olsa Yunan ordusunun behemmal hakkından geliriz." (Rasim Başara, Kıymetli Bir Hatıra, Tasviri Efkâr, 29 Ekim 1943.) Bu görüşler olaylarla örtüşmektedir. Ed

En ilginç olan durum ise 18 Haziran 1920’de, İzmit’teki garnizonun Kemalist güçler tarafından kuşatılmasından sonra İngilizlerin ve Fransızların ateşe el uzatması gereken gücün Yunan Ordusu’nun olması noktasında uzlaşmalarıydı. Ve sadece bu kadarla da sınırlı kalmayarak Yunan Orduları’nın İstanbul’a 50 km. mesafeye, Çatalca sınırına kadar olan Anadolu topraklarını işgal etmesine izin verdiler. Vahşet uygulamakla suçlanan bir ordunun böylesine büyük bir bölgeyi işgal etmesine nasıl izin verildi? Gerçek şudur ki; Yunan Ordusu, birkaç askerin ya da Dünya Savaşı sırasında ailesini ve dostlarını kaybetmiş olanların veyahut kendisi tehcir kurbanı olanlardan kaynaklı istisnalar dışında, suç işleyen bir tutuma girmemişti.

Buna karşın burada, Türkleri 1920’de Rumlara karşı işlediği çok sayıda suçtan sadece üçüne dair örnekler vereceğim:

Bizans bölgeleri olan Bursa, İznik (Rumca: Nikea) ayrıca İzmit, Cemil Bey* adında birinin önderliğindeki gözünü kan bürümüş gayrinizami çeteler tarafından terörize edildi. İşte bunlar tarafından gerçekleştirilen birkaç suç:

Nicolaos Tsaikopulos *Benim Köyüm: Fulaziki*** (Nikomedeia), *Küçük Asya* kitabında bu bölgenin Türk çeteler tarafından nasıl yerle bir edildiğini şöyle anlatıyor:

“Cemil Bey ve adamları 21 Haziran 1920’de köyümüze geldiler. Cemil Bey, 15 yaşından büyük olan tüm Rum erkeklerinin köy kilisesinde toplanmasını emretti: Kendisinin burada bir konuşma yapacağı düşünüldü. Kilise tıka basa doluydu. Kapıları kilitlediler, binanın etrafına gazağı döktüler ve tutuşturdular. İçerdeki erkekler kapıları kırarak kendilerini dışarı attılar. Türkler etraftaki

* Karamusal (bugün: Karamürsel), siyasi yönetici.

** Bugün Fulacık.

tepelerden bunların üzerlerine ateş açtılar: Bazıları 300 kişinin öldürüldüğünü söylüyor, ancak ben sadece 116 kurbanın adını tespit edebildim.

Kendini kiliseden dışarı atabilenlerdin biri de köy Papazı Peder Philippos'tu. Türkler onu yakaladılar ve sırtına bir eşek semeri vurup yular taktılar. Daha sonra üzerine oturdular, kamçıladılar ve saçlarıyla sakalından öyle bir güçle çektiler ki, yüzünden ve kafasından et parçaları koptu. Bu işkenceyi, ölene kadar sürdürdüler.

Ben köyden erkekler ve oğlan çocukları ile birlikte bir kilerde saklanmışım. Ancak çeteler bizi buldular; açık bir alana götürerek üzerimize ateş etmeye, bizi süngülemeye başladılar. Pes etmedim, kaçmaya başladım. Arkamdan ateş ettiler. Ve kurşun sağ kolumun kemiklerini kırdı... En sonunda bayılacak ve birkaç gün kendimde olmayacak kadar kan kaybettim. Yaralarım tamamen kurtlanmıştı. Şans eseri birkaç Yunan askere rastladım beni sağ kolumun kesildiği İstanbul'daki hastaneye götürdüler... O günlerde henüz 12 yaşındaydım...

Köylülerinin bir çoğu etraftaki ormanlara kaçtı... Bebekler buludukları yeri ele verebilirler diye... onları öldürdüler."

Talihsiz Nikolaos Tsaikopulos'un raporunda abartı yoktur. Kişisel niyetlerle hareket eden Arnold Toynbee⁴⁷ bile

47 Yayınının dipnotu: Arnold Joseph Toynbee (1889-1975): İngiliz tarihçi, kültür teorisyeni ve tarih filozofu, Londra üniversitesi'nde 1919-1955 yılları arasında Yunanca ve Yunan Tarihi dersi verdi, 1915'ten itibaren Dışişleri hizmetlerinde gizli servis bölümünde görevli, Osmanlı Ermenilerine dönük soykırımla ilgili tarafsız ABD'nin savaşa girmesi yönünde harekete geçmesinde de epeyce etkili ve en eski ve önemli kaynak eserlerden biri olan İngiliz "Mavi Kitap"ın da yayıncısı (1916). 1919'daki Paris Barış Konferansı katılımcılarından.

The Western Question in Greece and Turkey adlı anti-Yunan eserinde, ayrıntılara yer vermese dahi Fulacık, Elmalık ve İznik'te katliamlar gerçekleştiğine yer veriyor.

Fransız arşivlerinde, İznik (Nikea) katliamının aktarıldığı 1920 tarihli bir gazeteden bir kupür bulduk:

“İznik'teki trajediye ilişkin uzun rapor önünüzde duruyor. Ulusalcılar planlarını hayata geçirmek için 14 Ağustos'u 15'e bağlayan geceyi seçmişler. Kentin talihsiz ahalisi, büyük kutsal koruyucunun, Meryem Ana Gününü kutlamak için hazırlanmışlardı. Cemil Bey'in komutası altındaki çeteler aniden geldiler. Tüm Hristiyan bölgeyi, yüzden fazla evin etrafını, tek bir kişi kaçamasın diye kuşattılar. Bir yandan etrafta devriye gezerlerken, diğer taraftan da ev ev dolaşarak kadın erkek demeden her yaştan insanı gözaltına alıyorlardı.

Talihsiz insanlar daha sonra kent dışına, Lefke [Osmaneli-Vilayet Bilecik] yönüne, çatlakları derin bir arazisi ve yüksek duvarları olan bir kaleye kadar götürüldüler. Burada bıçaklar ve süngülerle boğazlandılar. Cesetleri, deyim yerindeyse parçalar halinde bulundu. Kadınlara ve genç kızlara tecavüz edilmişti. Namuslu bir kalemin yazmaktan ürperti duyacağı birçok ayrıntıya değinmeyeceğiz.

Meryem Ana Kilisesi'nde toplanmış olan herkes öldürüldü ve papaz ise katledilmeden önce dışarıda sürüklendi ve asıldı...

Rumlara ve Ermenilere karşı 1920 ve 1921 yıllarında gerçekleşen başka katliamları da içeren, *Memorandum of Mr. Rendel*'de de aynı olaydan söz ediliyor.

Yunan savaş güçlerinin bulunduğu yerler dışındaki⁴⁸ tüm Küçük Asya'da Rumlara dönük takibatlar da artmıştı.

48 İzmir-Konya yolu üzerindeki önemli kentler.

İşte Aydın, Nazilli, Sarakevi ve Denizli Halkı Komitesi'nin 11 Ağustos 1920 tarihinde Fransız Başbakanı'na gönderdiği rapor:

“Mustafa Kemal'in Nazilli bölgesindeki savaş güçleri, Söke'den⁴⁹ ve Menderes Nehri'nin güney kesiminden gelen canilerle birlikte 22 Haziran 1920'de bir saldırı gerçekleştirdiler. Yunan Ordusu'nun ilerleyişini durdurma bahanesiyle Nazilli'deki Hristiyan evlerini yağmalayıp ganimetlerini alıp gittiler. Kenti patlayıcılarla ateşe verdiler; bu arada Müslüman komşulara dokunmadılar. Misyonlarını Hristiyan halka dönük katliamlar ve işkencelerle noktaladılar.

Tanıklar dehşet içinde, dumanlar tüten yıkıntılar altında kömürleşmiş insanlar bulduklarını anlatıyorlar.

Yapılan hesaplara göre Nazilli'nin yıkıntıları altındaki vahşice katledilmiş ölü sayısı 500'ün üzerinde. Türk nüfus bu olaylar vasıtasıyla giderek kalkınırken, çoğunluğunu kadınların ve çocukların oluşturduğu geriye kalan 3 bin kişi, her şeyden tamamen yoksun vaziyette ve acınası koşullarda, ülke içlerine sürüldüler. Konvoyları takip edemeyecek derecede takatten düşmüş olan yaşlı insanlar; yollarda vahşice katledildiler. Cesetleri gömülmeden olduğu yerde bırakıldı. Sadece Elazığ[?]ve Kuyucak arasındaki 12 km. 'lik yol üzerinde sayılan ceset sayısı 53'ü. Diğer cesetlerin Menderes Nehri'ne atıldığı sanılıyor.

Sağ kalanların akıbetleri bilinmiyor. Edinilen bilgilere göre sağ kalanlardan ülke içlerindeki yerleşim alanlarına dağıtılmış olanlar oldukça kötü koşullardalar.

49 Türkiye'nin güney batısındaki Kuşadası'nın (Scala Nova) bir semti, o zamanlar İtalyan işgali altında, Türk gayrinizami birliklerinin (çetelerin) İtalyanlarca korunduğuna, silahlandırıldığına ve desteklendiğine dair bir gösterge daha.

Sarakevi halkının akıbeti tamamen meçhul. Yağmalanmış olan şehir tamamen boş... 20 bin Rum'un yaşadığı Denizli'nin kaderi de aynı.

Erkek nüfus hiç ayırım gözetilmeksizin, Eğridir Gölü'ndeki yerleşimi olmayan insansız bir adaya götürüldüler. Türkler yağmayı, kadın ve çocuklara dönük taşkınlıkları iyice yaygınlaştırdılar.

Kemalist savaş güçlerinin önderleri ganimet yüzünden birbirlerine düştüler. Her şeyleri elinden alınmış olan halk kenti terk etti. Honesas [Honaz] halkının akıbeti bilinmiyor. Majesteleri, bizim bu dayanılmaz ve tarihte benzeri görülmemiş olan zulümden insanlık adına ilelebet kurtulmamız için önlemler alınız!"⁵⁰

Ancak bu tanıklıklara rağmen İtilaf Güçleri Mustafa Kemal'in bu zalimane faaliyetlerini araştırmaya gönüllü değillerdi. Üstelik, bir Fransız tanığın belirttiği gibi Yunan Ordusu'nun Haziran-Temmuz 1920 hareketlerinde herhangi bir sorun bulunmadığı halde... İşte söz edilen süre içinde Yunan Ordusu'nun hareketlerini titizlikle izleyen Albay Coloney Georges'in 26 Temmuz 1920'de komutanı Foch'a gönderdiği resmî belge:

"İletişimin yavaşlığı nedeniyle, kablo aracılığıyla en önemli olarak gördüğümüz notları ve sonuçları göndermek zorundayım:

1. Smyrna [İzmir], Panderma [Bandırma], Prusa [Bursa] bölgesine genel durum oldukça sakin ve her şeyin normale döndüğü gözleniyor. Yunan Birliklerinin tutumları kusursuz. Halkla dostane ilişkileri var.

2. Bu zamana kadar Yunan Güçlerinin karşısına çıkan ulusal gücüler içerikten yoksun kötü donanımlı, kötü giyimli, yağmayla geçen kişiler."

Fransız Albay, gerçek durumu kendi gözleriyle gördüğü biçimiyle yazıyordu. Talihsiz bir şekilde Kral Alexander'ın Ekim 1920'nin başlarındaki ölümü, o zamana kadar politik olarak etkili olan Eleftherios Venizelos'un yenilgisene, buna karşın Kral Konstantinos'un muzaffer dönüşüne yol açtığı gibi İtilaf Güçlerinin gerçek yüzlerinin de ortaya çıkmasını sağladı. Bu andan itibaren İtalya, Fransa ve Rusya Kemal'i açık desteklerken, İngiltere ise sadece lafta Yunanistan'ın yanında idi. Yunanistan'ın 1921 dehşet yılının (annus horribilis) başlangıcındaki durum işte buydu. Kral Konstantinos Yunan tahtına geri döndü, ancak İtilaf Hükümetleri tarafından tanınmadı. Ne elçilikleri herhangi bir biçimde itimat mektubu veriyor ne de hükümetleri Yunanistan Elçiliklerinin itimat mektuplarını kabul ediyorlardı.

1921

Yunan Ordusu 1921 yılı içinde Doğu Trakya ve tüm batı Küçük Asya'da bulunuyordu. Malta'dan serbest bırakılan suçlularla birlikte gücünü artıran Kemalist ulusalcılar, ne Yunan ne de İtilaf Birliklerinin bulunduğu Pontos'ta, Rumları sistematik olarak imha ediyorlardı.

Türklerin vahşeti, İtilaf Güçlerinin Sevr Anlaşması'nı (10 Ağustos 1920) bağlayıcı hale getirmek için 23 Şubat 1921'de yapılan konferans sırasında Kemalist Hükümet'i fiilen tanımasıyla birlikte iyice arttı. Burada Yunanistan'ın tüm müttefikleri birbiri ardına Mustafa Kemal'le bağımsızlık anlaşması imzaladılar.

Büyük Britanya Ankara ile Malta'da tutuklu bulunan Türklerin Kemalist Hükümet tarafından rehin tutulan subaylarla takas edilmesini öngören bir anlaşma imzaladı.

- İtalya tüfeklerin, topların, gemilerin, uçakların vd. malzemelerinin devri için bir bağımsızlık anlaşması imzaladı.

İtilaf Güçleri 1 Haziran 1921'den itibaren Menderes Nehri bölgesinden geri çekilmeye başladılar.

-11 Mart 1921'de Fransa Başbakanı ile Mustafa Kemal'in konferanstaki temsilcisi Bekir Sami Bey [Kunduh], esirlerin değiş tokuşu ve azınlıkların güvencesinin sorumluluğunun alınması karşılığında askeri hareketlerin durdurulması, halkın silahsızlandırılmasının yanı sıra işgal edilen bölgelerden çekilmeyi öngören bir pakt imzaladılar.

Ancak gerek Türklerin askeri harekata son vermemesi, gerekse anlaşmanın tekrar revize edilmesini talep etmelerinden kaynaklı olarak bu anlaşma hiçbir zaman hayata geçirilemedi. Nihayetinde 20 Ekim 1921'de Türkler açısından daha avantajlı olan bir anlaşma imzalandı.

- Rusya, 16 Mart 1921'de başka şeylerin yanı sıra pamuk sevkiyatı karşılığında her biri 35 bin kişilik 5 birliğin askeri donanımının sağlanmasını içeren kendi anlaşmasını imzaladı.

Artık müttefikleri tarafından tamamen terk edilmiş ve silahsız kalan Yunanistan, birkaç ay içinde karşısında iyi donanımlı İngiliz, Fransız ve İtalyan Birliklerinin Küçük Asya'da Yunan cephesinin doğusundaki varlığından dolayı eli kolu bağılı olmayan bir Türk Ordusu bulmuştu.

Ancak İtilaf Güçlerinin ihaneti sadece bununla sınırlı kalmadı. İtilaf Güçleri Yunanistan'ı Sevr'den vazgeçirmek ve yeni bir anlaşma imzalamaya zorlamak amacıyla Yunan Ordusu'nun İzmit ve İzmit'te gerçekleştirdiği iddia edilen vahşeti araştırmak için 1921 yılı ilkbaharında bir komisyon oluşturdular. Yunanistan bu tuzağı anlayamadı, aksine soruşturmaya izin verdi. Komisyonun sadece herhangi bir soruşturma

yapmak niyetinde olması değil, tersine, şaibeli kaynakların finanse ettiği bir dizi insanın, soruşturmayı kendi avuçlarının içine almak için acele etmeleri söz konusuydu.

Kendi kendini bu göreve atamış olanlar arasında refakatindeki eşiyle birlikte Küçük Asya'ya gelmiş ve Yunan Ordusu tarafından karşılanmış olan, ancak her şeye karşın sponsorlarının kendisine biçtiği görevini sadakatle yerine getiren ve ne kendisi ve ne de resmî komisyon üyelerinden biri Türk Savaş Güçlerinin denetimindeki bölgeye gitme ve Mustafa Kemal'in ulusalcı güçlerinin zulmü altındaki Rumların içinde bulunduğu durumu araştırma zahmetine girmemişken, Yunanlıların işlediği söylenen sözde korkunç suçlar hakkında yazan Profesör Arnold Toynbee de vardı.

Böylesi şaibeli koşullar altında suçsuzlukları teyit edilen Türkler, sonunda Asya Türkiye'sindeki Rumların kökünü tamamen kazımaya karar verdiler.

Burada Pontos Rumlarının yaralarını saramayacağız, sadece 1921 yılında Kemalistlerin denetiminde olan bölgelerde yaşayan Küçük Asya Rumlarının kaderine değineceğiz. Ulusalcılar, tüm Rum erkeklerini içine alacakları rezil Amele Taburları'nın tekrar devreye sokulmasını emrettiler. Dünya Savaşı sırasında bu tür taburlara alınan Rum ve Ermenilerin hemen tümü yaşamını yitirmişti.

Mustafa Kemal eş zamanlı olarak "İstiklal Mahkemele-ri" adı altında Rumların düzmece ve yalan iddialarla yargılandığı özel yetkili mahkemeler oluşturdu. Birkaç ay içinde yüzlerce Rum bu yüz karası mahkemelerin emri ile idam edildi.

Buradan Rumların o dönemdeki akıbetine dair yalnızca birkaç örnek verelim:

- Fransa'nın Atina Elçisi R. de Billy 6 Ocak 1921'de Başbakan Leygues'e, kendisine kurtarılmamış Helenler'den gelmiş olan 22 Aralık 1920 tarihli şu memorandumu iletliyordu:

“Ekselans,

Bize Konya [İkenion]'dan gelen son trajik haberler, tekrar siz ekselanslarına başvurmaya ve tamamen imha edilme tehdidi altında bulunan Hristiyan Anadolu nüfusunu kurtarmak düşüncesiyle bizi, münasip bir müdahale için İtilaf Güçlerinin en üst yetkililerine ve ABD'ye yalvarmaya zorlanmıştır.

Likya ve Tyana'daki [Bugünkü Kemerhisar] Rum cemaatlerinin başkanları, İstanbul'daki Başmüfettişliğe 23.07 ve 26.08 tarihlerinde iki kez başvurdular ve bazı tüyler ürpertici olaylarla ilgili bilgi verdiler.

Kemalistlerin öfkesi bu defa Rum cemaatinin en seçkin kesimine yöneldi. Tüm Rum semtlerini hallettikten sonra Konya patriğini, piskopos Prokopios Lazaridis'le birlikte aralarında Metropolit Savvas Polatoğlu, Stephanos Ellezoğlu, Jean ve Konstantinos Tokatlidis ve Ch. Lukidis'in de bulunduğu çok sayıda önde gelen şahsiyeti tutukladılar.

Hepsini, muhterem Başpiskopos'un asılarak idam edildiği Erzurum'a götürdüler. Diğer erkeklerin akıbetleri ise bilinmiyor. Konya, Sylle, Akşehir [Philomelion], Permata [Savaş Köy-Vilayet Akşehir/Konya], Beyşehir ve Ilgan'da [Ilgın-Vilayet Konya] kurulmuş olan darağaçları her gün tam randıman çalışıyordu. Yüzlerce aile ortadan yok oldu.

Burada, Konya'da idam edilenlerden sadece bir kaçının adını verebileceğiz: Tabip Dr. Hippokrates Diamantidis, çok sayıda okulun müdürü olan Prof. G. Mavromalyvidis, G. Kasdağlı, Anestis Hasakioilis.

Beyşehir’de Peder Yannis Haris’in yani papazın, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere tüm ailesini katlettiler, aynı şekilde Anestis Vasil Padcoğlu’nun ailesini de.

Ilgın’da Ortavasiloğlu’nu öldürdüler. Aralarında Konyalı Şef Mühendis Thrasybulos Rizos’un da bulunduğu daha başkaları ise Koçhisar’a sürüldüler ve onlar yolda öldürüldü mü soyuldu mu veya satıldı mı, hiç kimse bilmiyor.

Tüm ülke korkunç bir kabus yaşıyor. Hristiyanlara dönük takibatlar şeytanca bir tarzda sistematikleştirildi ve bizim insanlarımız, en küçük güvenceleri dahi olmadan Mustafa Kemal’in gözünü kan bürümüş sürülerinin insafına terk edildi.

Ekselansları, insani dayanışma adına bu ricamızı iletmemize izin veriniz...”⁵¹

- Türk gazetesi *İkdam*, 10 Şubat 1921’de şöyle yazıyordu:

“Kütahya Milletvekili Cemal Bey, Ankara’da gerçekleşen Ulusal Meclis toplantısında, gayrimüslimlerin zorunlu olarak kamu hizmetinde ve başka işlerde çalıştırılacakları Amele Taburları’na alınmaları için bir önerge verdi. Önerge karara bağlandı ve en kısa sürede devreye sokulacak.”

Fransız gazetesi Journal d’Orient 15 Haziran 1921’de şöyle bildiriyordu:”15 yaş ve üstü Hristiyan erkekler zorla askere alınıyor”

Fransız gazetesi Reveil 27 Haziran 1921’de şu notu düşüyor:

“İzmit bölgesinden 36 bin mülteci, acınacak koşullar altında Yunanistan’a sürüldüler.”

51 Fransız Dışişleri Bakanlığı: LEVANT 1918-1940 Türkiye, Vol, 158.

- 1921'in Haziran sonunda Eskişehir'deki bütün Rumlar Yozgat'a sürüldü. Konya Rumları Sivas'a (Rumca: Sebastia) sürüldüler. Sürgün edilenlerin üçte biri yollarda yaşamını yitirdi.

Fransız Genel Kurmayı'nın bir bülteninde, 3 Ekim 1921'de alınan bir bilgiye ilişkin çekinceye yer veriliyordu:

“Türk Harbiye Nezareti, doğudaki tüm komutanlıklara, askerlik yaşında olmayan ve ülke içlerine sürülmemiş olan Ankara ve Konya vilayetlerindeki Hristiyanların memleketlerine geri gönderilmelerinin sağlanması emrini ilettiler...”

Anadolu Rumlarına dönük soykırım, 1921 yılında en üst noktalarına ulaştı. Bunu kanıtlayan belgelere ve daha başka kanıtlara *At last we uprooted Them...* adlı kitabımda yer verdim.

*Mr. Rendel'in Memorandum'*unda şunlara yer veriliyor:

“1921'deki takibatlar çok büyük çapta gerçekleşti ve bunlar 1920'dekinden daha vahşice yapılmıştı. Etkilenen bölge o kadar geniş ve uygulanan vahşet o kadar çok çeşitli ve sürekli ki, bilhassa somut delillere ilişkin elinizdeki bilgileri makul sınırlar dahilinde kabul etmek dahi zor.”

Memorandum'un bir başka yerinde, Yakın Doğu Yardım Komitesi'nden (Near East Relief Committee; NER) Mr. Hopkins'in tanıklığına dayalı olarak şunları okuyoruz:

...Ermenilerin Dünya Savaşı'nda yaşadığı katliamların aynısını, hatta daha kötüsünü Anadolu Rumlarının yaşadığını söylemek gerekiyor. Rumların tehciri sadece Karadeniz kıyılarıyla sınırlı değil, bilakis ülkenin ulusalcılar tarafından yönetilen her yerinde hayata geçiriliyor.”

Türklerin işledikleri suçlar o kadar vahşiydi ki, hem İtilaf Hükümetlerindeki ve hem de kendi çeşitli kademelerdeki

memurlarının bile vicdanını rahatsız etti. Vahşeti azaltmak için gösterdikleri bir çaba sırasında İstanbul Başmüfettişleri - General Maurice Pellé (Fransa), Sir Horace Rumbold (Büyük Britanya), Marquis Camillo Carroni (İtalya) ayrıca Kenturi Otchai (Japonya)- Kemalist Hükümete, üst üste vahşetin durdurulmasını talep ettikleri sözlü protestolarını⁵² iletiler.

Mustafa Kemal tabii ki, kendi tutumunun herhangi bir sonuca yol açmayacağını biliyordu ve takibatların dozunu azaltmak yerine daha da artırdı. Hariciye Nazırı Yusuf Kemal Bey [Tengirşek] tarafından iletilen bir cevabın içeriğinden, Mustafa Kemal'in Türklerin işlediği suçlardan haberdar olduğu anlaşılıyor. Ancak Türklerin de Pontos'da Rumların kurbanı olmalarından dolayı, bunun mazur görülmesini rica ediyor. İşte karakteristik bir bölüm:⁵³

“...1921'in başlarında Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana Rum partizan gruplarının kurbanı olan Müslümanların, sadece Samsun'daki sayısı şöyle:

Öldürülenler: 693

Yaralıları: 59

Kaçırılanlar: 15

Tecavüz edilenler: 13”

Tabii ki, bu kayıpların sivil insanlar mı yoksa askerler mi olduğuna dair bir bilgi yok ve en önemlisi de söz konusu olanların ne zaman ve hangi koşullar altında öldükleri sorusu da cevaplanmıyor. Kurban sayısının şişirilmesinin Türk Bakan'ın menfaati gereği olduğunu görüyoruz. Ancak bu durum yüz binlerce Rum'un imha edilmesini haklı gösterir mi?

52 Bkz. Tsirkinidis, a.g.e., s. 168-226.

53 Aynı eser, s. 211.

Kendi verilerine göre bile Türklerin Küçük Asya'daki kurban sayısı oldukça azdı. Aşağıda İngiliz temsilcilerinden biri tarafından, Milletler Cemiyeti'ne iletilen bir memorandumdan (belge C58 1922, IV) bir alıntıya yer veriyoruz:

“Türk olmayan halk gruplarına, adını vermek gerekirse, Ermenilere ve diğerlerine yönelik Türk vahşetiyle ilgili durum çok kötü. Vahşetin uygulandığı bölge ve süre Rumların vakalarından çok daha büyük.

Etkilenen bölgeler şuraları içine alıyor: Tüm doğu, Pontos, Kilikya (Maraş) ve Türkmenistan.

Gayrimüslim nüfusun zorla tehcirini ve katliamını kapsayan uygulamaların zamanlaması hakkındaki bilgimiz, bunların Dünya Savaşı sırasında yaşandığı yönündedir.

Ayrıca Türklerin vahşeti, Rumlarındakinden çok daha büyük çaplı gerçekleşmiştir. Rumların öldürdüğü Türklerin sayısı 10-20 civarındadır. Sadece bir durumda, İznik olayında gerçek bir katliamdan (Ankara'nın verilerine göre 300 kişi) söz edilebilirken, Dünya Savaşı sırasında içlerinden sadece çok azının hayatta kalabildiği 550 bin Rum'un tehcir edildiği tartışmasızdır...”⁵⁴

Bu belge Rumlara dönük suçlamaların 10-20 kişiyle sınırlı kaldığını, kurban sayısının sözde 300 olduğu tek vaka olan İznik olayının öne çıkarıldığını ve buradaki verilerin ise sayının abartılması her halükarda kendi çıkarlarına olan Türkler tarafından verildiği açıkça görülmektedir.

Aynı zamanda Dünya Savaşı'nın bitiminden dört yıl sonra ve İtilaf Güçlerinin elinde bulunan daha fazla sayıda delille birlikte Rumlara dönük soykırımcı ölüm yürüyüşleri sırasında İngilizlerin, Rumların verdikleri kurban sayısının

550 binin üzerinde olduğunu kabul ettikleri görülüyor.

Ancak bu suç hiçbir zaman herhangi bir resmî komisyon tarafından araştırılmadı. Bunun içindir ki, ulusalcılar canice eylemlerini iki yıl daha, 1922'den 1923'e kadar sürdürdüler.

Ayrıca şunu da vurgulamak gerekiyor ki, Rumlara dönük suçlamalar, askeri hareketlar ve savaş alanlarındaki dönemleri kapsamaktadır. Söz konusu olanlar her zaman, her yerdeki savaş alanında meydana gelen ve gelebilecek olaylarken, buna karşın Türkler özgün, yaygın ve genel bir imha planı uygulamışlardır. Diğer bir deyimle Türkiye'nin Türkleştirilmesi hedefli bir soykırım politikasıdır.

Eğer Almanya durumdan haberdar olup, Ermenilere ve Rumlara dönük bu vahşeti soykırımın ilk aşamasında durdurmak için Türkiye üzerinde baskı uygulamamakla suçlanacaksa, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, ABD ve diğer söz konusu halklara dönük soykırımın ikinci aşamasındaki suça iştirakleri nedeniyle daha fazla suçlamaları gerekmez mi? Çünkü bunlar, soykırımı engellemek veya sona erdirmek için önlem almadıkları gibi Rumların ve Türkiye'deki diğer gayrimüslimlerin kökünü kazımaya yönelik canice eserini hayata geçirmesi için Mustafa Kemal'i silahlandırdılar da.

1922 yılına göz attığımızda küçücük Yunanistan'ın tüm müttefiklerinin ahlaksızlıklarının ne boyutta olduğunu daha net olarak görebiliriz.

1922

Fransız askeri ataşesi 1 Şubat 1922 tarihli raporunda Atina'ya şöyle bildiriyor:

“Rumların Şark'ta girdiği yolun dönüm noktasına geldiğini düşünüyorum. Büyük olasılıkla Sevr Sözleşmesi'nin ortadan

kalkmasının eşiğinde bulunmaktayız.”

Gerçekte ise Küçük Asya Rumlarının ortadan kaldırılmasının eşiğinde bulunuyoruz. Çaresiz, terk edilmiş ve müttefikleri tarafından ihanete uğramış olan Yunanlıların artık yardım alma umutları kalmamıştı. Sadece ilan edilmiş olan bir düşmanla değil, aynı zamanda Ankara Hükümeti’ni diplomatik ve askeri olarak destekleyen çok sayıda düşmanla da yüz yüze kalmış bir haldeyken nasıl ümitleri kalabilirdi ki?

Fransız gazeteci Gauvin şöyle yazıyor:

“Fransızlar Türklere 10 bin üniforma, 8 bin silah (tüfek) 10 uçak ve tüm tıbbi malzemeleri bıraktılar.”

Ve şöyle devam ediyor:

“Hristiyan kanı, dünya barışı, şarkın mutluluğu... Tüm bunlar Fransızların ahlaki borsasında hiç kıymeti olmayan değerler. Fransız vicdanı sadece “altın”ın etkisi altında bir duyarlılığa sahip.”

Mustafa Kemal verdiği savaşı kazanacağı noktasında hiç tereddüt yaşamıyordu. Zira tüm devletler tarafından resmen, pekçoğunca hukuken de tanınmıştı ve ayrıca Rusya, İtalya ve Fransa tarafından hem manevi hem de ekonomik olarak destekleniyordu. İlerde başını ağrıtabilecek tek bir engel vardı, o da gavurlar, sadakatsiz Hristiyanlardı. Hayatta kalanların yağmalanmasına, tehcirine ve tümünün katledilmesine dönük 1922’de nihai emri vermesinin nedeni de buydu.

İstanbul’daki İngiliz Başmüfettişi Sir Horace Rumbold 10 Mayıs 1922’de şöyle yazıyor:

“Kısa süre önce Harput’tan dönen Dr. Ward⁵⁵ ile uzun uzadıya sohbet ettim. Kendisi ‘Times’ta yayınlanan azınlıklara dönük muameleye ilişkin raporları doğruladı. Öyle anlaşıyor ki,

55 Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi üyesi.

Türkler azınlıklarının kökünü kazımaya dönük, önceden hazırlanmış bir plana göre hareket ediyorlar.”

Ve devam ediyor:

“Bu ara ilkbaharın başlamasıyla birlikte tehcirler yeniden devreye sokuldu. Dr. Ward çok sayıda sürgünün dağlarda öldüğü noktasında hiç şüphe duymuyor....

Amerikan Yardım Komitesi’nin, yolda aileleri ölen çocukları toplamalarına izin verilmedi. Bu çocukları diğerleriyle birlikte sürmeye devam ettiler. Aynı Dr. Ward, geçen yılın Aralık ayında Harput-Malatya yolu üzerinde 150 ceset saymış. Onun bir arkadaşı ise Harput yolu üzerinde cesetler görmüş ve 1500 ceset saymış. Bu bölgenin doğusunda 2 bin sürgün öldü. Rum tehcirlerin üçte ikisi kadın ve çocuklardan oluşuyor.

Bu aralar, kuzeydeki limanlardan güney doğu bölgelerine kadar Küçük Asya’nın tüm bölgelerinde yeni, korkutucu tehcirler başladı. Harput’ta eğitim işlerinden sorumlu bir Türk yetkili, Dr. Ward’a Türklerin 1915 yılında gerçek bir katliam gerçekleştirmemiş olmasının, Türklerin etkisiz kalışlarının açık bir teyidi olduğunu söylemiş ve ardından da Türklerin bir dahaki sefere işlerini tamamlamaya özen göstereceklerini eklemiş.

İngiliz Başmüfettiş devamla şunları yazıyor:

“Dr Ward ile birlikte gelen Dr. Peet, Robert Koleji’nde (İstanbul’da) dürüst bir profesör olan, kısa süre önce Yunan cephesini ziyaret eden ve Türk hatlarına giden Dr. Gibbons’un Yunanlıların Afyon Karahisar ve Aydın’da çok iyi karşılandığını, Müslümanı halkın Yunanlıların bu bölgedeki yönetiminden çok memnun olduklarını aktarıyor.”⁵⁶

56 Tsirkinidis; a.g.e., s. 241 f; Fransa Devlet Arşivi; LEVANT 1918-1940;Turquie, vol. 52, 53, 54, 55.

Türklerin Hristiyanlara karşı işledikleri suçlar öyle kapsamlı bir hal almıştı ki, yabancı basın artık sürekli bundan bahsediyordu. Bu durum Türkiye'yi destekleyen ve onların suçlarını masum göstermeye çalışan ülkeler açısından bile geçerliydi.

Birçok ülkenin kamuoyu Şark'ta yaşananların titiz bir biçimde araştırılmasını talep ediyordu. Gelişmelerin bu aşamasında, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransa, İtalya ve ABD elçilerini yanına davet etti ve onlarla İstanbul'daki Başmüfettiş'in Türkiye'deki Hristiyanların acıklı durumunu içeren bir raporunu paylaştı. Ayrıca ilk kez olarak, duruma ilişkin gerçekleri tespit etmek üzere bir soruşturma yapılması gerektiğini açıkladı.

Fransa Elçisi Saint Aulaire, Lord Curzon'un düşüncelerini ve önerilerini Başbakan Poincaré'ye rapor etti ve raporun altında da gerçek niyeti açığa çıkaran şu cümleyi ekledi:

*“Lord Curzon'un önerdiği müttefiklerarası soruşturma noktasında şiddet eyleminin teyit edilmesi durumunda bize ve Türkiye'ye karşı kullanılabileceği için Ankara'ya müdahale edilmesi çıkarımıza olacaktır.”*⁵⁷

Yunanlılar, hem Türklerin işlediği suçların hem de kendilerine yöneltilenlerin soruşturulmasını onayladılar. Ve yanlarına hemen gönüllü ve etkili bir müttefik olarak Fransızları aldılar. Fransız Yüksek Müfettiş General Pellé 17 Mayıs 1922'de Başbakan Poincaré'e şunları yazıyordu:

...Bay Ward ve Yowell tarafından kaleme alınan rapor Amiral Bristol'a ulaştı. Bu rapor çok uzun yıllara dayalı bir

57 Fransız Devlet Arşivi; LEVANT: 1918-1940 Turquie, vol. 52, 53, 54, 55.

zaman dilimini kapsıyor... Eğer Ekselans, benim 10 Mayıs tarihinde yazdığım 153 no. 'lu mektupta sözünü ettiğim olayları titizlikle inceleyecek olurlarsa, taraflardan sadece birini suç işlemiş olmakla itham etmenin bu savaş açısından görülmedik bir durum olduğunu tespit edeceklerdir.”⁵⁸

Türk Hükümeti herhangi bir soruşturmayı boşa çıkarmak için bir yandan İngiliz, Fransız ve İtalyan sömürgelerindeki Müslümanları kışkırtmakla tehdit ederken, diğer yandan da Fransızlara karşı daha güçlü ve şantajcı bir baskı uyguluyordu. *Daily Telegraph* 23 Mayıs 1922’de konuyla bağlantılı olarak şunları yazıyordu:

...Mustafa Kemal'in yetkili memurları Fransa'yı, eğer Fransız Hükümeti ulusalcılara karşı düşmanca politikalara ortak olursa Ankara Anlaşması'nı ve bununla bağlantılı imtiyazları ortadan kaldırmakla tehdit ediyorlardı.

Fransız basınının, Mustafa Kemal'in savaş güçlerinin Küçük Asya'daki Fransız kurumlarına karşı hayata geçirdiği düşmanca önlemler karşısındaki suskunluğu bizi hayrete düşürüyor.”

Sözü edilen bu suskunluk aynı yıl içinde İzmir’deki dram gerçekleştiğinde zirveye ulaşacaktı.

İstanbul’daki Başmüfettiş General Pellé ve Fransız Genel Kurmayı’nın Ankara temsilcisi Albay Mougin, gerçekleri bilinçli olarak Yunanistan aleyhine çarpıttılar.

En sonunda İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar hem Türklere hem de Rumlara (Yunanlılara) yöneltilecek suçlamaların eşzamanlı bir soruşturmayla incelenmesi üzerine anlaştılar.

Ankara buna hemen tepki gösterdi ve gazetelerinde İngilizlerin Hintlilere karşı işledikleri suçların araştırılmasını

talep etti. Küçük Asya'daki Amerikalılar tarafından duyarlı hale getirilen kamuoyunun birebir tanıklıklarının baskısıyla Amerika, özellikle de senatör King ve Ashcrest'in ABD Senatosu'nda yaptıkları ateşli konuşmaların ardından soruşturmaya katılma kararı aldı.

Yunanistan, eğer Ankara Anadolu'da bir soruşturmaya izin vermeye hazırsa, soruşturma komisyonu üyelerinin İzmir'e gönderilmesine onay veriyordu. Ancak Türkler buna hazır değildi ve bir kez daha gönüllü savunucu olarak Fransızları yanlarında buldular.

İşte konuya ilişkin anlamlı bir belge: Albay Mougin 14 Haziran 1922'de komutanı General Pellé aracılığı ile şöyle rapor ediyor:

“Ankara, 12 Haziran, no. 5: Mustafa Kemal yarın yani pazartesi günü bir teftişte bulunmak üzere Claude Farrere ile de buluşacağı İznik'e gidiyor. Yola çıkmadan önce beni görmek istedi ve size şu sözleri iletmemi rica etti: ‘Öncelikle Fransız Hükümeti’ne, bizim için gösterdiği çabalardan ve Türkiye’ye verdiği dostane destekten dolayı teşekkür etmek istiyorum. İngilizlerin niyetlerini öğrenmek isterdim. İngiliz Hükümeti Bay Yowell’in sözlerine neden itimat ediyor? Bizi barbarlık ve katliamla mı suçluyor?’”⁵⁹

Fransızlar sürdürülecek herhangi bir soruşturmayı engellemek için çeşitli gerekçeleri ve manevraları kullanıyorlardı. Önce komisyonun işlevine itiraz ettiler, daha sonra da bileşimini kabul etmediler. Bu sorunlar çözüldükten sonra Fransız Parlamentosu'nun yaz tatilinde olduğunu ve komisyonda Fransa'ya düşen masraf payı için gerekli parayı

toparlayamayacaklarını açıkladılar. Soruşturmanın yürütülmesiyle görevlendirilen uluslararası Kızıl Haç bu durumu, Fransızların katkılarını ne zaman uygun olursa o zaman yapabilecekleri biçiminde yanıtladı.

Fransız Hükümeti'nin cevabı, soruşturmanın politik bir boyut içerdiği ve bunun için de Millet Meclisinde oylama olmadan onay vermenin mümkün olduğunca fazla zaman kazanmaya hizmet ediyordu. Bu arada, Küçük Asya'daki Yunan cephesinin çöküşüyle birlikte olaylar dramatik bir döneme girmişti. Müttefiklerinin ve özellikle de Fransızların bu süreçteki tutumu ve İzmir trajedisinden birkaç gün sonra yaşananlar, medeni dünya için ebedi bir utanç olarak diplomatik arşivlerde kayıt altına alınmıştır. İşte çok önemli birkaç rapor:

Paris'teki İngiliz Elçisi, Başbakan (Fransa ç.n.) Poincare'e 16 Ağustos 1922'de aşağıdaki mektubu göndermiş.⁶⁰

"Sayın Konsey Başkanı'na,

Sör Milne Cheetham görevleri gereği majestelerinin hariciye müsteşarlığına 7 Ağustos tarihli notun bir kopyasını iletti. İçeriğinde; Fransız Hükümeti'nin Ekselansları Hükümeti'nin Küçük Asya'daki söz konusu vahşetin Kızıl Haç tarafından soruşturulmasına itiraz etmediği tespitinde bulunduğunu, ancak eski soruşturma yöntemindeki bir değişimin ortaya çıkmasını düşmanca olarak yorumladıklarını göreceksiniz.

Sorumluluk hissederek Majesteleri Hükümeti'nin önerilerinin (Mayıs ayında olmalı) Fransız Hükümeti tarafından kabul edilmesinden bu yana ortaya çıkan tereddütlerin ve tutum değişikliğinin, Fransız Hükümeti'nin bu konudaki duruşunda yaşanan değişimle bağlantılı olduğu noktasında ehemmiyetle dikkatinizi çekerim.

60 Fransız Devlet Arşivi, LEVANT 1918-1940, Turquie, vol. 54.

Aynı zamanda şuna dikkat çekmek zorundayım ki, daha önce de önerildiği üzere bugünkü plan, ilgili hükümetin, kendi komisyonunun göndermiş olduğundan daha düşük düzeyde temsil edilecektir. Majestelerinin hükümeti şuna ciddi olarak itimat etmeliler ki, Ekselansları, talep edilen miktarın ödenmesi ve yeni planın peşinen reddedilmesi üzerinde düşünmeye hazırlardır... Araştırmanın ve bununla bağlantılı insani çabaların önemi karşısında oldukça düşük bir meblağ sunmak üzere, en kısa zamanda gerekli önlemleri alacaklardır...

Ancak buna karşın Fransızlar sürüncemede bırakma taktiklerini bir dizi gerekçe ileri sürerek sürdürdüler. Başbakan Poincaré Londra, Washington ve Atina'daki Fransız Elçiliklerine bizzat şu telgrafi çekti.⁶¹

"Soruşturmanın uluslararası Kızıl Haç tarafından belirlenecek olan tarafsız komisyon üyeleri tarafından yürütülmesi ve Ankara Hükümeti'ne gerekli bildirimlerin yapılması noktasında İngiliz Hükümeti ile hem fikiriz.

Ancak, parlamentonun tatilde oluşu sırasında, komisyon üyelerinin ödeme yapmak için gerekli kredileri sağlayamayacaklarını İngiliz Hükümeti'ne bildiririm...

Onlar (Fransızlar) Küçük Asya'daki Yunan yenilgisinin tanığı olurken, İngilizler Fransızların entrikalarını, Milletler Cemiyeti'ndeki temsilcilerimizin daha önce sözü edilen (C58 1922, IV) aşağıda tekrar alıntı yaptığımız belge ile yanıtladılar.

...Geçen yılda 35 bin Rum Pontos bölgesinden tehcir edildi. Bunların büyük bölümü vahşi şekilde kitlesel olarak katledildi."

61 Aynı yerde.

Mardin'deki gayrimüslim kurbanların sayısı 30 bin civarında. Aynı şekilde geçen yılın ilkbaharında, Birecik'te 12 bin Rum'un katledildiği noktasında yapılan tanıklıklara itimat etmek için nedenler olduğu gibi bu durum, ayrıca teyit de edilmiştir.

Doğu'nun küçük köylerinde sıkça 500-600 kişiden oluşan gruplar, evlerinde veya başka kapalı mekanlarda ateşe atılmak suretiyle veya imhanın başka biçimleriyle yok edilmiştir.

*Papazların gruplar halinde çarmıha gerilmesi (mesela geçen yıl Boğazkale pazar meydanında), 428 Rum genç kızın geçen yıl Ekim ayında muhafızların elinde kalması ve daha geçenlerde Ermeni Amele Taburlarında 9 bin erkeğin açıktan ölmesi, istisnai hadiseler olarak görülse de belgelerin sahiciliği onaylanmış, İngiliz Hükümeti'nin elinde Türklerin işlediği suçları kapsayan uzun bir liste oluşmuştu.”**

İngiliz diplomat, soruşturma komisyonunun oluşturulması sırasında gösterilen çabalara değindikten sonra şöyle devam ediyor:

“Bunlar dikkate alınmadan geçmişteki olayları soruşturmanın iyi bir amaca hizmet edeceğine inanmıyorum. Yakın Doğu'da ilerde gerçekleşebilecek katliamlarla ilgili delil toplamak üzere, Milletler Cemiyeti ile işbirliğinin sağlanmasını öneriyorum.”

Yani İngiliz diplomat, geçmişteki suçlara ilişkin bir soruşturma yapılmamasını, bilakis, ilerde olabileceklere ilişkin öneriler sunuyor. Ancak bu bile gerçekleşmedi.

Yunan Ordusu 8 Eylül 1922'de Küçük Asya'dan geri çekildi. Türkler, bir cumartesine denk gelen 9 Eylül günü,

* Tsirkinidis, Harry: “At last we uprooted them...”: The genocide of Greeks of Pontos, Thrace and Asia Minor, through the French archives. (Thessaloniki): Kyriakides Brothers, (o.J.), s. 257.

sabahın erken saatlerinde İzmir'e girdiler. Mustafa Kemal hemen ertesi gün şehre geldi. Onun gözlerinin önünde ve emriyle binlerce Hristiyan katledildi, şehir ateşe verildi, kadınlara tecavüz edildi, genç kızlar Türkler tarafından kaçırıldı ve oğlan çocuklar ülke içlerine sürüldü. Yaşları 15 ile 60 arasında olan tüm erkekler ülke içlerine sürüldü ve kitlesel infazlarla katledildiler.

Fransız Parlamentosu 27 Ekim'de, Başbakan Poincaré'in de hazır bulunduğu sırada, sadece Mustafa Kemal'in varlığı sırasında değil, aynı zamanda İzmir Limanı'nda demir atmış olan ve ne imhayı ne de her türden suçu engellemek için tek bir mermi bile atmayan devasa müttefik donanmasının gözleri önünde planlı bir biçimde gerçekleşen İzmir dramını tartıştı.⁶²

Kurbanların toplam sayısı

Özetle şunu söylemek gerekiyor ki, Küçük Asya Rumlarına dönük soykırım, kasıtlı ve kötü niyetli olarak gerçekleştirilmiştir. Toplam kurban sayısı Küçük Asya'da yaklaşık 3 milyon olan Rum nüfusun 1,5 milyonu kadardır. Bu rakamlar değişik kaynaklardan alınmış olup, bazıları şöyledir:

Louis-Paul Alaux ve René Puaux yazdıkları *Déclin de l'Héllenisme*'de (Paris 1916) şu tespitte bulunuyorlar:

62 Rum erkeklerinin kaderine ve trajedisine dair kapsamlı enformasyon Fransız Devlet Arşivlerinden temin edilebilir. Bkz. LEVANT 1918-1940, Turquie, vol. 52, 53, 44, 55, 157, 158, 158; Archives de l'Armée de terre: Rapports Militaires 1922, Tsirkinidis, a.g.e., s. 237-290.

“Doğu Trakya’daki Rum nüfusun sayısı 800 bin, Küçük Asya ile Pontos’dakilerin sayısı ise 1.175.000. Toplam 2.515.000.”

Ludovic de Contension, *Christen und Muslime (Paris 1901) [Hristiyanlar ve Müslümanlar]* kitabında ayrıntılı olarak şöyle yazıyor:

“Gerçek Türkler diğer ırklara (Araplar, Rumlar, Kürtler, Ermeniler, Türkmenler, Keldani vd) nispeten, Küçük Asya’da % 44.8’lik bir azınlıktılar. Rumların sayısına gelince, bunların sayısının 2,5 milyon olduğu tahmin ediliyor.”

- Türkler 1908’deki seçim yasasına uygun olarak 100 bin azınlık mensubu için bir milletvekili izni verdiler. 27 Rum kökenli vekilin seçilmesi, Osmanlı yönetiminin resmî olarak toplam 2.700.000 Rum nüfus üzerinden hareket ettiğini gösteriyor.

Yunanistan’daki Milletler Cemiyeti Mülteci Hizmetleri’nin istatistiklerine göre sadece 1.221.000 mülteci Yunanistan’a ulaşmış.

- Bu da 1.479.000 insanın -yani 2.700.000’den 1.221.000 çıktığında- yaşamını yitirdiği anlamına geliyor. Türkler hiçbir zaman titiz bir nüfus sayımı yapmadığından, doğal olarak tam net bir sayı verebilmek mümkün değil.

Pontos’da 353 bin insan öldürüldü, Doğu Trakya’da kaba hesaplara 230 bin ve Küçük Asya’da ise 900 bin... Bunların 250 bini, hemen birkaç gün içinde İzmir’in içinde ve yakınında öldü. Yanı sıra 300 bin erkek de 9 Eylül 1922’den sonraki kitlesel infazlarda öldüler.

Pontos ve Kapadokya

Bir önsöz denemesi

Pontos ve Kapadokya, benzeri diğer coğrafyalarda da olduğu gibi kalıcı ve kesin olarak belirlenmiş sınırlara sahip değildir. Pontos için kısaca denilebilir ki, güneyde Karadeniz'e paralel olarak Sinop ile Rize arasında uzanan ve aynı adla anılan sıradağlarla sınırlanmış bölge... Daha geniş bir tanımlamada ise Ermenistan dağlık bölgesinin ya da Küçük Ermenistan¹ ile Kapadokya² arasında kalan bölgeyi kapsıyor denilebilir. Özellikle Antik dönem yazarları için Pontos, basit olarak yalnızca Kapadokya'nın³ Karadeniz (Pontos Euxinos)

-
- 1 (Doğu) Roma idari dağılımına göre esas olarak Armenia Maior'a kıyasla, "Daha Küçük Ermenistan", Armenia Minor.
 - 2 Yerin adı Hititçe "Katvatna"dan (alçak ülke) geliyor. Bkz. History – Kappadokia through the ages İnternet adresi: http://www.kappadokes.com/english/history/his_pages/his_2.htm
 - 3 Lamer, Hans: Wörterbuch der Antike mit Berücksichtigung ihres Fortwirkens. 6., völlig neu bearb. Aufl. [Etkisinin devam etmesi dikkate alınarak hazırlanmış Antik Sözlüğü: altıncısı tamamen yeniden düzenlenmiş]. Stuttgart (1963). (Kröners Taschenausgabe. 96.), s. 446; aynı şekilde Kapadokya sınırlarını şu şekilde tanımlayan Sovyet Ermenistanı Ansiklopedisi: Batıda Kızılırmak, güneyde Toros Dağları, Doğuda Fırat ve kuzeyde Karadeniz - bkz. Sovetan Haykakan Hanragitaran, cilt 5, Yerevan 1979, s. 248.

kısımında kalan bölgeydi ve aslında Küçük Kapadokya⁴ olarak adlandırılıyordu.

Mesela herkesin kendi etnik kökenine ve bakış açısına göre antik Halys (Kızılırmak) Nehri kıyısındaki Merkez Anadolu (İç Anadolu ç.n.) kenti Sivas (Yunanca-Ermenice-Sebaste, Rumca - Sebasteia, Sebastia), Türklerin 11. yy.'dan bu yana burada hakim olmaları gerçeği ve tek etnik bakış açısı tarafından çarpıtılmış bulunan ilişkiler dikkate alınmadan, çok etnikli olan bir küçük Ermeni Pontos veya Kapadokya kenti olarak görülmekte. Yerleşim birimi Mapavri (Çayeli) hem Bizans İmparatorluğu'nun hem de Rumca konuşulan bölgenin doğu sınırını oluşturuyordu. Bu sınıra Pontoslarla giyim, halk müziği ve halk dansı gibi sayısız ortak yanları bulunan Lazika (Lazistan) komşuydu ve Lazika'da Gürcülere yakın olan Kartvel (Güney Kafkas) dil ailesinden sayılan dil konuşuluyordu. Aynı adlı Lazika Krallığı (MÖ. 2-6. yy.) Pontos'u da içine alıyordu, tıpkı Pontos Rum bakış açısıyla Lazistan, batı Gürcistan (Kolchis) ve Abhazya'yı içine alan bölgenin tarihi-politik-kültürel ortak aidiyetleri nedeniyle "Pontos" olarak görülmesi gibi.

Karadeniz sahil bölgesinin çok etnikli oluşu, her şeyden önce Pontos'un İran kökenli hakimi Eupator Dionysios (MÖ. 131 civarı-MÖ. 63) olarak anılan ve 25 dil konuştuğu söylenen nam-ı diğer Mithradates*ten kaynaklı olduğunu ispatlamıyor. Pontos ve Kapadokya, mitolojide ve kültür tarihinde büyük bir yere sahipler. Savaşçı Amazonların vatanı Samsun'un (Rumca: Amisos) batısıydı; Amazonlar Terme'de Herkül tarafından yenilgiye uğratıldılar. Herodot'a

4 Merkez olarak Samsun (Amisos) ile birlikte.

* Bu tanımlama Mithridates'dan daha bildik.

göre Amazonlar daha sonra Karadeniz'in kuzey kıyısına göç ettiler ve burada İran kökenli İskitlerle iç içe geçerek Don Nehri'nin öte yakasına yerleştiler.

Güney Karadeniz kıyılarının İyonya Rumları, özellikle Milet'ten gelenler tarafından kolonileştirilmesi, Sinop (MÖ. 785),⁵ ve Romalı toprak ağası ve midesine düşkün Lucullus tarafından Avrupa'ya ihraç edilen kiraza da adını veren, Giresun (Kerasunta, Kerasus, Keradus, Girasunta) ve Trabzon* (MÖ. 796) gibi yeni yerleşim alanlarının kurulmasını da beraberinde getirdi. Pontos'un bu yeni kolonilerinden hareketle sırasıyla, antik Kolchis (Fasis; Batı Gürcistan) ve Abhazya'ya (Dioskuria/Suhumi), oradan da Kırım'a kadar olan Karadeniz kıyısının doğusu ve batısını kolonileştirildiler. Öyle ki, Romalı Cicero'nun da yazdığı gibi “adeta barbarlar ülkesinin etrafa yayılmış kumaşına bir kenar oluştuyordu.”

Rum koloniciler, Karadeniz bölgesinin doğu ve kuzeyindeki ilerleyişleri sırasında, eski yerli kültürlerle rastladılar. Esas olarak Kafkas kültürel kahramanı olan Prometheus -Gürcüce Amirani- mitolojisi ve Argonotlar Destanı'nda da geçen Altın Post,** Pontos kolonicileriyle Kafkasyalılar arasındaki kültürel

5 Başka kaynaklara göre yerleşim ancak MÖ. 650 civarında gerçekleşti. Bkz. Nişanyan, Sevan; Nişanyan, Müjde: Black Sea: A Traveller's Handbook for Northern Turkey, 3. Basım. İstanbul, Atina, Nisan 2004, s. 658.

* Bölgenin akropolünün üzerine yapılmış olduğu Boz Tepe'ye atfen, “Trapezus [Trabzon]” olarak adlandırılmakta. In der Antike hiess diese Erhebung “Mithrios”, da sich auf ihr eine Statue des Gottes Mithras befand.

** Esas olarak kökeni Fasis (Gürcistan) Ovası'na dayalı “Rioni”den, koyun pöstekisi altın takı çıkarmaya dönük basit bir uygulama.

ilişkiyi kanıtlamaktadır, özellikle de Pontos’a komşu Rioni Deltası’nın ‘Kolchis’ Ovası [Türkçe Kolkhis Ovası] yani antik Fasis [şimdiki adı Poti] şehriyle... Helenleştirme, Rum kültürünün ve düzeninin yayılması, Rum kolonilerden başlayıp kıyı boyunca gerçekleşti.

Kültürel tarih açısından öneme sahip olanlar, Kynik Felsefe Okulu’nun da kurucusu olan Sinoplu Diyojen (MÖ. 390-328) ve Amasyalı coğrafyacı Strabon’dur (MÖ. 64-MS. 19). Daha dünyaca ünlü İskenderiye Kütüphanesi kurulmadan önce Tyrann Klearchos, eskiden “ölüler diyarına giriş” diye adlandırılan, ama bu deyişle maden bölgesi olmasına ve yeraltı zenginliklerine işaret edilen ve bugün Türkiye’nin ağır sanayi bölgeleri arasında önemli bir yere sahip olan Pontos Ereğli’sinde MÖ. 4. yy.’da tarihin ilk kütüphanesini kurdu.

Daha önce Partların sonraları ise Perslerin etki alanındaki Kapadokya ve Pontos, Roma İmparatorluğu’nun çevresindeki Erken Hıristiyanlık Dönemi ülkeleri arasında yer almaktaydı. Kapadokya bağımsızlığının hükmünü sadece Kral I. Airarathes (iktidar dönemi: MÖ. 330-322) döneminde yaşadı ve daha sonra Pontos ile Roma arasındaki çatışma sırasında sayısız el değiştirmelerle zayıflatıldı ve MS. 17. yy.’dan itibaren bir Roma eyaleti oldu.

Aktarımlara göre Kapadokya’nın Hıristiyanlığı, MS. 50 yılında Angora’ya [günümüzde Ankara] giderken yolu Kapadokya’ya düşen Apostel Petros’un misyonluğuna uzanıyor. Petros ve Andreas, Pontos’un apostelleri olarak geçiyor.

Yeni dinin yayılmasında Helenleşmiş Yahudi Hıristiyanlarının öneminin daha fazla olduğu söylenebilir. MS. 2.yy.’dan beri başpiskoposluk, Romalıların eski Kapadokya başkenti olan Masaka’nın adını Kayseri (Rum: Caesaria; Kesareia) olarak değiştirdikleri merkezde bulunuyordu. Komşu ülkeler

Ermenistan ve Egresi (Batı Gürcistan) üzerinde de geniş etki yaratan Kapadokya Hristiyanlığının en parlak dönemi başpiskoposlar Büyük Basileios (329-379) Nazianslı [Günümüzde Güzelyurt/Aksaray ili] Aziz Gregorios (Teolog lakabıyla anılan/330-389/407) ve Nyssalı [günümüzde Nevşehir] Kutsal Gregorios (ölümü 385'ten sonra) sayesinde ve bir de keşişlerin varlığının altın çağına olduğu dönemde yaşadı.

Kapadokya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilmesinden (1074) sonra, buranın halkı ya imha ya da asimile edildi. Kapadokya'nın Türk hakimiyeti -önce Konya'nın (İkon-ya) sultanları, sonra Osmanlılar- altına girmesiyle bu süreç daha sert yaşandı. Dilin Türkleştirilmesi süreci ise Rum-Selçuklularının bir devamı olan Türk hakimiyeti altındaki Karaman'da yaşandı.

Kapadokya sınır bölgesinin dil açısından Türkleştirilmiş Rumları, daha sonra ise Küçük Asya'nın tüm Türkçe konuşan Rum Ortodoksları Karamanlılar olarak (Karamanlides) adlandırılıyordu.

Ortodoks inançlarını koruyabiliyorlardı, kendilerinin konuştukları Türkçeyi (Karamanlıca-Karamanlidika) Rum alfabesi ile yazabiliyorlardı. İncili Karamanlıca'ya çevirmiş ve ilk başlarda ruhani, daha sonraları ise seküler, oldukça önemli bir literatür geliştirmişlerdi.

Bir Rum'un bakış açısıyla İstanbul'un anlatıldığı Türkçe dildeki ilk roman [ç.n *kitabın ismi Temaşa-i Dünya ve Cefakar ü Cefakeş-Seyreyle Dünyayı*] Olarak 1872 yılında yayınlandı. Roman, yazarı Karamanlı Evangelinos Misailidis tarafından 1851 yılında Karamanlıca dilinde yayınlanmıştı. Misailidis 1914'e kadar yayın hayatını sürdüren *Anatoli* (Şark) gazetesinin de imtiyaz sahibiydi. 1923 Lozan Anlaşması tarafından onaylanan Osmanlı Sultanlığı'ndaki

Hıristiyan yurttaşlarla Yunanistan'daki Müslüman vatandaşlarının zorunlu mübadelesi, dinsel temelde gerçekleşti.

Tahminen 500 bin Karamanlıdan (Karamanlides) çoğu kendilerini politik veya kültürel olarak Türk hissetmelerine ve memleketlerini terk etmek istememelerine rağmen, zorunlu olarak Yunanistan'a göç ettirildiler. Ulus devletlerin hakim olduğu bir dünyada onlara yer yoktu.* 1994 yılında son Karamanlılar da Türkiye'den Yunanistan'a göç ettiler. Mersin Limanı'na götürüldüklerinde, içlerinden birçoğu hayatlarında ilk kez denizi görüyordu ve hiçbirinin bundan böyle köklerinden koparılmış yabancılar olarak yaşamak zorunda kalacakları ülke hakkında herhangi bir fikri yoktu.⁶

Arkaik Kapadokya Rumcası sadece, Pontos'un etrafı zor geçit veren dağ silsilesi ile çevrelenmiş kıyı kesiminde yaşatılabilirdi, ama özellikle de Pontos Rum Bağımsız Devleti'nde. Gerek 1204 yılında Haçlı Seferleri ile fethedilen, yağmalanan ve haraca bağlanan Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması sayesinde, gerekse teyzeleri güçlü Gürcü Kraliçe Tamar'ın desteğiyle Komnen Hanedanlığı mensubu Megas Komnenos (Büyük Komnen) ünvanını taşıyan hükümdar olarak Alexios ve erkek kardeşi I. David, Trabzon Krallığı'nı kurdular.

“O zamana kadar önemsiz olan şehir, bu tesadüfün sonucu

* O dönem için din önemli unsurdur. Moldovya'dan Ortodoks Türkler'in muhacereti kabul edilmemiştir. Aynı şekilde hiç Türkçe bilmeyen Giritliler de Müslüman olduklarından mübadeleye tabi tutulmuşlardır. ed

6 Karamanlides, internet adresi: <http://www.tufts.edu/org/hellenic/m-asi/karaman.html>

*dünya tarihinde bir yer edinmişti.”*⁷

250 yıldan fazla bir süre boyunca Komnenler, Pontos dağ silsilesinin de koruması altında, bu küçük Pontos kenti üzerindeki hakimiyetlerini korumaya çalıştılar.

“Zaman zaman şark hanedanlarının uydusu olarak, sonra yeniden bağımsız olarak , dar bir sahil şeridindeki güzel kentin çeşitli uzamları üzerinde egemen oldular. Sahip olunan yerler arasında, ganimetlerin kraliyet kadırgaları içinde deniz yoluyla ulaştırıldığı, Kırım ’ın bir bölümü de vardı.

*Taşıdığı görkemli Büyük Komner ve Roma İmparatoru veya tüm Anadolu’nun, Gürcistan’ın ve denizler ötesinin efendileri unvanından gurur duyarak, gerçek iktidar olma noktasındaki eksikliklerini seçkin törenler düzenleyerek gidermeye çalıştılar ve bunların Kutsal Öjenlerinin yerine, Hristiyan dininin tutucu adellerini getirdiler.”*⁸

Deniz ticareti sayesinde gelişen bu küçük krallık, Bizans’ın düşüşünden (1453) sonra 8 yıl daha ayakta kaldı. Çünkü Küçük Asya’dan geçen uzak ticaret yolları Ortaçağ’ın sonlarına doğru geçilmez olunca, Trabzon Limanı’nın ve buradan geçen Erzurum ve Ermenistan’ın yüksek ovalarının üzerindeki tek güvenli ticaret yollarının ticari önemi de arttı.

Fatih Sultan II. Mehmet İstanbul’u aldıktan sonra, Küçük Asya’nın bu son Hristiyan ülkesine yöneldi. Trabzon

7 Fotiadis, Konstantinos: Introduction into Pontian-Greek History; İnternet adresi:

http://www.diaspora-net.org/pontos/short_history.htm

8 Lynch, H.F.B: Armenia: Travels and Studies Vol. 1. The Russian Provinces [Ermenistan: Seyahat ve İncelemeler . Cilt I. Rus iller (Londra 1901), 3. Reprint (baskı) (Beyrut 1990), s. 36.

15 Ağustos 1461’de düştü. II. Mehmet, Trabzon aristokrati ve kralı olan David’i gemi yoluyla İstanbul’a sürdü ve ona Hristiyan inancından dönmesini emretti. David buna karşı çıkınca, Sultan (Fatih) David’i ve oğullarını öldürttü, cesetlerini de köpeklere yem olmaları için şehir surlarının önüne attırdı.⁹

Tüm Hristiyan soylularının inancı aynı derecede güçlü değildi ve aynı şehit olma ruhuna da sahip değillerdi. Osmanlı’nın fethinden sonra kaçamayanlar ya da kaçmak istemeyenler, eğer Müslümanlığı kabul edenlerse, soyluluk ayrıcalıklarını ve mal varlıklarını ilelebet koruyabilirlerdi.

Özellikle de 17. yy.’da sayısız Gürcü, Laz ve Pontos Rum aristokrati, kendi mülkiyetlerindeki köylülerıyla birlikte Müslümanlığa geçtiler. Birçok dönme gibi onlar da özellikle dindar görünmeye çalıştılar. 19.yy.’ın 20.yy.’a evrildiği döneme ait tarihi-bilimsel bir seyahat raporunda, Trabzon’un doğusundaki Of ve Sürmene adlı köylerden bahsediliyor:

*“Bu dönme-Rumlar, dini payeleri noktasında aynı doğu Rum İmparatorluğu’nda oldukları kadar ünlüler, ancak bir farkla; o da önceleri kilisede papaz neydiyse şimdi de onlar için önemli olan beraber Müslümanlığı yaydıkları molla... Bir zamanlar olduğu gibi şimdi de fanatikler. Bir dönem tereddütsüz bir şekilde hizmet ettikleri eski inançları ile bağlantı kurarak, belli adetlere sıkıca sarılıyorlar.”*¹⁰

9 Aynı eserde.

10 Lynch, a.g.e., s. 11-Yunan yazarlar Pontos Rum Müslümanlarını, onların Rum-Ortodoks geleneklerine bağlılıklarından dolayı “Kripto Hristiyanlar” olarak adlandırmayı tercih ederlerken, dönme Rumların katı Müslüman inançlarını herhalde atlıyorlar. Konuya ilişkin en önemli araştırmayı Fotiadis Konstantinos’un

Kapadokyalı Karamanlılardan farklı olarak Pontos Müslümanları, Romaika olarak adlandırdıkları Pontos (Kapadokya) Rumcasını korudular. Ancak Romalı (Oromeos) olarak adlandırılan Ortodoks Pontos Rumlarından farklı biçimde, kendilerini “Turki” (Türkler) olarak tanımlamaktalar. İronik olarak Ortaçağ’a ait Romalılık fikri ve Romiosyni - (doğu) Roma Krallığı mirası ve özellikle de Bizans Hıristiyanlığının kurucusu olmaya dönüm bir aidiyet- Karamanlılarda yaşamaya devam ederken, Rumca konuşan Pontoslar dini aidiyetten bağımsız, dil ortaklığı üzerinden ulusal bir aidiyeti içeren daha modern bir düşüncüyü, Helenler olarak algılamaktalar.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu dönem, İstanbul’daki Ekümenik Patriklik’te 190 bin Rumca konuşan Müslüman kayıtlıydı. Günümüz Pontos Rumlarına ilişkin veriler 200 bin ile 500 bin arasında gidip gelmektedir.

Pontos Rum Diasporası dernekleri (kurum/kuruluş), Karadeniz kıyısının güney kesimlerinde 300 Rumca konuşan köy olduğunu var sayıyorlar. Çoğunluğu, Trabzon’a bağlı Tonya’nın köylerinde ve Of’un güneyindeki Yukarı Solaklı Vadisi’nde bulunan yaklaşık elli yerleşim biriminde yaşıyor. Örgütlü veya okul temelinde bir dil gelişimi, Türkiye’nin genel azınlık düşmanı iç ve ulusal politikalar temelindeki yasaları ve aynı zamanda da Müslüman Rumlara yönelen Rum düşmanlığı nedeniyle mümkün değil. Pontos Rum Müslümanlarının çocukları, Türk okullarında ve çoğunluk toplumda

doktora tezi oluşturmakta (Die islamisierung Kleinasiens und die Kryptochristen des Pontos [Küçük Asya’nın İslamlaştırılması ve Pontos’un Krypto Hıristiyanları]. Tübingen Üniversitesi, 1985.

aşağılanmaktalar. Yetkililer Mart 1950'den itibaren Rum kökenli ve Rumca olan yerleşimlerin adını resmî olarak değiştirmeye başladılar. 2001 yılının sonlarında ve Pontos Müslümanlarının Rum kökenlerine ilgilerinin tekrar canlanmasına tepki olarak Türkiye'nin askeri önderliğinin Pontos Rum gerilla varlığı iddiasında bulunduğu -sanki Pontos ikinci bir Kürdistan'mış gibi- bir anti-Rum, diğer bir deyimle de anti-Pontos bir kampanya başlatıldı.

Bundan hareketle Giresun Valisi ve vilayet Jandarma Komutanı General Baki Onurlubaş, 5 Aralık 2001'de görev alanındaki "Türk halkını" Pontos bilincini yaymak isteyenlere ve aynı zamanda da propaganda gezileri yaptıklarını öne sürdüğü Yunanistan'ın dini temsilcilerinin varlıklarına karşı uyardı:

*"Yunanlıların Pontos'a dönük gizli planları var ve Yunanistan'ın Trabzon'da bir konsolosluk açmak istemesinin ardında da Pontos faaliyetlerini teşvik etmek yatmaktadır."*¹¹

Bu arka planla birlikte Of bölgesinden bir Pontos Rum Müslüman'ı olan Ömer Asan'ın politik yanı öne çıkmayan, dini temeldeki araştırması *Pontos Kültürü** hakkında, İstanbul'daki Belge Yayınları'ndan çıkmasından altı yıl sonra 2002 yılında dava açıldı ve Türk-Yunan Dostluğu Ödülü almasından 8 yıl sonra, Asan birden bire ilgili Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin gözüne battı.

Tessa Hofmann

11 Doukas, Nikos'dan alıntı: The Pontian Muslims al the Target of Turkey. - İnternet Adresi:

http://www.e-grammes.gr/2002/02/pontos_en.htm
Ömer Asan, Pontos kültürü, Belge uluslararası y. 1996. Ed

Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım

Jön Türk soykırım planı ilk etapta Osmanlı Sultanlığı'ndaki tüm Hıristiyan etnik grupların ortadan kaldırılmasını hedefliyordu. İkinci etapta ise Müslümanların Türkleştirilmesi vardı.

Gerçi bu plan I. Dünya Savaşı'nda tam olarak gerçekleştirilemedi, ama ne Mustafa Kemal ne Mustafa Kemal sonrası günümüz elitleri bundan vazgeçmedi. Tüm Mustafa Kemal sonrası hükümetlerin Küçük Asya'daki etnik gruplara, özellikle de Kürtlere yönelik son birkaç on yıllık politikaları, bu fikri doğrulamaktadır.

1915 “Tehcir” kararı

1915 yılının başlarında koruma ve savaşın gerekliliği gibi nedenlerle meşrulaştırılan ihtiyati kararlarla, kıyı bölgelerindeki Hıristiyanlar Anadolu'nun içlerine sürülünce Küçük Asya Rumlarının durumu kötüleşti. Jön Türklerin bu kararları, müttefikleri olan Alman İmparatorluğu'nun dayatmaları sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu tehcir kararının sonucu olarak uygulanan sürgünlerin, yağmaların ve katliamların gerçek hedefinde ise Rum bölgelerinin Helenlerden arındırılması, böylece Türkleştirilmesi emeli vardı. 14.01.1915'te Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen resmî bir raporda şöyle deniyor:

“Jön Türk Komitesi ’nin aldığı kararlar arasında, salt Rumlardan oluşan yerleşimlerin varlığı sürdüğü sürece hayata geçirilmesi mümkün görünmeyen Türkleştirme emeli de var. Askeri gerekçeler Hristiyanları sürmeye ve bu sayede Türkleştirilmesini sağlamaya çok uygun.”

Fransız arkeolog,¹ tarihçi ve Küçük Asya uzmanı Felix Sartiaux şöyle yazıyordu:

“Jön Türkler hırslı planlarını, yani Küçük Asya ’nın tüm yerli Hristiyan nüfusunun imhasını açığa vurdular. Tarihin hiçbir döneminde insanın fantazisi böyle şeytânca bir plan kurmadı. Bütün bunlar “Kızıl” katliam, “Beyaz” katliam denilen bir sistemin yardımı ile gerçekleştirildi. Söz konusu olan kötü muamele, tehcir, soğukların ta kendisi, su ve gıdadın uzun süre mahrum bırakılan ve ayakta durulamayacak kadar küçük zindanlara atma.

Enver Paşa ’nın fanatizmi ve gaddarlığı, yani sıra Talat ’ın daha soğukkanlı ve sinsî fantezileri, bu korkunç icada içten içe alkış tutuyordu. Askeri nedenlerin tehcirleri zorunlu hale getirdiğini ve Hristiyanların yollarda kendiliklerinden öldüklerini, ellerini kana bulaştırmadıklarını rahatlıkla iddia edebiliyorlardı.”²

Almanya’nın İstanbul Elçisi Paul Graf Wolff Meternich’in raporlarından hareketle Jön Türkler, Karadeniz kıyısındaki Rumların tehcirini, sözde, Rusların Rum nüfusu silahlandığı ve bir Rum isyanı tehdidi olduğu bahanesiyle meşrulaştırmaya

1 F. Sartiaux en ünlü eserini, I. Dünya Savaşı öncesi, Foça’da çıkardı.

2 Sartiaux, Félix: Η Ελληνική Μικρασία [Rum Küçük Asya (Rumca)], Atina 1993, s.172. Bu bölüm Yunanca baskıdan alınmıştır.

çalıştı.³ Böylesi bir gerekçenin tabii ki, ayakları yere basmıyordu. Çünkü tehcir edilen nüfusun büyük bölümü kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan oluşuyordu.

Eli silah tutan erkekler ya daha önceden askere alınmış ya yurtdışına kaçmış ya da dağlarda saklanıyorlardı.* Bazı

3 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes der Bundesrepublik Deutschland (PA/AA) [Federal Almanya Dışişleri Arşivi (PA/AA)], Berlin, Türki [Türkiye] No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland [Türkiye'nin Yunanistan'la İlişkileri]. Cilt 15, No. 532 (7.9.1916).

* Asker kaçaklarını sadece "Azınlıklara" yani özellikle Ermeni, Rumlara... özgü olduğu düşünülmemelidir. Bunlar kısa zamanda amele taburlarında katledilmişlerdir. Harbiye dairesi ordu şubesi Ahz-ı asker Dairesi amiri Miralay Behiç Bey [Erkin] anılarında Türk ve Müslümanların asker kaçaklığına dair söyledikleri çarpıcıdır. "Fırar edemeyen erat arasında intihar edenler ve cinnet getirenler de vardı. Kasten kendini yaralayanlar eksik değildi. Bu sonuncular derhal idam olunuyorlardı.

Fırarın cezası idam olduğu hâlde, fırarın önünü almak mümkün olamamış; bilakis günden güne artmıştır. Siper hayatından bıkanlar arasında mahsus kabahat işleyerek hapsolunmak ve bu sayede geriye gitmek vakaları artmıştı. Bunun için bir kanun yapıldı; bu gibilerin hapis cezası dayak cezasına çevrildi... Enver Paşa, fırra karşı esaslı tedbir alacak yerde şiddeti artırdı... Mesela: *Kura ile idam*: Vilâyet İdare meclisleri ele geçen Fırarileri toplayıp kura çekecekler. 1, 11, 21,... çekenler derhal orada asılacak ve diğerleri kıtalarına sevk olunacak... Fırar meselesi öyle bir şekil almıştı ki bugün bir fıriyi idam eden manga eratından bazıları, ertesi günü kendileri kaçıyorlardı. Yani idam cezası dahi müessir olamıyordu. Bazıları kasten frengi hastalığı alarak askerlikten kurtulmaya teşebbüs ediyorlardı. Nihayet frengili amele taburları teşkiline mecbur olduk." Behiç Erkin, Hatırat, yayına haz. Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu, 2010. Müslüman asker kaçakları özellikle Hıristiyan halk için yüz yıldır bölgede tam bir baş belasıdır. Ed

Alman gözlemciler, Alman Dışışleri Bakanlığı'na yönelik raporlarında gelişmelere ilişkin eleştirel görüşlerini aktarmaya çalıştılar ve özellikle Ermenilere yönelik imhanın dünya çapında yarattığı infialden sonra kendilerini, Jön Türklerin imhayı içeren faaliyetlerinden uzak tuttular. Almanya'nın Samsun (Rumca/Yunanca: Sampsunta; Amisos) Konsolosu Kuckhoff, Berlin'e, Dışışleri Bakanlığı'na şöyle bildiriyordu:⁴

*“Güvenilir kaynaklardan Sinop ve Kastamonu Sancağı'nın kıyı bölgelerindeki tüm Rum nüfusun sürülmüş olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Sürgünün ve imhanın anlamı Türkler için ayrı, çünkü katledilmemiş olanlar nasıl olsa çoğunlukla hastalıktan veya açlıktan ölüyor.”*⁵

Petersburg'daki Yunan Elçi, Yunanistan Dışışleri Bakanlığı'nı, Trabzon bölgesindeki halkın trajik durumuna ilişkin bilgilendiriyor:

4 PA/AA, Türki No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 14, Beobachtungen des Dragomans Schwörbel auf seiner Dienstreise nach Aiwali (2.-19.8.1915) [Türkiye No. 168, Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri, Cilt 14, Tercüman Schwörbel'in Ayvalık'a yaptığı görev gezisi sırasındaki izlenimleri (2.-19.8.1915); Φουρνιάδης, Π.: Σελίδες απ ό την ιστορία της Κερασούντος και τα τερατουργήματα του αιμοσταγούς Τοπ άλ Οσμάν καθ' όλην την π εριφέρεια του Πόντου. Καβάλα (1965), s. 37-38.

5 PA/AA, Türki [Türkiye] No.168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 15 [Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri cilt.15], (16.7.1916), Abschrift von Telegramm Nr.129 von Kuckhoff [von Kuckhoff'un telgrafının nüshası]. Wien HHSt.A, PA, ZZZ-VIII, Karton 363, Konsulate 1916, Trapezunt, Zl. 27/P, Kwiatowski an Burian [Kwiatowski'den Burian'a], Samsun. (30.7.1916).

“(…) Trabzon kazası dahilindeki Vasilona bölgesinde bulunan nüfusunun tümü Rum olan 16 köy, 15 Nisan’da (1916-yayının notu) Türk askeri yetkililerinin emri üzerine Argirupoli’nin [Gümüşhane] içlerine çekilmek zorunda kaldılar. Ancak, Ermenilere olduğu gibi, kendilerini de yolda katlederler korkusuyla evlerini terk edip Rus Ordusu’nun olası kısa sürede ilerlemesi durumunda, kurtarılma umuduyla ormanlara kaçtılar. Sayıları 6 bin civarında olan bu nüfusun 650 kadarı, daha önce Trabzon’dan kaçan 1500 kişinin de sığınmış olduğu Vasilona Manastırı’na sığındılar. 1200’ü Kunaka Köyü’nde bulunan büyük bir mağaraya sığındı ve geriye kalanlarsa ormanların derinliklerine ve başka sığınaklara dağıldılar.”

Bu köylerin tüm evleri yerle bir edildi ve malları Türk Ordusu tarafından yağmalandı. Kunaka’da mağaraya saklanmış olanlar, açlık nedeniyle açığa çıkmak zorunda kaldılar. 26 kadın ve genç kız, ırzlarına geçilmesinden kurtulmak için, tüm kurtarıma çabalarına karşın kendileni, Gefira Köyü yakınında boğuldukları nehre attılar.⁶

Avusturya’nın İstanbul Elçisi Johann Pallavicini, Samsun’da yaşanan son gelişmeleri, hem 19 Aralık 1916’da hem de 2 Ocak 1917’de aşağıdaki biçimde aktarıyor.

“11 Aralık 1916; beş Rum köyü yağmalandı, sonra da ateşe verildi. Bunların halkı sürüldü. 12 Aralık 1916; kentin civarında

6 A.Y.E, KY (Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Merkez Daire), 1917, B, Έκθεσις π ερί της θέσεως του ελληνισμού της Τραπεζούντος και της περιφερείας αυτής κατά τους τελευταίους μήνας της Τουρκοκρατίας υπ ό αρχιμανδρίτου Παναρέτου Βαζελιώτου, Πετρούπ ολη [Başpiskopos Panaretos Vaseliotou’nun Türk hakimiyetinin son aylarında Trabzon ve çevresindeki duruma dair raporu] (28.8.1916) A.Y.E., K.Y., 1917, αρ. π ρωτ. 9067, Πετρούπ ολη [Petrograd] (30. 8. 1916).

bulunan daha başka köyler de yakıldı. Köylerin tamamı, okulları ve kiliseleri ile birlikte ateşe veriliyor. 17 Aralık 1916; Samsun'un bir kazasında on bir köy yakıldı. Yağmalama devam ediyor. Köy ahalisine kötü davranılıyor. 31 Aralık 1916; yaklaşık 18 köy tamamen, 15'i ise kısmen yakıldı. Tahminen 60 kadının ırzına geçildi. Kiliseleri yağmaladılar.”⁷

Ruslar tarafından silahlandırıldıkları gibi inanılmaz bir gerekçeyle, Sinop'tan Alazam'a [Alaçam] kadar olan bölgede tüm Rumlar sürüldü. Giresun'un kıyı bölgesi yerle bir edildi ve Başpiskopos Germanos'a göre Alazam ile Giresun arasındaki kıyı bölgelerinde yaşayan 100 bin Rum'u da aynı akıbet bekliyor.⁸

Rum Manastırlarının kaderi de aynı trajik biçiminde gelişti. Beş yüz yıllık Türk hakimiyeti süresince yetkililer ilk kez kiliseye sığınma hakkını yok sayıyorlardı. Manastırlar ve Hristiyan ziyaret mekanları, kısa süre içinde sığınma yeri

7 Wien HHStA. PA, Türkei [Türkiye] XII, Liase 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918 [Türkiye'de 1916-1918 Arası Rum Takibatları], No. 97/pol., Konstantinopel (16.01.1916) ve (02.01.1917). Avusturya'nın İstanbul Elçisi Markgraf Pallavicini'nin aynı raporu, tehcirlerle ilgili diğer tüm raporlarla birlikte, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Politik Arşivlerinde de mevcuttur. Bkz. PA/AA, Türkei [Türkiye'nin] 168, Cilt 15 ve 16 (9.2.1917). Avusturyalıların bu faaliyeti, onların Alman politikasını onaylamadığını ve Almanların Türkiye'de yaşanan tüm olaylardan aynı derecede sorumlu tutulduklarını gösteriyor.

8 PA/AA, Türkei [Türkiye], No. 168, cilt 15 No. 532, A 24684, Therapia [Tarabya] (7.9.1916). A.Y.E. , K.Y. , 1917, B (35, 38, 45, 59), ap. Πρωτ. 15744, Konstantinopel (22.7.1916). Ayrıca bkz. Ενεπ εκίδης, Π.: Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Θεσσαλονίκη (1996), s. 131 [Enepekidis, P.: Pontos Rumları Soykırımı. Thessaloniki (1996)].

olmaktan çıkmıştı.

“İnsan, o korkunç ve vahşi olayları ve o 487 kurbanı düşününce, dehşetten aklını kaçırarak gibi oluyor” diye yazıyor 12 Kasım 1918’de Rhodopolis* Başpiskoposu Kirilos. *“İnsanlar, alçakca tarz ve yöntemlerden, katliamcılarının öldürücü hançer darbelerinden kurtulmak için, sığınak aradıkları ormanlarda, mağaralarda ve çukurlarda yaşamlarını yitirdiler.*

*Katledilenler arasında, katillerinin ölüm darbelerinden kurtulmak için, dini bir mekan olan kutsal Vasilona Manastırı’nda kaçmanın yollarını arayan 14 genç kız da vardı. Ancak bu tiranlar, manastırın barışçıl keşişlerini esir alıp oradan uzaklaştırdıktan sonra, bu iffetli kızların ırzına geçip şehvetli arzularını tatmin ettikten sonra göğüslerini ve kafalarını kestiler ve cesetlerini orada bırakarak çekip gittiler.”*⁹

Jön Türkler, 1916’nın¹⁰ ilk yarısında Tirebolu ve Giresun’un zengin bölgelerinin Rum nüfusunu ortadan kaldırmak için Rus Ordusu’nun ilerleyişinin yanı sıra kamplarını Tirebolu’nun hemen dışında, Harsioti Irmağı [Harşit Irmağı/ Gümüşhane] kıyısı boyunca ve Karadeniz kıyısındaki Herania’da kurmalarını fırsat bildiler.¹¹

* Bugün Gürcistan’daki Kvatsike kenti.

9 Οικουμενικόν Πατριαρχείον: Μαύρη Βίβλος. Κωνσταντινούπ ολη (1919), s. 269-272 [Ekümenik Patrik: Kara Kitap. Konstantinopolis (1919)]. Ayrıca bkz. A.Y.E., K.Y., 1917, B (35, 38, 45, 59) , Πετρούπ ολη [Petrograd] (28.8.1916).

10 Yayıncının dipnotu: Trabzon 18 Nisan 1916’da Rus Ordusu tarafından ele geçirildi.

11 Savaşın başlangıcında Osmanlı Ordusu Rus sınırını geçmeyi, yani Rum Ermenistanına girmeyi başardığında, bunun coşkusuyla Rumlarla alay ederek şöyle diyordu: “Babanızın (Yunan-istan kastediliyor) gelebilmesi için önce amcanın (Rusların) gelmesi lazım.”

Tirebolu halkının ızdırap dolu “Beyaz Ölüm” yürüyüşü 25 gün sürdü. Sürgün edilenlere, 9 Aralık 1915 günü vardıkları Birk Köyü’ne yerleşmelerini söylediler. Birk Köyü’nün 500 ailelik Ermeni nüfusunun tamamı bir yıl önce katledilmişti.

“Köyün havası” diye yazıyor Tatiana Gritsi-Milliex, “bize pek iyi görünmedi. Su hafif tuzluydu ve tatsızdı, hastalar bile ateşten yanmış dudaklarıyla içemiyorlardı. Ancak kaderi ortak karşılamanın doğurduğu bir arada, birbirine yakın olma zorunluluğu bizi Birk Köyü’ne, binlerce Hristiyan mezar işlevi gören bu köye yerleşmeye zorladı. İsa’nın devasa büyüklükte tahta çar-mıha gerilişini çağırtıran Birk, bir zamanlar sahip olduğumuz en sevdiğimiz şeyleri, yaşlı babalarımızı, nazlı çocuklarımızı, analarımızı ve kadınlarımızı geride bıraktığımız bir yer.”

Birk’teki trajedi şöyle başladı:

“Susuzluktan, bu sürekli kir pas içindeki yaşam koşulları nedeniyle hepimiz bitlenmiştik. Ne cemaat önderleri ne de biz-den dâha temiz olanlar, bu belayı savuşturabiliyorlardı. Böylelikle kir ve bittten ibaret bu insan yığını nedeniyle, fazla gecikmeden kapımızı çalan hastalıkların ortaya çıkmasının koşullarını yarattık. Önce dizanteri, sonra tifüs ve son olarak da veba... Türklerin kurnazca hazırladığı beyaz (yavaş) ölüm, her gün düzinelerle Hristiyan’ı alıp götürüyordu. Birk’e geldiğimiz korkunç günden bu yana üç ay geçmişti. Mart başlarıydı ve yaklaşık 13 bin kişiden oluşan sayımızdan geriye sadece takatsiz ve herhangi bir iş yapacak hali olmayan 800 kişi kalmıştı. Kurtulan 800 kişiden 300’ü kentli, gerisi köylülerdi...”¹²

“Dört ay boyunca yaşadıklarımız” diye aktarıyor bir başka sürgün,”korkunç ve duyulmadık şeyler. Her türden tanımlamanın

12 Γρίτση-Μυλλιέξ, Τ. Η Τρίπ ολη του Πόντου. Αθήνα (1976), s. 150-152 [Gritsi-Milliex, T.: Pontos Tripoli. Atina (1976)].

ötesinde. Bu korkunç hengame içinde ailelerin tümüyle yok oluşuna, köklerinin kazınmasına şahit oldum.”¹³

Giresun’daki Alman Elçisi, Graf Friedrich Wilhelm von Schulenberg’in¹⁴ temsilcisi Dr. Schede’ye¹⁵ çekilen

-
- 13 Σακκάς, Γεώργιος: Η ιστορία των Ελλήνων της Τριπ όλεως του Πόντου. Αθήνα (1979), S. 166 [Sakkas, Georgios: Trablus’ta Pontos Rum Geçmiş. Atina (1979)].
- 14 “Kıyı kesiminin boşaltılması tamamen askeri bir önlemdi. Tahliye sırasında askeri zorunluluğun dışında bir şeye kalkışılmaz. Kıyı, 50 km. içeriye kadar tahliye ediliyor. Yola çıktıkları günden başlayarak bir ay içerisinde herkes, önceden belirlenen konaklama yerine ulaşmış olmak zorunda. Her birey yanına sadece taşıyabileceği kadar yük alabiliyor. Malları zarar görmeyecek ve kimse dokunmayacak ve bunu için geride bekçi de bırakılabilirler.” Alıntı: A.Y.E, K.Y., 1917, B/38, Κερασούς [Giresun] (15.12.1916).
- 15 Yayıncının dipnotu: Kont Friedrich Wilhelm von der Schulenberg, I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman diplomat olarak görev yaptı (6 Ağustos 1915’ten 1916’nın Şubat sonuna kadar, Konsolos ve Trabzon Konsolos Vekili olarak, 1-29 Temmuz arası Beyrut Başkonsolos temsilcisi, 10 Ağustos 1917-2 Nisan 1918 arası Şam Konsolosu ve Vekili, daha sonra da Tiflis (Gürcistan) Alimanya temsilcisi). Bkz. Lepsius, Johannes (yayıncı): Deutschland und Armenien 1914-1918: Sammlung diplomatischer Aktenstücke [Almanya-Ermenistan 1914-1918: Diplomatik belge koleksiyonu]. Potsdam 1919 (Yeniden basımı Bremen 1986), s. 504 f. Vahakn Dadrian’a göre, Erzurum görevi sırasında gizli servis görevlisi olarak, Rus devlet sınırları dahilindeki Transkafkasya’da, sabotaj eylemleri ve isyanlar gerçekleştirmeleri gereken gerilla birliklerinin örgütlenmesiyle de ilgilendi. -Bkz. Dadrian, Vahakn N: The History of the Armenian Genocide: Ethnic conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus. 3rd. rev. ed. Providence; Oxford (1997), s. 281 ve 424.

bir telgrafta, kaymakamın ve çete başı Topal Osman'ın birliklerinin, söz konusu olanın Ermeni meselesinin tekrar edilmesi olduğunu Müslüman halk arasında gururla yaydıklarından söz ediliyor. Tehcir edilenlerin akıbetleri hakkında bir şey bilmiyoruz, ancak köylerinin tamamen yağmalandığını ve tüm eşyalarının dışarı atıldığını, evlerinin yakıldığını veya yıkarak inşaata yarar malzemelerinin alınıp götürüldüğünü ve bazı yerlere ise Türk muhacirlerin yerleştirildiğini biliyoruz. Tarlalar yağmalandı, kiliseler yağmalandı ve dokunulmazlıkları ihlal edildi.¹⁶

Zorla Müslümanlaştırma

Pontos'taki katliamlar, tehcirler ve göçe zorlamalar büyük çaplı bir İslamlaştırma çabası eşliğinde gerçekleştiriliyordu. Sivas, Nikopolis ve Kolonia¹⁷ [Şebinkarahisar] bölgeleriyle ilgili bilgileri bir okul müdürü ve bölgedeki Rumların sürgününü kamuoyuna duyurmayı amaçlayan bir Yunan komisyonunun üyesi olan P. Kinigopulus'ten ediniyoruz.

Aralık 1916'da Palazana ve Trupsi (Trabzon)'un köylerinde zorla Müslümanlaştırılan kadınların akıbetleri Türk haremlelerinde noktalandı.¹⁸ Nikopolis'te yaşayan bir Türk

16 A.Y.E. , K.Y. , 1917, B/38, Κερασούς [Giresun] (15.12.1916)

17 İmparator Justian'ın hükümdarlığı dönemindeki kale inşaatından sonra, Mawrokastron olarak da anıldı. Buradan da Türkçe adı Şebinkarahisar oldu. (Aynı zamanda Karahisar-ı Şarkı).

18 Κυνηγόπουλος, Π. [Kinigopulos, P.]: Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου [Bericht über die Katastrophe und Massaker im Bistum Kolonia von Nikopolis im Pontos - Kolonia Pontos yılında Niğbolu ve Piskoposluk içinde felaket ve katliam

olan Topanoğlu Halil açık açık, savaştan önce kendisinin neredeyse açlıktan ölecek durumdayken, şimdi çok sayıda Müslümanlaştırılmış kızla (Rumların)¹⁹ cennette gibi bir hayat sürüyor olduğunu anlatıyordu.

Yukarıda adı geçen komisyon tarafından 1917 yılında İstanbul'daki Ortodoks Ekümenik Patrikliği'ne hitaben yazılmış olan bir mektupta, Kolonia bölgesinde, toplam on köyde zorla Müslümanlaştırmayla ilgili sayısız vakadan söz ediliyor. Koroza Köyü'ndeki 200 Rum aileden geriye sadece 26 aile kalmış, diğerleri tamamen yok edilmişti. Bu ailelerden biri, ölümden ancak kızının ve gelininin zorla Müslümanlaştırılması sayesinde kurtulan köy papazının ailesiydi.²⁰ Kolonia bölgesindeki 51.660 Rum'un sadece üçte biri hayatta kalmıştı. Hayatta kalanların çoğu, özellikle de çocuklar ve kadınlar, zorla Müslümanlaştırılmışlardı.²¹

Kinigopulos, en kötüsünün de korumak bahanesiyle Türk yetkililerin Rum çocuklarını ailelerinden ayırmaları ve onları zorla Müslümanlaştırmaları ve Türkleştirmeleri²² olduğunu söylüyor. Çok küçük çocuklar bile bu uygulamalardan muaf tutulmadıkları için çok sayıda çocuğun Müslümanlaştırılması²³ söz konusuydu.

raporu]. Κωνσταντινούπολη (1919) [Konstantinopolis 1919], s. 29; “Ἐκθεσις τῆς Επιτροπῆς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο (1917)”, [Bericht der Untersuchungskommission an das Patriarchat (1917) - Patrikhanenin Komisyonu Raporu], Νέα ζωή, Κωνσταντινούπολη (12.11.1918) [“Nea Zoi”, Konstantinopolis, 12.11.1918].

19 Κυνηγόπουλος [Kinigopulos], a.g.e., s. 11.

20 Κυνηγόπουλος [Kinigopulos], a.g.e., s. 41.

21 Κυνηγόπουλος [Kinigopulos], a.g.e., s. 21 f. A.Y.E., K.Y., Y.A.K., 1919, A/4^a, Αικατερινοδάρ [Yekaterinodar], 20.05.1919.

22 Κυνηγόπουλος [Kinigopulos], a.g.e., s. 16.

23 Κυνηγόπουλος [Kinigopulos], a.g.e., s. 14 ve 44.

Pontos Rumlarını da Ermenilerle aynı akıbet beklediği için Samsun'daki Avusturya Konsolosu Dr. Ernst von Kwiatkowski, Elçi Pallavicini'ye yolladığı çok sayıda tel-grafta, o zamana kadar gösterilen diplomatik geri duruşa son verilmesini talep ediyordu. Pallavicini, Konsolos'un kaygılarını, Rumların taşkınlıklarını, ayrıca Rusları desteklediği ve partizanlara ve asker kaçaklarına sempati besledikleri şeklinde meşrulaştırmaya çalışan, Türk Hariciye veziri Halil Bey'e [Menteşe] iletti.*

Diplomatik Girişimler

Savaşın başından beri İngiliz, Fransız ve Rus temsilciler Küçük Asya'da bulunmadıkları halde, Rumların trajik durumu yine de diplomatik müdahaleleri gündeme getirdi. Amerika Birleşik Devletleri, Başkan Thomas Woodrow'un [Wilson] 14 Madde Politikası öncülüğünde Şark Sorunu'nun²⁴ çözümü için enerjik bir biçimde harekete geçti. ABD'nin dirayetli İstanbul Elçisi Henry Morgenthau

* Görev dönemi: 1916-17.

24 Yayıncının dipnotu: Osmanlı-Türk hakimiyeti altındaki Yakındoğu Avrupalı güçlerin dış ve ekonomi politikalarını 19. yy.'da "Şark sorunu" olarak epeyce meşgul etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyal çöküntü belirtileriyle orantılı olarak, Avrupa'nın bu krizle nasıl baş edeceği sorunu ortaya çıktı. "Büyük güçlerin" diplomalarının 1889'a kadar hazırda beklettiği cevaplar, tarafsız geri duruştan Almanlar yani Prusyalılar, azınlıklıkları koruma veya Hristiyan dayanışması adı altında (Rusya, Ortodoksların koruyucu gücü, Fransa ve Avusturya özellikle de Lübnan'daki Şark Katoliklerinin koruyucu gücü olarak), açık sömürgeci ve emperyalist niyetlerin damgasını vurduğu bir iştaha dönüştü, özellikle de İngiltere'nin, Rusya'nın ve Fransa'nın... Avrupalıların, Türk-Osmanlı elitlerine karşı açık

(1856 1946), Küçük Asya'daki "Rum Sorunu"²⁵nun çözümünde kullanılan insanlık dışı yöntemlere karşı açıkça bir tutum aldı.²⁶ Onun halefi Abram I. Elkus (1867

veya gizli niyetleri, Şark Hıristiyanları için vahim karmaşık bir durum yarattı. ABD, transatlantik (Atlantik ötesi) bir mesafede olmasından kaynaklı, Avrupa'nın Şark politikasına uzunca süre mesafeli durdu. Bu dış politik izolasyon, ABD'nin Nisan 1917'de savaşa girmesiyle zorunlu olarak sona erdi. Başkan W. Wilson, 18 Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada, ABD'nin bakış açısıyla savaş sonrası düzenlemenin kriterlerini tanımladı. Osmanlı İmparatorluğu'na dönük, gelecekteki tutumu ayrıntılı olarak 12. maddede şöyle koydu: "XII. The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development, and the Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees." Wilson'un, Türk-Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türk olmayan etnik grupların güvenliğini garantileneceği ve otonomi güvencesi içeren çözüm önerisi Berlin Anlaşması'ndaki (1878) sözde "Ermeni Reformları"nın ötesine geçmiyor. Bkz-Konuşmanın tam metni: <http://www.lib.byu.edu/rdh/www/1918/14points.html>

- 25 Yayıncının dipnotu: 19. yy.'da "Rum Sorunu" denildiğinde, Yunanistan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtarılması anlaşlıyordu. 20. yy. başında ise yerli Rum nüfusun güvenliğinin ve haklarının sağlanması temelinde "Küçük Asya Rumları Sorunu" ortaya çıktı. Yani Küçük Asya Rumlarının, Yunan Devleti'nin bir parçası olma arzuları olarak.
- 26 Morgenthau, Henry: Τα μυστικά του Βοσπ. όρου (The Secrets of the Bosphorus). Αθήνα [Atina], 1989, s. 239; Εμμανουηλίδης, Εμμ. [Emmanuilidis, Emm.]: Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας [Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları]. Αθήνα [Atina] 1924, s. 137.

1947),²⁷ Avusturyalı meslektaşı Karl Kont zu Trauttmansdorff-Weinberg'e, Anadolu'nun içlerine sürülen Rumların akıbeti ile insani nedenlerden dolayı ilgilendiğini aktardı. Her iki diplomat da Rum sivil halkın sürgünleri sırasında yaşanan insanlık dışı aşırılıkları mahkum etti.²⁸ Ancak herbiri kendi devletlerinin jeopolitik ve ekonomik çıkarlarından hareketle, Osmanlı Sultanlığı'nın çöküşünün nedenlerini çok farklı yorumluyorlardı. Trauttmansdorff, hem kendi ülkesi Avusturya'nın hem de Almanya'nın Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye sağladıkları maddi ve askeri destekten dolayı Jön Türklerin işledikleri suçlara istinaden gelecekte hesap vermek zorunda kalabileceklerini çok iyi biliyordu.

“Rum unsurlara karşı bu yeni olağanüstü katı önlemlerle Türkler, büyük bir yanlış yapmaktalar ve bu durumdan, Türklerin bu son barbarlıklarının faturası²⁹ çıkarılacak olan biz Avusturyalılar ve Almanlar kadar hiç kimse müteessir değil. Ancak rapor, Amerikalıların Küçük Asya Rumlarına dönük insani

27 Yayının dipnotu: Elkus , 21.07.1916'da ABD'nin İstanbul Elçisi olarak atandı ve 2 Ekim 1916'da tayini çıktı. ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler ABD'nin 20 Nisan 1917'de savaşa girmesiyle sona erdi. Elkus, 29 Mayıs 1919'da Türkiye'yi terk etti.

28 Trauttmansdorff, kendi ülkesinin ve Jön Türklerin temsilcisi olarak kıyı bölgelerinin tahliyesini, Rum sivil halkın bununla bağlantılı imhasına rağmen meşru buluyordu. Çünkü kendisi “Rum unsurlarının partizanlarla işbirliği yapmasını ve Karadeniz'in tüm kıyı kesimini denetlemek için yeterli araç olmamasının, Jön Türklerin tehcir kararı için yeterli bir neden oluşturduğu görüşünü savunuyordu.

29 Ενεπ εκίδης [Enepekidis], a.g.e., s. 168.

müdahalesini de sorguluyor. Zira raporun sadece saf gerekçelerle değil, bilakis Amerika'nın Küçük Asya'daki etkinliğini güçlendirmek niyetiyle ele alındığını ima ediyor."

Kurbanların sırtından zenginleşme

Küçük Asya'daki Rus Cephesi'nin 1917 Şubat Devrimi ve Brest-Litowsk Barış Anlaşması (3 Mart 1918) sonrasında çökmesi, Jön Türkleri ve özellikle de Pontos'un idari amirlerini, Rusların karşı koyma korkusu olmadan kendileri için o an elverişli görünen, ancak İmparatorluk'a gelecekte zarar verecek olan imha planına yönelmeleri için cesaretlendirdi.

Ermenilerin ve Rumların servetleri, katillerinin ve zorbaların eline geçti. Caniler ve sonradan olma yeni zenginler tarafından Ermeni ve Rumların imha edilmesiyle Pontos'ta o zamana kadar bulunmayan bir Müslüman burjuvazi oluştu.

Pontos Rumlarının en büyük imhacısının torunları, yani Topal Osman'ın mirasçıları, bugün milyonerler. Feodal Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete geçiş sırasında devletin işlediği suçlar üzerinden kariyer yapanlar başka bölgelerde de var. Bunun içindir ki, Türkiye'de bugün var olan burjuvazinin büyük bölümünün köklerinin Jön Türklerin, Kemalistlerin ve daha sonraki hükümetlerin desteği ve müdahalesiyle hareket etmiş, hâlâ da hareket eden ölüm mangalarına, polise ve askeri yetkililere dayandığını kabul etmek gerekmektedir. Trabzon Metropolitani Hrysantos Filippidis (1881-1949), Ekümenik Patrikliğe verdiği 12 Ekim 1918 tarihli raporuna, kendi görev bölgesinde 7 Ekim 1918 tarihine kadar işlenen suçlara ve yağmalara dair çok

sayıda sayfadan oluşan bir liste ekliyor.³⁰

Pontos'un başka yerlerinde de benzer suçlar işleniyor. Niksar³¹ Metropolitani Polykarpos'un tüm patriklere ulaştırılan ve eş zamanlı olarak da 12 Kasım 1918'de (No. 18) İstanbul gazetesi *Yeni Hayat*'ta yayınlanmış olan raporundan birkaç alıntı yapacağız:

*"(...) Kolonia [Şebinkarahisar] halkı hırsızlık, sürgün, tecavüz ve katliam gibi her türden kötülüğü içeren bir felakete uğradıktan sonra yassız, duşsız ve definsiz bir biçimde Tokat'ta, Türklerin konuk sevmeyen topraklarında gömüldüler."*³²

Savaşın sonu ve barış görüşmeleri

Osmanlı Sultanlığı'nın savaş yenilgisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti rejimini sona erdirdi. Son parti kongresi 14-19 Ekim 1918'de gerçekleşti. Jön Türk Hükümeti'nin geri çekilmesinden sonra Tevfik Paşa önderliğindeki liberal parti, 11 Kasım 1918'de hükümeti yeniden kurdu.

30 Kent merkezinde, 200 kent sakininin katledilmesine değinmiyor. Bununla ilgili, K. Lamerar'a ait, tabii ki, daha derin bir araştırmayı gerektiren bir arşiv yazısı var. O dönemdeki sansür nedenlerinin bir rol oynayıp oynamadığını veya sadece eksik ya da yanlış bilgilerin mi söz konusu olup olmadığını bilmiyorum.- Bkz Λαμέρας, K.: Το Μικρασιατικό Πρόβλημα. Αθήνα (1918) [Lamerar, K.: Küçük Asya sorunu. Atina (1918)].

31 Yayıncının dipnotu: Mithradates VI. Eupator tarafından Diapolis olarak kuruldu. Roma İmparatoru Tiberius (MÖ. 14-37) adını Neocaesarea (Neokesareia-Türkçe: Niksar) olarak değiştirdi.

32 Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], a.g.e., s. 9.

Jön Türklerin büyük bölümü, hukuki takibattan kurtulmak için yurt dışına kaçtı. Bazıları yer altına çekildi ve birçoğu da hedefi Hristiyanlar olan, küçük çeteler oluşturdular.

Ekümenik Patriklik ateşkesten birkaç gün önce son dört yılın bilançosunu çıkarmaya çalıştı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, son birkaç yıldır savaşa katılan güçler arasında yaşanan fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmaya başladılar. Politik ve diplomatik arka plan bir kez daha şunu göstermektedir ki, büyük güçler ne halkların çıkarları ne de barışın tesisi için çaba içindeydiler. Onların tek sorunu, Ortadoğu'nun stratejik noktaları, buranın yeraltı zenginlikleri ve ekilebilir toprakları üzerinde nasıl denetim sağlayacaklarıydı.

Osmanlı Hükümeti 1919'dan beri Paris'te yürütülen Barış Konferansı'na katılan delegeleri etkilemek için, Hristiyan nüfusa dönük ölüm yürüyüşleri ve katliamlar sonrasında kendilerini suçlu duruma düşüren tebaasına dönük hükmü açıklayan, bir genelge hazırlanmıştı.

Sultan VI. Mehmet'in [Vahdettin] Başbakanı, Başvezir Damat Ferit,³³ Jön Türklerin suçlarını 18 Kasım 1918'deki senato oturumunda şöyle mahkum ediyordu: *"İşlenen suçlar, bugüne kadar ne Osmanlı tarihinde ne de insanlık tarihinde*

33 Yayınının dipnotu: Damat Ferit 1918'deki Türk savaş yenilgisi ile Lozan Barış Anlaşması dönemi arasında kurulan Yeni Osmanlı-Türk kabinelerinde yer aldı. Ancak 14 Eylül 1922'de Kemalistlerin elinden kurtulmak için Türkiye'den kaçtı. Ermenilere hem de Rumlara karşı işlenen suçları kabul etmeye ve suçluları hukuki sorumluluk altına almaya hazır olan tek hükümet yetkilisiydi.

görülen türden suçlardır.”³⁴ Mayıs 1919’da Paris Konferansı’nda Osmanlı Delegasyonu, Küçük Asya’da işlenen suçları bir kez daha itiraf ediyor, bunlar için özür diliyor ve suçun büyük bölümünü daha çok da Jön Türk önderliğine yıkarak Türk halkını suçsuz ilan ediyordu. Yorum yaparken, özellikle Jön Türk Komitesi önderliği ve üyeleri tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini mahkum ediyordu. Türk temsilcilerinin kendi vatandaşlarının suçlarını doğrudan mahkum etmek istememesinden rahatsız olan Fransız Devlet Başkanı Georges Clemenceau, Konferans katılımcıları adına, 25 Haziran 1919’da Damat Ferit’e verdiği cevapta, Türkiye’nin bu suçları ahlaki nedenlerle olmasa bile, en azından politik sorumluluklardan doğan nedenlerle kabul etmesi gerektiğini, Türkiye’nin yabancı halkları³⁵ yönetecek iktidar yeteneğine sahip olmadığını söylüyordu.

Clemenceau bunun ardından, Sultan’ın temsilcilerinin Versailles Sarayı’nı terk etmelerini talep ediyordu ve Osmanlı İmparatorluğu’na, suçların cezasının karşılığı olarak yaptırım uygulanacağını ima ediyordu. Damat Ferit bu aşağılayıcı

34 Φωτιάδης, Κ.: Η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού μέσα απ’ό τουρκικές πηγές, στο: Όψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος- Ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις. Θεσσαλονίκη (1996), s. 90 [Fotiadis, Konstantinos: Türk Medyasında Pontos Rum Soykırımı; kitapta: Küçük Asya Soru Yönleri - tarihsel ve sonuçları. Thessaloniki (1996)]; Κασενιάν, Σίφη: Οι Τούρκοι παραδέχονται τη γενοκτονία των Αρμενίων. εκδ. Αρμενικό Λαϊκό Κίνημα. Αθήνα (1985), s. 23-24 [Kasenyanyan, Sifi: Türkler Ermeni Soykırımı’nı Kabul. ed Ermeni Halk Hareketi. Atina (1985)].

35 Yunanca baskıdan alınmıştır: Puaux, René: Ο εκπαιτισμός και ο επαναπαιτισμός των Ελλήνων στην Τουρκία. [Rumların Türkiye’ye İç ve Dış Göçü]. Paris (1921), s. 19.

yenilgiye uğradıktan sonra imparatorluğun yasal zeminde ve örnek teşkil edecek biçimde, hukuken cezalandırılmasını bekledi. Ancak Fransız gazeteci, dönemin tanığı ve şark uzmanı René Puaux'un da vurguladığı gibi, Türkiye'nin kaderi gazetecilerin, ekonomi bilimcilerinin ve politikacıların akademik konusu haline geldiği için cezalandırma süruncemede kaldı. Diplomatlar mesleki bir rekabet zemini yakalamışlardı. Hatta bazıları Türkiye'nin düşman bir ülke olduğunu unutmuştu ve konuyla bağlantılı avantajlardan hem dost ülkelerin temsilcileri ve hem de rekabet halindeki güçler daha fazla faydalanmak amacıyla Türk Hükümeti'ne kur yapıyorlardı.

Sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi, *New York Herald* gazetesi Ekim 1919'da, *Musée des Invalides*'in genel müdürünün oğlu olan Louis Niox'un³⁶ Türkiye'ye askeri donanım satmak isteyen bir Fransız firmasının İstanbul temsilciliğini yaptığını ve aynı firmada çalışan Amerikalı H. B. Dean'ın da aynı amaçla Paris'te Amerikan mallarının satışı için görüşmeler yaptığını bildiriyordu.

Türkler bu türden bir ticari ilginin politik önemini hemen kavramışlardı. Söz konusu güçlerin kendi vatandaşlarının çıkar çatışmalarının yanı sıra ekonomik ve ticari rekabet kavgaları, Türklerin suçlarını geri plana itiyordu. Ticari uzlaşmaları içeren sözleşmeler ve ekonomik iltimas istemleri arasında Türkiye'deki Hristiyan halkın acıları unutuldu.

Sorumluların ibret olacak biçimde cezalandırılmasını ilk sırada bekleyenler, doğal olarak Küçük Asya'nın Hristiyanlarıydı. Yekaterinodar Pontos Rumları Merkezi Birliği'nin talimatı, ayrıca Ekümenik Patriklik'in özel tavsiyesi üzerine

36 Aynı eser, s. 21.

20 Mayıs 1919'da Arşimandrit Panaretos ve Dr. K. A. Fotiadas, Pontos'un dini bölgelerini ziyaret ederek zarar ve kayıplara ilişkin titiz bir inceleme yaptılar.

Amasya Sancağı'nda³⁷ (Rum. Amaseia)³⁸ savaş öncesi 136.768 Rum nüfus, 393 okul, 12.360 öğrenci, 493 öğretmen ve 498 kilise vardı. Bu nüfusun 72.375'i ya tehcir ya da imha edildi. Tehcir edilenlerin % 70'i yaşamını yitirdi. Hayatta kalanların sadece % 30'u geri dönebildi.³⁹

19 Mayıs 1919: Mustafa Kemal'in Pontos'a gelişi.

İmhanın sürdürülmesi

Pontos Rumlarının ve diğer Hıristiyanların, Türklerin gerçekleştirdiği soygun ve katliam saldırılarına karşı gerçekleştirdikleri protestoların baskısıyla İngilizlerin denetimi altındaki İstanbul Hükümeti, Osmanlı Ordusu'nda olağanüstü başarılı ve yüksek rütbeli bir subay olan Mustafa Kemal'i gayrinizami çetelerin silahsızlandırılması için Pontos'a göndermeye karar verdi. Aynı zamanda da ulusalcı görüşleriyle hükümete muhalif olan ve işgal güçlerinin canını sıkıan Mustafa Kemal'in başkentten uzaklaştırılması hedefleniyordu.

37 Yayının dipnotu: O dönemin Osmanlı-Türk bölgelerinin her biri hükümetçe atanan vali, mutasarrıf veya müdürle yönetilen vilayet, sancak, kaza ve nahiyelerden oluşuyordu. Bkz. Mortmann A.D. Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimi "Globus" cilt XXXV, nr. 17, 1879, s. 263-267.

38 Sivas vilayetine bağlı.

39 A.Y.E., K.Y., (Dışişleri Bakanlığı Arşivi Merkez Daire) 1919, A/4a, Yekaterinodar (20.05.1919) ve A.Y.E, K.K., 1919 cilt (35, 38, 45, 59) yekaterinodar (20.05.1919).

Sultan Hükümeti'ne Mustafa Kemal, Küçük Asya'nın doğu vilayetlerinde asayişini yeniden tesis edebilecek en uygun aday olarak önerilmişti.⁴⁰

Ancak bu öneriyi getirenlerin niyeti bunun tam tersiydi. Böylece işgal güçlerine, özellikle de birkaç gün içinde İzmir'e çıkacak olan Yunan savaş güçlerine karşı Müslümanların ayaklanmasını güçlendirmektir. Anti-Rum atmosfer, Pontos Rumlarının eşitlik, özgürlük ve hatta bağımsız bir cumhuriyet kurmak için 1919 başlarından itibaren verdikleri mücadeleyle birlikte daha da artmıştı. Bu durum, Müslümanların ulusal duygularındaki artışı, Mustafa Kemal ve onun seçkin subaylarının, Pontos'a vardıkları gün olan 19 Mayıs 1919'dan beri faydalanmak istedikleri tehlikeli bir silaha dönüştürmüştü. Özellikle de kırsal alanda durum oldukça trajikti. Herkesçe bilinen çeteler, karşılıklarına hiçbir engel çıkmadan taşkınlıklarını her gece Rum köylerinde silahsız köy halkını öldürerek, mallarını yağmalayarak veya ırzlarına geçerek sürdürüyorlardı.⁴¹

Topal Osman'ın (1884-02.04.1923) çeteleri ile birlikte Rumların kökünü kazımaya çalıştığı zaman dilimi, Mustafa

40 Σαμουηλίδης, Χρ.: Η περιφέρεια Σαμψούντας απ ό γεωγραφική, δημογραφική, οικονομική, κοινωνική και ιστορική άπ οψης, στο: Αρχείο Πόντου, Τ. 37. Αθήνα (1982), σ. 105 [Samuilidis, Hr.: Coğrafî, Demografik, Ekonomik, Sosyal ve Tarihsel Perspektifler Samsun Bölgesi'nde; kitapta: Eski Pontos, Τ. 37. Atina (1982)]; Άρμιστρονγκ, Χ.: Ο σταχτής λύκος, Η ζωή του Κεμάλ Ατατούρκ. Αθήνα (1972), σ. 93-96 [Armstrong, H.: Boz kurt: Kemal Atatürk'ün Hayatı]. Atina (1972).

41 Ανώνυμος: Η κατάσταση με την ύπαιθρον, εφημ. Επ'οχή, Τραπεζούντα (30.4.1919) [Anonymous: Kırsal kesimde durum. "Epohi" [Zaman] gazete, Trabzon (30/04/1919)].

Kemal'in Sultan'ın emri ve 9. Ordu Müfettişi rütbesi ile Rumları ve Ermenileri çetelerden sözde korumak üzere 16 Mayıs 1919'da Samsun'a geldiği dönemle çakışmaktadır.⁴²

Topal Osman, Mustafa Kemal'in kendisiyle buluşmak istediğini öğrendiğinde, en yakın adamları olan İsmail Temoğlu, Bilal Dardaroğlu ve Çayralı Kara Ahmet'le birlikte Havza'ya (Rumca: Hafza) gitti. 29 Mayıs 1919'da burada ilk buluşma gerçekleşti.

Topal Osman bu vesileyle Giresun ve çevresindeki Ermeni ve Rumlarla ilgili ayrıntılı bir rapor sundu. Mustafa Kemal kendisini şöyle yanıtladı:

“Daha gençlik yıllarından itibaren senin bir vatansever olduğunu biliyorum. Hâlâ, o zamanlar sahip olduğun ideallerin peşindesin. Ülkemiz kurtuluncaya ve bir tek iç veya dış düşman kalmayıncaya kadar mücadele etmemiz gerek. Sen Karadeniz'in köylerini ve kentlerini savunacaksın. Senin gayrinizami ve eğitimsiz çetenden bir tabur oluşturulacak komutanı sen olacaksın. Sana genç ve soğukkanlı subaylar vereceğiz.”

Mustafa Kemal sözlerine şöyle devam etti: *“Türk halkının desteğine güvenebileceğin için hemen örgütlenmeni oluştur, komutayı eline al ki, kent fîlen senin ve adamlarını hakimiyeti altına girsin. Sen kaçmaya çalışacağına, bırak, Pontoslar ve Rumlar kaçsın. Zamanla onların kanunlara karşı hareket ettiklerine dair bir sinyal alır almaz, hepsinin işini bitireceğiz.”*

42 A.Y.E., K.Y., 1925, A/5, αρ.π ρωτ. 611, 'Ακρρα [Ankara] (30.6.1925) . - Mustafa Kemal, bağımsızlık mücadelesi kararını daha İstanbul'dan ayrılmadan önce aldığını itiraf ediyor. Bkz. Kemal Pascha Atatürk: Der Weg zur Freiheit 1919-1920. Leipzig [Kemal Paşa Atatürk Özgürlüğe Giden Yol-1919-1920]. Leipzig (1928), s. 10.

Uzun süren sohbetlerinin sonunda Topal Osman şu güvenceyi verdi:

*“Paşam, siz hiç merak etmeyin! Pontos’un Rumlarına günlerini öyle bir göstereceğim ki, kovuklardaki eşekarıları gibi boğulacaklar.”*⁴³

Pontos direniş mücadelesinin aktif olmadığı bölgelerde Kemalistler, imha faaliyetlerini engelsiz sürdürdüler. Ulusal örgütlenmenin çeteleri, köylerdeki fanatik Müslümanlarla ittifak yaparak, birlikte köyleri kuşatıyor ve sadece buraların halkını yok etmekle kalmayıp, tüm binaları da yerle bir ediyorlardı. *“Barış koşulları memnuniyet verici bulunmazsa, genel bir imha gerçekleştirilebilir”* diyerek kendileriyle de gurur duyuyorlardı.

Kemalist bağımsız birliklerinin dışında, Osmanlı basını da Müslüman halkın ayaklanmasından sorumluydu. Türk gazetelerinin özel baskıları siyah kenarlı çıkıyor, her gün toplantılar, protesto yürüyüşleri, dini ayinler yapılarak İtilaf Güçlerinin paylaşma niyetlerini Türklerin kabul etmediği ilan ediliyordu. Mustafa Kemal, Türk halkının zulüm altında olduğunu açıklıyor ve onları, vatanlarını korumak için savaşa teşvik ediyordu.⁴⁴

Samsun’daki Rumların tehciri, hemen birkaç gün içinde

43 Şener, Cemal: Topal Osman Olayı, Ankara 1968 (Yeniden basımı, İstanbul 1992, s. 61-65-ayrıca bkz Murat Yüksel’in Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa, Trabzon (1993) kitabında, s. 30’da, Topal Osman Cinayetini nasıl tanımladığına, yine bkz. Dinamo, Hasan İzzettin: Kutsal İsyân, cilt II. İstanbul 1990, s. 132.

44 Σβολόπουλος, Κ.: Η ελληνική εξωτερική πολιτική (1900-1945). Αθήνα (1994), s. 156 [Svolopoulos, K.: Yunan Dış Politikası (1900-1945). Atina (1994)].

dokuz aşamada gerçekleştirildi. Soykırım, uluslararası insani örgütler veya İtilaf Devletleri tarafından protesto edilme-ye başlanmadan, hızlıca gerçekleştirilmeliydi.

Dönemin tanığı ve tarihçi G. Valavanis 1925'te şöyle yazıyor:

“Rumlara refakat edenler -jandarmalar ve Türk jandarması- nın % 90'ını oluşturan haydutluktan hüküm giymiş angaryaya tabi tutulan suçlular, kaçak mahkumlar ve profesyonel katiller- bu zavallıları silahlı Türklerin önceden belirlenen çevre köyler- de pusuya yatmış olduğu yerlere sürüyorlardı. Onları burada, daha önce belirlendiği biçimde, her şeyden habersiz Samsun halkına dönük saldırı işareti olan silah seslerinin dört bir yan- dan duyulmaya başlandığı gece yarısına kadar tuttular.”⁴⁵

Samsun Rumlarının sürülmesinden sonra, sırada çevre kasabalardaki 394 Rum köyü vardı. Topal Osman ve çetele- rinin varlığı belirleyiciydi. Topal Osman katlediyor, ırza geçiyor ve birçok kurbanı canlı canlı yanan evlerin alevleri- nin içine atıyordu. Her gün hırsızlıklar, ırza geçmeler ve kat- liamların eşlik ettiği, gruplar halinde tutuklama emirleri veri- yordu. Tutuklananlar, daha sonra ateşe verdiği okullara ve kiliselere hapsediyordu. Topal Osman'ı Giresun'un kurtarı- cısı olarak gören Mustafa Hakyemez,⁴⁶ onun Taşkışla'da Pontos bayrağını nasıl indirip, yerine Türk bayrağı astığını şöyle aktarıyor:

45 Βαλαβάνης, Γ.: Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου. Αθήνα (1925); [Valavanis, G.: Pontos Modern Genel Tarih. Atina (1925)]; 2 Ed Selanik (1986), s. 205.

46 Savaş gazisi ve Giresun'daki “bağımsızlık savaşçıları” adı altın- daki çetenin sekreteriydi, röportaj yapıldığında 82 yaşındaydı.

“O bizi Rum partizanlardan kurtardı. Rumlar arasındaki baş sorumluları, taşlarla ağırlaştırılmış çuvallara koyarak denize attı.”⁴⁷

Kurtuluş Savaşı’nın temeli eşkıyalara ve Topal Osman’ınkiler gibi ölüm mangalarına dayandığı için Mustafa Kemal ve sonraki hükümetler öyle pek de rahatlıkla gurur duyamazlar. Topal Osman’ın imha niyetinden haberdar olmadıklarını söyleyerek, kendilerin haklı çıkaramazlar, çünkü bakın Murat Yüksel ne diyor:

“Giresun’un talihsiz halkının ricalarını ve yakarışlarını hiç kimseler duymadı. Şikayetlerini kimse dikkate almadı. Mahkeme binasındaki arşiv, Topal Osman’a yönelik şikayetlerle dolu. Ancak gizli bir güç, Topal Osman’ı sadece kullanmakla kalmıyor, bilakis her katliam ve şikayet sonrası hiyerarşi basamaklarını tırmanmasını sağlıyordu. Topal Osman Giresun’un en üst rütbeli subayıydı. O her şeydi. Tüm ipler onun elindeydi. Emirler veriyor, yasaklıyor, astırıyor, kesiyordu. Kimse karşı çıkmak için tek kelime bile etmedi.”⁴⁸

Rum halkı tarafından çağrılar, raporlar ve telgraflar aracılığıyla yapılan umutsuz bilgilendirmeler, dikkati başka yöne çekilmiş olan bir Yunanistan’a hitabendi. Böylelikle bin yıllık Rum kenti Trabzon’da, Yunan askerleri yerine Ankara’daki Kemalist Hükümete örgütlenmelerinde yardım etmek üzere yolda olan Sovyet temsilcileri karşılanıyordu.

Her gün gelen korkunç haberler, yurtdışındaki tüm Rumları sarsıyordu.⁴⁹ Suçsuz kurbanların çığlıkları Amerika’ya

47 Şener, a.g.e., s.119.

48 Yüksel, a.g.e, sS. 30 f.

49 A.Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI, αρ. Πρωτ. 9703, Αθήνα [Atina] (27.7.1920) 50. Ανώνυμος: Προς τον Πόντον. Οι εν Αμερική

kadar ulaşmıştı. Karadeniz bölgesindeki tüm Pontos Rumlarından sorumlu komisyon, *Ethnikos Kirix* gazetesinden hemşehrilerinin durumunu öğrendiğinde;

*“New York’a temsilciler göndererek 2 Ekim 1919’da kendi merkezlerinde, Savvas Keçagias’ın başkanlığında bir araya geldiler. Konferansta oy birliğiyle, Amerika’da yaşayan Pontoslulardan kan ve para bağışı talep edilmesi kararı alındı ve ‘Pontos Kooperatifleri’nin kurulması onaylandı. Hatta Kandu, Ohio ve New Jersey çevresindeki ve diğer bölgelerdeki kooperatiflerin heyecanlı, alarm halinde bekleyen üyelerinin bayrak ve flamalarla, binlerce kurbanın mezarından gelen intikam seslerinin olduğu yere gitmek için acele ettiği açıklandı.”*⁵⁰

Konferans, mücadelenin çıkış noktasından bağımsız olarak dullara, yetimlere ve tüm acı çeken hemşerilerine para, gıda, giyecek ve her türden başka araçla yardım ve destek olunması gerektiğine karar verdi, çünkü daha önce de açıklandığı üzere vatanlarının, Pontoslarının trajik bir anıya, sadece coğrafik bir tanıma dönüşmesini istemiyorlardı.⁵¹

Türk Devleti’nin sorumluluğu

Jön Türklerin ve Kemalistlerin işlediği suçlar bugüne kadar Türkiye tarafından resmî devlet suçu olarak kabul edilmiş değildir. Ancak bazı belgeler Türk Devleti’nin doğrudan sorumluluğunu kanıtlamaktadır.

Πόντιοι, „Ελεύθερος Πόντος”, Βατούμ (Batumi) (7.11.1920) [Anonymous: Rings um den Pontos: Das sind die Pontosgriechen Amerikas. - Pontos Çevresi: Bunlar Amerikalı Pontos Rumlarıdır. “Özgür Pontos”, Batumi, (07.11.1920)].

Kıyı bölgelerinin yöneticisi Canik Ethem, 9 Kasım 1920’de Samsun’a Kemalist Hareket’in üyelerine, İçişleri Bakanlığı’ndan aldığı ve içeriğinde Rum vatandaşlarının kadınlar ve çocukları da kapsayacak biçimde Türk Devleti’nin sınırları dışına sürülmelerinin yanı sıra tüm servetlerine el konulmasını düzenleyen şifreli bir telgraf ilettili.⁵²

İçişleri Bakanı sürgün kararının alınmasından sonra, Büyük Millet Meclisinde açıklamada “*Şimdi artık Amasya ve tüm bölgede sükunet hakim*” diyordu.⁵³

Ayrıca Kemalistlerin 1921’deki suçlarının bazı Osmanlı elitleri tarafından itiraf edilmiş olması gerçeği oldukça önemlidir. En kapsamlı suçlama raporu, İstanbul Komutanlığı Hukuk Müşaviri ve Araştırma Komisyonu Başkanı Cemal Nüzhet’e aittir. Kendisi tüm raporları, resmî ve özel yazışmaları ve her iki taraftan gelen şikayetleri alan kişi olduğundan Türk-Yunan ilişkileri uzmanı olarak biliniyordu. Aynı zamanda Kemalist Hükümet’in tüm gizli bilgilendirmeleri de eline geçiyordu. Pontos Rumlarına dönük, yerel yetkililer ve çeteler aracılığıyla gerçekleşen bir katliamla ilgili raporunda şöyle yazıyordu Nüzhet:

“*Pontos kıyı bölgelerinin çalışkan, zengin ve ticareti denetleyen Rumları, bu bölgenin en önemli dayanağıydı.*”

52 A.Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI, αρ. Πρωτ. 9703, Αθήνα [Atina] (27.7.1920)

53 Nicol, E.: Les Alliés et la Crise orientale. Paris (1922), s. 66.

Pontos Rumlarının Kemalistler Tarafından İmha Edilmesi (Şubat-Ağustos 1920)

Pontos'taki genel katliam, yağmalama ve kökünü kazımlar, 1920 Şubat'ında başladı ve aynı yılın Ağustos ayına kadar sürdü. Katliamlar ve tehcirler, ordunun yarı resmî katılımı ve sivil yetkililer eliyle gerçekleştirildi.

Geniş ve yanı sıra da zengin bir bölge söz konusuydu, bu nedenle yerle bir edilmesine çok sayıda insanın katılması gerekiyordu ki, bunlar halkın tüm katmanlarından insanlardı. Bafra'nın Slamalik [Selemelik Köyü], Suludere, Panaghia ve Gökçesu kiliselerine kapatılmış olan 6 bin Rum, canlı canlı yakıldı. Bazı kadınlar, ırzlarına geçildikten sonra Mustafa Kemal'in gayrinizami güçlerince katledildiler. Bafra Rumlarının tüm taşınabilir malları yağmalandı. Çeteler daha sonra, 2500 kişilik Hristiyan nüfusu sıraya dizilmeye zorladıkları Alazam [Alaçam] nahiyesine saldırdılar. Onları yaya olarak yakındaki dağlara götürüp öldürdüler. Alazam ve Bafra'nın 25 bin kişilik Rum nüfusunun % 90'ı katledilirken tehcir edilenler de ülke içlerine sürüldüler.⁵⁴

Mahkeme yerinin konsoloslukların ve çeşitli yabancı ticaret binalarının bulunduğu büyük şehirlerden uzakta olmasını gerekli bulduklarından, sözde İstiklal Mahkemelerinin mekanı Pontos'ta Amasya oldu. Çünkü Kemalist Hükümet, Pontos Rumluğunun elitlerine yönelik ceza davalarını, kendi iç meselesi olarak görüyordu. Duruşmalar büyük bir hızla gerçekleşti. Formalite icabı alınan savunmadan sonra istisnasız tümü “darağacında idam” olan kararlar açıklandı. Çok nadir olarak bazı sanıklar, adil bir yargılama

54 A.Y.E., K.Y., 1922, B/59, α. α. κ., Αθήνα [Atina] (13.6.1922).

görüntüsü vermek için hapis cezalarına (5-10-15 yıl gibi) çarptırıldılar. Muhbirlikler, yalanlar ve yalancı şahitlikler sıradan bir hal almıştı.

Mustafa Kemal'in İstiklal Mahkemeleri ile birlikte ikili hedefi vardı: Birincisi; Küçük Asya Rumluğunun imhasına yasal bir kılıf uydurmak... İkincisi; en gelişmiş Rum kentlerinin cemaatlerinin seçkinlerini, kurtuluş olasığının büyük olduğu sürgüne göndermek yerine köklerini kazıyarak yok etmek... Elitlerin kökünün kazınması, bu ileri gelenlerden yüzlercesinin, özellikle de hapishaneleri Pontos'un tüm bölgelerinden gelen bilim ve ticaret şahsiyetleriyle tıka basa dolu olan Amasya'da asılmaları veya kurşuna dizilmeleri sonucu gerçekten de başarıldı.⁵⁵ Rumlara yönelik soykırım, kapalı celselerle ve hukuki destek olmaksızın gerçekleşti. Dini, ruhani ve politik önderlerin mahkum edilmeleri ve Amasya meydanında asılmaları soykırımın, kısa bir süreden beri Kemalist Hükümet'le dostça ilişkiler içinde olan eski İtilaf Devletleri Fransa ve İtalya'nın, ama aynı zamanda diğer Avrupa ülkelerinin kendilerini de suçlu hissetmek zorunda oldukları bir aşamasıydı. Pontos Rumları için çok sayıda düzenlenen Avrupa ve Amerika'nın entelektüellerinin de katıldığı ruhani ve dünyevi dayanışma etkinlikleri gerçekleşince yukarıda adı geçen hükümetler, belki de kendilerini bir tutum almak zorunda hissettiler. Yunanlı yazar ve sanatçılar Avrupa ve Amerika'nın entelektüellerine şu protestoyu yönelttiler:

55 Patriarcat Oecuménique: Les atrocités kemalistes dans les régions du Pont et dans le reste de l'Anatolie. Constantinople, 1922., s. 52 [Ekümenik Patriklik: Kemalist Pontos bölgelerinde vahşet ve Anadolu'nun geri kalanı] (Fransızca).

“Yunanistan’ın yazar ve sanatçıları derinden etkilenmiş olarak, Rum Pontos’undaki binlerce ailenin trajedisini duyurmak için medeni dünyanın entelektüellerine sesleniyorlar.

Zikredilen şu gerçekler, ispatlı ve şüphe götürmezdir:

Türkler, Merzifon’un tüm nüfusunu, kenti yağmaladıktan ve ateşe verdikten sonra katlettiler. Kaçmaya çalışanlar, tüm kaçış yolları kapatıldıktan sonra, vurularak öldürüldüler. Tirebolu, Giresun, Ordu, İnoi,⁵⁶ Samsun ve Bafra kentlerinin tüm erkek nüfusu tehcir edildi ve bunların çoğunluğu yollarda katledildi.

535 Rum, Sulu-Dere’deki Eleşli Köyü’nün kilisesine kapatıldılar ve ardından öldürüldüler. Sadece dört kişi kendini kurtarabildi. Öncesinde ise yedi papaz kilise kapısının önünde haltayla doğrandı.

Amasyalı ve Bafralı 168 eşraf, Amasya’da asıldı. Yukarı kentlerin istisnasız tüm kadınlarına, kızlarına ve oğullarına tecavüz edildi, en güzel kızlar ve oğlanlar haremlere kapatıldı. Çok sayıda bebek, duvarlara vurularak katledildi.

Aşağıda imzası bulunanlar, Avrupa ve Amerika’nın entelektüellerine duyurmaktalar ki, sadece bu yaşananları değil, aynı zamanda yukarıda sözü edilen gerçeklerin entelektüellerce kabulünde insanlık adına bir trajedi olduğunu düşünüyorlar.

Atina, 22 Kasım 1921.”⁵⁷

56 Yayıncının notu: “Onoe” olarak da geçiyor, Türkçe: Ünye.

57 Ανώνυμος: Οι Έλληνες διανοούμενοι διά την τραγωδίαν του Πόντου προς την ευρώπην και την Αμερικήν, εφημ. Πολιτεία, Αθήνα (23.11.1921), Ser. “Έντυπώσεις και Σημειώσεις-Μιαέκκλησις” [Anonymous: Die griechischen Denker durch die Tragödien des Pontos in Europa und Amerika. „Politeia”, Atina, 23.11.1921], εφημ. Νέα ημέρα, Τεργέστη [Trieste] (23.11.1921). Mustakis, G.: Permaneceremos Imposibles... [Bleiben wir die Unmöglichen?], Valparaiso (1922), s. 74-75.

Rumlara dönük soykırım, 7 Kasım 1921'de İngiliz Parlamentosu'nda da tartışıldı. Bu sırada İrlandalı Avam Kamarası Milletvekili ve gazeteci Thomas Power O'Connor⁵⁸ Dışişleri Bakanı ve Müsteşar Cecil Harmsworth'a Kemalist yetkililerin, 47 Rum ve üç Ermeni'nin asılması, yanı sıra kadın ve çocukların tehciri ve onlara yönelik şiddet eylemleri bağlamında hangi önlemlere başvurdıklarını sordu.

Ayrıca Fransız Birliklerinin Kilikya'dan çekilmesi ihtimali karşısında, bu bölgedeki Rum ve Ermeni halkını korumak için hükümetin ne gibi önlemler düşündüğü soruldu.⁵⁹

20 Kasım 1921'de New York'ta, Rum dostu vekillerin ve senatörlerin girişimi ve binlerce Amerikalı ve Rum'un katılımıyla, Pontos Rumlara dönük katliamlara karşı bir protesto eylemi yapıldı. Altı senatör ve üniversite profesörü resmî raporlara dayanarak, Pontos'taki olaylarla ilgili ayrıntılı açıklamalar yaptılar.

Eylemin sonucunda kaleme alınan sonuç bildirgesi, ABD Başkanı Warren Harding'e⁶⁰ (1865-1923), yanı sıra Müsteşar ve Silahsızlandırma Konferansı Başkanı Charles E. Hughes'e gönderilirken, aynı zamanda da sonuç bildirgesini

58 Yayınının notu: Radikal İrlandalı ulusalcı T.P. O'Connor (1848-1929) Dublin'de "saunders's Newsletter"de ve Londra'ya taşındığında ise "Daily Telegraph"ta çalıştı. Kendisi "The Star" gazetesinin kurucusuydu. (1887-1960).

59 Wuarin, Albert: The Martyrdom of Pontos and international public opinion. Geneva (1992), s. 36; House of Commons: The Parliamentary Debates. Official Report, Vol. 148, London (7.11.1921), s. 33-34; Mustakis, G., a.g.e., s. 65 f.

60 Yayınının notu: Harding, 1921-1923, ABD'nin 29. Başkanı seçilmesini, sefî Woodrow Wilson'un angaje dış politikasına karşı olmasına borçluydu.

bizzat vermek üzere tanınmış Pontos'lu Savvas Keçagias öncülüğünde yeni seçilen bir komisyon Washington'a gitti.⁶¹

Senatör William H. King'in Pontos Rumlarına dönük imhayı ayrıntılı olarak aktarmasından ve 1922'de yayınlanan, çok sayfadan oluşan raporunu başbakanlığa sunmasından sonra Pontos Rumlarına dönük gerçekleştirilen vahşet, ABD Senatosu'nun 22 Aralık 1921'deki oturumunda tartışıldı.⁶² King raporunda, Küçük Asya'nın Türkleştirilmesinin, Jön Türklerin olduğu gibi Kemalistlerin de hedefi olduğunu, doğruluğu araştırılabilecek belgelerle ortaya koyuyordu:

“Sayın Başkan, düşüncelerini bütün Hristiyan toplumunun ilgisini uyandırması gereken bir konuya kaydırmaya çalıştığım sırada, senatonun dikkat kesilmesini rica ediyorum. Yıllardan beri, Ermenistan'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bölgelerinde gerçekleştirilen Türk vahşetine ilişkin raporlar dehşet verici.

Ancak Türkler Küçük Asya'daki tehcirlerini sadece Ermenilerle sınırlı tutmadılar: Türk topraklarında yerleşik olan Rumlara da çok büyük vahşet uyguladılar. Pontos Rumlarına yönelik tehcirler tanımlanamaz boyutta barbarcaydı. Yüz binlerce Pontoslu Rusya'ya kaçmak zorunda kaldı ve yüz binlercesi de ya katledildi ya da memleketlerinden sökülüp atılarak ölümün,

61 Ανώνυμος: Συλλαλητήριο εν Ν. Υόρκη διά τας σφαγάς του Πόντου. Ψήφισμα προς τον Χάρδιγκ, εφημ. „Νέα Ημέρα”, Τεργέστη (3.12.1921) [Anonymous: Rally in New York wegen der Massaker im Pontos; Resolution an Harding. “Nea Imera”, Triest - Pontos'ta Katliamlardan New York Ralliye; Harding Çözünürlük. “Nea İmera”, Trieste].

62 King, William H: Turkish Atrocities in Asia Minor (Küçük Asya'da Türk Saldırğanlığı) 1922, s. 1-29.

korku ve işkencelerden kurtuluş anlamına geldiği çöller ve çorak arazilere sürüldüler. Tehcirler şu sırada da devam etmekte ve Anadolu'nun Kemalist Hükümeti aynı hunharca tarz ve yöntemle uyguladıkları bu politika eğer durdurulmazsa, Türk İmparatorluğu'nun refahına katkı sunan yüzlerce köyün imha edilmesine ve Rumların kökünün kazınmasına varacak bir boyuta ulaşabilir.

Amerikan halkının büyük bölümü, Pontos Rumlarına uygulanan ve uygulanmaya devam eden imhanın boyutundan habersizdir.

ABD Parlamentosu'nun bu durumu nefretle kınadığını, ayrıca Osmanlı Türkleri ve Kemalist Hükümet tarafından Pontos Rumlarına yönelik hayata geçirilen korkunç ve vahşi tehcirleri mahkum ettiğini ilan ediyoruz. Avrupa Güçlerinin, Şark'ta düzenin korunmasına ve yeniden düzenlenmesine dönük aldıkları gözle görülür önlemlerin başarısızlığı derin bir üzüntü yaratmaktadır.

Parlamento, ABD Başkanı'ndan, Avrupalı Güçlerin dikkatini Pontos'taki vahşete çekmesini en yüksek saygılarla arz etmektedir.

Bu noktada Ekümenik Patriklik'in, İstanbul'un en önemli şahsiyetlerine hitaben yazdığı bir açıklamayı (7 Ekim 1921) sunmak istiyorum.

Ekümenik Patriklik, Kemalist Hükümet'le, Küçük Asya'daki Rumlara yönelik hunharca, acımasızca gerçekleştirilen tehcirler bağlamında ilişkiye geçmiştir ve zaman zaman bununla bağlantılı olayları açığa çıkarmıştır.

Büyük güçlerin aynı zamanda Avrupa'nın genel çıkarlarıyla da çatışan bu koşulların bir son bulması için gerekli olan önlemleri zamanında alacağını ümit etme cesaretini gösteriyoruz.

Ekümenik Patriklik'in güvenilir kaynaklardan elde edilmiş olan enformasyonları Kayseri, Amasya, Neokessareia [Niksar], Ikonion [Konya], Trapesunt [Trahzon], Ankara, Chaldia [Gümüşhane çevresi], Kolonia [Şebinkarahisar], Ilioupolis [Aydın] ve Rhodopolis'in yanı sıra, Kısikos [Balı, vilayet Balıkesir], Nikomedeia [Nevşehir], Nikea [İznik], Chalkidonos [Kalkedon;Kadıköy], Bursa (Rumca: Prusa), Pisidia [vilayet Konya] ve Philadelphia [Alaşehir; vilayet Manisa] bölgelerindeki tüm yetişkin Rum erkeklerinin, hâlâ Kemalistlerin boyunduruğu altında bulundukları veya daha önce bulunmuş olduklarını göstermektedir. Çeşitli işkencelere maruz kalmış çok sayıda kadın ve çocuk ise Müslüman yetimhanelerine veya evlerine götürüldüler. ABD'nin İstanbul'daki özel soruşturma heyetinin Halep'te bulunan üyeleri Dr. Kennedy, Emma Cushman ve Karen Jeppe'in raporlarının dayanağı olan belgeler, tüm gerçeği ortaya koymaktadır:

Adı geçen heyet, çalışmaları sırasında Kemalist yetkililerin görülmedik engelleriyle karşılaşmışlardır: 2.300 çocuk, saklı tutuldukları yurtlarda ve Müslüman evlerinde bulundu. Soruşturma heyetindeki Yunanistan temsilcisi raporunda 300 bin kadın ve çocuğun tehcir edildiğine, alıkonduğuna yer veriyor.⁶³

Dr. Kennedy, Kemalistlerin talihsiz Hristiyan kadın ve çocukları sahte belgelerle Müslümanlaştırdıklarını yazıyor. İtilaf Güçleri polisinin el koyduğu devlet dairelerinden alınma düzmece açıklamalar içeren mektuplar ve Türk yetimhanelerinin isim listeleri gösteriyordu ki, Müslüman oldukları bu belgelerle kanıtlanmaya

63 A.Y.E., 1921, K.τ.Ε. (9), League of Nations, A. 113.1921, Deportation of Women and Children in Turkey, Asia Minor, and the Neighboring Territories; Report Presented by the Fifth Committee. Geneve (22.9.1921).

çalışılan söz konusu Hristiyan çocuklarına ait belgeler, üzerinde oynanmış sahte belgelerdi. Zira Hristiyan isimlerin üzeri çizilerek yerine Müslüman isimleri yazılmıştı.

Savaş zamanında Türk Kızılayı ile bağlantılı olan ve Talat Paşa, Enver Paşa ve Halide Edip Hanım⁶⁴ vd. tanınmış Müslüman şahsiyetlerin himayesinde bulunan bir Türk organizasyonu vardı. Kızılay başka işlerin yanı sıra, çocukların

-
- 64 Yayınının notu: Halide Edip Adıvar (1883/4/5 - 1964) 1901-1910 arası Halide Salih olarak da anıldı. İstanbul'da varlıklı bir ailede doğan ve Avrupa eğitimi almış olan yayıncı, yazar, pedagog, yüksek okul öğretmeni ve ulusalcı politikacı, Türk Kadın Hareketi'nin kurucusu. İlk gittiği okulun müdürü bir Rum olan "kyria" Eleni ("bayan Eleni") idi. Halide Edip daha sonra Üsküdar'daki "American College for Girls'e gitti ve bu eğitim kurumundan mezun olan ilk Müslüman öğrenci oldu. Bir kız kolejinde öğretmenlik, yani öğretmenlik yaptı, daha sonra da kız okullarına müfettişlik yaptı. Jön Türklerin Savaş Donanması Bakanı ve 4. Osmanlı Ordusu Komutanı Cemal Paşa 1916'da onu bu vasıfla, gerçekte Ermeni yetimi kızların zorla Müslümanlaştırıldığı ve asimile edildiği, Suriye'ye gönderdi. Bu görevi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir parti toplantısında ikinci eşiyle, 1917'de evlendiği Dr. Adnan Adıvar'la tanıştı. Halide Edip, Yunan Ordusu'nun İzmir'i işgal etmesinin (1919) ardından, İstanbul'da ateşli bir konuşma yaptı. Ancak birçok Jön Türk aktivisti gibi eşiyle birlikte İtilaf Güçlerinden kaçarak, İstanbul'dan Ankara'ya geldi. Burada Halide Edip, Türk "Kurtuluş Ordusu"nun batı cephesinde hemşire, çevirmen, basın danışmanı ve son olarak da Mustafa Kemal'in sekreterliği görevini yaparken, eşi de 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin vekil sözcüsü oldu. (Meclis başkanı?) Ayrıca bkz. Halide Edip: *Memoirs of Halide Edip* [Halide Edip'in Anıları] New York & Londra (The Century Company), 1926.

Μουσλμαν yurtlarına dağıtımı ile de ilgileniyordu.”⁶⁵

Çocukların kaçırılması ve zorla Μουσλμανlaştırılması

Çocuklara el koyma, sadece zorla kaçırma biçiminde gerçekleşmiyordu. Bilakis, çocuklar artık kendi Hıristiyan kökenlerini söylemeye cesaret edemeyecekleri duruma gelene kadar yapılan terör ve işkenceyi de kapsıyordu:

“Her yaştan çocuğa Μουσλμαν oldukları öğretiliyor ve çocuklar, gözetlenmedikleri zamanlar dışında kendi kökenlerini ele vermiyorlardı. Sözde gerçek Μουσλμανlar olduklarında ısrar etmelerinin nedeni, esas olarak, yeni isimlerini ve dinlerini reddetmeye kalktıklarında başlarına geleceği kavramış olmalarından kaynaklanıyordu.”⁶⁶

Cushman’ın raporu, Hıristiyan çocukların kimliklerini ortadan kaldırma çabaları sırasındaki sistematik davranış biçimlerini de ortaya koyuyor:

“Türkler, orijinal ve becerikli bir tarz ve yöntemle çocukların kimliklerin gizlemeye çalışıyorlardı. Sadece isimlerini ve memleketlerini değil, bilakis tüm benliklerini komple değiştirmeye

65 Εμπροσθοφύλαξ: Θα εξακολουθήσει το παιδομάζωμα Χριστιανικά ψυχά υπ ό το τουρκικόν όνομα. Αι απ οκαλύψεις μιας αγγλικής Επιτροπής. Μόνη εγγύησις ο ελληνικός στρατός, εφημ. „Εμπρός”, Αθήνα (12.11.1921). Vgl. auch A.Y.E., 1921, K.τ.Ε. (9), C.281.M.218.1921.IV, Genève (25.8.1921), League of Nations A. 35.1921.IV, C.281. M. 218. 1921. IV, Memorandum by the Secretary-General Report on the Work of the Commission of Enquiry with Regard to the Deportation of Women and Children, Report by Dr. Kennedy, Letter from Miss E.D. Cushman to the Secretary-General, Stamboul (16.7.1921).

66 Εμπροσθοφύλαξ, Θα εξακολουθήσει το παιδομάζωμα, a.g.e.

çabalıyorlardı. Bir hafta ile üç ay arasında değişen bir zaman diliminde bu çocuklar; Hristiyan aidiyetlerini güçlü bir şekilde reddedecekler ve hatta içlerinden bazıları hiç tereddüt etmeden, Hristiyanlara ‘Allahsız’ diye küfredecek ve kendilerinin gerçek Müslümanlar olduklarına yemin edeceklerdi. Çocukların kendi milliyetlerini inkar etme nedenlerine dair çeşitli veriler bulunmakta. Deneyimlerimin bana öğrettiğine göre kızlardaki bu benlik değişimi daha çok hediye, giyecek ya da takı vb. şeyler üzerinden gerçekleştiriliyor. Oğlan çocuklarında aynı sonuç, ta ki, Türklerin onu daha kötü bir kaderden koruduğuna gerçekten inanuncaya kadar süren terör, tehdit, dayak vb. biçimlerle elde edilmeye çalışılıyordu.”⁶⁷

Türkiye’deki ve yurtdışındaki yankılar

Küçük Asya Rumlarının çocuklarının 20. yy.’da zor yoluyla çalınması ve zorla Müslümanlaştırılması Küçük Asya’dan kaçan birçok yazarın dikkat çekmesine rağmen,⁶⁸ Yunan

67 Aynı yerde; A.Y. E., 1921, K.τ.E. (9), C.281. M. 218 1921.IV, Γενεύη [Cenevre] (25.8.1921), Letter from Miss E. D. Cushman to the Secretary-General, Stamboul (16.7.1921).

68 Anlaşma 1964’te Türk Başbakanı İnönü tarafından feshedildi. Anlaşmanın tek taraflı olarak feshedilmesini genel olarak birkaç saat içinde ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan binden fazla Rum’un Türkiye’den sürülmesi izledi. Yanlarına sadece 22 dolar ve içinde giyecek olan bir bavul almalarına izin verildi. Kısa süre sonra 5 bin kişinin daha sınır dışı edildiği Eylül 1964’te, Türkiye Rum vatandaşlarının oturma müsaadelerini uzatmayı reddedince, 10-11 bin Rum daha sınır dışı edildi. Türk gazetesi *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1964’te sürülenlere ek olarak 30 bin Rum kökenli Türk vatandaşının daha Türkiye’yi temelli terk ettiklerini yazdı. -Alıntı Denying Human Rights & Ethnic

Devleti tarafından bilinçli olarak araştırılmadı.⁶⁹

Hükümet şefleri Eleftherios Venizelos (1864-1936) ile Mustafa İsmet'in⁷⁰ (İnönü) (1884-1973) yaptığı *Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Arabuluculuk Anlaşması*, Lozan Anlaşması (1923) temelinde gerçekleşen zorunlu göçün sonucunda ortaya çıkan⁷¹ çözülmemiş sorunlar açısından "ölü gömücü" işlevi gördü.

Identity. The Greeks of Turkey. Helsinki Watch. A division of Human Rights Watch. March 1992. Internet adresi:

<http://www.geocities.com/CapitolHill/Congress/1881/policies.html>

69 Yayıncının notu: 1910'dan itibaren Yunanistan Başbakanı Venizelos Yunan Ordusu'nu harekete geçirdikten ve İtilaf Güçlerini Selanik'e çağırdıktan sonra, Mart 1915'te kral tarafından görevden alındı. Kral I. Konstantinos'un Haziran 1917'de tahttan indirilmesinden sonra Venizelos tekrar iktidara gelmeyi ve faturası Türkiye'ye çıkarılmak üzere toprak kazanımı elde etmeyi hedefledi. 1920'de seçimi kaybetti, ancak 1924'te ve 1928-33 arasında tekrar başbakan oldu.

70 Yayıncının notu: Gerçek adı Mustafa İsmet Paşa, İnönü adını 1921'de aynı adlı yerde Yunan Ordusu'na karşı iki savaştan zaferle çıktıktan sonra, 1934'te aldı. Türk Dışişleri Bakanı görevindeyken (1921-1924), Avrupalı güçlerin Mustafa Kemal Hükümeti'ni resmen tanıdığı Lozan Barış Konferansı'na (1922/23) katıldı. 1923'te Türkiye'nin ilk başbakanı oldu ve Mustafa Kemal'in 1938'deki ölümünden sonra da cumhurbaşkanı olarak onun halefi oldu.

71 Φωτιάδης, Κ.: Η εθνική και θρησκευτική συνείδηση των Ελλήνων του Πόντου, έκδ. Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη (1996) [Fotiadis, Konstantinos: Pontos Rum Milli ve Dini Bilinç. Selanik (1996)]; A.Y.E., K.Y., Φ.1923.α.α.κ., Καταθέσεις αυτοπ τών μαρτύρων τουρκικών βαιοπ ραγιών [Türk Zulmünün Görgü Tanıklarının Hesapları]; Report of conditions in Sivas by William E. Hawkes,

İsmet Paşa 8 Mayıs (yeni takvime göre 21 Mayıs) 1922’de Türkiye Millet Meclisinde yapılan gizli bir oturumda, Pontos Rumlarının hükümetin emri ile katledildiklerini itiraf etti:

“İsmet Paşa, toplantının başkanı olarak, saat 14.00’te söz aldı:

“Efendiler, Pontos’daki katliamları araştırmak için vekil Patrikis Prusalis’in önerisi üzerine Amerikalılardan oluşan bir komisyonun kurulduğu size bildirildi. Rumlara yönelik katliam, bunların bir devrim yapmaya çalışmaları, birçok Türk’ü öldürmeleri, kadınların ırzına geçmeleri ve mallarını yağmalamaları üzerine gerçekleşti. Merkez bunun üzerine, komutanlara ve aynı zamanda da Topal Osman’a katliamları devreye sokma emrini verdi.

Rumlar, Osmanlı tebaasıdır ve tebaa olarak eskiden olduğu gibi bugün de yasalara itaat etmeleri ve elde bir Türkiye’nin kalıp kalmayacağını belirleyecek olayların sonucunu beklemeleri gerekirdi. Tüm bunlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun kaybettiğini düşünen Prusalis tarafından Avrupa Ordusu, Yunan Ordusu ile birlikte ülkeye girdiğinde başlatıldı ve böylece kısa süre sonra başvekilin vesayetinden patrikliğin ayrılmasını talep etti. Hatta tüm kiliselere sadece Venizelos’un ve başka yabancıların adını anmalarını, ama kesinlikle Sultan Vahdettin’in⁷² (VI. Mehmet) adını anmamalarını ve ayrıca kiliselere her gün Yunan bayrağı

Constantinople (5-6-1922). Dışişleri Bakanlığı: Atina’daki 3. Millet Meclisi (Ulusal Meclis) toplantısında, Türkiye’de 1906’dan 1921’e kadar anti-Rum Takibatlar, ek, 3, S.48-50; Λαμέρας, a.a.O., s. 67f. [Lameras, a.g.e.]; Παυλίδης, Ι. [Pavlidis, I.]: Σελίδες ιστορίας Πόντου-Μικράς Ασίας. Θεσσαλονίκη (1980 [Pontos ve Küçük Asya Tarihinden Sayfalar. Selanik (1980)]).

72 Son Osmanlı Sultanı, 17 Kasım 1922’de İstanbul’dan, Kemalistlerden kaçtı.

ve tatil günlerinde ise Türk bayrağı dışındaki İtilaf Güçlerinin bayraklarını asmalarını emretti.

Vekil Patrikis ve tüm Rumlar, Venizelos'un İstanbul'u geri alacağına güveniyorlar. Bir arada yaşanan bu kadar yıldan sonra güvenilmez olduklarını kanıtladılar. Ulusal Pakt⁷³ hiçbir Rum'u cezasız bırakmayacak, biz de onların Türk toprakları üzerinde artık daha fazla pazarlık yapmalarına izin vermeyeceğiz.

Onları süreceğiz; Venizelos ve Lloyd Georg bilmeliler ki, İngiliz Donanması bize korku salamaz. Şark'ın kendi ordusu ve kullanmaya hazır çok sayıda silahı var. Rumları İzmir'den, İngilizleri ise İstanbul'dan kovacağımız günler yakındır.”⁷⁴

Daily Telegraph'ın 17 Mayıs 1922'de yazdığına göre Türklerin işlediği suçlar, Ukrayna Kemalist Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamak⁷⁵ üzere Samsun üzerinden

73 Yayıncının notu: Türkçe Misaki Milli: Sözde Ulusal Pakt, muhalif ulusalcı güçlerin, Mustafa Kemal öncülüğünde 1919'da Erzurum'da yaptıkları toplantıda karar altına anıldı. Pakt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölgesinden vazgeçilmesi koşuluyla, bir Türk ulusal devletinin kurulmasını ve tavizsizce savunulmasını öngörüyor. Ulusal Pakt Ocak 1920'de İstanbul'daki Osmanlı-Türk Hükümeti'nce de kabul edildi.

74 Belge 14. Harbiye Bakanlığı, İstanbul Protokol no 20725, Ankara (21.05.1338(1922), İstanbul'daki komutanlıkta kayıtlıdır. Ve Saat 12.00'de. Παπ αδόπ ουλος, N.: Τουρκικά Ντοκουμέντα για τη Μικρασιατική καταστροφή: Η αλήθεια απ' το στόμα των Τούρκων. Αθήνα (1985), s. 74-75 [Paladopoulos, N.: Küçük Asya Felaketi ile İlgili Türkçe Belgeler, Türklerin Ağzından Gerçeği. Atina (1985)].

75 Foreign Office (Londra) 371/7877, X/P 9206, “Τουρκικές φρικαλεότητες στη Μικρά Ασία. Περισσότερες πληροφορίες. Χιλιάδες θύματα” [“Küçük Asya'da Türk Vahşeti. Daha fazla bilgi. Kurbanların binlerce”], Daily Telegraph, London (17.5.1922).

Ankara'ya giden Ukrayna Delegasyonu⁷⁶ üzerinde de korkunç bir etki yarattı. Kızıl Ordu'nun Orta Asya Komutanı Mihael Frunze (1885-1925) ve Delegasyon, seyahatleri sırasında gördükleri ve duydukları sayesinde gelecekteki müttefiklerinin barbarlıkları konusunda fikir sahibi oldular.⁷⁷

-
- 76 Документы внешней политики СССР, Том 5 [SSCB'nin Dış Politikası ile İlgili Belgeler, cilt 5], Москва (1961) [Moskova (1961)], s. 9-14 ve 21. Archiv Vnešnej Politiki SSSR (AVP SSSR) [21. SSCB Dış Politika Arşivi], Fond 84, op. 3, d. 9, No 2955, Trapezunt (22.12.1921).
- 77 Jevakhoff, Alexandre: Kemal Atatürk "Les chemis de l' Occident", Editions Tallandier (1989), s. 263 ; Frunze, M. Türkiye Anıları İstanbul (1978), s. 18 ve 107; Шамсудинов, А.М.: Национально-освободительная борьба в Турции 1918-1923, Москва (1966), s. 216 [Şamsudinov, A.M.: Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Mücadelesi 1918-1923. Moskova (1966)]; Аралов, С. И.: Воспоминания советского дипломата 1922-1923. Москва (1960) [Aralov, S.I.: Sovyet Diplomat Hatıraları 1922-1923. Moskova (1960)]; Aralov, S.: In the Turkey of Atatürk, "International Affairs" Nr. 8, Moscow (1960), s. 81-87; Der Nationale Befreiungskampf Kurdistans. Die Massaker des Türkischen Staates und Aufruf an die Fortschrittliche Menschheit, Hrg. ERNK, Köln (1987); Massaker am Pontosvolk [Pontos halkı katliamı], s. 12-13; Запántης, Α.: Ελληνοσοβιετικές σχέσεις 1917-1941. Αθήνα (1989) [Zapantis, A.: Yunan-Sovyet İlişkileri. Atina (1989)], s. 98; Новичев, А.Д.: Турция: Краткая история. Москва (1965), [Noviçev, A.D.: Türkiye: Kısa Tarihçe. Moskova (1965)], s. 153; Φρουνζέ, Μ.: Η Μαρτυρία του Μιχαήλ Βασιλιέβιτς Φρουνζέ (1885-1925). Σχετικά με την τραγωδία του Ποντιακού ελληνισμού, π.ερ. Ποντιακό Βήμα, μετάφραση από τα αγγλικά Ρ. Ελευθεριάδου-σαμουηλίδου, τευχ. 48, Κοζάνη (1999), s. 3-32 [Frunze, M.: Michael Vasilievic Frunze (1885-1925) ifade-sine: Pontos Rum Trajedisi Üzerine; R. Samuilidu-Elefteriadu

Buna rağmen, Kemalistlerle ittifak uğruna, halklar ve azınlık hakları gözardı edildi. Bu durum, hem Frunse'nin manidar mektuplarında hem de daha sonraları Sovyet Rusya'nın Ankara Elçisi Sergey Ivanoviç Aralov'un kendi devlet makamlarına yazdıklarında ortaya konulmaktadır.

Yannis (Giannis) Kapsis, büyük güçlerin sorumluluklarına dair *Kara Kitap*'ında (1922) şöyle yazıyor:

“Ecnebilerin rolü karşısında duyulan acı ve öfke, trajediyi yaşamış olanlardan miras kalmıştır. ‘Bu, hissedilen acı, acaba abartıyı da beraberinde mi getiriyor?’ şeklinde sorulara ve kuşuklara yol açacak kadar büyük bir öfke. Gerçek ise çok daha kötü! Yunan arşivlerinde, İngiliz ve Fransız gizli servislerine ait Kemalistlerin vahşetini tüyler ürperten ayrıntıları ile ortaya koyan raporların kopyaları bulunmaktadır. Bu türden raporların Yunanlıların eline nasıl geçtiği meçhul! Büyük ihtimalle, büyük güçlerin kendi gizli servislerinin çalışanları, hükümetlerinin tutumu karşısında öfkelenerek raporları Yunan yetkililere verdiler. Kesin olan, eski müttefiklerimizin hükümetlerinin tam bilgi

tarafından İngilizce'den çeviri. “Pontiako Vima”, No. 48, Kozani (1999)]; Фрунзе, М.: Поездка в Ангорю; т. 1, Москва (1929), [Frunze, M.: Ankara Gezisi. Cilt 1, Moskova (1929)], s. 274-437; Nicolopoulos, John: The Testimony of Mikhail Vasilievich Frunze (1885-1925). Concerning the Tragedy of Pontic Hellenism, in: “Journal of Modern Hellenism”, No. 4, New York (1987), s. 37-53; Φωτιάδης, Κ.: Η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού μέσα απ ό τις τουρκικές πηγές; Οψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος - Ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις, εκδ. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη (1994) [Fotiadis, Konstantinos: Türk Kaynaklarına Göre Pontos Rum Soykırımı; kitapta: Küçük Asya Sorununun Boyutları - Teori ve Hikayenin Etkileri. Ed. A.P.Th., Selanik (1994)], s. 98.

*sahibi oldukları, fakat soykırımı durdurmak için hiçbir çaba göstermedikleri ya da üzerinde konuşmadıkları yönünde. Böylece onlar Mustafa Kemal'in suç ortağı oldular.”*⁷⁸

Yunan Hükümeti Pontos Rumlarının imhasıyla ilgili kararlı bir şekilde tepki gösterdi.⁷⁹

Yunanistan Parlamentosu'nda, 18 Mayıs 1922'de Küçük Asya Rumlarının tehciri üzerine bir özel oturum gerçekleşti. Başlıca referans, Kemalistlerin suçlarını ayrıntılı olarak ortaya koyan Dışişleri Bakanı Alexandros Baltasis'e aitti. *Esperini* gazetesi bu vesile ile şunları yazıyordu:

“Parlamentoda dün yapılan millet meclisi toplantısına katılanlar, Dışişleri Bakanlığı'nın, Türklerin katliamına, Türklerin vahşetine ve barbarlığına kurban giden Pontos'un Hristiyan nüfusunun mukaddes değerleri, Rumların, Ermenilerin, erkeklerin, yaşlıların,

78 Καψής, Γ.: 1922. Η μαύρη Βίβλος. Αθήνς (1922), [Kapsis, G.: 1922. Kara Kitap. Atina (1922)], s. 211; ayrıca bakınız Affari Politico, Turchia 1919-1930, Pacco 1666, No 3515, Παρίσι [Paris] (19.5.1922). D.P.C., E/304/1, D. 53, No 58070, (19.5.1922) ve D.P.C., E/304/1, D. 53; De Peretti için Metaxas, Yunan Milletvekili Ziyareti (19.5.1922). Ανώνυμος: Οι Έλληνες και οι Τούρκοι [Yunanlılar ve Türkler], in „Daily Chronicle”, London (19.5.1922); D.P.C., E/304/1, D. 53, Οι Έλληνες και οι Τούρκοι [Yunanlılar ve Türkler].

79 Ανώνυμος: Η Τραγωδία του Πόντου, εφημ. „Νέα Ημέρα”, Τεργέστης (18.5.1922) [Anonymous: Pontos Trajedisi. “Nea Imera”, Trieste (18.5.1922)]; Ανώνυμος: Τραγωδία του Ελληνισμού του Πόντου. Πώς εξοντώθησαν οι χριστιανοί της Πάφρας. Αφηγήσεις διασωθέντων προσφύγων, εφημ. „Πατρίς”, Αθήνα (18.5.1922) [Anonymous: Pontos Rum Trajedisi: Hıristiyanlar Pafras Gelen İmha Olduğu İçin. Mültecilerin Kurtarılması Hakkında Hikaye; gazete “Patris”, Atina (18.5.1922)].

kadınların ve çocukların trajik ölümleri hakkında verdiği bilgiler sırasında ortaya çıkan korkunç acıyı hissettiler.”⁸⁰

Hatta bazı Kemalist vekiller, özellikle de Pontos bölgesinden olanlar,⁸¹ Kemalist Hükümet’in vahşi tutumundan rahatsızdılar. Bunlar, 21 Ağustos 1922’de yapılan parlamento oturumunda Bursalı meslektaşları Emin Bey tarafından “Pontos Fikirleri”nin savunucusu olmakla suçlandılar ve ardından da tutumlarından dolayı soruşturma komisyonu önünde hesap vermek zorunda kaldılar.⁸²

21 Ağustos 1922’de yapılan söz konusu oturumda öne çıkan kişi özellikle büyük bir gayretle tehcirlerle kendi arasına mesafe koyan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey’di [Ulukan] ve konuşmasında şöyle diyordu:

“Tehcirlerden dolayı yüzümüzdeki utanç lekesi ebediyen silinmeyecek. Eğer insanlığın benliğini katleden tehcirlerin muhasebesini yapacak olursak, o zaman Efendiler, bu çok nefret verici bir şeydir. Bu olaylar tüm dünyanın gözü önünde bizi kirletmektedir.

80 Ανώνυμος: Η φορικτή Τραγωδία του Πόντου (Anonymous: Pontos korkunç trajedi). „Εσπ ερινή”, Αθήνα (19.5.1922) [gazete “Esperini”, Atina, (19.5.1922)].

81 Canik (Samsun) Milletvekili Süleyman Bey [Boşnak] ve Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet, meslektaşları Bursalı cerrah Emin Bey [Erkul] tarafından, Pontos Rumlarını desteklemekle suçlandılar. TBMM’deki Hıristiyanlara yönelik tehcirlerle ilişkin tartışmalarla, bana kendisinin henüz yayınlanmamış olan, “Tarihin Tekerrürü” adlı araştırmasının büyük bölümünü yararlanmam için sunan, meslektaşım Neoklis Sarris’e katkılarından dolayı yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

82 Σαρρής, Ν.: Η επ ιστροφή της Ιστορίας, υπ ό δημοσίευση χειρόγραφο [Sarris, Neoklis: Tarihin iadesi (tekerrürü); basılı]; Gologlu, Mahmut: Trabzon Taribi. Ankara (1975), s. 3.

*Zira artık hükümet de kendini haklı çıkaramaz. Kendi gözlerimle gördüm. Öyle ahlak dışı şeyler yaşandı ki, Beyler, bugün bizim memurlarımızın yaptığı çirkinlikler, İngilizler tarafından bile yapılmadı.”*⁸³

Bunun üzerine Kırşehir Milletvekili Yahya Galip⁸⁴ [Kargı] söz alıyor:

...Pontos sorunu çok önceden ortaya çıkmıştır. Pontosluların bir örgüt kuracağını, bir hükümet kuracağını, şunu bunu yapacağını duyduk. Ancak insanların tehcirlerden dolayı ortadan yok edildiği gibi bir sorun olduğunu duymadık... Efendiler, meydana geldiği söylenen tüm kötülüklerin özel yetkilerden kaynaklandığına emin olabilirsiniz. Şunu anlamıyorum; bir ülkeyi ayakta tutan, yasalardır. Ve yıkan şey ise yasaların çiğnenmesidir. Özel yetkilerin anlamı, herkesin keyfine göre insan asması, kesmesi, kentleri yerle bir etmesi, evlerin talan edilmesi ve dünyanın yakılıp kül edilmesi midir?

Çünkü işleri baskı olan insanlar, hırsızlıkları ortaya çıkmasın diye evleri yakıyorlar. Pontos sorununu yaratan ve bu kötülüğü Pontos'un başına getiren herkes, bize en büyük kötülüğü yaptılar. Pontosluların tehcir edilmesi adı altında köylerdeki yaşamı, mal ve mülkü ortadan kaldırdılar... Tek bir kişinin bile tehcirini onaylamadığıma buradaki herkesin şahit olmasını istiyorum. Sürgünler bu ülke için saatli bomba gibidir. Çok korkunçtur. Bunun bedelini daha kaç yıl boyunca ödemek zorunda kalacağız? Mahkemeler kimin suçlu kimin suçsuz olduğuna

83 Σαππής, a.g.e., s. 72 f.; TBMM: Gizli Celse Zabıtarı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, cilt 3 (1985), s. 721.

84 Yayıncının notu: Yahya Galip, Eyüp Camii'ndeki Umumi Sinan Tekkesi şeyhiydi, ancak daha sonra politikaya atılarak, Kırşehir milletvekili oldu.

karar vermeliler.”⁸⁵

Mersin Milletvekili (Rumca: Mersinis) [Hüseyin] Selahattin Bey [Köseoğlu] de konuşmasını aynı yüksek ses tonuyla yaptı:

...Yüz, yüz yirmi yıl boyunca yönetimin düzeltilmesine dönük, pek de memnun edici olmayan çabalar oldu. Avrupalı güçler yönetimimizde eksikler gördüğü sürece, bize saldıracaklardır. Reformlar talep edecekler. Taleplerinde haklılar mı? Evet, haklılar. Tebaa sıfatıyla bizleri elinden geldiğince kucaklayan halkın namusunu, itibarını ve malını korumaya dönük görevlerimizi yerine getirmedi... Millet Meclisinin amacı, tek bir gayrimüslimin dahi geriye kalmaması, en sonuncusunun bile sürülüp, imha edilmesi mi acaba? Böylesi bir durumda dünyanın gözündeki varlığımız ne olur? Kendi ayaklarımızın üzerinde durabilir miyiz? Affınızı diliyorum, ama bu sorunun çözülmesi milli can damarlarımızla alakalıdır.

Efendiler, bir hükümet bir İslami hükümet, bir Osmanlı hükümeti ya da nasıl adlandırırsanız adlandırın, bir Türk hükümeti, dininden, cinsiyetinden veya dini dogmalardan bağımsız olarak düzenine tabi olan tüm tebaanın hükümetidir. Yoksa sadece Müslümanların olan bir hükümet mi? Herkese aynı eşit hakları tanıyacak mı? Neden imhaya ve yıkıma dayalı bir politika izliyoruz? Zira imha, başka tarz ve yöntemlerle hayata geçirilebilir. Çeşitli yolları var...”⁸⁶

85 TBMM: Türk Genel Kurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi (T.I.H), cilt IV, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara (1962), s. 2708.

86 TBMM, a.g.e., s. 731 f.

Kayseri Milletvekili Osman Bey [Uşşaklı] tam da bu noktada konuşmacının sözlerini şu sözlerle kesti: “*Bu yağma-ya ve yıkıma dönük bir politikadır.*” Selahattin Bey onaylayarak devam etti:

“*Bu sayede kimin adı lekeleniyor? Zavallı millet! ... Ve şöyle sorulacaktır: acaba hangi ulusun tarihinde katliamlarla onur duyulur ve övünülür?*

Rumların da aynı şeyleri yaptıkları itirazına verilecek yanıt, onların hiç olmazsa medenice yaptıkları şeklinde olacaktır.”⁸⁷

Dönemin baş aktörlerinden biri olan Trabzon Metropolitani Chrysantos, özellikle de Pontos’un kaderiyle ilgili olarak büyük güçlere düşen büyük sorumluluklara ilişkin yorumunda şöyle diyordu:

“*Hristiyan batının kusuru ve umursamazlığı nedeniyle 1453’te İstanbul ve 1461’de de Trabzon düştü ve bütün o zengin kültür yok edildi. Batının iki büyük gücünün, Almanya ve Avusturya’nın 1914’ten 1918 yıllarına kadar devam eden suç ortaklığı nedeniyle, tüm Ermeni halkı Jön Türkler tarafından katledildi ve yüz binlerce Rum, zorbalıkla memleketlerinden sürülerek ölüme terk edildi. Batılı Hristiyan Müttefik Güçlerinin 1919-1922 yılları arasındaki suç ortaklığı nedeniyle Jön Türklerin yarım bıraktığı işi Mustafa Kemal Paşa’nın Türk Ulusal Hareketi tamamladı. Aralarında Trabzon Katedralinin unutulmaz temsilcisi Matthäus Kofidis’in de bulunduğu yüz binlerce Rum dini lider ve ileri gelen kişi asılırken, eli silah tutan binlerce erkek de sürgünde açlık ve yoksunluktan ölüme mahkum edildi. Bunu Ağustos 1922’de Küçük Asya’nın tahrip edilmesi, 1923’te nüfus mübadelesi, Pontos’un Küçük Asya’nın ve Trakya’nın kırılıp geçirilmesi,*

*yani deyim yerindeyse Hıristiyan kültürünün yok edilmesi izledi. Dahası, Trabzon Kilisesi'nin kökü kazındı ve mirasımız başkala-rına paylaştırıldı.”*⁸⁸

Pontos Rumluğunun yok oluşuna dair, Dışişleri Arşivi'nin yanı sıra, başka devlet arşivleri ve özel arşivlerde sayısız rapor mevcuttur. Zorla mübadeleye kadar 353 bin Pontos Rum'u Jön Türklerin ve Kemalistlerin yüzünden kentlerde, köylerde, kuytularda, dağlarda, sürgünde, hapis-hanelerde, zorunlu çalışma taburlarında ve Türk Ordusu içinde trajik bir ölüme gittiler. Onların hepsi Osmanlı vatanda-şıydı.⁸⁹

ABD'li diplomat James W. Gerard, George Horton'un *The Blight of Asia* (1926) adlı kitabına yazdığı önsözde şöyle diyor:

...İsa'dan yirmi yüzyıl sonra Türkler gibi bu kadar küçük ve geri bir halkın, medeniyetine ve insanlığın gelişme-sine karşı böyle bir suç işleyebilmesi gerçeği tüm şuurlu halkları düşünmeye sevk etmeli (...) Amerika'nın onların tek umudu olduğunu bildiğimiz halde, ölmekte olan Hıristiyan-ların çaresiz çığlıklarını duymadık. Ve şu an ülkemizde, Türklerden maddi avantajlar sağlayabilmemiz için Türklerin suçlarını mazur göstermeye ve onların suçlarını affetmeye doğru giderek yükselen bir eğilim olduğu çok açık.”⁹⁰

88 Χρύσανθος: Η Εκκλησία της Τραπεζούντας. Αθήνα 1933 [Hrisantos: Trapezunta Kilisesi. Atina 1933].

89 Valasaniş,a.g.e., s. 24.

90 Horton, George: *The Blight of Asia*. Brooklyn, N.Y., s. 9
İnternet: <http://www.hri.org/docs/Horton/>

Sonuç

Amerikan politikasına dair yapılan açıklamalar, eğer bunlar bir Amerikalıdan geliyorsa, daha ayrı bir önem taşımaktadır.

Amerikalıların Türkleri Doğu Akdeniz'deki en güvenilir müttefikleri olarak gördükleri ve hâlâ da görüyor olmaları bir gerçek. Aynı şey, Türkleri uzunca zaman Ortadoğu'daki "Fahri Almanlar" olarak gören Almanlar için de geçerliydi. Diğer taraftan Yakın Doğu'nun denetimi uğruna girilen bu gayriahlaki yarıştan geri kalmak istemeyen İngilizler ve Fransızlar da vardı. Türklerin gözüne girmek için her şeyi yaptılar. Bu da Küçük Asya halklarının bir değil, bilakis çok sayıda efendiye hizmet etmek zorunda kalmasını getirdi.

Rumlara dönük soykırım, aynı döneme denk gelen Ermeni Soykırımı'nın gölgesinde kaldı ve belli toprak anlaşmalarına riayet etmek ve diplomatik çıkarlar uğruna karnamelerle üzeri örtüldü.⁹¹

Her halkın, kendine karşı işlenen suçların resmî olarak kabul edilmesini ısrarla talep etme hakkı vardır. Günümüz gerçekliği, artık sürüncemede bırakmayı ve ileri tarihe ertelemeyi meşru kılmamaktadır. Eğer tehcirle hesaplaşmada geç kalınırsa, o kendi öcünü alır.⁹²

Halbuki bir Türk atasözü der ki: "Güneş balçıkla sıvanmaz" Gerçek de tıpkı güneş ışınları gibi yolları aşar ve

91 Χαραλαμπίδης, Μ.: Στο δρόμο της αλήθειας και της απελευθέρωσης. Αθήνα (2001), s. 128-136 [Haralampidis, M.: Gerçek ve Kurtuluş Yolunda, Atina (2001)].

92 Aynı: Δικαίωμα στη Μνήμη, Πόντιοι. Θεσσαλονίκη (1991) [Haralampidis, M.: Pontoslar: Hatırlama Hakkı. 3 baskı. Thessaloniki (1991), s. 21.

bundandır ki, 1990'lı yıllardan beri Pontos veya Küçük Asya Rumlarına karşı işlenen suçları mahkum ettirme noktasındaki ilk kazanımlar şöyle sıralanabilir: Yunan Parlementosu 1994 yılında, 19 Mayıs tarihini 353 bin Pontos Rum'unu anma günü ilan etti. ABD Eyaleti New York Valisi, Yunan kökenli George E. Pataki 19 Mayıs 2002'de yaptığı açıklamayla, 19 Mayıs'ın aynı şekilde anma günü olduğunu açıkladı. Ve New Jersey Eyaleti'nin İrlanda kökenli valisi de, 9 Eylül 2002'de bu tarihi “İzmir'in yerle bir edilmesi ve Pontos ve Küçük Asya Rum halkına dönük soykırımı anma günü ilan etti.” Gerekçe olarak da şunları dile getirdi:

“Küçük Asya'nın etnik olarak Rum olan nüfusunun kökünü kazımaya dönük 1914'ten 1922 yılına kadar gerçekleşen, bu sırada binlerce eli ilah tutan erkeğin zorunlu çalışma taburlarında ölüme gönderildiği, Rum kent ve köylerinin yerle bir edildiği, Karadeniz'de, Pontos'ta ve Rumların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde yüz binlerce sivilin boğazlandığı, toplam 500 binden fazla Rum'un soykırımına neden olan sistematik kampanyalar düzenlendiği (...).”⁹³

ABD'nin diğer politik ve yasal yaptırım kararları şöyle: Colombia şehri 8 Aralık 2002'yi “Pontos Rum Soykırımı'nı Anma Günü” ilan etti, ABD eyaleti Güney Carolina'da Vali Jim Hodges aynı tarihin “İzmir Yangını ve Küçük Asya Rumlarının Takibatını Anma Günü” olmasına karar verdi. Georgia Federal Eyaleti 3 Şubat 2003'te aldığı ‘karar 109’la, Pontos Rum'u Sano Themia Halo'nun hayatta kaldığı 1920'deki “Ölüm Yürüyüşü”nün soykırım olarak tanınmasını

93 Bkz orijinal metin internet adresi:

<http://www.trapezounta.com/article28.htm>

kabul etti ve aynı şekilde, federal eyalet Pennsylvania da Aralık 2003’de bir tanıma kararı aldı.⁹⁴

Artık, İnsan Hakları Temyiz Mahkemesi tarafından elde olan belgelere dayanarak, o dönemin trajik olaylarını hukuki olarak mahkum edecek tarafsız bir araştırma komisyonu oluşturulmasının vakti gelmiştir. Eğer günümüz Türkiye’si bir Avrupa ülkesi olmak istiyorsa, Avrupa Birliği üyesi olmak istiyorsa, 1912’den 1922’ye kadar gerçekleştirdiği soykırımları, tarihsel bir gerçeklik olarak tanımak zorundadır. Bundan dolayı özür dilemelidir ve hem insanlara hem de kendine, bunun bir daha tekrarlamayacağını garantisini vermelidir.

Gelecekteki Türk neslinin ruhu ve bilinci, onların peşini bırakmayan ve Avrupa kültürünün büyük değerlerini tüm benlikleriyle özümsemelerine engel olan eziklik kompleksinden ancak bu şekilde kurtulacaktır.

Yunan Parlamentosu üniversitelerle, göçmen dernekleriyle ve Küçük Asya’nın aynı imha yöntemlerine maruz kalmış olan diğer halklarıyla ortak bir çalışma yapmalı, parlamento içi bir komisyon oluşturarak, soykırımın tanınması için harekete geçmeli. Dönemin Türk yayılcı politikasına karşı Rum direnişi, Pontos Rumlarına dönük soykırımın tanınması ile başlayacaktır.

Konstantinos Fotiadis

94 Açıklamaları ve kararları, anı kitabı “Not Even My Name” ile uzunca süre dikkatlerden kaçan, Küçük Asya Rumlarına yönelik imha faaliyetleriyle ilgili, daha fazla sayıda okur kitlesini harekete geçiren ABD’li yazar Thea Halo’nun internet adresinde yer almaktadır. Almancaya çevrilmiş bölümler kitabın sonunda yer almaktadır. Ayrıca bkz:

<http://www.notevenmyname.com/work2htm>

Suskun Halklardan Halkların Ortak Sesine Kendi Bakışımızla Tarih Yazmak

Sümer Kralı Gılgamış Efsanesi, tarihsel bölgemizden, Küçük Asya ve Mezopotamya'dan çıktı. Mitlerden akıla geçiş, mitolojiden tarihe geçiş burada yaşandı. Tarih yazımının babası Herodot burada doğdu, burada etkin oldu. Ancak buna karşın, bu coğrafyanın tarihi yoktur.

Buralarda bir dönem hatıralara hükmeden, cinler-perilerdi. Bugün ise burada hakim olan hatıralardaki boşluktur. Burası, *hafızanın kaybedildiği amnezi* coğrafyasıdır. Homeros olsa, denizkızları kazandı derdi. Dünyanın hiçbir yerinde, burada olduğu kadar tarihte çarpıtma yoktur. Meksika'da veya Güney Amerika'da hiç kimse Azteklerin veya İnkalıların büyük şairinin bir Fransız ya da İspanyol olduğunu iddia etmez. Ancak bizim buralarda Homeros'un Türk olduğunu yüzüstü ve sinsice iddia eden bir resmi tarih vardır.

Bizim buralar, birçok halkın birçok dinin ve çok sayıda dilin olduğu bir bölgedir. Sadece tek bir değil, birçok rengin, homojenliğin yerine heterojenliğin hakim olduğu bir bölgedir. Ancak yüzyılı aşkın süredir, özellikle de son zamanlarda, tekilliğin hakim sürdüğü bir yere dönüştü.

Halkların ve medeniyetlerin azalması, yok olması hızla devam ediyor. Birbirine paralel süreçler!

Dünyanın her yerinde, her insan kendi memleketinde doğar, orada büyür ve ölür. Ancak burada insanlar Van'da, İzmir'de, Trabzon'da, Edirne'de (Adrianopol) ve Diyarbakır'da doğuyor ve Buenos Aires'te, Marsilya'da, New York'ta, Pire'de, Düsseldorf'ta veya Berlin'de ölüyorlar.

Dünyanın diğer bölgelerindeki dönüşüm politik diyalektik olarak, bazen şiddet yoluyla da olmak üzere, feodalizmden kapitalizme, totalizmden demokrasiye doğrudur. Böylelikle de halklar ve uluslar, ulus devletler, medeni dünya, burjuva demokrasisi olarak geliştiler. Burada ise kadim halklar -Ermeniler, Rumlar, Asurlar, Aramiler- yok oldu, toplumsal sınıflar yok oldu. İnsanlar fiziksel ve biyolojik imhayla yok edildiler. Demokrasi hiçbir vakit gelmedi, burjuvazi oluşmadı. Bunun yerine totalizm geri döndü ve insanlar tebaa olarak kaldılar.

Trajik olan, 20. yy., bölgemizdeki halklara dönük ilk soykırımın sosyal ve politik boyutudur. Avrupa'da 20. yy. şiddet aralıkları içermektedir. Bizim buralarda ise yüzyılın tümü şiddetle geçti. Bu durum 21. yy.'da da devam ediyor.

Bu vahşi, zalimane ve anormal tarih akışı, bölgede büyük insani kayıplara neden oldu. Sağ kalabilen insanlar, vatansız halklar, diaspora halkları, mülteci halklar olarak tanımlandılar. Avrupa'nın ve Türkiye'nin diplomatik diliyle göçmenler olarak tanımlanan en son mülteci halk, Kürtlerdir. Türk SS'lerinin yarattığı depremle, benim "dört bin Guernica" (Picasso'nun ünlü bir tablosu-ç.n.) olarak tanımladığım dört bin köy yerle bir edildi. Bu defa sağ kalanlar Ararat'a (Ağrı Dağı) değil, İzmir'e, İstanbul'a, Berlin'e Amsterdam'a kaçtılar. Ancak hiç kimse bu depremin sözünü etmedi.

Bölgemizdeki halkların fiziksel imhasını, zihinlerinde yaratılan tahribatları, hafızalarının ve seslerinin yok edilişi

izledi. Jeopolitik doktrinler ve devlet mantığı, sistematik olarak suçlarının üzerini örtmek ve bunları unutturmak üzerine çalışıyor. Halkların trajedisini suskun halklara dönüştürmek için NATO doktrini “Türkiye’nin entegrasyonu” ve “İttifak partnerleri arasında dayanışma” adı altında, Yunanistan’da on yıllar boyu Pontosluların, İyonyalıların, Kapadokyalıların yanı sıra Trakyalıların hafızaları çalındı. Onlarca yıl boyunca sadece solcuların kitapları değil, aynı zamanda söz konusu tarihsel bölgelerle ilgili kitaplar da yasaklandı.

Böylelikle, Yunanistan açısından İyonya’nın adı ve anlamı, iki futbol takımıyla, “Paniions” ve “İonikos”la sınırlandı.

Herkül, Herodot, Thales’in (Eski Yunan filozofu-ç.n.) Milet’i (Ege’de Antikçağ Yunan kenti-ç.n.), ayrıca ilk kent mimarı İppodamos da bu durumdan pek mutlu olmazlardı. Ancak bu sadece Yunanistan’ı ilgilendiren bir mesele değildir. Sorun tüm insanlığın sorunudur. Dünya medeniyeti, felsefesi, mimarisi, eğer İyonya boyutu yok sayılırsa, bundan dolayı epeyce yoksullaşacaktır.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki fark, Yunanistan’da devlet kendini ulusun karşısına koyarken, Türkiye’de totaliter, ırkçı bir rejimin başka halkları, onların memleketlerini ve coğrafyasını yok ederek, bir ulus yaratma çabasında olmasında yatmaktadır.

Son yıllarda Nürnberg’deki randevularını kaçırdıktan sonra suskunluğa bürünmüş olan halklar, mezarlarından kalktılar ve hafızalarını ve kendi seslerini talep ediyorlar. Tarihe, coğrafyaya ve politikaya geri dönüyorlar. Sesleri, varlığa dönük bir çığlık, adalete dönük bir talep ve diyalog arayışı... Bu çığlık insanlık için erkekleri ve kadınları, sınıfları ve halkları, ülkeleri kurtarmaya dönük. Kurbanlar için olduğu kadar, onları kurban edenler için de!

Hatıralara dönük talep, bizler insan varlığı olarak kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve nereye gittiğimizi bilelim diye, insanlık aidiyetine dönük bir uyarıdır. İleriye doğru mu yoksa geriye, barbarlığa doğru mu hareket ediyoruz? Yalnızca başkalarının anısına saygı duyarak, sadece hatıralar aracılığıyla bölgemizde yaşam ve demokrasi kurulabilir. Hatıraların eksik olması ya da tahrif edilmesi durumunda sürekli bir gerginlik, tarihle, sosyal çevreyle, diğer halklarla, doğal ve normal olan her şeyle çatışma halinde olan bir insanlık algısı oluşturulur. Burada söz konusu olan sadece patolojik Türk Devleti değil, aynı zamanda Türk toplumunun da bizatihi kendisidir..

Bellek olmadan Küçük Asya, Anadolu ve Mezopotamya ölüdür. Unutmak ölümdür. İşlenen ya da işlenecek olan suçlar, kuruluşlar tarafından tanınmamıştır ya da büyük çabalar ve gecikmeli olarak tanınmıştır. Suçlar cezasız kalmıştır. Süregelen suçların bitip tükenmeden tekrarlanmasının nedeni işte budur. Eğer yeni yüzyılda da cezalandırılmazlarsa, o zaman ilelebet öyle kalacaktır.

Bu nedenle de halklarımızın ortak sesi, cezasız bırakmaya karşı bir sesi temsil etmektedir. Çünkü cezasız bırakma, barbarlığı, bu topraklardaki insanlık doğasının kaybını, hem kurbanlarda hem de onları kurban edenlerde beslemektedir. Cezasız bırakma, Türk toplumunu hiçbir değerinin bulunmadığı Ortaçağ'a mahkum etmektedir ve bu tutumuna son vermesi, Türk toplumunun, insan yaşamının, bireyin, kolektif grupların değerini, halkların, dün Ermenilerin, bugün Kürtlerin yanı sıra tutsakların da haklarını tanıması durumunda demokratikleşme anlamına gelecektir.

Yunanlı cuntacılar ve CIA ajanları, ulusal yasalara göre cezalandırıldılar ve bunlar içinden hâlâ hayatta olanlar, işle-

dikleri suçların cezasını hapiste çekmekte. Ancak onların uyguladıkları şiddetin ölçüsü, Kemalist generallerin yaptıkları ile kıyaslanacak olursa, devede kulak kalır. Generaller, Güney Amerika cuntacıları ve onların Pinochet'den Kissinger'e kadar üsleri, aynı zamanda da Arjantin'deki 30 bin kaybın sorumluları cezasız bırakmaya karşı gelişen güçlü bir harekete tosladılar. Bu hareketin çok sayıda baş aktörü var. Söz konusu olan Güney Amerika sivil toplumdur. Söz konusu olan uluslararası sivil toplumdur ve Avrupa'nın yasa yapıcı dünyasının etrafındakilerdir. Haklarının ve özgürlüklerinin uluslararası ligini koordine etmeye yönelik kuruluşlardan biri olan Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi, Güney Amerika'nın birçok başkentinde yapılan bir dizi oturma, cezasız bırakma suçunu denetledi.

İnsani yasalar, uluslararası toplumun yasaları, bu zamana kadar Türk devlet sınırlarından içeri geçemediler. Bunu artık aşmak zorundalar. Suçlular bilinmektedir. Bunlar; Mustafa Kemal, Evren, Ecevit, Karadayı, Kırıkoğlu'dan, kurnaz ve sinirli bakan Cem'e kadar, tümüdür. Bunlarda cisimleşen kültür ve ölüm uygarlığı cezasız kalmamalı. Halklar uygarlığın zaferini ve ölümün her türüne karşı yaşamı istiyorlar.

Geçenlerde İtalyan devlet televizyonunda, Gulag Kamplarını hatırlatan Türkiye'deki hapisanelerle ilgili bir program yayınlandığına hayretle tanık oldum. İtiraf etmek gerekir ki, Yunanistan'da böyle bir şey Türk hassasiyeti dikkate alınarak, yasaklanırdı.

Carla del Ponte bu vahşet karşısında, Türkiye ile ilgili uluslararası bir mahkemenin zorunlu olduğunu itiraf ediyordu. Benim düşünceme göre, uluslararası bir ceza mahkemesi halklar açısından, insanlar açısından adaletin büyük bir zaferi olurdu, yaşamın, ölüm üzerindeki zaferini ilan ederdi.

Bölgenin kadim halklarının yeniden kazanılmış olan sesleri, şiddet çizgisinin bölgede sürekli artışına ve yayılmasına izin veren ideologların ve kuruluşların tespitlerine ve analizlerine de damgasını vuruyor. Ölümün jestinin ifade ettiği bu şiddet eğrisi sultanlarla başladı, Jön Türkler ve Kemalistler tarafından nihayete erdirildi. Bilindiği kadarıyla bu halklardan bazıları, özellikle de Rumlar, Nazizm sayesinde ırkçılığı, ölümün ideolojilerini öğrendiler. Yunanistan'da Nazizme karşı en güçlü direniş hareketlerinden biri oluştu. Ancak aynı halk, ırkçı ölüm ideolojisini, Kemalistler aracılığıyla da öğrendi. Fakat bu gerçeklik Yunanistan'da inkar edilmekte ve bir kenara itilmekte.

“İrkçı ve totaliter ideolojiler olarak Nazizm ve Kemalizm arasındaki benzerlikler” konulu uluslararası bir sempozyum yapılabilseydi, bunun bölgedeki tüm halkların özgürlüğüne katkısı olurdu.

Türk toplumunu yıkıma uğratan, yabancılaştıran ve aşağılayan, Mustafa Kemal'e tapınmaya da böylelikle bir son verilirdi. Bölgenin yerli halklarının tarihe geri dönüşü, batı denilenlerin söz konusu suçlara ortaklığını ve ikiyeüzlülüğünü teşhir etmek anlamına da geliyor. Tarih bize, bu bölgenin halklarının gerek haçlı seferlerinin gerekse kutsal savaşların bedelini ödemek zorunda kaldıklarını öğretmektedir. Tarih, dış güçler tarafından bu yönde kışkırtılan sultanların, bölgenin normal gelişimini engellediklerini öğretmektedir.

Batı, geçmişte Kemalist düzeni allem etti, kallem etti kendi çıkarları için maskeleydi. Ancak halklar bunun ne anlama geldiğini bilmekteler. Bugün yeni Kemalist düzen, ABD adına Avrupa'nın rehaveti ve seyirci kalması sayesinde yeni yeni mezarlar ve yeni “Gulaglar” yaratmaktadır. Bu noktada Sovyet ve Kemalist “Gulag”larda tutsak edilenlerin

tanıklıklarını dayanak alabilir ve kıyaslamasını yapabiliriz.

Şiddetin ve ölümün bu tekrarı, dünya medeniyetine karşı arsızca bir haddini bilmezlik oluşturuyor. Onlar olmadan çok yoksul kalacakları bu halkları Avrupa ve ABD, sadece yarı yolda bırakmadılar, bilakis ırkçılığı bölgenin halklarına karşı kullandılar ve hâlâ kullanıyorlar. Tarihi gerçeklik şudur: “Hybris” (Rumca suç/cinayet taşkınlıkları) 1204 yılında başladı.

“Yeni Şark Sorunu”nda ölümün değil, yaşamın uygarlığını söz konusu eden halklar olacaktır. Avrupa’da şu sıralar tarihin yeni sokaklarına işaret eden örnekler bulunuyor. Halklara, uygarlıklara, dinlere, bölgesel etnik kimliklere saygı duyan, yeni bir devlet anlayışı bağlamında Baskça adı Donosti olan San Sebastian ya da Katalonya’nın Barcelona’sı ile neden Diyarbakır -Kürtçe Amed- Trapesus [Trabzon], Antakya da aynı kaderi paylaşmasın? Neden gelecekte halkları yaşayan uygarlıklar olarak onure etme yeteneğinden yoksun hale gelelim ve bunun yerine artık yok olmuş olan İyonya’nın, Trabzon’un, Amed’in ve Kars’ın müzelerde kalan medeniyetlerine hayranlık duyalım? Neden bu tarihi bölge, tıpkı geçmişte olduğu gibi kültürel zenginlikteki birçok varlığıyla değil de bununu yerine Bayrampaşa, İzmir ve Amed gibi “zindanlarıyla” gündeme gelsin? Çok çeşitlilik, halkların birçok rengi ve uygarlıklar, homojenleştirmenin tıpkı “yukarıdan küreselleşme” ilanında olduğu gibi totaliter kalıplarına karşı isyan etmenin koşullarını yaratmaktadır. Bu “çok renklilik” olmadan bu bölge, küreselleme çağında varlığını koruyamaz. Kemalist totaliter homojenleştirme, Troya atını oluşturmakta ve bölgenin tarihi kimliklerine son darbeyi vuracak olan da küreselleşmenin totaliter biçimine götüren dehlizdir. “Mc donaldlaştırma” Rum salatasını, çoban salatasını, yoğurdu aşacaktır.

Ancak ulusal kimliklerin gelişecekleri saha sadece Anadolu ile sınırlı değildir, bilakis, Avrupa'yı ve hatta Almanya'yı, Berlin'i bile kapsamaktadır. AB bunu sadece iddia edeceğine AB topraklarında yaşayan mülteci diasporasının ulusal kimliklerini tanımalıdır.

Birkaç yıl önce Diogones ve Strabon ile aynı dili konuşan Pontoslu bir müezzin, "Çocuklarımla kendi dilimizi öğrenmesini istiyorum" diyordu. İster Hristiyan isterse Müslüman olsun, kim onun inançsız olduğunu söyleyebilir, bunu yapmasını yasaklayabilir?

Bugün buradan, bu şehrin kurumlarına bir itirazda bulunmak istiyorum. Onların demokratik geleneklerine yönelmek ve bu kadim halkların kimliklerinin, dillerini öğretildeği ve aktarıldığı okulların kurulmasını talep etmek istiyorum. Bir kent için büyük bir onur olurdu bu. Avrupa'da yaşayan Pontos Müslümanı kızların ve oğlanların alındığı Rum okullarının Avrupa'da inşa edilmesini talep ediyorum. Pontoslu müezzinle karşılaştığım kentin adını bilinçli olarak anmadım. Çünkü Demokratik Avrupa'nın kalbinde yaşayan halklar, Türk Devleti'nin terörizminin de aynı şekilde hedefi oluyorlar. Bu halkların büyüklüğü, hâlâ maruz kaldıkları yaşanan acılara ve şiddete rağmen "göze göz" olarak ifade edilen, intikamın etik dışı mantığına teslim olmamalarında yatmaktadır. Çünkü bu, bir zamanlar kutsal şehirlerde olduğu gibi hepimizi körleştirirdi.

Halklarımız, dün olduğu gibi bugün de barışta, karşılıklı kabulde ve halklararası saygıda ısrarcılar. Özellikle de Yunan ahlakı ve masumiyeti olarak adlandırmak istediğim şeyden gurur duyduğumu itiraf etmeliyim. Ancak bu ahlak ve masumiyet, askeri hapisane adası İmralı'da tutulan Abdullah Öcalan vakasından dolayı bir grup zavallı insan ve liyakatsiz

valiler tarafından sekteye uğratıldı. Yunan halkı tam bunların görevden alınması için harekete geçmişken, Kosova'daki bombalar imdatlarına yetiştii. Onların görevden alınması, Yunan prestijini ve ülkenin içine düştüğü durumu toparlayacaktı. Ancak, Pontos ve İyonya'daki kılıçtan geçirmeler, Kapadokya ve Trakya'daki vahşetler veya İstanbul, İmroz, Bozcaada'daki ırkçı taşkınlıklar yaşandığında, Yunanistan'daki Müslüman halka karşı misillemelerin meydana gelmemesinden dolayı gurur duyuyorum.

Trakya'daki Pontoslular, Pontos'da, Trabzon'da ve İstanbul'daki okullarda, Pontoslu öğrencilere dönük gerçekleştirilen davranışları öğrendiklerinde, bugün hâlâ böyledirler.

Bu genç insanlar okulda, teneffüs sırasında kendi aralarında eski Yunancaya en yakın olan Pontos dilinde konuştuklarından, terörize edilmekte ve dövölmekteler. Trakya'daki Pontoslar da Pontoslu entelektüellere ve Yunanistan üniversitelerinde öğrenim gören az sayıdaki öğrenciye dönük takibatlar ve terörize etmelerden haberdar oluyorlar. Kemalist Devlet'in mantığına göre Kazaklar, Kırgızlar ve Çeçenler Ankara ve İstanbul üniversitelerinde öğrenim görebilirler. Ancak Pontoslulara Atina'da öğrenim görme hakkı tanınmıyor, hatta seyahat hakkı bile. Buna rağmen Trakya'daki Rumlar Türklere karşı misilleme yapma duygusuna kapılmıyorlar. Çünkü tüm halkların kendi uygarlıkları ve dilleri üzerinde hakları vardır, hem Türklerin hem de Pontosluların. Bizler, suskunluğun halkları, bir insan varlığının ifade edebileceği en yüksek ve en temiz duygularla donanmış bulunmaktayız.

Çünkü son yıllarda Türk toplumunda, bölgenin demokratik geleceği için bizimle aynı ortak vizyonu paylaşan, açık ve dürüst konuşma partnerlerinin ortaya çıktığını tespit ediyoruz.

Yeni bir pasifizmin, evrensel hümanizme dayalı alametleri var.

Kendimizi sadece Yunanlıların ve Türklerin diğerlerine karşı olduğu değil, tüm halklar arasında dostluk ve barış için ortaya koyuyoruz. Ahlaki temeli İmralı'da, Türk Gulaglarında, Kemalist okulların barbarlığında yatan bu yeni sivil toplum, yarın Ararat'tan Olympos'a [Yunanistan'ın en yüksek dağı] kadar uzanan, kozmopolit bir demokrasiye dönüşebilir.

Çevremizdeki tüm iyi niyetli insanlara ne öneriyoruz? Şiddetle tanışmış olan insanlar ne öneriyorlar? Suskunluktan konuşmaya ulaştığımızı, kardeşliğin ve özgürlüğün sesine ulaştığımızı söylüyorlar. Ancak biz daha fazla şey öneriyoruz; halklarımızın benimsediği yaşam biçimiyle uyum içinde olan bir şey: Birbirimize anlayışla yaklaşmak ve tarihi kendi bakış açımızla yazmak istiyoruz.

Mihalis Haralampidis

“Soykırıma Karşı Tek Ses Olalım” Başlıklı Enformasyon-Kültür Etkinliğinin Sonuç Bildirgesi

Küçük Asya Rumları, Ermenileri ve Arami/Süryani birlikleri ve demekleri, 26-28 Nisan 2002 tarihleri arasında Berlin’de “Soykırıma Karşı Tek Ses Olalım” şiarıyla, eski Osmanlınının iç bölgelerinde beş milyonu aşkın Hıristiyan’a karşı gerçekleştirilen imha ve tehcirle ilgili etkinliklerde, tanık raporlarına ve bilimsel analizlere dayanarak şu suçlamaları getirmekteler:

1915’ten 1922’ye kadar, 2,1 milyon Ermeni’nin katliamlarla ve ölüm yürüyüşleri ile imha edilmesi, bunun 1,5 milyonunun, 1915-1916 arasında gerçekleşmiş olması.

- Doğu Trakya, İyonya, Kapadokya ve Pontos’da, 1912’den 1922’ye kadar 1,5 milyon Rum’un katliamlar, tehcirler ve ölüm yürüyüşleri vasıtasıyla imhası, bunlardan sadece 353 bini Pontos Rumlarına dönük olarak 1916’dan 1922’ye kadar gerçekleştirilmiştir.

Yaklaşık 500 bin Arami/Süryani’nin 1914/1918 arası katliamlarla imha edilmesi, bunların 90-100 bin kadarını Süryani-Ortodoks kilisesi mensuplarının oluşturması.

Söz konusu kurbanlar ağırlıklı olarak Osmanlı vatandaşlarıyken, suçu işleyenler, Türk ulusalcı parti *İttihat ve Terakki* (Jön Türkler) ve onun ideolojik ve politik mirasçısı, yani Mustafa Kemal tarafından kurulan, Ankara’daki muhalefet hükümeti etrafındakilerdi.

1919-1922 arası gerçekleştirilen devasa boyuttaki katliamların ve tehcirlerin ulusal ve uluslararası düzeyde cezalandırılmasına yönelik girişimler, hem ulusal hem de uluslararası alanda boşa çıkınca, suçlular cezalandırılmaktan kurtuldular. Böylece devlet tarafından yürütülen veya onaylanan katliamlar ve kitlesel tehcirler, olumsuz örnek oluşturdu. Bu olumsuzluk I. ve II. Dünya Savaşı'nda müttefikler açısından da geçerlidir. Azınlıklara güvence oluşturmak ve değişik etnik gruplardan, dinlerden ve kültürlerden insanların aynı devlet sınırları içinde yaşamalarının koşullarını yaratmak yerine, Jön Türklerin öncülüğünde gerçekleştirilen tehcirleri taçlandırıdılar. Çünkü I. Dünya Savaşı'nın galip güçlerinin arabuluculuğu ile yapılan Lozan Anlaşması (1923) ile birlikte, Doğu Trakya'nın ve Küçük Asya'nın Türkleştirilmesi son noktaya ulaştı. 2 milyon insanın zorunlu göçü ve köklerinden koparılması da aynı şekilde II. Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan güçlere, daha başka milyonlarca insanın zorla göç ettirilmesi için dolaylı bir örnek teşkil etti.

Katledilen Ermenilerin, Rumların ve Arami/Süryanilerin kemikleri üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, hiçbir zaman Jön Türklerin politik faaliyetleri ve kitlesel katliamları ile arasına mesafe koymadı veya suçları kesin olarak mahkum etmedi.

Daha ziyade soykırımın hayata geçirilmesinin aracı olan *Teşkilat-Mahsusa*'da yer alan çok sayıda Jön Türk, en yüksek mevkilere terfi ettirildi ve halen saygıyla anılmaktadırlar. Jön Türklerin öncülüğündeki Türkiye'nin tek ulus olma politikası bugün hâlâ sürmektedir. Bu durum etnik ve dini farklılıklara dönük kültürel ve ulusal-politik baskılarda da görülmektedir. "Türkiye Türklerindir" türünden ırkçı parolalar, Türkiye'nin en yüksek tirajlı günlük gazetelerinin baş sayfasında bugün

hâlâ yer almaktadır. Türkiye'deki cezai baskılara rağmen Türk entelektüellerinin, vatandaşlık ve insan hakları savunucularının yaklaşık on yıldır, tarihsel ve toplumsal tabuları yıkmaya ve Hristiyan grupların imhasını hatırlatma cesaretini göstermeleri biz organizatörleri sevindirmektedir. Onların bizimle birlikte yas tutmaları ve bizimle birlikte soykırıma ve tehcirle karşı protesto eylemlerini yükseltmeleri bize güven vermektedir.

Diğer taraftan ise Türkiye'deki politik ve entelektüellerin büyük bir bölümünün hâlâ tarihsel gerçekleri inkar etmekte ısrarcı olmaları ve kendi vatanlarındaki Hristiyan etnisitenin ve kültürlerin imhasını alkışlayarak karşılamaları, bizi acıya boğmaktadır. Bu elitler imha edilmiş olan kültürlerin, çok çeşitliliğin, zenginliğin kaybı olarak değerlendirmek yetisiden uzak görünüyorlar.

Bunlar, tek ulus politikalarının Türk toplumuna kültürel ve toplumsal anlamda ne kadar zarar verdiğini de kavramaktan uzak görünüyorlar. Biz organizatörler, misillemeden ve rövanştan uzak durduğumuzu vurguluyoruz. Ancak, Türk yasa koyucularının, hükümetin ve toplumunun da imhacı geçmişini aşağıdaki nedenlerle kabul etmesini zorunlu addediyoruz:

- İmhanın etkili biçimde önlenmesi, geçmişin incelenmesini gerektirmektedir. 1912-1922 yılları arasında Hristiyan etnik gruplara dönük gerçekleştirilen imha, 20. yy. devlet suçlarına verilebilecek en büyük örneklerden biridir.

- Bu suçların mahkum edilmesi, Türkiye'nin Yunan ve Ermeni komşularıyla ilişkilerini düzeltmenin en vazgeçilmez koşuludur ve bu, Ege'de ve Güney Kafkasya'da barışın tesis edilmesine hizmet etmektedir. Hükümet ve Türkiye'nin yasa koyucuları tarafından kurbanlarını ve ardıllarını sürekli yaralayacak biçimde suçların inkar edilmesi, Uluslararası

Devletler Topluluğu tarafından bugüne kadar olduğundan daha açık şekilde mahkum edilmelidir.

- Hristiyanlara karşı işlenen suçların tanınması, mahkum edilmesi, Türkiye'nin azınlıkları koruma ve uluslar politikasının iyileştirilmesinin vazgeçilmez koşuludur. Çünkü, gelecekte işlenebilecek suçların engellenmesi ancak geçmişte işlenmiş olanların mahkum edilmesi ile mümkündür.

Bunların yanı sıra, Türk Hükümeti'nden ve yasa koyucularından, kendi devlet sınırları içindeki Hristiyan kültürel anıtlarını korunmasını ve bakımının yapılmasını talep ediyoruz.

Federal Alman Cumhuriyeti'nden, Hristiyan kurban gruplarının yaşayan nesillerine karşı sorumluluğunu yerine getirmesini ve onların 1912'den 1922'ye kadar işlenen suçların cezalandırılmasına yönelik çabalarını desteklemesini bekliyoruz. Bu talebin nedeni, I. Dünya Savaşı'nda Alman-Türk askeri ittifakı adına, caniyane Jön Türk politikalarının gönüllü olarak desteklenmesi ve Hristiyan zorunlu işçilerin o dönem Alman ekonomik çıkarları için kullanılmasıdır.

İttifakların ve ülkelerin hükümetlerinden ve ayrıca Türklerden ve Kürtlerden, Ermeni, Arami/Süryani, Küçük Asya Rumlarının, hem ortak hafızayı araştırmaya ve hem de soykırımın ve tehcirin bilimsel ve insan hakları temelinde açığa çıkarılmasına hizmet eden inisiyatiflerini desteklemelerini bekliyoruz. Bu bağlamda da okullarda ve yetişkinlerin eğitimine uygun, Türkçe ve Kürtçe olarak ortak bir enformasyon ve çalışma materyali hazırlanmasını öneriyoruz

“Tek Ses Olalım” inisiyatifini oluşturan kuruluşlar:

Küçük Asya (Pontos, Kapadokya, İyonya) ve Doğu Trakya Rumlarına Yönelik Soykırımın Tanınması Çalışma Grubu

- Ermeni Cemaati Berlin e.V.

- Berlin Ermeni Kilise ve Kültür Cemaati

Tehdit Altındaki Halklar Cemiyeti, Ermenistan Koordinasyon Grubu

- Ermenistan Enformasyon ve Dökümantasyon Merkezi

- Ermeni Sorunu Enstitüsü

- Almanya Arami (Süryani) Federasyonu

- Asur-Keldani-Süryani Birliği (AKSB; orj: ACSU)

Berlin, 28 Nisan 2002

Çocuklukta Soykırım

Edebi Hatıralar

Thea Halo, Pontos Rum bir anne ile bir Protestan Süryani-Arami babanın kızı. “*Not Even My Name*” adlı kitabı, annesi Themia’nın 1920 yılının baharında, on yaşındayken memleketi Pontos Rum köyünden tehcir edilmesini anlatıyor. Themia, küçük kardeşlerinden farklı olarak bu ölüm yürüyüşünden sağ kurtuluyor ve yaban ellerde, Süryanilerin ve Ermenilerin yanında büyüyor. Adının Sano Halo olarak değiştirilmesi ve daha 15 yaşındayken evlendirilmesiyle birlikte, Themia’nın Rum kökeninden hiçbir şey, adı dahi kalmıyor. Kendi yaşının üç katı büyük olan kocasının peşi sıra ABD’ye gidiyor ve çok zor koşullar altında on çocuk büyütüyor. Geriye yıkıntıları bile kalmamış olan ebeveynlerinin evini nafiye yere bulmak üzere yıllar sonra kızı Thea ile birlikte Türkiye’yi ziyaret ediyor.

Geriye adım bile kalmadı

Odaya girdiğimde annem “diğerlerini uyandır” diyordu. “Askerlerin ne zaman geleceğini bilemeyiz.”

Masanın başında duruyor ve ekmeğin üzerine eritilmiş tereyağı döküyordu. Babam masanın başında oturmuş,

kahvesini içiyordu ve büyükannem ise ikizlerle ilgileniyordu.

“Anne neden gitmemiz gerekiyor” diye sordum.

Tereyağı küpünü elinden bıraktı ve gözlerinden boşalan yaşları gizlemek için başını öte yana çevirdi. Bir cevap alabilmek için babama baktım, babam çenesinin kasları ortaya çıkana kadar dişlerini sıkıyordu. Sonrasında ise çaresizliğini aşmak için gözlerini kapattı. Sonunda annem; neredeyse sakın bir ses tonuyla “eğer gitmezsek bizi öldürürler” dedi.

“Hadi şimdi koş ve diğerlerini uyandır.”

(...)

Tam Hristodulas’ın omzuna dokunup, onu uyandıracakken ayağımın altındaki ahşap zemin gıcırdadı. Yan odanın tabanında duyulan çizme sesi, Hristodulas’ın şaşkın gözlerle sıçramasına neden oldu. Kimin geldiğini anlamak için geri koştum.

Nikolas amcanın elinde bir çıkın vardı ve soluk soluğuydu.”Gitmiyorum” dedi, “karım bostanın dibinde bekliyor. Biz gitmiyoruz.”

Annemin yüzünden umut ve kaygı yansıyor. “Biz gitmiyoruz’ demekle ne demek istiyorsun?” diye sordu. Babam da “Ne demek istiyorsun?” diye sordu.

“Ben gitmiyorum. Siz de gitmeyin!” “Ama burada nasıl kalabiliriz?” dedi babam.

“Eğer kalırsanız sizi öldürürler.” “Ben memleketimi terk etmeyeceğim. Burası bizim memleketimiz. Biz buraya aitiz. Onların beni memleketimden kovmalarına izin vermeyeceğim.”

“Lanet olsun! Seni öldürecekler.”dedi babam, “Seni öldürecekler.”

“Hayır! Tekrar güvende olana kadar Türklerin arasına karışacağım.” dedi Nikolas amca. “Beni ve karımı koruyacaklardır. Biz burada Türklerle hep iyi anlaştık. Eğer kalırsanız, sizi de korurlar.”

Annem ilk kez gözlerinde umutla babama baktı.

“Bunu yapabileceğimize inanıyor musun?” diye sordu.

Ayağa kalktı ve fincanını ateşe attı.

“Nasıl olur da hemen çekip gidersin” diye bağıyordu Nikolas amca da. “Her şeyi nasıl bırakabilirsiniz?”

Babam ayakta öylece durup, gözünü ateşe dikmişken, annem bir ona, bir diğerine bakıyordu. Yatak odasının kapısında Hristodulas, Yanni ve Nastasia duruyorlardı. Onlar da suskun, onlar da donup kalmışlardı. Cevap alamayınca, “Nasıl?” diye bağırdı Nikolas amca, daha yüksek bir sesle.

“Sen yalnızsın” diye bağırarak cevapladı babam nihayet. “Sen yalnızsın ve belki kendini Türkler arasında gizleyebilirsin. Bizim sayımız ise çok. Yaşlı bir kadını, karımı ve altı çocuğu nasıl gizleyebilirim? Bir yol göster, kalayım! Sadece nasıl olacağını söyle!”

Annemin gözlerindeki umut yok oldu ve ilk kez ağladı. Ona doğru koştum ve acısını dindirmek için onu kucakladım. “Her şey düzelecek” diyen annem, gözyaşlarımı ve konuşmamı engelleyen sümüklerimi silmeye çalıştı.

“Günün birinde yine geleceğiz. Göreceksin!” dedi. Beni kollarına aldı ve başını benim başıma dayadı. Yüzümü göğsüne bastırduğunda, gözyaşlarının saçlarıma döküldüğünü ve kafamı ıslattığını hissediyordum. “Söyle bana ve ben de yapayım.” diyordu babam, artık daha sakindi. “Hadi, söyle bana!”

Babam ve Nikolas amca birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı. Daha sonra Nikolas amca bakışlarını indirdi. “Sizi bırakmak istemiyorum” dedi, “Ancak gidemem.”

“O halde gitme! Eğer başarabileceğine inanıyorsan, kal! Kal ve Tanrı seni korusun!”

(...)

Bizim dinlenmemiz dikkate alınarak değil, bilakis askerlerin seccadelerini yere serip, namaz kılabilmeleri için verilen kısa molaların dışında, tüm gün yürüdük. Babam yükümüzü azaltmak için çıkınları eşeğin sırtına yığdı. Yol boyunca ilerlerken annem bebekleri emziriyor, bazen de bir parça ekmek yiyorduk. Atlı askerler bizi hareket halinde tutmak için ara sıra bağırıyorlardı. Mathea’yı sırtımda taşıyabilmek için arkamda birleşik tuttuğum kollarım ağrıyordu ve bacaklarım fazladan binen yükten dolayı kaskatı kesilmişti. Ancak herkes gibi ben de dünyaya, gözyaşlarının bulanıklaştırdığı gözlerle bakarak ilerliyordum.

(...)

Bir zamanlar otlaklarda ineklerini otlattığımız yaşlı kadın daha fazla dayanamadı. Kırılgan bedeni yolun ortasında iflas etti. Oğlu onu ara sıra taşıyabileceği kadar taşımıştı, ama sonunda yolun kenarına, bir kayaya yaslayarak bıraktı. Yanından geçerken bizi donmuş gibi izliyordu ve arkamızdan gözünü bile kırpmadan bakıyordu. Kemikli ellerinden biri kucağına düşmüştü, diğeri ise yerde hareketsiz duruyordu. Nasırlı ayaklarının topukları, yırtılmış ayakkabı ökçelerinden dışarı fırlamıştı.

(...)

Ayakkabılarım tamamen parçalandığında dört aydır yoldaydık. Bu çorak arazilerde yalınayak yürümek, cam parçaları

üzerinde yürümekle eş anlamlıydı. Yanımıza aldığımız yiyecek de tükenmişti. Her gün yeni bir ölümü daha getiriyor, her gün bir beden çürümek üzere yol kenarına bırakılıyordu. Bazıları yolda yürürken ölüp, yere yığılıyorlardı. Akbabalara ve kurtlara yem olacak örselenmiş bedenleri, yoldan geçen arabadan düşen çöp gibi yolu kaplıyordu.

Yatsıda ölümler daha iyiydi. Aileleri, ölü bedenlerin üzerini bir kaşık veya sopa kullanarak eşeledikleri toprakla örtmeye çalışıyorlardı.

Gündüzleri askerler ölüm yürüyüşünü sürekli canlı tutuyorlardı. Kamaları, bedenimizde derin yaralar açmak, acıtmak için hep hazırды.

Yiyeceğimiz bittiğinde, babam geçtiğimiz küçük kentlerden, eğer askerler izin verirse veya görmezlerse, biraz yiyecek bir şeyler alıyordu.

İlk aylarda ağlama sesleri, yürüyüşe sürekli refakat ediyordu, ama bedenlerimiz zayıfladıkça, zihnimiz dondukça ve gözlerimiz sadece önümüzdeki yola dikildikçe, bu bile durmuştu.

Yaşayabilmek için hafızamdan kısmen sildiğim yürüyüş bile tek başına bir kabustu. Günlük olaylar, tıpkı yazın gece yarısı güneşinin çıkmasıyla, günlerin iç içe geçmiş bir güne dönüştüğü ülkelerde olduğu gibi iç içe geçmek üzere yok oluyorlardı. Gecelerimiz, gökyüzünün titreşen mavisini örten bir buluttan ibaret gibiydi. Zaman, aralıksız olarak devam eden, hiç dinmeyen bir fırtınaya benziyordu. Öldürücü sıcaklığın olduğu bugünlerin hiçbirisi, ailelerin ateşin etrafında toplanıp yemek yediği veya sükunetin olduğu bir geceyle sonlanmıyordu. Aksine yeni ölümler, yeni cenazeler, yüreğimde kapanmaz bir yara açan, yeni bir acı dolu feryat oluyordu.

Sadece belli anılar tekrar hatırlanır, ancak bu anılar tüm korkunç ayrıntıları ile bize dönüyorlar.

Yine olayların yaşandığı yerde sabit gözlerle dikiliyorum. Yıllar geçip gitti ve ben yine on yaşındayım ve her şeyi seziyor ve duyuyorum. Gözlerim sonuna kadar açık olduğu halde, tüm bugünkü çevrem yok oluyor ve ben kendimi tekrar cehenneme giden ve çatlamış yolda buluyorum.

(...)

Türkiye'nin içlerine vardığımızda hava, hareket etmenin bile zorlaştığı derecede sıcaktı. Su çok nadir bulunuyordu ve güneş olanca kızgınlığı ile vuruyor, dudaklarımızı kurutuyor, şişmiş dudaklarımızı, dillerimizi kan içinde kalacak şekilde açıkta bırakıyordu. Bazen uzakta su birikintileri çıkıyordu önümüze. Bunlar helak olmuş bedenlerimizi kendine doğru çekiyor ve ruhumuzu, baş aşağı serin bir vahaya atlıyormuş duygusuyla dolduruyordu.

Hâlâ takati kalmış olanlar kollarını su birikintilerinden yükselen serin havayı yakalamak istercesine açarak, adımlarını hızlandırıyorlardı. Her adımda başları öne düşüyordu. Ancak yaklaştığımızda su birikintileri her defasında bir şeytanın sihirbazlığı gibi küçülüyor ve biz tam zamanında, son damlanın yolumuzun üzerinden tekrar görünmek üzere, nasıl çekildiğine ve yok olduğuna şahit oluyorduk.

Sırtımdaki Mathea'nın ağırlığı her geçen gün artıyor, üzerime küçük gelen, uzun kollu, toz ve ter içindeki elbisem, ıslak tutkal gibi üzerime yapışuyordu.

Annem, belki de doğru düzgün yemeden veya içmeden ikizleri de emzirmek gibi artı bir zorlanmadan kaynaklı olacak, her geçen gün daha da güçten düşüyordu.

Küçük bir şehrin kıyısında, sürekli fişkıran, soğuk hazi-

nesini bir taş oyuğuna akıtan, bu arada etrafındaki taşları siyaha boyayan bir su kaynağı vardı.

Annemi hiç bu kadar hırslı görmemiştim. Hep zayıf, sabırlı, Türklerin “güzel” olarak adlandırdığı bir mücevher gibiydi. Annem şimdi su kaynağına bir an evvel ulaşmak için sıradan çıkmıştı. Sürgünler onu, riskli teşebbüsü başarıya ulaşması durumunda, su kaynağına hücum etmek üzere, merakla izliyorlardı. Ancak daha hedefe ulaşmadan bir Türk askeri atını tırısı kaldırarak, emir yağdırmak üzere yanında belirdi. Öküzlere ve eşeklere yapıldığı gibi kamçısını kaldırıp yapıştırdı. Ayaklarım yerden kesildi. Kalbim yerinden çıkacak gibi olurken annem, dizlerinin üzerine çöktü. Babam yükünü attı ve ona doğru koştu.

“Ne olur su” diyordu annem askere. Babam, annemi ayağa kaldırmaya çalışıyordu. “Ne olur su.” Askerin daha fazla küfürler yağdırarak kaldırdığı kamçısı annemin bedeninde şaklarken, babam elini annemin omzuna attı ve onu beraberinde uzaklaştırdı. Tehcirlerin kir pas içindeki yüzlerinde hayal kırıklığını okumak mümkün değildi. Gözlerinde daha ziyade mahrumiyetin ortaya çıkardığı ve yenilginin güçlendirdiği bir şaşkınlık vardı. Onlar robot gibi yürümeye başladıklarında, annem tökezleyerek kafiyelediği yerini aldı.

Maria o gün mü ölmüştü? Tam olarak hatırlayamıyorum. Sadece Hristodulas’ın sırtına bağlanmış olan küçük bedenini, bir öne bir arkaya sallanan küçük başını görmüş, bir şeylerin yolunda gitmediğini hissedince, kızgın bedenimi soğuk, nemli bir panik sarmıştı.

“Anne” dedim, “Maria garip görünüyor.” Annem yukarı baktı ve gözyaşlarına boğuldu. Maria’nın yüzü kül rengiydi. Gözleri küçük oyuncak bebek gözü gibi sonu görünmeyen bir boşluğa bakıyordu ve başı her adımda bir o yana, bir bu

yana gidip geliyordu.

Hristodulas dehşet içinde, “Ne oluyor, ne var?” diye sordu. Nehirdeki taş yığınları gibi kala kaldık. Takatten düşmüş olan sürgünler, yanımızdan geçerek yürüyüşlerini sürdürdüler. Annem Maria’yı Hristodulos’un sırtından aldı ve gözyaşları Maria’nın cansız yüzünü yıkayarak, onu kucakladı. Bir asker dolu dizgin yaklaştı, “yürü” diye bağırdı.

“Bebeğim” dedi annem.

Sanki kendi yaşadığı şok ve acı aynı zamanda onun da olabilirmiş gibi görebilsin diye Maria’yı uzattı.

“Öldüyse at!” diye bağırdı asker. “Yürüyün!” Annem hıçkırarak, “gömmemize izin ver!” dedi. “At onu!” diye tekrar bağırdı asker, kamçısını kaldırarak, “at onu!”

Biz yanında durup onu izlerken annem Maria’nın bedenini göğsüne bastırdı. Yüzü o güne kadar görmediğim bir acıyla doluydu. Babam, zannedersem yere koymak amacıyla Maria’yı almaya çalıştı, ancak annem onu daha sıkıca kendine bastırdı. Sonra kenti yoldan ayıran yüksek duvarın yanına gitti ve Maria’yı Tanrı’nın sunağının üzerine bırakırcasına, duvarın üzerine bırakmak üzere yukarı kaldırdı.

Annem o gece uykusunda ağladı. Gözlerim kapadığımda, Maria’yı nasıl da bir kurban gibi göğe sunduğunu gördüm.

Maria’nın, duvarın üstünde, kitapsız bir ritüeldeki armağan gibi duran cansız bedeninin silueti beni rüyalarımda, sonraki günlerimde de izledi. Küçük kardeşimin, etrafta akbabaların dolaştığı ve bizim yola devam etmemizi bekledikleri sırada, yakıcı güneşin altında nasıl yattığını her düşündüğümde, duygularıma hakim olamayarak, hıçkırıklara boğuluyorum.

Yayınlanmasına izin verdiği için Thea Halo’ya teşekkür

ederiz. Tüm haklar yazara aittir, baskı ve alınıtlar onun izni-
ni gerektirir.

NOT EVEN MY NAME: Copyright 2000 by Thea Halo
Printed in Australia Angel Hat Ink., May 2003

First printed in the United States of America by St.
Martin's Pres, LLC. May 2000/Juni 2001

Thea Halo

Adam Bagdasarian'ın “Unutulan Ateş” adlı romanı, yaşamının ve acılarının öyküsünü ölümünden önce banda kaydeden, büyük amcası Vahric Kenderyan'ın kaderi üzerine inşa edilmiş.

Genç akrabasının kitabında, Vahric Kenderyan'ın adı Vahan ve 12 yaşında. Başlık, Vahan'ın babasının yetiştirme idealine gönderme yapıyor. Oğlunun çelik gibi sağlam olmasını istiyor. “Çelik ateşle sertleşir” dediği söylüyor.

Vahan, Bitlis'te varlıklı bir Ermeni avukatın nazlı büyüülen en küçük oğlu ve 1915'in baharında çaresizlik ve şaşkınlık içinde ailesinin parçalandığına tanık olduğunda, henüz 12 yaşındaydı. Hemen sonraki birkaç hafta içinde babası ve iki ağabeyi vurulur. Ablası, hapis tutuldukları yerde, kendi yaşıtlarına dönük her gece gerçekleştirilen tecavüzlere şahit olduğunda, kendini zehirleyerek intihar eder. Ailenin geri kalanı ölüm yürüyüşlerine çıkarılır. Ancak anneleri geriye kalan iki oğluna gece kaçmalarını emreder. Erkek kardeşi Sissak yolda salgın hastalıktan ölür. Vahan aç ve yalnız olarak Bitlis'e geri döner. Bir okul arkadaşının annesi onu, Vahanların evini karargah olarak kullanan vali Selim Bey'e götürür. Herhalde Vahan'ın babasına mesleki bir bağı olmasından kaynaklı olacak Selim Bey, Ermeni çocuğu at bakıcısı olarak yanına alır. Romanın dramatik tırmanışı burada başlar.

Van'dan tehcir edilen Ermenilerden Selim Bey'e dair dehşet veren öyküler dinleyen Vahan, kendini koruyan kişinin gayet normal, hatta ara sıra kendisiyle ciddi konularda sohbet eden biri olduğunu görünce şaşırır. Ona güvenmeye başlar. Çünkü

kendi deneyimleri ile kurbanlarının ayaklarının altına nal çaktıran “Başkale nalbantı”na dair anlatılanları birbiriyle bağdaştıramaz ve bağdaştırmak da istemez.

Ayrıca Vahan, umutsuzca sürekliliği olan, güvenilir insan ilişkisi arayışı içindedir. Ancak tam imha edilen ailenin yerine koyabileceği birini bulduğuna inandığı sırada bu inancını yitirir.

Selim Bey, Kars’a tayin edildiğinde Vahan’ı yanında götürür. Bundan sonrasını Vahan anlatıyor...

UNUTULAN ATEŞ*

“Yalnızlığın en sorunlu yanı, diğer insani acılara kıyasla hiçbir şey öğretmemesi ve ıslah edici olmamasıdır. Genel olarak kendi değerimizi sadece kendi gözümüzden düşürmekle kalmaz, başkalarının gözünden de düşürür. Ruhumuzdaki yükün ağırlığı tamamen yaşımıza ve şansımıza kalmıştır. En cesur kişiyi bile umutsuzluk içindeki canlı küle dönüştürür. İlaç, mantık, bilgelik, şaka, umut veya gurur yalnızlığa kâr etmez. Gelip, tam da görmezden gelinemeyecek yere, yüreğinin ortasına tûner ve orada öylece kalır.

Kars’a gelene kadar yalnızlığın ne anlama geldiğini bilmezdim. Ahıra yemeğimi getiren askerden başka kimseyi görmüyordum. Zaman, onaltı, onyedı saatlik bir yükü ve boş saatler yaşanıp gün bittiğinde, uyumaktan ve tekrar uyanıp, yükü yeniden sırtlanmaktan başka yapacak bir şey yoktu. (...)

Geceleri battaniyenin altında yatıyor ve kendimi sakinleştirmek için sayı sayıyordum. Yalnızlığı tenimde, göğsümde ve karnımda hissediyordum. Annemin kollarında ağlamak istiyordum. Ahırın duvarlarını yumruklarım ile yıkmak ve akarsularda yüzmek, kendi insanlarımla kendi dilimde konuşmak istiyordum.

Artık bir gün bile dayanamayacağımı düşündüğüm sırada, ikinci üzeri ağılın kapısı açıldı, daha önce hiç görmediğim bir asker küçük bir kızla birlikte içeri girdi. “Burada senin yanında kalacak” dedi ve kapıyı kilitledi.

Bu, her şeyden önce gerçek olamayacak kadar iyi bir şeydi. Bu büyük mutluluk karşısında en az daha önceki mutsuzluğum kadar dilim tutuldu. Kızın siyah gözleri ve elbisesinin üzerinde de bir hırkası vardı. Ayakları bez parçalarına sarılmıştı. Topukları kir ve kurumuş kan içindeydi. Başını öne eğdiği için yüzünü göremiyordum. Ancak dokuz on yaşlarından büyük göstermiyordu. Hayal olmasından korkarak yavaşça yaklaştım, çünkü hızlı ya da herhangi bir hareketle yaklaştığımda veya elimi uzattığımda ya da konuştuğumda yok olmasından korkuyordum.

Bir yılı aşkın bir süreden sonra sanki kendi kendime söylencesine başka bir insana Ermenice kelimelerle “Benim adım Vahan” dedim. Kız kafasını biraz kaldırdı ve kocaman siyah gözlerini, küçük ağzını ve yüzünün sol tarafının tümünü kaplayan yeşil-siyah şişliği gördüm.

“Adım Siranuş” dedi.

Yüzünde, Diran ve Tavel vurulduğunda annemin dehşet içindeki ifadesi vardı. Gözlerinin altında gölgeler oluşmuş, dudaklarında yaşlı bir kadınıninkileri andıran çizgiler vardı. Ona cesaret vermek, teselli etmek ve arkadaş olmak istedim. Hepsi birden. Ancak nasıl başlayacağımı bilmiyordum.

“Ben Bitlisliyim” dedim.

Siranuş bakışlarını benden kaçırarak kafasını salladı. Baş yere eğik bir vaziyette “ben Muşluyum” dedi. Yumuşak bir ses tonuyla “bizi öldürecekler mi?” dedi. On yaşında biri için sarsıcı bir soruydu bu. “Hayır” diye cevapladım. “Bizi öldürmeyecekler. Çok önemli bir adam bizi koruyacak” (...) “Sana acı vermelerine izin vermeyecek. Sana söz veriyorum.”

Bunun üzerine bir şey söylemedi. “Bana inanıyor musun?” diye sordum, birazcık korkarak, çünkü korkmamasını

dünyadaki her şeyden fazla istiyordum. “Evet” dedi kısık bir sesle. Dostluk göstergesi olarak, tabağımdan bir parça ekmek aldım ve ona verdim. Yüzünü gizlemek için kafasını öne eğdiğini gördüm. Çok büyük bir açlık hissediyor olması gerekirken çok küçük bir parça aldı ve herhalde ebeveynlerinin öğretmiş olduğu gibi, ağzını açmadan çiğnedi.

Bir an bu küçük kıızı, ellerini okul sırasının üstüne koymuş, kız ve erkek kardeşine yemek masasında sırlarını fısıldıyor olarak düşündüm. Ekmeği bitirince elini açarak avucundaki kırıntıları diliyle yaladı. “Bize tekrar yemek verecekler mi?” diye sordu. Başımı salladım ve kapı aralığından içeri süzülen ışığa doğru baktım. “Akşam yemeği genelde hava kararınca geliyor. En son ne zaman yemek yedin?” dedim. “Üç gün önce” dedi. (...)

Hava karardı ve yemek geldi. Yemeği beklemiştim, çünkü bunun onun moralini, benim vaatlerimden daha çok düzelteceğini biliyordum. Ancak herhangi bir nedenle, asker sadece bir tabak yemek getirmişti ve Sirunuş’la ben sessizce paylaştık.

Ona yapılan şeyin, onun benden de kuşku duymasına neden olduğunu biliyordum. Bir dost, itimat edilecek biri olduğumu ancak zaman ispatlayabilecekti.

O zamanlar zamanın olmadığını bilmiyordum.

Yemekten sonra lambalardan birini söndürdüm ve Siranuş bir süre sonra battaniyelerden birini üzerine çekti ve neredeyse hemen anında uyudu. Hemen yakınındaydım ve onun korku içindeki yüzünün nasıl da bir çocuk yüzüne dönüştüğünü gördüm. Yanaklarını öpmek istiyordum. Aynı kız kardeşlerim Oskina ve Armenuhi’ninkileri öptüğüm gibi. Elini elime almak ve çürük içindeki yanağını iyileştirmek, ona güzel elbiseler almak istiyordum. Güvende olduğunu

hissetmesini, artık yalnız olmadığını ve bunun sadece benim değil, onun da yaşamının en iyi günü olduğunu anlamasını istiyordum. Artık bir aile bulmuştu. Bir erkek kardeşi, bir babası ve çok iyi bir dostu vardı. Gözlerimi kapadım, valiyi düşündüm ve kalbim minnetle doldu. Demek Selim Bey yalnızlık çektiğimi biliyordu ve bir şekilde bu kızı kurtarmış ve bana getirmişti.

Artık ne o ne de ben yalnız değildik. Hiçbir zaman da yalnız kalmayacaktık.

Kapı açılıp bir asker içeri girdiğinde henüz uyanıktım. Lambayı önce benim sonra da Siranuş'un yüzüne tuttuğunda uyanıktım. Asker battaniyeyi üzerinden çektiğinde, Siranuş bağırdığında, asker ona vurduğunda ve pantolonunu indirdiğinde uyanıktım. Sanki fırtına ahırın duvarlarını ve çatısını aniden yıkmış, görülmedik bir şiddetle Siranuş'un üzerine çökmüş gibiydi. Aynı fırtına beni ayağı kaldırdı ve askerin üzerine attı ve yumruklarım üniformasını sırtından, gücümün üstünde bir güçle parçalıyor, ellerim görülmedik bir çılgınlıkla yüzünü ve boğazını yırtıyordu. Bana vuran eli ya da yeni bir yumruk yemeden önce bana çevrilen yüzünü göremiyordum bile. Yüzümün yanmasına ve ağzımdan kan gelmesine aldırış etmiyordum bile. Askerin üzerine atlıyor, kollarımla sarmaya çalışıyordum ki, adamın infilak eden öfkesi beni birkaç metre uzağa fırlatı. Sırt üstü yatıyor, ne nefes alabiliyor ne de yutkunabiliyordum.

O gece ağıla üç asker daha geldi ve üçüncüsünün Siranuş'u döğmesine ya da yüzünü kapatmasına gerek kalmadı, çünkü artık gürültü çıkarmıyordu.

Ertesi gün hiç konuşmadı ve ona verdiğim yemekten sadece çok az bir şey yedi. Kendisiyle konuştuğumda beni duyduğunu belli eden bir hareket yapmadı. Battaniyeyi

omuzlarına çekti ve bana, dünyaya sırtını çevirdi. Yedi gece-
nin hepsinde askerler onu dışarı götürüp tecavüz ettiler.

Sekizinci günün sabahı kısık bir sesle seslendim, ama
cevap vermedi. Üzerine eğildim ve yüzünü elledim. İki asker
bedenini ağıldan çıkardılar.

Günlerce o ağılda onun yüzünden başka bir şey görme-
dim. Onun çığlıklarından başka bir şey duymadım. Vaktimi
başka türlü geçirmeye de çaba harcamıyordum.

Selim Bey nihayet beni ziyarete geldiğinde askerlerin
yaptıklarını anlattım. Yaşananlardan sorumlu olan adamları
bulacağını ve onların asılmasını veya kurşuna dizilmelerini
sağlayacağını sandım.

Ellerini göğsüne kavuşturmuş vaziyette dinledi.
Sözlerimi bitirdiğinde şaşkınlık içindeydi.

“Tanımadığın, senin için bir anlam ifade etmeyen bir
kıza ne olduğu seni neden ilgilendiriyor?” diye sordu.
“Türkiye’de kaç tane küçük kız var, sen biliyor musun?
Herbirine bir ahırda ne olduğu seni ilgilendiriyor mu?”

“Ama siz onu bana arkadaşlık etsin diye buraya getirdi-
niz” dedim. “Hayır, o askerler için getirildi. Senin için değil!”

Beni dövseydi onu, babam beni dövmüş gibi görürdüm
her halde. Ancak gördüğüm bu yüz, babamın yüzü değil,
Selim Bey’in, Başkale Nalbaltı’nın yüzüydü.

“Arkadaşlarını itinayla seç ve koruyabilirsen onları
koru” dedi, “diğerlerini kendi kaderine bırak...”

,

Adam Bagdasarian

* “*Unutulan Ateş*” Adam Bagdasarian’ın büyük büyük amcasının
anılarından oluşan kitabı. Kitapta Vahan olarak geçen amca
Vahric Kenderyan, hayatını ve yaşadığı acıları, ölmeden önce
bir ses kayıt cihazına kaydetmiş.

Yazarlarla İlgili Bilgiler

Adam Bagdasarian (Bagdasaryan):

1954'te Los Angeles'te doğdu, New York'ta yaşıyor. Yazar, 2000'de gerçek yaşanmışlık romanı "Forgotten Fire" (Unutulan Ateş) ile, *National Book Award Finalist for Young People's Literature* ödülünü aldı.

Konstantinos Fotiadis:

Doçent Dr.; 1948'de Ano Zagorohoria'da (Naousa yakını - Yunanistan), Pontos Rumu bir mültecinin oğlu olarak doğdu. Felsefe (Selanik), tarih, ampirik kültür bilimi eğitimi aldı; 1989'dan beri Selanik Aristoteles Üniversitesi'nde Şark (Doğu) Rumluğu Tarihi dersi veriyor. 1993'ten beri Florina'daki Pedagoji okulunda Yunan Tarihi bölüm başkanlığı yardımcısı (vekili), 1997'den beri aynı fakültede Erken Yunan Tarihi profesörü. Göç ettirilen Rumlar Merkez Komitesi başkanıydı. Karadenizli Pontos Rum Mülteciler konulu, 8 kitabın yazarı. Yanı sıra 14 ciltlik belge koleksiyonu, "Pontos Rumlarına Dönük Soykırım"ın (1999) yazarı ve yayıncısı.

Amill Georgis:

Mühendis. Kbor-Al Bid'de (Suriye) soykırımdan kurtulan Mardinli Süryani-Arami bir ailenin oğlu olarak 1952'de dünyaya geldi.

1975-80 arası Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördü; 1980'den bu yana Berlin'deki Siemens ölçüm aletleri atölyesinde mühendis olarak çalışıyor. 1977'den itibaren Süryani-Ortodoks derneklerinde ve ekümeniklerinde fahri olarak çalışıyor. Ayrıca Berlin Süryani Ortodoks cemaati ile ekümenik ilişkileri var. 1984-1990 arası Federal Almanya'daki Süryani-Ortodoks Cemaatleri Federasyonu YK üyesi. 1992'den bu yana Süryani Ortodoks kilisesine ait çok sayıda edebiyat, ders ve tarih kitabını Almancaya çevirdi. Bunlar arasında (yayına hazırlanan) *"Süleyman Halo (Başpiskopos): Tur Abidin'de (Midyat) Süryani Takibatları"* da var.

Thea Halo:

Pontos Rumu bir anne ile Mardinli bir babanın kızı olarak New York'ta doğdu; 1990'dan beri radyo spikerliği ve yazarlık yapıyor. Annesi Sano Themia Halo'nun yaşam öyküsü ilk kez Mayıs 2000'de "Geriye İsmim Bile Kalmadı" adı altında yayınlandı ve o zamandan beri de aralarında Yunanca ve Flemenkçenin de olduğu çeşitli dillere çevrildi ve "Amerikan Hellenic Educational Progressi ve Assocation" tarafından Homeros ödülü ile ödülendirildi. Annesi ile birlikte, Küçük Asya ve Pontos Rumlarına yönelik soykırımın tanınması için birçok ABD eyaletinde faaliyet yürüttü. Homepage:<http://www.notevenmyname.com/>

Mihalis Charalambidis:

1951'de Alexandropolis'te (Dedeğaç-Batı Trakya, Yunanistan) doğdu; politikacı ve insan hakları savunucusu. Roma'da politika, ekonomi ve sosyoloji eğitimi gördü. PA.SO.K. Partisinin kuruluş bildirgesini kaleme alanlardan (Münih 03.09.1974). 1977'den itibaren partinin MK ve Başkanlık Heyeti üyesi, 1995'te temel görüş ayrılıkları nedeniyle partiden ayrıldı. 1999'da Demokratik Bölge

Birliği'nin [D.P.E] kurucusu. 1994'te Pontos Rumlarına yönelik soykırımın Yunan Parlamentosunda tanınması için önerge veren kişi, 1988'de Selanik'te ikincisi yapılan Dünya Pontos Rum Kongresi'nde, Batı Trakya'da, Sovyetler Birliği'nden Pontos Rum mültecilerin yerleştirileceği yeni bir şehir, Romania'yı kurmayı önerdi. Bu öneri 1997'de Yunan Parlamentosu'nda yasa tasarısı olarak kabul gördü. İnsan Hakları ve Halkların Kurtuluşu için Uluslararası Birlik'in yürütme kurulu üyesi (UNO'da NGO olarak kabul ediliyor) ve bu kimlikle 1986'da Cenevre'de Kürt hakları savunucusu olarak BM temsilcisiydi. 12 tematik kitabın yazarı, bunlar *Romania: Yeni Bir Kent Oluşturulması* (1999); *Pontos Sorunu* (5. baskı 2000), *İki Cephe Savaşı: Rum Soykırımı'nın Tanınması* (2. baskı 2001), *Pontoslar: Hatırlama Hakkı* (4. baskı 2003)

Tessa Hofmann:

Felsefe doktoru, 1949'da Bremen'de doğdu. 1969-1974 arası Berlin Özgür Üniversite'de yeni Filoloji (Slav ve Ermeni dillerinde) ve sosyoloji eğitimi gördü.

1983'ten bu yana Berlin Özgür Üniversitesi'nde araştırmacı ve sosyolog, ayrıca 1979'dan bu yana tematik kitap yazarlığı yapıyor. Kültür, tarih ve Ermenilerin günümüzdeki durumu üzerine 11 kitabın yazarı ve yayıncısı. Çeşitli örgütlenmelerde ağırlık noktasını Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan etnik gruplara yönelik işlediği suçların, uluslararası alanda soykırım olarak tanınmasının oluşturduğu fahri insan hakları çalışmaları yapıyor.

Daha fazla bilgi için internet adresi:

http://www.oei.fu-berlin.de/soziologie/team/mitarbeiter_lehrstuhl/savvidis.html

Gerayer Koutcharian (Jirayr Koçaryan):

Doğa Bilimleri alanında doktor (Dr. rer. nat, [rerum naturalium]) 1948 yılında İsfahan (İran) yakınlarındaki Nor Juğa'da (Culfa), Dağlık Karabağlı bir Ermeni mülteci baba ile Türk-Ermeni bir annenin oğlu olarak dünyaya geldi. Berlin'de haritacılık, yer bilimleri yanı sıra da Filoloji eğitimi aldı. 1987'de Berlin Özgür Üniversitesi'nde, *"1878 Berlin Kongresi'nden bu yana gelişen tarihsel-politik olayların etkisiyle, Ermenilerin yerleşim alanı: Bir politik-coğrafik analiz ve belgesel (1989)"* adlı teziyle doktora yaptı. Berlin Özgür Üniversitesi'nde, Eski ve Yeni Ermenice okutmanlığı yapıyor. 1985'te Tessa Hofmann ile birlikte *"Türkiye'nin Uluslar Politikası"* (Viyan 1987) başlıklı uluslararası bir sempozyum örgütledi. Gönüllü olarak insan hakları alanında aktif çalışmalar yapıyor.

Tigran Sarukhanyan:

Doktor Filozof, 1976 doğumlu, Erivan'da yaşıyor, tarihçi ve politik bilimci. Mart 2003'ten bu yana Ermeni-Bilimsel Ulusal Akademi'de, Ermenilere yönelik Soykırım Müzesi ve Enstitüsü'nde bilimsel çalışmalar yapıyor. Eylül 2003'te *"Osmanlı İmparatorluğu Tarihi ve I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Diplomasisi"* konunu doktora tezini hazırladı.

Martin Tamcke:

Doçent Doktor, Teoloji Profesörü, 1955 doğumlu. 1975-1981 yılları arasında Göttingen'de Protestan Teolojisi, Felsefe ve Orientalistik eğitimi aldı. 1985'te Teoloji doktoru oldu. 1993'te doktora yaptı (Marburg). 1991'den beri Göttingen Georg-August Üniversitesi Teoloji Fakültesi'nde Ekümenik Teoloji profesörü, yanı sıra ağırlık noktasını Şark Kiliselerinin (Doğu Kilisesi), özellikle de Doğu Apostolik Kilisesi'nin (Nesturi-Süryani) tarihi ve Yakın Doğu'nun

Hıristiyan azınlıklarına yönelik günümüze kadar uzanan araştırma oluşturduğu bir çalışma içinde bulunmaktadır. Ayrıca Şark Kiliseleri Tarihi Göttingen Şark Araştırmaları (Suriye dizisi) adlı dizi çalışmasının da yayıncısı, 1988'den bu yana Alman-Süryanolog Sempozyumu Başkanı, 2002'den beri de Hıristiyan Doğu Araştırma Cemiyeti Başkanı.

Harry (Haris) Tsirkinidis:

Bir Pontoslu mülteci anne ve soykırımdan kurtulan babanın oğlu olarak 1938'de Yunanistan'da doğdu. Yazar ve tarihçi, Selanik ve Paris'te yaşıyor. Yunanistan ve Fransa'daki askeri akademilerden ayrıca Aristoteles Üniversitesi (Selanik) Hukuk Bölümü mezunu. Paris'teki Yunanistan Elçiliğinin eski askeri ataşesi, sekiz kitabın yazarı. Bunlardan ikisi: Doğu-Trakya, Küçük Asya ve Pontos Rumlarına yönelik soykırımla ilgili.

Konstantinos Vakalopoulos:

Doçent Doktor, Profesör, 1951'de Selanik'te doğdu. 1986'dan bu yana Selanik-Aristoteles Üniversitesi'nde Yeni Yunan Tarihi dersi veriyor. Ağırlık noktası kuzey Yunan bölgeleri Makedonya ve Trakya'nın tarihi olan 8 ihtisas kitabı var, bunlardan bazıları: *Makedonia kai Tourkya* [Makedonya ve Türkiye] (1830-1878) 1987; *Neotourki kai Makedonia* [Jön Türkler ve Makedonya 1908-1912], 1988 ve *Trakya Rumlarına Yönelik Tehcirler ve Soykırım* (1908-1917) adlı el kitabı [*Diogmoi kai genoktonia tou thrakikou ellinismou: O protos xerisomos (1908-1917)*]. Selanik: Irodotos, 1998, 623 sayfa.

TAKİBAT, TEHCİR VE İMHA

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
1912-1922 YILLARI ARASINDA
HİRİSTİYANLARA YÖNELİK YAPTIRIMLAR

Derleyen: TESSA HOFMANN

Çok dinli, çok halklı Osmanlı Devleti'nin, tek bir etnik gruba dayalı ulusal bir devlete dönüşmesi, çok sancılı oldu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturdu. Bugüne kadar resmî tarihçiler, yerli Hıristiyan halka yönelik uygulamaların, bizzat devlet tarafından planlanmış ve yönlendirilmiş olan bir jenosit olduğunu hep inkâr edegeldiler.

Bu kitapta yer alan Tessa Hofman'ın derlediği yazılar, Küçük Asya ve Doğu Trakya'daki etnik grupların (Ermeniler, Süryaniler ve Rumlar) tehcir ve imhasına ilişkin genel bir bakış sunmaya çalışıyor. Bu güne kadar, ne yazık ki bu konular hep tek başına, birbirinden soyutlanarak ele alındı ve araştırıldı.

Oysa modernleşmenin eşliğindeki geç Osmanlı tarihini kavramak, ancak tüm olaylara toplu bir bakışla ve mukayese yapmakla mümkün olabilir.

Üç milyondan fazla insanın ya direkt olarak ya da ölüm yürüyüşlerinde yaşamını yitirdiği, en az beş milyon Hıristiyan'ın etnik ve dinsel bir arındırmaya uğratılması ile birlikte Ermenilerin, Rumların ve Süryanilerin Küçük Asya'daki üç bin yıllık varlıkları da sona ermiş oldu.

AD MEMORIAM SUZAN ZENGİN [1960-2011]

23 TL

ISBN 978-975-3441-37-7

